

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

IX

2018

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române,
Cluj-Napoca)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor-șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor-șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al
Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

FONDATOR:

Bogdan-Petru Maleon (1976-2017)

Web editor: Ștefan Caliniuc
Coperta: Bogdan Panțir
Tehnoredactare: Mihaela Răducă

ISSN 2285-9071

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

Sumar

Mihai Tudosă, <i>Universitari ieșeni combatanți în Marele Război. Jurnalele lui Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin</i>	7
Andrei Corbea-Hoisie, <i>Între „perdanții” Unirii Bucovinei cu România: profesorul Eugen Ehrlich</i>	19
Alexandru A. Păcurar, <i>Ioan A. Vătășescu (1897-1980), secretar general al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj. Repere bio-bibliografice</i>	35

Dosar: patrimoniul imobil al Universității din Iași

Ionuț Nistor, <i>Originile unui litigiu. Palatul universitar din Copou</i> ..	57
Cătălin Botoșineanu, <i>O tradiție pierdută. Donații și donatori ai Alma Mater</i>	97
Marian Hariuc, <i>Inventarul locativ studențesc în Iașul interbelic</i>	119
Vasilica Mîrza, <i>Arhitectura cerului, design terestru. Observatorul Astronomic din Iași și istoria sa</i>	145
Iana Balan, Petronela-Raluca Podovei, <i>Stațiunea biologică marină de la Agigea: patrimoniu, litigii, proiecte</i>	173

Eseu istoriografic

Alexandru-Florin Platon, <i>Dinu C. Giurescu și Dan Berindei: biografii paralele</i>	203
--	-----

Recenzii / prezentări de carte

Cătălina Mihalache, Leonidas Rados (coord.), <i>Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)</i> , Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Colecția Historica, 2015, 402 p. (Florea Ioncioaia)	215
Bogdan Murgescu (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, <i>Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1946-1968)</i> , București, Editura Universității din București, 2013, 178 p. (Florea Ioncioaia)	220
Dănuț Doboș, <i>Universitatea captivă</i> , vol. I, <i>Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 428 p. (Ana-Maria Stan)	225
Ioan Grecu, Robert Săndulescu, Adela Maghear, <i>Teze de doctorat în învățământul farmaceutic din Cluj (1872-2013)</i> , Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, 207 p. (Cătălin Botoșineanu)	229
Ioan Donisă, <i>File din istoricul geografiei ieșene. 110 ani de învățământ geografic universitar ieșean</i> , Iași, Editura Stef, 2014, 556 p. (Cătălin Botoșineanu)	231
Mihai Teodor Nicoară, <i>Rectorii Universității din Cluj (1919-2013)</i> , Editura Presa Universitară Clujeană, 2013, 121 p. (Cătălin Botoșineanu)	232
Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, <i>Rectorii Academiei de Studii Economice din București</i> , București, Editura ASE, 2013, 220 p. (Cătălin Botoșineanu)	234
Ioan Opreș, <i>Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare</i> , II, Seria „PRO MVSEO”, București, Editura Oscar Print, 2013, 292 p. (Cassandra Brașoveanu)	236
Historia Universitatis Iassiensis, <i>Retrospectiva primului deceniu</i> ..	239
<i>În atenția colaboratorilor</i>	249
<i>Communications</i>	253

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

Contents

Mihai Tudosă, <i>Professors and the Great War. Diaries of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin</i>	7
Andrei Corbea-Hoisie, <i>A “Losers” of the Bukovinian Union with Romania: Professor Eugen Ehrlich</i>	19
Alexandru A. Păcurar, <i>Ioan A. Vătășescu (1897-1980), General Secretary of “King Ferdinand I” University at Cluj. Bio-bibliographic approaches</i>	35

Dossier: The Immobile Heritage of University of Iași

Ionuț Nistor, <i>The Origins of a Dispute. The University Palace in Copou</i>	57
Cătălin Botoșineanu, <i>A Lost Tradition. Donors and Donations to Alma Mater</i>	97
Marian Hariuc, <i>The Student Housing Stock in Interwar Iași</i>	119
Vasilica Mîrza, <i>Sky Architecture, Terrestrial Design. The Astronomic Observatory of Iași and Its History</i>	145
Iana Balan, <i>Petronela-Raluca Podovei, The Marine Biological Station at Agigea: Its Heritage, Disputes and Projects</i>	173

Essay Review

Alexandru-Florin Platon, <i>Dinu C. Giurescu and Dan Berindei: parallel biographies</i>	203
---	-----

Book Reviews

Cătălina Mihalache, Leonidas Rados (coord.), <i>Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)</i> , Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Colecția Historica, 2015, 402 p. (Florea Ioncioaia)	215
Bogdan Murgescu (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, <i>Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1946-1968)</i> , București, Editura Universității din București, 2013, 178 p. (Florea Ioncioaia)	220
Dănuț Doboș, <i>Universitatea captivă</i> , vol. I, <i>Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 428 p. (Ana-Maria Stan)	225
Ioan Grecu, Robert Săndulescu, Adela Maghear, <i>Teze de doctorat în învățământul farmaceutic din Cluj (1872-2013)</i> , Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, 207 p. (Cătălin Botoșineanu)	229
Ioan Donisă, <i>File din istoricul geografiei ieșene. 110 ani de învățământ geografic universitar ieșean</i> , Iași, Editura Stef, 2014, 556 p. (Cătălin Botoșineanu)	231
Mihai Teodor Nicoară, <i>Rectorii Universității din Cluj (1919-2013)</i> , Editura Presa Universitară Clujeană, 2013, 121 p. (Cătălin Botoșineanu)	232
Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, <i>Rectorii Academiei de Studii Economice din București</i> , București, Editura ASE, 2013, 220 p. (Cătălin Botoșineanu)	234
Ioan Opreș, <i>Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare</i> , II, Seria „PRO MVSEO”, București, Editura Oscar Print, 2013, 292 p. (Casandra Brașoveanu)	236
Historia Universitatis Iassiensis. <i>A Retrospective of Its First Decade</i>	239
<i>Communications</i>	253

Editorial

Acest număr este consacrat memoriei lui Bogdan-Petru Maleon, colegul și prietenul celor care contribuie direct la editarea prezentei publicații. Tragica sa dispariție ne-a îndurerat pe toți care l-am cunoscut, dar, în ce privește redacția noastră, aceasta a oprit brutal, pe lângă o carieră academică promițătoare, o colaborare exemplară. Profesorul Maleon a fost nu doar fondatorul Muzeului Universității, ci și inițiatorul revistei. Lui îi datorăm însă, mai ales, constituirea nucleului care susține publicația, precum și o bună parte dintre angajamentele instituționale ale Muzeului.

Ne-am cunoscut încă din primii săi ani de carieră universitară. Participasem deja la mai multe proiecte academice comune, atunci când, alături de un nucleu de alți colegi, am fondat Societatea de Studii Istorice din România (SSIR). Aceasta își propunea să cultive profesionalismul în domeniul studiilor de istorie, probabil cel mai afectat dintre toate branșele vieții intelectuale de amatorism și patriotism gongoric.

Ne-am întâlnit în toți acești ani la numeroase acțiuni, care păreau a depăși orizontul nostru profesional. Dintre toate calitățile pe care le-am remarcat la el, aceea a unei exemplare devoțiuni profesionale mi s-a părut cea mai evidentă. A fost și motivul pentru care, împreună cu Leonidas Rados, am acceptat, acum aproape un deceniu, să ne asociem acestui proiect. Probabil, din aceleași rațiuni au venit apoi Cătălin Botoșineanu, Ovidiu Buruiană, Ana-Maria Stan, Vasile Cotiugă, Ionuț Nistor și ceilalți membri ai consiliului editorial sau colaboratorii intermitenți.

Ca director, el a încercat să facă din noua-veche instituție, nu doar un spațiu de expunere și comunicare a trecutului universitar, ci deopotrivă un centru de studii asupra universității în general. Astfel că ideea editării unei asemenea publicații a venit ca un fapt natural. Profesorul Maleon a susținut apoi întreg procesul editorial cu o energie inepuizabilă: participa la ședințele de redacție, aduna colaborări de peste tot, se ocupa direct de difuzarea și marketingul revistei. A lui a fost ideea de a include

o secțiune de patrimoniu și muzeografie și o alta care să devină ecoul memoriei universitare, atât de fragile și contradictorii după cum o știm.

A fost în aceeași măsură un membru conștiincios al redacției: contributor, consilier, corector. Chiar și după ce devenise director al Bibliotecii Centrale Universitare a continuat să participe regulat la ședințele de redacție. În noua sa poziție lărgise aria colaborărilor către studiile de biblioteconomie și istoria cărții. Se poate spune, de altfel, că adusese Biblioteca în redacția revistei noastre.

Un medievist interesat de istoria universității românești nu este tocmai un lucru obișnuit, nici facil. Ne putem doar imagina dificultatea de a pendula între problematica specifică lumii medievale sau bizantine și istoria Universității din Iași. A făcut-o cu entuziasm și aplicație. Ne-a lăsat câteva cercetări privind istoria studiilor de istoriografie și bizantinistică la Universitatea din Iași ca discipline academice. Studiul asupra contribuției profesorului Cristian la istoria universității poate fi considerat și un semn de atașament la un model de pedagogie universitară ca și la o anume cultură universitară, pentru care pasiunea dezinteresată și toleranța față de opiniile diferite reprezintă valori esențiale.

Secțiunea care îi este dedicată aici încearcă să refacă, la un an de la dispariție, figura sa din crâmpiele de amintiri ale celor care i-au fost apropiați într-un moment sau altul și din materiale de presă. Un necrolog extins, însoțit de o bibliografie a lucrărilor sale academice își propune să dea seamă, pe cât posibil, de anvergura fracturată brusc a istoricului Bogdan Maleon. Este, firește, prea puțin. Poate însă că este prea devreme să acceptăm un deznodământ venit din senin, o dispariție care ne-a lăsat pe toți, prieteni, colegi, colaboratori și desigur cititori, fără cuvinte.

Florea Ioncioaia

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Reconfigurarea disciplinelor în universitățile europene la începutul secolului al XIX-lea

Iulian Bocai*

Cuvinte cheie: *istoria universității, istorie intelectuală, istoria umanioarelor, reconfigurare disciplinară, curriculum universitar*

Introducere

Ideea cercetării de față a pornit în sens invers, dinspre prezent spre trecut, după ce m-au preocupat o vreme discuțiile despre criza umanioarelor în universitatea occidentală contemporană¹ și începusem să mă întreb dacă nu cumva această (presupusă) criză este mai puțin declanșată de un respect împruținat pentru domeniu, cât de condiții sistemice care au legătură cu universitatea de cercetare însăși și a căror explicație trebuie căutată în trecutul ei. Istoria universității europene este din fericire foarte bine cercetată, cu monografiile clasice scrise încă din secolul XIX, dar o istorie cuprinzătoare a felului în care disciplinele universitare moderne se dezvoltă înăuntrul universității (sau în legătură cu ea) lipsește încă, la noi sau aiurea. Există desigur cărți multe despre procesul instituționalizării psihologiei, a sociologiei, a germanisticii, despre destinul instituțional al studiilor clasice etc., dar de multe ori se reduc la un singur spațiu național și la o singură disciplină, fără să urmărească dinamici intelectuale și sociale mai largi, care ar putea să explice de ce secolul al XIX-lea este punctul de cotitură nu doar pentru multiseculara instituție a universității, dar și pentru felul în care schimbările din interiorul și din jurul său

* Scriitor, editor și traducător, absolvent al secției de Literatură universală și comparată a Facultății de Litere, Universitatea din București și al Masterului în Teoria literaturii și literatură comparată, la aceeași facultate, doctorand în Istorie.

¹ A se vedea Iulian Bocai, „Mor umanioarele? (Oadă pentru umanism)”, în *Observator cultural*, nr. 943/2018, 18-24 octombrie (anul XIX), p. 10-11 (accesibil la: <https://www.observatorcultural.ro/articol/mor-umanioarele-oda-pentru-umanism/>).

determină transformări în însuși felul în care gândim compartimentele cunoașterii moderne, cel puțin ale acelei cunoașteri care poate fi diseminată instituțional.

Deși interesată colateral de modul în care o disciplină se impune în comunitatea științifică și academică, pentru ca apoi să-și găsească sprijin social mai larg, cercetarea pe care o propun urmărește în principal aventura instituțională a umanioarelor în spațiile englez, francez și german, la trecerea dintre secolele XVIII-XIX, căci în această perioadă *facultas artium*, sediul tradițional al studiului umanist universitar, cunoaște, ca răspuns întârziat la revoluția științifică europeană și la Revoluția (politică) Franceză, cele mai profunde transformări.

Deși studiul are ca preocupare centrală disciplinele umaniste, pentru perioada analizată (și pentru cea imediat următoare ei), este inutil de făcut o separație operativă între acestea și științele tari, căci între 1780 și 1830 științele și umanioarele au un destin instituțional comun, deși istoria intelectuală arată că, *de facto*, separația lor avusese loc înainte. Se găsesc, desigur, în această perioadă suficienți oameni de știință francezi sau germani care sunt și excelenți oameni de litere, dar vom vedea că, la începutul secolului XIX, această segregare definitorie pentru universitatea modernă dintre științe și umanioare, deși neîmplinită instituțional, este clară până și pentru cei care i se opun în numele vechiului ideal enciclopedist. Însă istoria științei trebuie avută parțial în vedere tocmai deoarece câmpul disciplinar științific se redefinește în această perioadă în paralel cu cel umanist (din care, de altfel, provine) și, în multe privințe, în oglinda lui.

Articolul de față este un raport parțial, într-o oarecare măsură schematic, asupra unei cercetări mai extinse și trebuie înțeles *propedeutic*. Oricine e interesat de felul în care s-au așezat studiile umaniste în spațiul universitar modern, trebuie mai întâi să lămurească preistoria universității moderne și felul în care instituția se opune unor influxuri intelectuale externe, refuzându-le, sau le acceptă precaut, integrându-și-le. Jocul de integrare și refuz este, cred, tipic pentru orice instituție caracterizată de un grad înalt de inerțial, ai cărei membri, formați poate în paradigme disciplinare vechi și uneori chiar vetuste, cu greu își dau girul pentru apariția unui alt câmp de cercetare, ori dacă – cum se întâmplă adesea – câmpul este deja definit, cu greu își dau girul pentru susținerea lui de către stat.

În cele ce urmează urmărim o transformare a hărții disciplinare pe două paliere: primul este instituțional și vizează schimbările la firul ierbii – anume ce se întâmplă cu disciplinele în universități ca atare; al doilea

este teoretic și urmărește schimbarea teoriilor despre scopul și funcția universității – anume ce se întâmplă cu ideile celor care încercau să o regândească instituțional și curricular în termeni moderni. Numai așa cred, descriindu-le din ambele direcții, putem avea o imagine completă a schimbărilor survenite în acele decenii și a felului în care ele, cum ar veni, „despart apele” în educația universitară modernă.

Partea întâi

Confuzia disciplinară în universitățile occidentale la sfârșitul Epocii Luminilor

[...] l'esprit inquiet & remuant de ce siècle
qui bouleverse tout à chaque génération.
(Rousseau, *Émile ou l'éducation*)

Preambul la o istorie a educației moderne

Descartes spune în *Regulae ad directionem ingenii* o idee pe care o reia mai târziu în *Discursul despre metodă*, că a găsit întotdeauna că e mai ușor să descopere adevărul lucrurilor gândindu-le cu mintea proprie sau studiind marea carte a naturii decât parcurgând un corpus de texte ale filozofilor, retoricienilor, dialecticienilor (prin care vrea să zică, de fapt, *scolasticilor, iezuiților*). *Les sciences des livres*, cum le numește el, nu sunt științe decât cu numele: amalgamări istorice de opinii, colecții de păreri, florilegii pedagogice. Poate acesta e motivul pentru care în primele două cărți ale *Discursului* nu citează pe nimeni, spre deosebire de predecesorul său, Francis Bacon, care în primele douăzeci de pagini din *The Advancement of Learning* dă, în bună tradiție umanistă, treizeci și unu de nume (majoritate latine sau biblice, câteva mitologice), doisprezece citate biblice și zece citate din opere antice, împreună cu un citat contemporan din Machiavelli, un comportament al extremei referențialități, pe care-l găsim, deși ceva mai bine integrat, și la Montaigne sau în mediul academic contemporan.

Recunoscând că fost „hrănit cu litere” toată viața, pentru că profesorii îl asiguraseră că va primi, prin ele, multe lucruri utile vieții, alături de tot ceea ce trecea drept cunoaștere certă în epocă, Descartes povestește mai departe în *Discurs...* cât de mare i-a fost dezamăgirea când la sfârșitul celor opt ani de studii descoperă mai degrabă că e copleșit de îndoieli, deși studiasse la una dintre cele mai mari școli europene.

Deziluzionat, părăsește *entièrement l'étude des lettres*. Știm de la biograful său că Descartes a studiat la colegiul iezuit din Le Flèche vreme de opt ani, până la vârsta de nouăsprezece, și că o mare parte din aceste cursuri sunt în *humaniora*. În primii cinci ani avea să studieze gramatică și retorică, iar în următorii trei filozofie și introducere în științe, cu observația că majoritatea elevilor părăseau colegiul după primii cinci ani și că unele clase erau adesea compuse din 150-200 de elevi², făcând ca eficiența actului educativ să fie redusă. Majoritatea burghezimii europene nu va aștepta de la școlile continentului decât o educație elementară pentru copiii care intră uneori surprinzător de repede în afacerea familiei, recunoscând implicit că pentru o carieră în comerț nu e nevoie de o trecere exhaustivă prin clasici, ori de o foarte bună cunoaștere a latinei. Copiii care rămân în școală și pentru următorii trei ani ajung majoritatea să studieze dreptul. Arhivele facultăților de Drept din secolul următor, al XVIII-lea, arată că a cincea parte dintre studenți veneau din această clasă a negustorilor, deși majoritatea celor care se înmatriculau proveneau la rândul-le din familii de vechi magistrați³, cum este și cazul lui Descartes; într-o lume în care resursele de mobilitate socială erau cvasiabsente, fiii luau de multe ori în profesie locul taților, în aceeași localitate, câteodată pe aceeași funcție, alegând să studieze adesea în același departament. La 1861, adică la două secole distanță, nouă din zece francezi încă mureau în departamentul în care se născuseră⁴. La 1620, Descartes ar fi trebuit să reia același traseu și nu e de mirare că alege să termine dreptul. Contemporanul său englez, Francis Bacon, ajunge la Cambridge la vârsta de doisprezece ani și rămâne acolo până la cincisprezece, cu doar trei ani de educație oficială, deși, de la jumătatea lui 1574 până în martie 1575, universitatea se închide din cauza ciumei⁵, iar tatăl crede că doi ani și jumătate de studii sunt suficienți înainte să-l trimită în Franța, cu gândul să-l facă om de stat.

Sistemul de clasificare a cunoașterii după care funcționează instituțiile pedagogice ale Europei era mai vechi decât instituțiile însele și fusese implementat în contexte sociale diferite și uneori divergente, în Parisul scolastic, în Bologna medievală, în Florența renescentistă sau în

² Stephen Gaukroger, *Descartes. An Intellectual Biography*, Oxford, Clarendon Press, 1995, p. 45-46.

³ Richard Kagan, „Law Students and Legal Careers in Eighteenth-Century France”, *Past & Present*, nr. 68 (Aug. 1975), p. 54-55.

⁴ Eric Hobsbawm, *Age of Revolution*, New York, Vintage Books, 1996 p. 10.

⁵ William Aldis Wright, în *Prefața* la Francis Bacon, *The Advancement of Learning*, Oxford, Clarendon Press, 1880, p. VI.

Geneva calvină. Cum învățământul fusese sub controlul aproape exclusiv al bisericii catolice vreme de secole, această repartizare sistematică a disciplinelor pe care o cunoaștem sub numele de *trivium* și *quadrivium* este bine împământenită chiar și în pragul Reformei. Teoretizată de o serie de autori medievali (Martianus Capella, Priscian, Cassiodorus, Hugo de St. Victor, Bonaventura) și reluată ca atare de primii umaniști care o implementează în școlile Italiei, ea prevede pe hârtie un relativ echilibru între artele verbale și cele matematice – deși acestea din urmă rămân slab reprezentate în universități și școli, uneori lipsind cu totul.

Repartiția „trivială” (gramatică, retorică, dialectică), de departe cea mai importantă dintre cele două, venea nu doar cu o schemă de departajare disciplinară (care se modifică, uneori confuz, de la un autor la altul), ci și – mai important – cu un canon și cu metode. În centru era textul latin al câtorva clasici, dar mai ales al Vulgatei. În primii ani ai Universității din Bologna, retorica se studiază după textele lui Cicero, deși primul curriculum al Universității din Paris, din 1215, omitea toți marii clasici⁶, în afară de Aristotel. Până în primele decenii ale umanismului, gramatică înseamnă rareori altceva decât învățarea limbii latine după cele câteva manuale rudimentare răspândite în Evul Mediu, pentru ca grămaticul să înceapă să fie considerat, de la jumătatea secolului XIV, o profesie ignobilă⁷ și să fie deosebit de noua clasă intelectuală de *auctoristas* – care, deși nu filologi cum i-ar fi înțeles secolul XIX, se preocupă nu de predatul limbii latine, ci de interpretarea și explicitarea marilor clasici. Ei devin viitori profesori de retorică în universități, departajându-se de grămatici prin statut și salariu⁸. Povestea trecerii de la curriculumul medieval la cel umanist este una lungă și nu ne interesează decât în măsura în care nu este niciunde completă, ori în care rămâne dificil de urmărit, dat fiind că de multe ori umaniștii și scolasticii citeau aceleași cărți – deși le prețuiau diferit, iar integrarea noului curriculum în vechea instituție nu se face fără probleme. În nordul Europei, chiar și în secolul al XVI-lea, umaniști ca Johannes Aesticampianus, Celtis, Buschius sunt dați afară din universități pentru că tratau autori clasici⁹, pe când în Italia, numărul umaniștilor la Bologna, Padova sau Roma nu

⁶ Rashdall Hastings, *The Universities of Europe in the Middle Ages*, vol. 1, Oxford, Clarendon Press, 1895, p. 430.

⁷ Robert Black, *Humanism and Education in Medieval and Renaissance Italy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 31.

⁸ *Ibidem*, p. 32.

⁹ Erika Rummel, *The Confessionalization of Humanism in Reformation Germany*, Oxford, Oxford University Press, 2000, p. 13.

treceau de trei sau patru, în condițiile în care aceste universități aveau în unele cazuri și o sută de profesori¹⁰.

Vom întâlni des în istoria universității europene fenomenul acesta de rezistență conservatoare la mișcări intelectuale externe. În Renaștere și cu atât mai mult în Epoca Luminilor, universitățile sunt mai degrabă reactive pe câmpul cultural: ele acceptă cu neîncredere – după mai mari sau mai mici opoziții – ce se face în afara lor și abia când un domeniu intelectual e creat *extra muros* ajunge, după ce-și câștigă o largă credibilitate socială – înăuntrul universității, o dinamică inversă celei intelectuale pe care o cunoaștem după 1800, când universitățile devin generatoare de cunoaștere.

Un motiv pentru care accesul în spațiul universitar al acestor noi mișcări intelectuale e lent este că universitatea rămâne o instituție conservatoare, chiar și acolo unde membrii ei nu sunt teologi dogmatici, ci învățați rezonabili. Ca să compenseze această lipsă de vehicul pedagogic, umaniștii se vor reuni, în Veneția și Florența, în academii ale învățaților, ca atunci celebrele, acum cvasi-necunoscutele, Sodalitas și Studio¹¹. (Este poate o calitate a procesului instituționalizării înseși de a face instituția mai puțin receptivă la schimbări externe și asta poate explica de ce la început universitatea modernă merge mereu în contratimp cu științele ori cu literatura.)

Un al doilea motiv va fi teologic: între umaniștii ca Ramus sau Erasmus, care reinterpretau istoric textul Vulgatei, care îl ignorau pe Aristotel pentru Vergiliu și care urau pe sorbonarzi, și o instituție supusă structural bisericii apar inevitabil neînțelegeri fundamentale. Trebuie spus că în afară de cele câteva secole de început – a căror autonomie n-a reușit s-o păstreze – universitatea a fost, cu sincope, de partea puterii (nu întotdeauna și studenții, însă). Chiar și când n-a fost susținută de stat și plătită din bugetul acestuia, cum s-a întâmplat cu universitățile engleze până la începutul secolului XIX, ea tot a cerut de la studenții și profesorii ei obediență în fața puterii statale și ecleziastice, care-i garantau privilegiile. Universitățile în sens de comunitate a studenților, și nu de corporație

¹⁰ Date preluate din Paul Grendler, *The Universities of the Italian Renaissance*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2002, partea I, cap. 1 și 2. Vezi tabelul de la p. 9 pentru Bologna, care după 1520 are rareori sub optzeci de profesori. Padova avea un singur umanist în facultate în aceeași perioadă (p. 33), iar proporția rămâne valabilă și pentru Siena, Perugia, Napoli etc.

¹¹ Din prima făcuse parte Erasmus, iar din cea de-a doua Pomponius Leto. Vezi Rudolf Pfeiffer, *History of Classical Scholarship. From 1300 to 1850*, Oxford, Clarendon Press, 1976, p. 55-57.

a profesorilor sau instituție a statului, s-au opus în primele secole oricărei intruziuni despre care credeau că le-ar putea limita drepturile, fie că era vorba de ingerințele consiliilor orășenești, fie ale arhivicarilor sau episcopilor în jurisdicția cărora erau arondate. Începând cu secolul al XVI-lea, însă, universitățile italiene au căzut aproape cu totul sub controlul orașelor, iar cele franceze sub dublul control al curiei papale și al regelui. E esențial să se înțeleagă acest lucru pentru secolele XVI-XVIII și este absolut vital pentru secolul XIX, când se face transferul aproape total de la autonomia universitară la dependența de bugetul statelor. Pentru o lungă perioadă de vreme și fără îndoială că acest lucru este valabil și astăzi, autonomia universitară a fost o sintagmă goală – fără ca asta să fie întotdeauna o scădere: multe lucruri bune vin din afara universităților în secolul XIX, când vechile instituții se opun adesea unor reforme necesare: e bine de amintit că accesul catolicilor, evreilor, femeilor la Oxbridge sunt măsuri cerute de stat sau societate.

În măsura în care universitatea modernă este un produs al procesului de centralizare statală și un efect al eforturilor statului de îmbunătățire a vieții economice și de pregătire a oficialilor cu ajutorul cărora avea nu numai să-și impună, dar să-și și procure puterea, e greu de spus în ce măsură mai rămâne ea un loc al autonomiei gândirii și, într-adevăr, deși afirmă acest ideal în mod repetat după Humboldt, niciun sistem universitar european nu se poate scoate pe sine din rețeaua de obediențe fie conjuncturale, fie structurale față de sistemele de guvernământ și de marii actori politici.

Așadar, principii sunt mai degrabă cei care cer prezența în universități sau la școlile de curte a umaniștilor acum (ca în cazul lui Erasmus sau Ramus) și a filozofilor în secolul următor (cum se va întâmpla cu Spinoza și Descartes însuși), iar umaniștii din secolele XV-XVI știu foarte bine cum să ia pulsul puterii, să o măgulească și să se facă utili, nu în ultimul rând pentru că unul dintre țelurile declarate ale educației umaniste de elită era mai puțin competența în poezia și istoria latine, cât ce însemna această competență pentru omul de lume și activ politic¹². Guarino Veronese este, de pildă, preceptor în Ferrara pentru copiii familiei d'Este, Lorenzo Valla și Poggio Bracciolini ocupă foarte influenta funcție

¹² Vezi și opinia lui Sheldon Rothblatt, *The European and American University since 1800*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996: „The most popular and widely influential educational tract of the Italian Renaissance, *De ingenius moribus* written in 1403 by Pier Paolo Vergerio the Elder, places the martial arts into the humanist curriculum as indispensable to the survival of the city-state” (p. 35). Educația umanistă este, spune el, un *modus vivendi*, dar doar pentru cei care și-l permit.

de secretar apostolic, Erasmus îi curtează pe regii Spaniei și Angliei, Machiavelli scrie *Principele* ca să intre în grațiile Medicilor, Ramus e numit de Henric al II-lea la catedra de elocvență a Collège de France¹³, iar mulții umaniști francezi care ajung în Italia ca să adune manuscrise, să cunoască viața intelectuală de aici și să joace rolul de lianți culturali sunt trimiși de curtea regală: Jean Montreuil, Robert Gaguin, Guillaume Budé etc.¹⁴ Ca reformatorii religioși contemporani lor, umaniștii vor ști să profite de dinamicile politice ale Europei vestice ca să impună deopotrivă un nou canon (care este o formă expandată a celui vechi), dar și o nouă hermeneutică și critică textuală, mult mai tributare istoriei și istorismului, mai puțin naive decât cele vechi scolastice, mai pregătite să interogheze resorturile textului.

La 1600, când Descartes se pregătește să meargă la școală, acest canon se impusese deja în colegiile iezuite și în unele universități protestante și e la ordinea zilei în Italia, deși trebuie menționat că unele dintre numele care se citesc acum în școli erau citite în afara lor încă din secolul XII, încă, adică, dinaintea înființării universităților ca atare, și că fragmente ale literaturii antice erau predate în aceste colegii în fapt religioase, cum bine observă Lanson undeva, după ce „li se scotea veninul”. Curriculumul preponderent clasic nu apăruse nici în școlile umaniste din senin. Într-o scrisoare pe care i-o scrisese unui prieten din mănăstirea din Steyn, în 1475, când avea douăzeci și opt de ani, Erasmus enumeră autorii latini pe care-i crede relevanți pentru o *ars poetica*: sunt nu mai puțini de paisprezece, pe care-i înșiră alături de marii umaniști italieni¹⁵, arătând anvergura lecturilor pe care le puteai avea chiar și departe de centrele universitare.

Douăzeci de ani mai târziu, Mathurin Cordier – un umanist erasmist – preia un colegiu genevez, unde materia este structurată astfel¹⁶:

Clasa 1. Se învață literele și silabele.

¹³ Pentru Guarino, vezi William Woodward, *Studies in Education during the Age of the Renaissance, 1400-1600*, Cambridge, Cambridge University Press, 1906, cap. 2. Pentru Erasmus, celebra biografie a lui Johan Huizinga, *Erasm*, București, Humanitas, 2007, iar pentru Valla și Poggio, Greenblatt, *Clinamen. Cum a început Renașterea*, București, Humanitas, 2014. O descriere pe larg a aventurilor lui Ramus în mediul universitar francez se găsește în Frank Pierrepont Graves, *Peter Ramus and the Educational Reformation of the Sixteenth Century*, New York, MacMillan, 1912.

¹⁴ Rudolf Pfeiffer, *op. cit.*, p. 65.

¹⁵ *Apud* Johan Huizinga, *op. cit.*, p. 70.

¹⁶ La 1500, clasele sunt numerotate invers, cea mai mare fiind prima clasă. Am inversat numerotarea pentru a evita confuziile. Tabel rezumat și tradus din William Woodward, *op. cit.*, p. 159-160.

Clasa 2. Se încep declinările și conjugările. Părțile de vorbire.

Clasa 3. Se continuă părțile de vorbire, se încep elementele de sintaxă. Se citește Vergiliu, *Eglogele*. Primele compuneri.

Clasa 4. Se continuă sintaxa și se începe Cicero. Se face Ovidiu, pentru prozodie.

Clasa 5. Gramatică greacă. Cicero, Cezar, Isocrate.

Clasa 6. Se pune accentul pe lectură. Titus Livius, Xenofon, Polibiu, Homer. Se citesc fragmente din Evanghelie în greacă. Se începe logica.

Clasa 7. Se predă sistematic logica. Cicero și Demostene, pentru a ilustra retorica. Unii poeți antici analizați dintr-o perspectivă similară.

Printr-un set similar de autori vor trece și Bacon, în perioada petrecută la Cambridge, și Descartes, la colegiul iezuit, cu diferența că filozofia care se studia în ultimii ani la Le Flèche era aristotelică și că se insista întrucâtva pe matematici, care se predau o oră în fiecare zi¹⁷. O listă nu e însă de ajuns pentru a înțelege ce l-a făcut pe Descartes să părăsească *cu totul* studiul literelor.

Umanismul, ca și scolasticismul înaintea lui, încurajase față de textul antic o obediență aproape religioasă. O analiză a lexicului filologic al umaniștilor făcută de Silvia Rizzo arată o înțelegere preponderent textologică a operei antice – trădând faptul că majoritatea erau interesați în primul rând de recuperarea unei versiuni cât mai curate, mai complete sau mai fără imixțiuni ale unor texte care suferiseră în mâinile copiștilor medievali (pe care unii umaniști îi numesc „monștri barbari”¹⁸). Adjectivele care revin cel mai des pentru a descrie textele cu care lucrează sunt, după Rizzi, fie dintre cele care descriu un manuscris necorupt (*emendatus, correctus, castigatus, emaculatus, integer, fidelis*), fie dintre cele care descriu opusul (*corruptus, depravatus, mendosus, inversus, vitiatus*), cu un la fel de larg vocabular al intervențiilor textuale. Acest interes pentru aproximarea unei variante cât mai fidele a operei antice va avea multă vreme o paralelă în sălile de curs, unde textul antic nu e interpretat decât în sens rudimentar. Profesorul citea un fragment, pe care putea să-l rezume sau nu și pe care apoi îl analiza în detaliu, dând pe măsură ce avansa explicații pentru cuvinte, expresii, personaje, întâmplări. Era prin excelență un „comentariu parafrază”¹⁹, o „micrologie”, cum o

¹⁷ Stephen Gaukroger, *op. cit.*, p. 55.

¹⁸ Giovanni Lamola, nemulțumit de cei care modificaseră *De Oratore* (*apud* Reeve, „Classical Scholarship”, în *Cambridge Companion to Renaissance Humanism*, volum coordonat de Jill Kraye, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 29).

¹⁹ Descrierea este în Paul Grendler, *op. cit.*, p. 241-247, și confirmată de majoritatea istoricilor educației din perioadă. Grendler spune, în plus, că această metodă este mai

numește William Clark, care ar putea să semene parțial cu comentariul de text ce se impune în școlile franceze la sfârșitul secolului al XIX-lea și care la noi se mai practică și azi. Diferența este însă una fundamentală: înțelegerea care se cere în școlile moderne este prin excelență una a mesajului, iar nu inculcarea în scop mimetic a unor norme de scriere imuabile. Când scopul pedagogiei literare devine din a imita operele literare a le interpreta, accentul se mută pe disciplinele explicației – și a putea să explici ce face poetul devine mai valoros decât a aspira la ce face (asta ar explica, parțial, și rolul tot mai important al hermeneuticii în perioada studiată).

Când scopul lecturii, însă, este cât mai fidelă imitație retorică, atunci atenția pentru mecanism e la fel de îndreptățită ca cea pentru mesaj. E drept că unii umaniști insistaseră pentru o lectură mai liberă, dar ea nu ajunge decât rareori în universități și școli, fie pentru că profesorii din aceste instituții nu sunt suficient de bine educați, fie pentru că sunt în genere refractari la inovațiile umaniste.

Această docilitate față de textul clasic (și uneori față de text în genere, față de ceea ce stă scris, față de realitatea normată prin scriptural) este cel mai durabil aspect al educației europene dintotdeauna; în poezie, filozofie și istorie, adică în toate cele trei „discipline” totemice ale umanioarelor, va provoca secole de conflict între cei care cred că anticii nu pot fi devansați în materie de cunoaștere și cei care, ca Descartes, se vor rupe de adoratorii lui Aristotel pentru a pune bazele științei și hermeneuticii moderne. Aceia – ca Erasmus sau ca Ramus sau ca mulții istorici ce încep tot atunci să se îndoiască de metodele lui Tacit și ale lui Titus Livius – care încearcă noi interpretări ale unor texte vechi întâlnesc mereu rezistență în universități și-n rândul clerului. Și asta mai ales pentru că vechea universitate este prin excelență o instituție pedagogică; de altfel, examenul de licență (*licentia docendi*) consta nu într-o lucrare, ci într-o *lectio*, verificând astfel nu performanța critică a studentului, cât priceperea sa profesorală²⁰. Să fii un mare cercetător și un mare inovator nu sunt condiții ca să predai în universitate, deși principii și unele orașe – mai ușor convinse de carismă și prestigiu – vor încerca să-i atragă pe cei cu renume în litere, chiar și cu prețul controverselor.

degrabă una de cercetare aprofundată, practică de cei mai buni dintre umaniști, dar că unii profesori alegeau să ofere cursuri mai... introductive, în funcție de interesul studenților.

²⁰ Pentru o mai lungă discuție asupra caracterului strict propedeutic al facultății de Arte în umanism, vezi Agostino Sotilli, *Humanismus und Universitätsbesuch*, Leiden, Brill, 2006, cap. 1.

Că „atitudinea textologică” este un aspect durabil al educației în universitățile europene o arată faptul că la 1707, când ține prelegerile din *De nostri temporis studiorum ratione*, Vico dă o serie de argumente pentru a justifica existența universităților, printre care se numără și: *A ciò si aggiungano gli errori dei copisti, i plagi e le falsificazioni nei libri, le interpolazioni din seconda mano, onde a stento conosciamo le opere originali degli autori, a stento ne percepiamo il senso originale*²¹. Acest tip de filologie foarte aplicată, subordonată textului, o filologie critică înțeleasă custodial, va avea o lungă carieră în universitățile europene și încă va fi opțiunea standard la începutul secolului al XIX-lea, când, povestește Graff – e drept că în mai conservatorul mediu academic american –, un profesor încă putea fi dat afară dacă, în loc să predea limba greacă după această manieră ortodoxă, își însoțea lecțiile cu comentarii istorice și anecdotice²².

Dacă în afara zidurilor universității unii umaniști își permiteau nu de puține ori chiar să pună la îndoială multe dintre textele antice (cum face Ramus cu Aristotel, pe care-l numește „impostor”²³), în colegiile ca cele pe care le frecventa Descartes o asemenea atitudine ar fi fost de negândit poate. Dar în cea de-a treia regulă din *Regulae...*, Descartes e perfect conștient că un studiu prea aprofundat al autorilor antici riscă să te „infecțeze cu erorile lor”, continuând într-a zecea: „dialectica obișnuită este complet inutilă pentru cei care vor să investigheze adevărul lucrurilor”, arătând că partea mai importantă – căci critică – a filologiei umaniste nu rămăsese fără rezultat. Deși nu respinge cu totul valoarea cunoașterii istorice, spune că aceasta nu este o știință și că pentru a face știință trebuie, cum arătam la începutul acestei lungi digresiuni, să aflăm lucrurile cu mintea ta. Acest „a afla lucruri cu mintea ta”, opus lui „a afla prin lectura canoanelor”, exprimă perfect un conflict din chiar inima modernității intelectuale europene, un antagonism care va continua multă vreme, chiar și după ce universitățile moderne vor face trecerea „de la doctrină la cercetare”, cum o descrie Gadamer²⁴. Universitatea modernă, ca instituție de cercetare, trebuie să permită structural interogarea surselor de dragul interogării (să-și integreze, adică, cartezianismul), dar pentru că rămâne parțial o instituție pedagogică, menită predării de

²¹ Giambattista Vico, *Opere filosofiche*, Sansoni, Firenze, 1971, p. 848.

²² Gerald Graff, *Professing Literature. An Institutional History*, Chicago, University of Chicago Press, 2007, p. 33.

²³ Și „barbar”, și „sofist”. *Apud* Frank Pierrepont Graves, *op. cit.*, p. 30.

²⁴ „... den Übergang von der Doctrina zur Forschung”, în *Die Idee der Universität*, Berlin, Springer, 1988, p. 2.

cunoștințe relativ stabile, trebuie să lucreze și cu un canon. Conflictul dintre ideea unui set de texte care, pentru a fi durabil, trebuie să stea măcar parțial dincolo de îndoială, și nevoia unei filozofii a cercetării care să se întoarcă în permanență inclusiv asupra lucrurilor care sunt dincolo de îndoială, acest conflict va arunca universitatea europeană din ultimele două sute de ani în crize care revin cu regularitatea celor economice.

Multă vreme, deși cartezianismul a pătruns repede în universități, mai ales în cele engleze și olandeze²⁵, a părut că influența considerabilă a primului mod de cunoaștere avea să rămână și să producă rezultate în științe și filozofie în afara zidurilor instituțiilor de cunoaștere ale vremii. Marii filozofi raționaliști au refuzat lucrative catedre universitare, reușind să rămână – un lucru azi tot mai greu de imaginat – filozofi extrauniversitari, deși asta nu îi făcea neapărat perfect autonomi, prinși cum erau la răspântia altor autorități ale timpului: monarhie, biserică, comunitate și comunitate academică.

În fapt, la trecerea în secolul al XVIII-lea, apartenența la o universitate garanta, cu excepții, mai degrabă o carieră mediocră în umanioare și aproape inexistentă în științe. Toți marii oameni de știință ai Epocii Luminilor, mare parte din filozofii ei, cu excepția parțială a germanilor și scoțienilor, n-au – unii – educație universitară deloc, iar alții au pentru universitate un dispreț vecin adesea cu disperarea. O arată sutele de cărți publicate în epocă ce fac haz de pedanteria universitarilor, zecile de discuții despre reformă, oficialii care propun închiderea lor, faptul că adevărata muncă științifică se făcea în afara zidurilor universitare, toate cu o apoteoză în butada necruțătoare din caietele lui Goethe, care spune că „face cine poate și cine nu poate predă”.

Conflictul între tagma universitară și gânditorii care o acuză de vetustețe, pedanterie, ignoranță sau erudiție goală nu datează din timpul lui Descartes și nici nu se încheie cu el. Întregul secol optsprezece încearcă să dea un răspuns problemei structurale a celor 142 de universități europene, sisteme tot mai închise, tot mai corupte și nepotiste, fie foarte productive, dar în gol, fie puțin productive, aproape absente, dar încă onorabile vestigii ale unor epoci în care universitățile însele păruseră să încurajeze cunoașterea în loc s-o paralyzeze.

Unele – ca Oxford sau Cambridge – monopolizaseră actul educației superioare nu numai prin alianța lor cu Biserica Anglicană, căreia îi ofereau cadre, dar și prin faptul că – în afară de război și comerț – erau

²⁵ Margaret Jacob, *The Cultural Meaning of the Scientific Revolution*, Philadelphia, Temple University Press, 1988, p. 63.

singurele instituții din regat care creau scări de acces spre o mai bună situație economică. Altele erau folosite de principi (mai ales în Germania) pentru a produce oficiali bine pregătiți. Cele italiene pregăteau notari și avocați. Cele franceze, o vreme, teologi, medici, avocați etc. Rareori pregătea vreuna savanți și rareori încercau să ofere treceri exhaustive printr-o materie de studiu bine stabilită, să facă adică marele ocol cultural pe care-l așteptăm azi de la educație.

Iar harta disciplinelor, cu subdiviziunile și categoriile ei disciplinare nelămurite și uneori interșanjabile este adesea greu de înțeles, cum la fel de greu de înțeles pare azi de ce pentru multă vreme istoricii lumii antice au fost studiați în cursurile de retorică sau de poetică, la fel ca geografii. O catedră de istorie modernă este, de pildă, încă o noutate la 1750, deși cărți de istorie modernă se scriseseră deja de secole. Durează mult până când disciplinele care se ocupă cu realități prezente sunt admise în spațiul academic. Teologia face excepție aici, fiindcă, deși se crede că are o importanță fundamentală pentru existența umană cotidiană, rămâne, în ultimă instanță, o știință a eternității și temelia universității medievale, deși Hegel va comenta cumva dezamăgit, la începutul *Științei logicii*, că teologia renunțase în vremea sa la vechea metafizică în schimbul „erudiției istorice”²⁶ (și, ca atare, că se modernizase și ea).

Universitățile vechi au, într-adevăr, ca scop conservarea tradiției – și numai pe ea o conservă – deși conservă este un cuvânt prost ales. Un cuvânt mai bun ar fi, mai degrabă, (re)confirmă. Căci nu toată literatura antică ajunge în sălile de curs și, ce este mai important, ea nu ajunge acolo diacronic. Se poate spune că pentru multă vreme, până pe la jumătatea secolului XVII, ce a ajuns în universitățile europene din antici este doar foarte puțin. Sigur Vergiliu, dar nu *Satiricon*. Euripide, dar nu Aristofan, Cicero și Aristotel, dar fără Epicur. A existat mereu o selectivitate masivă în actul educației europene, care a durat până târziu, textele trebuind adesea să răspundă mai multor exigențe, dintre care prima era cea morală: ce se studia trebuia să nu invite la nerespectarea normelor sau scrise sau nescrise ale societății. A doua era și mai interesantă: materialul trebuia să poată fi transferabil pedagogic, trebuia să dea, deopotrivă, o lecție și să funcționeze și ca *exemplum* stilistic, retoric etc. Până la apariția muzeului și a arhivei, până adică la sfârșitul secolului XVIII, conservarea culturală în sensul în care o înțelegem astăzi era mai degrabă o practică privată și eficiența ei varia în funcție de soarta particulară a practicanților.

²⁶ Georg Wilhelm Fredrich Hegel, *Știința logicii*, București, Editura Academiei RSR, 1966, p. 8.

Bibliotecile universitare – acum instituții cu cele mai exhaustive colecții din lume – erau mici, prost îngrijite și adesea nefrecventate. Prima bibliotecă universitară europeană care primește finanțare pentru achiziția de cărți este Göttingen, și asta abia în secolul XVIII²⁷. Rolul universității a fost parțial unul de conservare – așa cum a fost parțial unul de propagandă religioasă sau de instrument pedagogic al puterii, ori de important actor economic, sau de centru de iradiație intelectuală, deși tocmai acest din urmă rol, cu care suntem învățați să o asociem, începe să decadă – nu complet – la sfârșitul secolului XVII, odată cu accelerarea revoluției științifice moderne.

Nevoia de reformă

La sfârșitul secolului XVIII, oficialii educației din Prusia se gândeau serios să închidă universitățile, revoluționarii francezi o făcuseră deja, iar celor două universități engleze li se cereau reforme din toate taberele politice. În spațiul german, multe dintre universități aveau la 1750 mai puțini studenți decât avuseseră înaintea Războiului de 30 de ani, iar Oxford și Cambridge au revenit la media de înmatriculări din secolul al XVII-lea abia în 1829²⁸. Facultățile de filozofie (arte), mai ales, sufereau din cauza lipsei de studenți, pentru că educația în *trivium* pe care fuseseră obișnuite s-o ofere până de curând era oferită acum de colegii, iar mulți studenți alegeau să se înscrie după finalul colegiului direct la facultățile superioare, dacă nu mai prestigioase, măcar mai lucrative, dovedind încă o dată, dacă mai era nevoie, că scopul perceput al universității era fie să profesionalizeze în vederea câștigului financiar, fie, cum se întâmpla în Anglia, să reprezinte o etapă de socializare educată înainte de angajarea în treburile publice. Știm de la biografia lui Kant, de pildă – care preda doar cu un certificat de magistru, căci nu exista doctorat în arte²⁹ –, cât de diverse erau cursurile pe care trebuia să le țină și cât de puțini elevi veneau uneori la ele. O frustrare suficient de mare s-o țină minte până spre sfârșitul secolului, când scrie, în *Conflictul facultăților*, că sarcina facultății de Arte este să le critice pe toate celelalte, care sunt mai

²⁷ Anthony Grafton, *What was History*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, p. 191.

²⁸ Christophe Charle, „Patterns”, în *A History of the University in Europe*, vol. 3, *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, volum coordonat de Walter Rüegg, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 54.

²⁹ Michael Hofstetter, *The Romantic Idea of a University*, New York, Palgrave MacMillan, 2001, p. 4.

degrabă școli pentru pregătit oameni de afaceri decât întreprinderi întru cunoaștere³⁰. Această „ardere a etapelor” e cumva opusă situației pe care o cunoaștem din Renaștere, când majoritatea studenților se opreau cu studiile după ce-și luau bacalaureatul, pentru că această primă treaptă era considerată pregătire îndeajuns pentru o carieră ecleziastică sau pentru diverse poziții oficiale, lucru care făcea din facultatea de arte cea mai numeroasă și, în virtutea acestui lucru, cea mai influentă dintre facultăți.

În ciuda avansurilor științifice care se fac pe întreg continentul, universitățile par blocate în Epoca Luminilor într-un trecut al cunoașterii în care se mențin în parte deoarece corpul profesoral, care în unele spații germane stabilește adevărate dinastii universitare, rezistă încercărilor de reformă din frica de a nu-și pierde privilegiile, în parte pentru că mulți profesori – cum se întâmplă în Anglia – văd în catedrele lor sinecuri și nu le folosesc decât ca resursă financiară, fără să predea decenii de-a rândul. Se adaugă proasta finanțare din partea statelor care par mai dornice să impună studenților coduri de conduită, decât să ceară universităților să se reformeze. Ludovic al XIV-lea fusese în mod special atent să ceară facultăților de Drept din regat să păstreze registre exhaustive ale tuturor studenților care le călcau pragul și ale cursurilor pe care le urmau³¹, iar în Palatinatul Elector și Saxonia se cer rapoarte lunare de la Heidelberg, respectiv Wittenberg, în vreme ce universitățile prusiene trebuiau să trimită în secolul XVIII listele de cursuri – *die Vorlesungsverzeichnisse* – autorităților³², o datorie de care unele dintre ele se achită cu meticulozitate, din fericire pentru cercetarea de față.

Birocrația universitară devine tot mai avansată și-n alte state europene: înainte de înscriere la colegiul papei, Carlo Goldoni povestește că, deși nu intenționa să studieze decât drept civil, i se ceruseră certificate de burlăcie și de botez, dovezi de bună purtare și garanția tonsurii, toate acte pe care trebuia să le dobândească de la autoritățile orașului natal, și pe care le și obține, deși prin intervenții³³.

Controlul statului asupra universităților și educației în genere va crește constant în timpul secolului XVIII, când se regândesc legislații, se înființează autorități de supraveghere și se birocratizează ușor procesul de decizie – deși domeniul se dovedește a fi greu de normat. În Berlin, la

³⁰ Immanuel Kant, *Gesammelte Schriften*, vol. 7, *Streit der Fakultäten*, Berlin, 1907, p. 31.

³¹ Richard Kagan, *op. cit.*, p. 39.

³² William Clark, *Academic Charisma and the Origins of the Research University*, Chicago, University of Chicago Press, 2006, p. 52.

³³ Carlo Goldoni, *Memorii*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 40-42.

1780, sunt peste o sută de școli neoficiale, stârnind oprobriul tuturor celorlalte care se văd lipsite de fonduri³⁴, așa cum Universitatea Imperială napoleoniană nu va putea să aducă școlile iezuite sub ierarhia universitară, mai ales pe cele din provincie, unde învățământul religios era preferat celui laic de stat, spre frustrarea împăratului.

Înstăpânirea statului asupra educației se va definitiva târziu, la începutul secolului XX, dar preocuparea pentru uniformizarea curriculară a școlilor și facultăților și pentru asigurarea calității actului educațional prin examene, inspecții și evaluări repetate își are rădăcinile în acest secol. Preocuparea este motivată nu numai de fantezii disciplinare foucauldienne, ci și de nevoia de a da coerență și predictibilitate unui sistem de învățământ cu administrații învechite și mult prea haotic. Însă preocuparea poate lua și forme extreme: după Revoluție, în Convenție se discuta în mod serios, de pildă, dacă nu cumva copiii ar trebui preluați de statul francez și crescuți în case comune³⁵ și, dintre multele discursuri parlamentare din Adunarea Constituantă și Convenție, rareori se ridică vreo voce împotriva ideii că învățământul ar trebui să cadă fundamental în sarcina statului; sau Fichte sugerând că, de vreme ce apariția cărților a eliminat nevoia de profesori, universitățile ar trebui desființate cu totul.

O altă cauză, mai interesantă, a declinului cunoașterii în universități este că centrul intelectual al țărilor vestice se mută în academii, saloane, societăți regale sau de amatori, cafenele și cluburi. Joseph Priestley, de pildă, care nu are pregătire de chimist, și care-și petrece mare parte din viață intrând și nereușind să mai iasă din controverse religioase, își face majoritatea experimentelor fiind susținut de industriași și comercianți scoțieni și, deși nu predase niciodată într-o universitate, istoria lui a științei electricității (*The History and Present State of Electricity...*) ajunge manualul standard în curriculumul de filozofie naturală la Yale înainte de sfârșitul secolului³⁶. O carieră în litere sau în științe nu erau, judecate după standardele de astăzi, cele mai predictibile, tocmai pentru că nu erau aproape deloc instituționalizate – primii enciclopediști intră târziu în Academia Franceză, iar Diderot insista tot pe-atunci că mediul academic francez n-ar fi fost în stare să producă ceva similar *Enciclopediei*³⁷. Mulți dintre scriitorii englezi, ca Gray, Pope, Smolett sau

³⁴ Mary Jo Maynes, *Schooling in Western Europe*, New York, New York University Press, 1985, p. 48.

³⁵ Eugene Dubarle, *Histoire de l'Université de Paris*, vol. 2, Paris, 1840, p. 319.

³⁶ Steven Johnson, *The Invention of Air*, London, Penguin, 2009, p. 34.

³⁷ *Apud* Dena Goodman, *The Republic of Letters*, London, Cornell University Press, 1994, p. 25.

Defoe³⁸, nu au studii universitare, iar cei care le au adesea le regretă, povestind despre timpul pierdut în venerabile colegii.

Scriitorul începe de altfel să fie o figură cu mult mai carismatică decât savantul, nu în ultimul rând pentru că este mai abordabilă și mai vizibilă, mai aptă să discute critic despre prezentul acestui secol retrograd, în care actorii morți, în Franța, erau încă aruncați în gropile comune dinafara orașelor. Scriitorii sunt, cu puține excepții, mai deschiși experienței dialogului cu publicul (acel „dragă cititorule”, pe care-l știm de la romancierii) decât filozofii și erudiții care au rămas izolați fie în spatele zidurilor academiei, fie în spatele dificultăților închipuite sau reale ale problemelor pe care le tratau, iar numărul lor crește în această perioadă dintre 1750 și 1789 considerabil, atât în Franța (numărul autorilor din recensăminte crește de la puțin peste 1.000 la puțin sub 3.000 în doar 40 de ani), cât și în Germania (care crește de la 3.000 la 11.000 în aceeași perioadă)³⁹.

Din rațiuni economice, scriitorii încep să aibă nevoie de o mult mai mare deschidere față de public, de care depindeau nu rareori, un public de care savantul universitar salariat se poate lipsi, deși nici universitarii nu sunt indiferenți la beneficiile pecuniare ale bunului renume. În cazul în care scriitorul însuși nu e un aristocrat autonom financiar sau unul dintre fiii de comercianți cu rente viagere, de la 1700 în sus, poate chiar mai devreme, începe să funcționeze o înțelegere nescrisă între scriitor, mai ales în rolul lui de romancier, și publicul pe care adesea nu-l cunoștea și nu mai poate să-l prevadă – cum se întâmpla încă, de pildă, la 1500, când umaniștii știau bine pentru cine scriu și cine ar putea „să asculte” –, căci acest public devenise, odată cu alfabetizarea, tot mai divers și, odată cu circuitul internațional al cărții în Vest, tot mai îndepărtat. Unele cărți de ficțiune din această perioadă cunosc adevărate distribuții de masă, de neconceput cu un secol în urmă, deși în comunitățile rurale ele circulă – e drept – în forme condensate: Robinson Crusoe, de pildă, există în 151 astfel de versiuni (*chapbooks*) în întreg secolul XVIII⁴⁰. Dar chiar și în aceste condiții, scriitorul secolului XVIII, la fel ca umanistul despre care am vorbit în capitolul precedent, trebuie încă să fi învățat bine cutumele puterii, dacă nu pentru a-și apropia toți potentaiții,

³⁸ G. C. Brodrick, *A History of the University of Oxford*, London, Longmans, 1886, p. 175.

³⁹ Roger Chartier, în *Omul luminilor*, volum coordonat de Michel Vovelle, Iași, Polirom, 2000, p. 107-110. Cu mențiunea că autor aici poate să însemne inclusiv jurnalist.

⁴⁰ Jonathan Rose, *The Intellectual Life of the British Working Classes*, London, Yale University Press, 2001, p. 107.

atunci măcar pentru a-și asigura protecția unora în fața altora, cum atât de bine știa s-o facă Voltaire și cum fuseseră nevoiți să o facă mulți alții, din simplul motiv că nici numărul cărților vândute, nici faima, nici profesionalismul nu te păzeau de cenzură, de arest sau de exil în secolul despotismului luminat.

Universitarii aveau, e drept, privilegiile de statut, pe care la procesiunile tradiționale care marcau începutul anului de școală le afișau simbolic umblând pe străzile orașelor în robe solemne – episcopi, decani, rectori, studenți, într-o ordine care, după cinci secole de existență universitară, trebuie să fi devenit la fel de elaborată ca obiceiurile de la curte. Una din zecile de anecdote curioase care explică pedanteria acestui sistem este povestită în Brodrick⁴¹:

În 1825, primarul și aprozii din Oxford au fost scutiți printr-un document cu sigiliul universității, de penitența care le fusese dată după marea revoltă din Scholastica's Day, 1354, când au fost obligați [...] ca 60 de cetățeni de frunte să participe în fiecare an la biserica St. Mary la o slujbă pentru sufletele universitarilor morți, fiecare trebuind să lase un peni la altar.

Scholastica's Day fusese o zi de marți din 1354, care s-a lăsat cu aproape nouăzeci de morți, în urma unui conflict între orășeni și studenți, pornit – cum n-ar trebui să ne mire în orașele universitare – într-o tavernă. După procesul care urmează, regele găsește orașul vinovat și cedează multe dintre drepturile acestuia din urmă corporației universitare, inclusiv controlul asupra pieței, adăugând fostelor privilegii altele noi, pentru a convinge comunitatea academică sceptică să revină la cursuri. Orașul e amendat, iar primarul, însoțit de alți șaiszeci de notabili locali, obligat să participe în fiecare an la o comemorare a răscoalei. Când unul dintre primarii de la începutul secolului XIX refuză să plătească cei șaiszeci de peni, universitatea nu numai că îl dă în judecată, dar și câștigă procesul cu pricina⁴², pentru ca să accepte să cedeze acest drept pur simbolic abia în 1825. Acest comportament de ghildă va fi unul dintre multele capete de acuzare împotriva universităților și-n Germania, unde se repropășează acestora *die gothische Form und das Zunftwesen*⁴³ –

⁴¹ G. C. Brodrick, *op. cit.*, p. 190.

⁴² Povestea pe larg se găsește și în *Oxford City Documents*, volum coordonat de Thorold Rogers, Oxford, Clarendon Press, 1890, p. 245-247, însoțită de decizia regală și o serie de epistole ale vremii.

⁴³ Engels, *apud* Rudolf Köpke, *Die Grundung des Koniglichen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin*, Berlin, 1860, p. 21.

apucăturile medievale. El poate fi observat și în sutele de cataloage de cursuri de la Göttingen, Leipzig, Freiburg unde teologia este mereu listată prima, chiar și după ce încetează să mai fie una dintre facultățile importante, în urma înființării universității de tip nou la Berlin.

Nu e de mirare atunci că Spinoza își exprimase scepticismul când fusese rugat să accepte să predea filozofie la Heidelberg, deși primise în scris garanția că se va putea bucura de cea mai mare libertate, cu simpla condiție de „a nu tulbura religia oficială”. Spinoza va da două motive pentru refuzul său: primul este că pentru a preda ar fi trebuit să renunțe la „cercetarea filozofică”, de unde înțelegem că cercetarea și o poziție pedagogică i se păreau incompatibile. Al doilea este că, indiferent cât și-ar fi limitat observațiile în privința religiei, știa foarte bine din experiența personală că zelul religios al unora i-ar fi făcut oricum să critice orice ar fi spus, „indiferent cât de corect ar fi fost spus”⁴⁴.

În fine, o analiză aparținând lui Sari Kivistö a sutelor de pamflete antiacademice apărute la începutul secolului arată, în plus, că învățații din instituții erau adesea văzuți ca neîngrijiiți, imorali, bețivani, scandalagii, nepoțiști, aroganți, urâți, erau acuzați că citesc literatură interzisă, că sunt profund viciați, mizantropi, pedanți și superficiali, sau că, dacă nu sunt de-a dreptul plagiatori, suferă de acea maladie a universitarului dintotdeauna, *scribendi pruritus*⁴⁵. Ultima pare să fie o judecată îndreptățită în Germania, unde Lichtenberg se plânge, la sfârșitul secolului, că scopul educației pare să fi devenit a scrie cărți, dar în Anglia un profesor putea să ocupe timp de trei decenii o catedră fără să fi scris un cuvânt.

Încercări de reconfigurare la nivel național

Toate universitățile europene au fost în strânsă legătură cu biserica, dar niciunele mai mult decât cele engleze, care au și rămas bastioane ale anglicanismului mult după ce universitățile franceze și cele germane au trecut prin reformele decisive de la începutul secolului al XIX-lea. Se estimează că în jurul anilor 1750, la Cambridge, 90% dintre *fellows* și 76% din absolvenți urmau să se facă clerici⁴⁶. Cum Dreptul și Medicina erau facultăți cu slabă reprezentare la ambele universități, facultatea de Filozofie (*Arts*) rămânea astfel cea mai căutată, deși asta nu înseamnă

⁴⁴ Scrisoarea este citată complet în Frederick Pollock, *Spinoza, His Life and Philosophy*, London, Duckworth and Co., 1899, p. 33-34.

⁴⁵ Vezi Sari Kivistö, *The Vices of Learning*, Leiden, Brill, 2014.

⁴⁶ David Gascoigne, *Cambridge in the age of Enlightenment*, Cambridge, CUP, 1988, p. 13, respectiv Michael Hoffstetter, *op. cit.*, p. 3.

mult, în condițiile în care înmatriculările la Oxford nu depășeau 150 de studenți la jumătatea secolului, în vreme ce la Cambridge, la 1760, se înscrieseră doar 110 studenți⁴⁷. Indiferent de numărul de înscrieri, universitățile sunt profund confesionale, lucru care nu rămâne fără rezultat dacă ne gândim că una dintre sarcinile zilnice ale tutorelui era să țină rugăciunea zilnică cu studenții, că arderea de cărți contrare religiei era încă o practică legitimă, că cei din jurisdicția universităților încă puteau fi închiși pentru ateism ori că profesorii își pierdeau funcția dacă se căsătoreau. Cum era o cvasicertitudine că cei ce vin la universitate o fac pentru a fi trimiși mai apoi în țară în slujba Bisericii Anglicane, absolvirea facultății era condiționată de un jurământ pe cele 39 de articole de credință ale Bisericii și de recunoașterea obedienței față de monarh, la care s-a renunțat foarte târziu.

Așa se face că cei mai mulți oameni de știință de la Cambridge, de pildă, erau preoți la începutul secolului al XIX-lea. Cel mai cunoscut exemplu este Charles Darwin, care nu numai că urmează studiile pentru a deveni preot, dar studiază zoologie cu un profesor care e la rândul lui preot⁴⁸. E cu atât mai surprinzător că acest confesionalism nu a afectat mai puternic curriculumul și lucrurile care se citeau în universități. Există încercări ale evangheliștilor de a schimba fața învățământului teologic în Anglia și de a-l face mai strict, dar ele eșuează. Nici fanatismul religios nu era văzut cu ochi buni, așa că Universitatea Oxford, de pildă, poate să voteze expulzarea a șase metodiști habotnici la 1760⁴⁹, în vreme ce Cambridge să se opună numirii unui profesor de biologie nonanglican la 1818⁵⁰.

Pe cât de datoare se simt universitățile să păstreze legătura cu Biserica Anglicană, pe atât de laxă par să fie în schimb regulile pe care le stabilesc în ciclul de studii. Există un consens aproape unanim între istoricii acestor două universități că secolul al XVIII-lea reprezintă perioada în care se înregistrează cea mai mare scădere în standardele universitare, iar anecdotica pare s-o confirme. Exemple de profesori care țin lecția inaugurală când sunt numiți la o catedră, pentru ca mai apoi să nu mai predea timp

⁴⁷ Pentru Cambridge, vezi David Gascoigne, *op. cit.*, p. 21, iar pentru Oxford, G. C. Brodrick, *op. cit.*, p. 177.

⁴⁸ Cu Henslow, „a reverand”, vezi Sean B. Carroll, *Remarkable Creatures*, Boston, Mariner Books, 2009, p. 21-22.

⁴⁹ Charles Edward Mallet, *A History of the University of Oxford*, vol. 3, *Modern Oxford*, London, Methuen and Co., 1927, p. 122-123.

⁵⁰ Denys Arthur Winstanley, *Unreformed Cambridge*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009 (1935), p. 85.

de decenii sunt dese. O catedră de istorie modernă este deschisă în 1724 la Cambridge, alături de alte două poziții pentru limbi moderne, care însă devin sinecuri⁵¹. Un anume Sibthorp, urmașul lui Dillenius la catedra de botanică de la Oxford, nu ține în 36 de ani decât un singur curs⁵². Adam Sedgwick devine profesor de geologie în 1818 – deși nu știa nimic despre subiect⁵³. Era, la rândul-i, preot. Iar Winstanley mai dă alte două exemple: unul al lui William Lax, care, deși profesor de astronomie și geometrie între 1795 și 1837, nu ține nici măcar o prelegere, și pe cel al profesorului de filozofie morală, Francis Barnes, care e la fel de absent între 1813 și 1838⁵⁴. Nu se întâmpla rar ca pe o catedră – fie ea și de științe – să fie mutat un novice al disciplinei, sau un complet necunoscător. Catoagele de cursuri de la universitățile germane arată cum un profesor putea să țină lecții de greacă veche, latină, arabă, ebraică, hermeneutică biblică, introducere în teologie, adesea transferându-se după nevoi de la o facultate la alta, cel mai des de la cea de teologie la cea de filozofie. Până în pragul Primului Război Mondial, de fapt, se aștepta de la profesorii de la Yale să poată țina cursuri în aproape oricare dintre subiectele primilor ani, de la latină la științe naturale⁵⁵.

Asta arată două lucruri: primul, că standardele de cercetare nu erau atât de stringente, și că profesorul universitar a fost văzut până târziu ca educator propedeutic, păzind un mare domeniu cognitiv al științelor cu tot atâtea intrări câte sunt discipline, și mai puțin ca specialist dedicat (deși exemplul lui Adam Sedgwick poate e grăitor aici, căci a început să predea geologie fără să știe nimic, dar și-a luat munca suficient de în serios încât să ajungă un clasic al științei). Al doilea lucru dovedit este, poate mai important, că majoritatea științelor și disciplinelor încă nu ajunseseră în acel stadiu al procesului de disciplinarizare care să le facă imposibil de abordat de către amatori. Acesta este marele avantaj al lipsei de instituționalizare științifică sau al instituționalizării ei laxe în Anglia: oameni cu pregătire de preot, ca Darwin (care dăduse examen de absolvire din traduceri grecești și latinești și din părți din scriptură⁵⁶), oameni fără

⁵¹ David Gascoigne, *op. cit.*, p. 94.

⁵² Charles Edward Mallet, *op. cit.*, p. 126.

⁵³ Martha Garland, *Cambridge before Darwin*, Cambridge, Cambridge University Press, 1980, p. 19-20.

⁵⁴ Denys Arthur Winstanley, *op. cit.*, p. 172.

⁵⁵ Anthony Kronman, *Education's End*, London, Yale University Press, 2007, p. 54: „Even at Yale, where there was a greater division of labor than at most schools, instructors were expected to teach their students ‘in all subjects throughout the first three years of their college course’”.

⁵⁶ Alături de întrebări din Noul Testament și opera pastorului William Paley. Vezi Sean B. Carroll, *op. cit.*, p. 21.

școală, ca Faraday, joacă adesea roluri covârșitoare în progresul științific, confirmând una dintre intuițiile lui Kuhn, aceea că mai degrabă oamenii de știință tineri, care *nu* cunosc bine vechea paradigmă științifică, sunt cei care ajută la explodarea ei.

Dar această lipsă de departajare disciplinară, această curioasă și în ultimă instanță surprinzător de productivă babilonie științifică nu este doar un aspect al universităților engleze. Să luăm, de pildă, catalogul universității din Heidelberg între 1784, cu puțin înainte de Revoluția Franceză, și 1819, la un deceniu după înființarea Universității din Berlin.

În 1784, teologia primează și are parte de cele mai multe cursuri (cursuri exegetice, cursuri de teologie pastorală, istoria bisericii, cateheză, omiletică etc.). Urmează dreptul, a doua cea mai importantă facultate, apoi medicina și *Weltweisheit*. Sub *Weltweisheit* se face filozofie, logică, metafizică (de cinci ori pe săptămână în 1784), mineralogie, o disciplină numită *Tierreich*, care probabil e zoologie, urmate de secții pentru matematică și istorie, fiecare cu foarte puține cursuri. Mai există o secție specială, destinată studiilor pe care azi le-am numi vocaționale și care era probabil de mare importanță economică, sub denumirea de *Staat-wirtschaftliche Wissenschaften* (agricultură veterinară, finanțe, administrație). Undeva la finalul catalogului sunt enumerate limbile moderne (franceza și italiana) și călăria sau dansul care, spre deosebire de alte materii, rămân decenii întregi în catalog, de unde se înțelege că aveau mare căutare. În 1785, singurul lucru notabil e că chimia se mută de la medicină la filozofie. În 1786, se adaugă la matematică hidraulica, hidrotehnica, mecanica. Iar diplomația, care fusese în urmă cu doi ani studiată la filozofie, se mută acum sub intrarea *Istorie*. Metafizica scade la patru ore pe săptămână.

În 1788, mineralogia, chimia și zoologia (acum redenumită *Thiergeschichte*) sunt tot la filozofie, pentru ca un an mai târziu să-și facă apariția tot aici un curs care o să devină tot mai frecvent: *Naturlehre, mit experimente*, și care e de asemenea foarte căutat în Anglia, unde există o catedră de chimie la Cambridge încă din 1703, al cărui profesor ține sesiuni publice de experimente. În 1789, catalogul rămâne nemodificat, dar apare mențiunea: „Prof. Zauth este dispus să ofere lecții în fiecare disciplină filozofică”, care ilustrează ideea universitarului bun la toate, pe care o discutase mai sus. În vara lui 1790, pentru prima oară, apare intrarea *Philologie*, cu două cursuri, unul despre Xenofon și unul despre limba și literatură engleză. În 1792, la filologie se discută Cicero și scriitorii englezi, iar vara Tacit. Dar, ca să ne amintească totuși cât de naive sunt încă unele abordări, la un curs de economie se vor ilustra

trăsăturile agriculturii germane, comparându-le cu cea romană, pornind de la Vergiliu⁵⁷, iar un profesor de logică se oferă să dea lecții de declamație.

În 1793, numărul cursurilor filozofice crește la nouă, iar la filologie se discută unele dintre dialogurile lui Platon (de un anume profesor Ubegg). Cel mai probabil, Platon e discutat stilistic și retoric, nu filozofic. În 1796, mineralogia se mută la economie, iar denumirea de *filologie* dispare, fiind înlocuită de *Sprachkunde*, unde se predau acum caldeeană, ebraică și greacă veche, precum și un curs despre Cicero. În următorii cinci sau șase ani în și din intrarea *Weltweisheit* apar și dispar discipline (ca pedagogia, sau fizica, sau psihologia empirică) și crește numărul cursurilor dedicate istoriei naționale. Abia în 1804 se revine la denumirea de „filologie” și încep, tot de-acum, să intervină schimbările mai drastice: pentru prima oară, de pildă, apare o istorie generică a literaturilor vechi. Se discută Iliada, Cicero în privat, iar numărul limbilor moderne predate sporește.

În 1805, ce înainte era filozofie, matematică, filologie sunt reunite acum sub denumirea de „Secțiunea generală”. Profesorul Koch predă estetică de trei ori pe săptămână, și apar cursuri de anatomie comparată (dar nu la medicină, ci la filozofie), probabil sub influența faimoaselor cercetări din Franța ale lui Cuvier. În noua secție, vechea filologie ia numele de „filologie veche”, iar numărul cursurilor dedicate se mărește considerabil: se discută Cicero, Platon, liricii greci și Pindar. Se ține, tot aici, un curs de arheologie romană. Se discută Epictet, Aristofan și Titus Livius.

Un an mai târziu, însă, catalogul revine la formatul vechi, în care de data asta filozofia și științele naturale sunt despărțite, iar chimia, geognoza, fizica experimentală sunt listate într-o categorie proprie. O altă secție nouă, cea de arte frumoase, cuprinde acum cursuri diverse, de la „Despre limba și stilul german”, până la Herodot și Teofrast.

În 1807, *annus mirabilis*, toate cursurile filologice sunt incluse sub marea umbrelă a lui „Philologischer und humanistischer Unterricht”, împărțite în: filologie orientală și filologie clasică, împărțită la rândul ei în alte subsecțiuni, dintre care cele mai importante sunt, poate, seminarele destinate analizei aplicate câte unui autor antic. Diferite, însă, de acest ciclu filologic, apar cursuri de literatură germană și de istoria poeziei, un bun detaliu de departajare instituțională, căci arată că le era dificil vechilor filologi să comaseze studiul lui Terențiu cu cel al unui poet național pe care ar fi avut, poate, toate motivele să-l aprecieze, dar care rămânea totuși neclasic.

⁵⁷ Ramus, cu trei sute de ani în urmă, predă fizica după *Egloge* și astronomia după *Visul lui Scipio*...

Un an mai târziu, diviziunea e din nou schimbată. Întreaga facultate poartă numele de facultate de Filozofie (*Philosophie*), împărțită în nu mai puțin de șase subsecțiuni:

1. Enciclopedia generală și istoria științelor;
2. Științele filozofice (însemnând istoria filozofiei, psihologie, logică, estetică etc.);
3. Filologie (aceeași împărțire ca în anul dinainte, cu seminare, limbi moderne etc.);
4. *Bildende Kunst*, sub care sunt incluse teoria esteticii, pictură, muzică, caligrafie;
5. Științe matematice (aritmetică, geometrie, mecanică, hidraulică);
6. Istorie naturală (*Naturkunde*), unde se fac chimie, mineralogie, fizică și un curios curs de igienă.

În următorul deceniu, unele cursuri apar și dispar, distribuția altora se mai schimbă, din când în când se mai intercalează cursuri de utilitate practică (cum să scrii scrisori, cum să declami), care amintesc de cele din școlile umaniste, dar structura rămâne în mare parte aceeași. La finalul acestei perioade, lista autorilor și subiectelor studiate (în 1819) este într-adevăr cuprinzătoare: se fac Xenofon, Demostene, Aristofan, Propertiu, Salustius, Catul, Tibul, Herodot (la seminar), un curs de mitologie comparată, o istorie a literaturii latine, o istorie a literaturii naționale germane, și se discută filozofiile lui Kant, Fichte, Schelling și Hegel, dovedind că abia acum mișcările intelectuale care începuseră cu Lessing și Winckelmann își găsesc debușeu instituțional și anunță începutul secolului filologiei și filoclasticismului academic, marcând trecerea definitivă spre o educație recognoscibil modernă, chiar dacă încă prinsă în vechi tipare medievale de distribuție gradată și nu atomizată a cunoașterii, căci încă se vede – chiar și în această selecție – menținerea iluziei că oricare dintre științele importante poate duce la oricare alta.

Însă comparat cu catalogul din 1784, schimbările sunt evident drastice. Învățământul filologic, filozofic și științific nu numai că se disjung unele *din* altele, dar iau fiecare amploare, cunoscând alte disjungeri interne și, dacă nu se profesionalizează definitiv, măcar încep să-și pregătească de-acum acea specializare pe care intelectualul contemporan pretinde atât de des că o regretă. Universitățile engleze vor trebui să mai aștepte câteva decenii până când să cunoască progrese similare, dar majoritatea disciplinelor de la Heidelberg există deja și-n Anglia, doar că nu întotdeauna instituționalizate. Celelalte universități germane confirmă, cu diferențe locale, această evoluție. La Freiburg, cursurile de fizică și de

filologie apar cu un deceniu mai devreme, deși – fiind o universitate mai mică – nu vor cunoaște până la 1810 împărțirea tot mai sofisticată a celor de la Heidelberg, așa că în 1808, de pildă, găsim matematica, fizica, științele naturale, istoria veche în același loc. La Leipzig, între 1810 și 1819, se schimbă de trei ori structura cursurilor, filologia mutându-se când la științele lingvistice, când la cele istorice, subsumate la rându-le științelor generale empirice (sic!), care fac opoziție științelor generale raționale (unde intră filozofia și matematica). Iar la Göttingen – care este în acest secol o remarcabilă excepție – există un seminar filologic (cel al lui Heyne) încă din anii 1760 (în 1765, acolo se discută două piese de Euripide, zece ani mai târziu Odiseea etc.).

Cel mai interesant aspect al acestor schimbări este că matematica și științele continuă să rămână subsumate facultății de Filozofie în Germania până foarte târziu, în unele instanțe până în secolul XX⁵⁸, atât de mare e credința că filozofia poate să ofere tuturor acestor discipline o coerență supraștiințifică.

Situația e cu mult diferită la Cambridge, unde examenul de absolvire la facultatea de arte consta numai din teste matematice. E drept, dacă erai dintr-o familie nobiliară, erai scutit de aceste examene⁵⁹. Curriculumul aici nu era bazat atât pe clasici, cât pe Newton, Locke și elemente de filozofie morală, iar când în sfârșit se decide organizarea unei examinări separate pentru studenții care vor să se specializeze în studii clasice, în 1824, se introduce și condiția de a nu putea susține aceste examene dacă mai înainte n-au fost susținute cele de matematică⁶⁰, ducând la neverosimila situație de a fi avut generații de preoți fără prea multă aplecare pentru patristică, dar capabili să rezolve ecuații de gradul doi. Situația nu se schimbă decât cu greu, cu mici concesii făcute clasicilor⁶¹:

În 1822, un consiliu universitar recomandă ca examenul de absolvire să consiste din lucrările lui Euclid, aritmetică și algebră simplă, *Evidences...* și *Moral Philosophy* ale lui Paley, *Essay on Human Understanding* de Locke, primele șase cărți din *Iliada*, și *Eneida*. Au fost făcute ajustări

⁵⁸ Christophe Charle, *op. cit.*, p. 47: Kiel, Köln și Marburg păstrează un departament filozofic nediferențiat până în 1960.

⁵⁹ David Gascoigne, *op. cit.*, p. 203.

⁶⁰ Christophe Charle, *op. cit.*, p. 159.

⁶¹ Care la Oxford primeau totuși mai multă atenție. Autorii citați aici la sfârșitul secolului XVIII pentru primul curs de patru ani sunt: Salustiu, Xenofon, Vergiliu, Homer, Cezar, Cicero, Titus Livius, Horațiu, Tacit, Sofocle, Demostene, Platon (vezi Charles Edward Mallet, *op. cit.*, p. 134).

triviale acestei scheme de examinare în 1828, 1836 și 1843, dar materia n-a fost nicicând substanțial schimbată, nici standardele ridicate⁶².

Vechea Sorbonă și moștenitorii ei

În Franța situația e diferită din pricina Revoluției. La 1789 deja, dintre cele 28 de colegii care existaseră în Paris în secolul al XV-lea, numai zece mai erau funcționale⁶³. Pe parcursul secolului XVIII, monarhia dă fonduri generoase pentru înființarea de noi catedre: în 1721 se deschide una de limbi orientale⁶⁴, care urma să pregătească oficiali și ambascadori pentru relațiile cu Levantul, iar în 1730, regele înființează o academie de chirurgie, cu nu mai puțin de patruzeci de profesori⁶⁵. Facultatea de Arte continuă, însă, în această universitate încă profund medievală, să fie una dintre cele mai importante: la jumătatea secolului se regăsesc aici șaiszeci de doctori, dintre care o treime sunt filozofi, o treime lucrează în *belles-lettres* (ceea ce am numi umanioare azi) și o treime se ocupă de gramatică și de clasele inferioare⁶⁶. Dar la 1762, de pildă, nu există un curs de istorie franceză la universitatea pariziană, căci profesorii de retorică discutau atunci dacă n-ar fi bine să adauge cursurilor de istorie antică din clasele inferioare mici rezumate ale istoriei franceze⁶⁷.

Cum am arătat, colegiile ofereau deja o educație cuprinzătoare în aceste materii inferioare, iar în Anglia și Germania cursurile de gramatică erau lăsate mai degrabă în seama școlilor, ceea ce duse și la conflicte interinstituționale și la o atrofie a învățământului propedeutic în facultățile de Litere. Aceste conflicte continuă, de altfel, și în Franța până la închiderea prin ordin parlamentar a tuturor școlilor iezuite. La fel de marcată de confesionalism ca universitățile engleze, Sorbona este însă mult mai puțin încrezătoare în privința oamenilor de știință și mult mai cunoscută pentru intervențiile de cenzură în viața publică. O istorie a Sorbonei de la sfârșitul secolului (1790), scrisă de Duvernet, are ca subtitlu „în care se poate vedea influența Teologiei asupra ordinii sociale” și rămâne

⁶² Martha Garland, *op. cit.*, p. 116.

⁶³ Charles Richomme, *Histoire de l'Université de Paris*, Paris, Jules Delalain, 1840, p. 127.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 190.

⁶⁵ Eugene Dubarle, *op. cit.*, p. 259.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 270-271.

⁶⁷ Louis Liard, *Enseignement superieur en France 1789-1889*, vol. I, Paris, Armand Colin, 1888, p. 53. Tot aici e citat Lavalette, care spune că – terminându-și studiile – n-ar fi putut să se pronunțe nici măcar asupra unor evenimente comune ale istoriei Franței.

o lectură interesantă chiar și astăzi, fiind un catalog al zecilor de instanțe în care facultatea teologică certase public oameni de știință, de litere, scriitori, profesioniști, cerând excluziunea lor socială. Așa că intelectualii care nu vedeau cu ochi buni ortodoxiile vremii aveau motive să se adune în diversele academii din regat, comunități mai tolerante. Iar Academii încurajează această migrație intelectuală folosindu-și prestigiul și acordarea de premii pentru poezie, eseu, elogiu etc. La Harpe primește unsprezece premii de la Academia franceză într-un singur deceniu, pentru lucrări complet diferite, tratând despre război, despre istorie, pentru un elogiu adus navigației, poezii, sau eseuri despre avantajele filozofiei, arătând ce distanțe enciclopedice se simțea îndreptățit un filolog să parcurgă în epocă⁶⁸.

Academia de Științe va pierde însă jumătate din membri în urma Terorii⁶⁹, confirmând ceea ce bunii practicanți de istorie intelectuală au știut probabil dintotdeauna: că douăzeci de savanți morți au un impact redus asupra științei sfârșitului de secol. Ironia face ca asta să se fi întâmplat în aceeași perioadă în care iacobinii au înlocuit cultul catolic cu cel al „rațiunii”. Tot în timpul Revoluției, universitățile sunt închise și încep să se caute soluții pentru un învățământ deopotrivă mai științific și mai democratic, un învățământ care, în cuvintele revoluționarului Lakanal, să nu mai pregătească „un popor de capucini”⁷⁰.

În lipsa evenimentelor care se succed începând cu 1789, universitățile franceze ar fi cunoscut probabil o evoluție similară celor engleze, cu schimbări lente și împotriviri la reformă, dar schimbări care – la fel ca-n Anglia – nu s-ar fi definitivat decât în ultima parte a secolului XIX. În schimb, în Franța primele planuri legislative pentru construcția unui nou sistem de educație nici nu mai menționează facultățile. Mare parte din învățământul universitar, în planul lui Condorcet, de pildă, este transferat liceelor – cu importanta deosebire că limbile clasice nu mai formează baza învățământului școlar și că totul se predă în franceză, o realitate banală azi, dar relativ stranie încă, dacă ne gândim că unii profesori germani foloseau latina pentru cursuri la 1830. Condorcet, un vechi academician care avea să-și piardă el însuși viața în Teroare, insistă pe un învățământ liceal preponderent științific, prevăzând și o instituție superioară liceelor, care nu este însă o școală, ci o „societate generală de știință și arte” menită mai degrabă supravegherii întregului sistem⁷¹.

⁶⁸ Jean-François de La Harpe, *Lycée*, vol. I, *Notice historique*, p. x-xi.

⁶⁹ Dorinda Outram, „The Ordeal of Vocation: The Paris Academy of Sciences and the Terror, 1793-95”, în *History of Science*, vol. 21, nr. 3, 1983, p. 256.

⁷⁰ *Apud* Eugene Dubarle, *op. cit.*, p. 312.

⁷¹ *Ibidem*, p. 301.

Planul nu e implementat, însă, urmând ca în 1795 să se dea un decret pentru înființarea unor Școli Centrale, care să ia locul liceelor și unde ar fi urmat să se predea: „matematica, fizica, chimia experimentală, istoria naturală, logica și analiza ideilor, economia politică și legislația, istoria filozofică a popoarelor, igiena, arte și meserii, gramatica generală, belles-lettres, limbile vechi, limbile vii din teritoriile cele mai apropiate de școala cu pricina, artele desenului, agricultura și comerțul”⁷², un proiect care arată că nici măcar radicalii revoluționarii, mulți dintre ei foști studenți ai Universității din Paris, nu puteau să depășească idealul unei educații generaliste.

După multiplele modificări ale sistemului între Adunare și Consulat, guvernul consular lasă ca instituții de educație superioară așa-numitele licee, în care o lege prevedea predarea de „limbi clasice, retorică, logică, morală, elemente de științe matematice și fizice”, adică tocmai ceea ce facultățile germane sau britanice făceau deja și ce, într-o oarecare măsură, colegiile franceze făcuseră de secole, de unde se vede cât de greu e pentru acești reformatori să iasă din *forma mentis* a vechii universități, pe care nu vor s-o reinvie cu numele, căci era asociată periculos de mult vechiului sistem, dar pe care o reinventează pe hârtie de câte ori au ocazia, căci nu reușesc să găsească alternative la ea. (Se observă însă în planurile și discuțiile din această perioadă o turnură spre educația pragmatică, și nu trebuie uitat că Politehnica este o invenție pedagogică revoluționară, poate cea mai importantă.)

E drept că planurile pentru reconstrucția educației se schimbă în această perioadă des și că doar o mică parte din ele se vor întâlni în structura Universității Imperiale din 1808, al cărei statut prevede că întregul sistem de educație ar trebui să fie subordonat universității, transformând-o astfel într-o instituție monopol, cu o împărțire similară celei vechi, dar cu marea diferență că în loc de patru facultăți tradiționale acum avem cinci: Teologie, Drept, Medicină, Științe și Arte – făcând din Universitatea Imperială poate singura din Europa în care studiul științelor este separat de cel al filozofiei și clasicilor.

Am optat pentru această obositoare enumerație de cursuri și date pentru a oferi o mai cuprinzătoare imagine de ansamblu a câmpului disciplinar universitar la trecerea dintre secole. La sfârșitul acestei treceri, din universitatea medievală nu mai rămân decât numele și câteva vechi privilegii devenite formalități. Facultatea de Teologie, altădată disciplina-pilot a întregii universități, își pierde cu totul importanța, iar unele țări

⁷² *Ibidem*, p. 335.

europene o elimină complet din universitățile de stat până la jumătatea secolului⁷³. Clasicii și filozofia ocupă de-acum rolul central, dacă înțelegem filozofia în sensul ei extins, de știință-umbrelă sub care se adună laolaltă și filozofiile speculative ale idealismului german, și fizica, și analiza comparativă a organismelor vii, deși această idilă instituțională, hrănită din idealul humboldtian al unei educații armonice în cadrul unui *organisches Ganzes* universitar, nu va dura foarte mult. Căci științele, de multă vreme actorul tăcut al istoriei umanoarelor, vor continua să-și extindă teritoriul instituțional cu tot mai mare legitimitate, iar cele două mari domenii se vor defini adesea în oglindă.

Partea a doua

Teorii ale universității la trecerea dintre secole

Nu pot tăgădui că în ziua când am observat
întâia oară că în patria mea începe să
fie recunoscut semnul radicalului, mi-au
dat lacrimi limpezi de bucurie în ochi.

(G. C. Lichtenberg)

Predecesorii iluminiști

Toate aceste lungi, câteodată prolix, conversații despre educație a căror descriere urmează au rădăcini în Descartes, Locke și Renaștere, dar ele se poartă, de data aceasta, într-un context care – spre deosebire de expresiile lor originare – este mult mai puternic politizat și-și găsește expresie într-o serie de autori ce, pe lângă faptul că sunt preocupați de educație, se gândesc la ea în termenii mai largi ai unei teorii politice a umanului. Rousseau, Kant, Humboldt sau Fichte leagă problemele educației de destinul particular al individului și de cel social al națiunii, fiecare dintre ei autor în același timp al unor tratate asupra relației dintre individ și stat, punând în centru problema libertății de conștiință – care fusese multă vreme o problemă religioasă și devenise acum una intelectuală, unul dintre nucleele filozofice ale epocii în care se încercase un răspuns la întrebarea: ce înseamnă o viață luminată?

⁷³ În Italia. Vezi Walter Rüegg, „Theology and the Arts”, în *A History of the University in Europe*, vol. 3, *Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries*, volum coordonat de Walter Rüegg, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 397.

Epoca Luminilor n-a inventat însă nici preocuparea pentru cunoaștere, nici n-a fost singura mare perioadă cultural-științifică în care să se fi scris mai mult decât poate fi citit despre toate metodele prin care poți face dintr-un copil un om și-un cetățean. Dar este, totuși, perioada în care discuțiile pedagogice par să câștige o masă critică, deși fără un efect imediat. Entuziasmul istoricilor educației pentru această epocă se explică mai ales prin faptul că pedagogii și gânditorii Luminilor au dat tuturor acestor discuții despre instrucție o formă sistematică și o configurație recognoscibil modernă.

Ideea unei învățături obținute fără amenințarea violenței, a unei instrucții atât a corpului, cât și a minții, sugestia ca educația să nu fie punitivă, ci mai degrabă ludică, propunerea radicală de a te asigura, ca profesor, că elevilor tăi le place să învețe, că orice educație trebuie să fie în primul rând îndreptată spre scopuri practice înainte de a transforma orice elev de gimnaziu într-un Vergiliu, dar și propunerea ca ceea ce se învață să nu fie învățat niciodată pe de rost, ci înțeles cu mintea vârstei, invitația ca în loc să rămână indiferenți în fața întrebărilor curioase ale copiilor, profesorii, tutorii și părinții ar trebui mai degrabă să le încurajeze, toate acestea pot fi găsite într-un singur tratat despre educație, cel al lui Locke, și din el migrează în mai toate scrierile progresiste despre educație din secolul următor. E drept, însă, că cei care încearcă să impună acest model educațional (care va fi numit mai târziu *philantropist*) au trebuit să se lupte cu niște energii sociale atât de puternice, că nu-i de mirare că multe dintre pretențiile lui programatice au ajuns literă de lege în educația europeană abia în secolul al XX-lea. Cel mai mare asemenea obstacol a fost poate cel care privea dozajul în care ar fi trebuit acordată educația claselor de jos: o perspectivă politică suficient de înspăimântătoare încât să-l facă pe Frederic cel Mare să declare că, „dacă [oamenii simpli] știu prea multe, vor fugi la orașe și vor vrea să se facă secretari”⁷⁴ sau încât să-i facă pe susținătorii educației pentru săraci în Anglia să declare preventiv că nu vor ca fiii săracilor „să fie educați într-o manieră care să le ridice mințile deasupra poziției pe care ar trebui s-o ocupe în societate”⁷⁵.

Locke însă vorbea la sfârșitul secolului XVII despre educația pe care ar trebui s-o primească un gentilom și nu era străbătut de o mare furoare democratică, cum are să fie nici un secol mai târziu Rousseau.

⁷⁴ Mary Jo Maynes, *op. cit.*, p. 81.

⁷⁵ Propunerea e a reformatorului Patrick Colquhoun, *apud* Sylvia Nasar, *Grand Pursuit*, London, Fourth Estate, 2012, p. xiii.

Dar încrederea lui în puterea educației de a schimba fața societății, ridicând individul la reala înălțime a demnității sale, este aproape un leitmotiv al epocii – deși sfaturile pe care le dă în micul tratat din 1693 arată că avea o înțelegere mult mai vastă asupra noțiunii de educație, care depășește granițele simplei „învățături”. Altfel spus, și el, și Rousseau, și Kant se vor gândi la educație mai degrabă ca la o metodă completă pentru o viață mai bună și autonomă și nu ca la un parcurs curricular printr-un aparat de stat. De fapt, oriunde menționează forme instituționalizate de instrucție, Locke își exprimă dezacordul. Dezacordul în primul rând față de metoda școlilor tradiționale de a încărca mințile copiilor cu „reguli și precepte, pe care adesea nu le înțeleg și le uită de îndată ce le învață”⁷⁶, pentru că scopul nu e să-i înveți pe elevi să fie buni la tradus texte latinești, ci să fie capabili să se integreze social și cognitiv în lumea largă. „Învățăm nu să trăim, ci să disputăm, iar educația noastră ne pregătește mai degrabă pentru universitate decât pentru lume”⁷⁷, se plânge într-un loc. Și, adaugă altundeva ironic, niciunul dintre cei pe care i-am văzut învățând regulile gândirii sau ale scrierii frumoase nu părea să știe nici să gândească bine, nici să scrie frumos.

Pe acest eșafod al unei instrucții pragmatice vin și propunerile sale curriculare: că limbile, inclusiv latina, trebuie învățate prin imersiune și că metoda tradițională a analizei lor gramaticale nu e eficace, că orice învățătură, fie că e a anticilor, fie a științelor naturale, trebuie să succedă unei educații morale, în care elevii să se servească mai puțin de textul biblic (pe care tinerii oricum nu l-ar putea înțelege), dar și că orice educație ar trebui să înceapă cu o cunoaștere a lucrurilor (geografie, istorie, „cronologie”) și nu cu științe ale inefabilului, ca metafizica. Propunerea din urmă o făcuse și Descartes într-o formă sau alta, dar aici apare explicit, marcând o ruptură de metoda școlilor protestante și iezuite care vedeau în elevii lor, pe lângă entități educabile, și ființe supuse păcatului, trebuind să fie învățate și strunite deopotrivă, trebuind echipate cu instrumentele religioase care să le apere, cum ar veni, de ele însele, de propria lor natură.

Simplitatea pare să fie cuvântul de ordine al acestor propuneri ale lui Locke, care sunt însoțite de alte câteva zeci, despre ce fel de încălțări trebuie să poarte copiii, dacă au voie să mănânce fructe sau nu, cât să doarmă, dacă să învețe muzica sau să fie învățați să înoate, deși pentru cei

⁷⁶ John Locke, *Some Thoughts Concerning Education*, London, Cambridge University Press, 1889, p. 38.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 76.

de vârsta studiilor universitare (care în epocă ar fi putut fi oriunde între 13 și 20 de ani) dezbate dacă nu cumva trebuie să cunoască elemente de drept, franceză (care i se pare necesară), sau dacă să călătorească prin Europa.

Locke face, deci, o teorie a *educației* și nu una a *școlii*, căci ce e important pentru acest gânditor nu este să înregimenteze pe cel care învață într-un sistem care tratează pe toți uniform, ci să-l ajute să crească cât mai liber, confruntat cu un cât mai divers spectru al experiențelor de viață și capabil de a le judeca pe fiecare fără a invoca de fiecare dată maxime din Seneca. Chiar și învățați mai prudenți ai epocii lui Locke pot fi citați în sprijinul noilor idei: Claude Fleury, de pildă, scrie un tratat despre metoda studiilor în care, deși nu e pregătit să recomande o rupere atât de evidentă de educația tradițională, a cărei istorie o cunoaște bine, repetă mantra atât de cunoscută azi că „educația este pregătire pentru viață” și critică respectul orb pentru antici pe care mulți din trecut îi citeau urmându-i orbește, crezând că natura era așa cum spunea Pliniu: „Am crezut că ne putem folosi de antici știindu-i pe de rost, vorbind despre lucrurile despre care ei înșiși vorbeau și repetându-le propriile cuvinte”⁷⁸.

O teorie a educației în sens larg (și nu a școlii) va dezvoltă, de altfel, și Rousseau, mult mai sceptic la adresa formelor de învățământ instituționalizat și a curriculumului școlar al vremii sale decât oricine altcineva din istoria intelectuală modernă. Colegiile i se par „rizibile” și nu le poate lua în serios ca instituții publice, sfătuiește oamenii în scrisoarea către D’Alembert să se intereseze mai puțin de povești fictive și de instituțiile care le încurajează, recomandă în *Émile* renunțarea la obișnuința de a pune copiii să învețe pe de rost vechi poezii din care nu înțeleg nimic, oferind ca alternativă alegoria unui copil crescut și educat cu sine și pentru sine, departe de societate, departe de orice instituție care i-ar putea cere obediența, ferit de lecțiile scolasticilor și teologilor (pe care, la fel ca-n Locke, nu le-ar putea înțelege, căci cine înțelege divinitatea la 14 ani?), pregătindu-se pentru viață: „Viața este materia pe care vreau s-o învețe”. Deși e vorba aici de o pregătire nu pentru viața practică – la care *Émile* va da greș, cum vede cel care are răbdare să citească povestea până la sfârșit –, căci știm deja că Rousseau respinge societatea cu totul; de altfel această cea mai influentă carte despre educație a secolului începe cu o axiomă care e de natură să nege utilitatea oricărui act social educativ: „Totul este bun ieșind din mâinile creatorului lucrurilor, totul degenează în mâinile oamenilor”.

⁷⁸ Claude Fleury, *Traité du choix et de la méthode des études*, Paris, Pierre Aubouin, 1687, p. 77.

E greu de spus în ce măsură a jucat acest scepticism un rol în limitele pe care le pun Kant și Humboldt intervenției statului și societății în problemele interne ale universităților. E greu de spus, adică, în ce măsură această alegorie a libertății absolute care este *Émile* a hrănit neîncrederea filozofilor ulteriori la adresa ingerințelor în comunitățile savanților, savanți pe care, de altfel, Rousseau nu-i iubește, așa cum nu pierde ocazia s-o spună, fie, în mod ironic, citându-l pe Seneca cu „de când au apărut cei docti, au dispărut cei buni”, fie lansându-se în atacuri care merită poate citate în întregime:

Dăunătoare calităților ostășești, cultivarea științelor este și mai dăunătoare calităților morale. Încă din primii ani ai vieții, o educație nesăbuită ne înzorzonează mintea și ne strică judecata. Văd peste tot instituții uriașe, unde se cheltuiește mult pentru ca tinerii să afle totul, afară de îndatoririle lor. Copiii voștri nu-și vor cunoaște propria limbă, în schimb vor vorbi altele, ieșite pretutindeni din uz; se vor pricepe să compună versuri, pe care cu greu le vor înțelege ei înșiși; neștiind să deosebească adevărul de eroare, vor avea măiestria de a le face de nerecunoscut și pentru ceilalți prin argumente înșelătoare. [...] Să învețe ceea ce vor trebui să facă adulții fiind, și nu ceea ce vor trebui să uite⁷⁹.

Din toate aceste lucruri s-ar putea înțelege că Rousseau are o viziune atât de liberală asupra educației că ar fi încurajat orice inovație pedagogică. Dar textele sale sunt pline de paradoxuri. Sigur – copiii trebuie să învețe să fie morali și liberi, dar nu pot să facă asta într-o societate care este coruptă din oficiu, așa că trebuie lăsați să ajungă la această realizare prin propriile puteri, să descopere, cum ar veni, legea morală din ei. Când ajunge în *Émile* să discute lecturile necesare adolescenței, spune – cum ar fi spus poate toți conservatorii dinaintea lui și după el – că trebuie să prezinți tinerilor lucruri care să-i tempereze, și nu să le inflamezi imaginația cu lecturi istorice sau literare. Marele viciu al istoriei, spune, e că arată ce e mai rău în oameni, fiind interesată doar de revoluții, catastrofe și episoade centrate pe figuri nefaste, căci cei buni sunt dați uitării. „Iată cum istoria, ca și filozofia, calomniază fără încetare genul uman.”⁸⁰

Iar că literatura pierde mintea (și că romanul e delectare superficială) o va crede și Rousseau, ca mulți alții. Poveștile romanelor sunt pentru tânărul Rousseau sursă de melancolie și par să aibă abilitatea să suspende

⁷⁹ Jean-Jacques Rousseau, *Scrieri despre artă*, București, Minerva, 1981, p. 25-26.

⁸⁰ Idem, *Émile ou l'éducation*, din *Collection complète des œuvres*, Genève, 1780-1789, 17 vol., disponibilă online la adresa de internet: <https://www.rousseauonline.ch/>, p. 413.

temporar obligațiile pe care le are sinele față de sine. În *Confesiuni* povestește că, din pricina lecturilor, firea „îi devenise posacă și sălbatică”; mintea-i începuse să „se strice”, trăia „ca un om ursuz cu adevărat”. Citirea de „nenorociri imaginare”, afirmă el tot acolo, face „mult sânge rău”. Lectura de literatură e, aici, *derută*, după ce a fost pe rând, timp de mai multe secole, *patimă* (și ca atare asociată eroticului, în celebra scenă dantescă din *Infern*); viciu, exercițiu în imoralitate, catalizatoare de varii maladii mentale și deci nehibzuită (ca-n acel holocaust al cărților din Quijote) sau simplă pierdere de timp. În programul de lectură pe care mentorul îl trasează pentru Julie în *Noua Eloiză*, sunt respinși Petrarca, Tasso, Metastasio de pe poziția unei antropologii speculative care afirmă că oamenii pot cunoaște amorul și fără apelul la obișnuitele silogisme de care face uz literatura pentru a desemna în modalități complicate ceea ce e suficient de uman și de simplu cât să nu mai aibă nevoie de adagii discursive.

E paradoxal, desigur, că Rousseau respinge literatura într-un roman epistolar care e scris după toate regulile genului și e străbătut de toate clișeele lui, așa cum e paradoxal că respinge filozofia și istoria într-un tratat despre educație, reușind astfel să repudieze din capul locului două dintre disciplinele pe care idealistii germani aveau să le pună în centrul canonului universitar și o practică artistică atât de influentă în secolul său.

Ar trebui, de aceea, o definiție mai mult decât vastă a utilității pentru a putea decreta teoriile lui Rousseau utile pentru dezbateră în jurul universităților, care începe în jurul anilor 1790. Dacă cei care regândesc sistemul universitar ar fi ținut neapărat să-l aplice, poate că în linie cu anti-instituționalismul lui marcant, nici n-ar fi existat un sistem universitar a cărui istorie să poată fi scrisă. Cu toate acestea, nu se poate spune că această viziune asupra educației nu a avut influență, ci doar că influența ei a funcționat mai degrabă pentru teoreticienii și practicienii educației ca o *conștiință radicală* și nu ca un îndrumar practic.

Căci Rousseau rămâne, *in spiritu*, la marginea oricărei discuții despre educație, chiar și în locurile în care te-aștepți mai puțin: Kant aproape că reia *verbatim* în tratatul său despre pedagogie considerațiile lui despre virtuțile laptelui matern, despre hainele copiilor, despre importanța unei creșteri neviolente, iar părerea lui cum că, chiar înainte să înceapă să vorbească, copiii încep deja să învețe se deschide spre începuturile psihologiei infantile. În mare, însă, Rousseau oferă în *Émile* schema unei educații în esență impracticabile în acel secol, iar critica sa înverșunată asupra oricărei educații administrate de legislator nu rezistă în fața valului de etatizare care începuse încă din timpul vieții sale. Se

poate vedea asta cel mai clar în faptul că, la jumătatea secolului XIX, toate statele europene porniseră deja bine pe drumul unei instituționalizări masive a educației de orice formă și că acolo unde statul rămânea aparent neimplicat în proces, ca în Anglia, acest lucru nu se datora deloc unui anarhism rousseauist, cât unei spețe extreme a liberalismului continental. Dar ideea lui, a unei educații „naturale”, dez-instituționalizate, în care conștiințe tinere să nu fie sacrificate trecutului și fără școli care „să reprime [în copil] natura fără a pune nimic în loc”, va supraviețui nu doar în sfaturile lui Kant din tratatul său de pedagogie, ci până la cărțile lui Dewey.

Această a doua parte n-a putut începe *in medias res* pentru că toți teoreticienii constituțiilor universitare despre care va fi vorba în cele ce urmează știu bine aceste discuții și cresc cu ele. Mulți vor încerca să dea soluții problemelor care se degajă din cele câteva sute de tratate despre educație apărute pe parcursul secolului XVIII, mai ales problemei definirii mai exacte a unei educații libere, care – cum o vor descoperi ei înșiși – nu putea fi separată nici de libertatea de conștiință, nici de cea de expresie.

Jurisdicțiile cunoașterii

La 1790, puține instituții europene puteau pretinde un trecut mai bine ancorat în istorie ca universitățile, deși ironia face ca cele mai apreciate universități germane să fi fost și cele mai tinere (Halle și Göttingen). Monarhul francez se referea la Sorbona în actele oficiale ca „fiica cea mare a regelui”, iar vizitele regilor la Oxford sau Cambridge erau întotdeauna prilej de mare fast academic, însoțit de solemne discursuri latinești. Toate aceste universități funcționau, de altfel, în virtutea unor donații, decizii, acte sau statute vechi, căci fuseseră înființate fie de rege, fie de papă, într-o vreme în care *ius docendi* nu putea fi obținut decât la nivelul autorității celei mai înalte. Cambridge se conducea la 1830, încă, după statutele elisabetane – deși decanii colegiilor admiteau deschis că multe dintre prevederile acelor statute erau imposibil de aplicat, fiind gândite pentru nevoile altor vremi (pedeapsa corporală era, teoretic, o penitență validă încă, deși nu mai fusese folosită în universitate de multă vreme).

Cum se conduceau după legi vechi, universitățile erau prinse instituțional într-un sistem de obediențe care adesea ducea la conflicte fie între autoritățile religioase și facultăți, fie între facultăți, fie între facultăți și regalitate, fie între regalitate și autoritățile religioase care se vedeau trase de-o parte și de alta a conflictelor, conflicte ce puteau fi administrative, dar

care erau cel mai des de natură teologică. În virtutea titlului istoric de facultate primă, profesorii facultății de Teologie aveau adesea pretenția să decidă dacă preocupările celorlalte facultăți sunt sau nu convenite și conforme credinței, iar Sorbona – cum am arătat în capitolul trecut – își extindea acest drept asupra oricărei cărți sau dezbateri dintre granițele regatului.

E drept că, chiar și spre sfârșitul secolului XIX, când facultatea de Teologie, acolo unde mai exista, își pierduse toate puterea instituțională, rămăseseră încă multe obstacole în fața libertății academice propriu-zise, căci unde religia și-a consumat rolul de arbitru social, au apărut în urma ei cluburile, asociațiile, procurorii, presa și alte persoane publice sau private, pregătite să se erijeze în agenți ai moralității publice. Așa se face că primul curs despre romanul modern la Yale, de pildă, ținut în 1895, a fost închis după comentarii în presă⁸¹, ca dovadă că existau limite – adesea limite serioase – în fața a ceea ce putea fi predat. Ernest Renan a trebuit să renunțe la catedra sa de la Collège de France după ce-a scris *Viața lui Iisus*. În Anglia, Shelley fusese dat afară din universitate după ce scrisese un eseu despre necesitatea ateismului etc.

Când Humboldt a cerut în faimosul articol 23 al regulamentului universității berlineze să nu existe nicio cenzură asupra cărților publicate de noua universitate, știa că instinctele punitive ale statului și societății erau la fel de puternice ca întotdeauna, cum i-o arătase recent și faptul că Fichte fusese obligat să-și înceteze lecțiile la Jena în urma unor acuze publice de ateism, deși Hofstetter spune că numărul de înmatriculări universitare scade cu o treime după ce filozoful părăsește orașul, de la 382 la 225 de studenți⁸². Iar exemplele de genul acesta sunt nenumărate, mai ales – ca să mă întorc la ideea începută – în situațiile în care celor din facultățile de teologie li se pare că o carte, un curs, o discuție invită la erezie:

În 1793, facultatea de Teologie a încercat să interzică unui *Privatdozent* tânăr al facultății de Filosofie să predea istorie bisericească, pretinzând că statutele universitare indicau că pentru acest subiect era nevoie de permisiunea exclusivă a facultății de Teologie. Când istoricul Schlözer, decanul

⁸¹ Profesorul fusese William Lyons Phelps, care intenționase să țină ceea ce ar fi fost primul curs despre romanul modern în America. Vezi Arthur Aplebee, *Tradition and Reform in the Teaching of English: a History*, National Council of Teachers of English, 1974, p. 22, unde se mai dau și alte exemple, printre care cel al unui profesor din Boston, care fusese dat afară din școală în 1828 pentru că le citise elevilor dintr-o piesă de Shakespeare.

⁸² Michael Hofstetter, *op. cit.*, p. 47.

facultății de Filosofie, a auzit despre întâmplare, a cerut facultății de Teologie să-și retragă obiecția. Colegul său Gatterer a fost de acord cu el, scriind că „istoria bisericească n-are nimic de-a face cu teologia în ea însăși. În esență, este o parte a istoriei, având părți și material în comun cu toate celelalte ramuri istorice. Subiectul ei sunt faptele, pe care trebuie să le dovedească cu surse originale”. Decanul facultății de Teologie, J. F. Schleusner (1759-1831), a încercat să respingă această poziție, făcând apel din nou la statutele universitare și pretinzând că o tratare improprie a istoriei bisericii ar putea duce la idei injurioase doctrinei ortodoxe. În cele din urmă, disputa a devenit atât de serioasă că guvernul a intervenit, decidând în favoarea facultății de Filosofie, dar explicând că facultatea va fi considerată responsabilă dacă vreunul dintre membrii ei ar fi încurajat erezia⁸³.

Episodul povestit de Albert Howard este o relatare standard a genului de conflicte jurisdicționale ce puteau să apară și a felului în care își disputau facultățile teritoriile cunoașterii, deși el nu e nici pe departe singurul. Arată, însă, că spre sfârșitul secolului, deși facultățile teologice aveau încă aplomb oficial, *facultas artium* – care era teoretic o facultate inferioară – acceptă tot mai greu ingerințele din afară, provocându-l pe Kant să scrie în *Ce este luminarea?* (1784) că *Caesar non est supra Grammaticos*, regele nu este deasupra învățaților, înjumătățind astfel spațiul teoretic în care oficialitățile religioase sau statale ar fi putut pretinde să-și manifeste competența.

Acesta e, de altfel, și motivul pentru care Kant scrisese *Conflictul facultăților* în 1780, explicând acolo destul de clar ce crede despre așezarea universitară curentă și tensiunile ei interdepartamentale: anume că sarcina facultății de Filozofie era să le critice pe toate celelalte, ea fiind singura care vorbea din poziția și în numele științei. Facultățile de Drept, Medicină și Teologie le vedea ca fiind numai școli de pregătire pentru oameni de afaceri, fiindcă avocații, doctorii și preoții studiau acele lucruri ca să-și poată mai apoi câștiga existența. (Trebuie ținut cont că aceasta era o epocă în principatele germane în care nu puteai primi titlul de doctor în umanioare și că era și o epocă în care chimiștii obișnuiau să-și spună filozofi: Joseph Priestley se referă în repetate rânduri, în scrisorile sale la instrumentele științifice ca la „instrumente filozofice”⁸⁴ – cei doi termeni fiind ușor interșanjabili, așa că atunci când Kant spune „filozofie” vrea să spună ceva mai mult decât abilitatea clasică a moșirii

⁸³ Thomas Albert Howard, *Protestant Theology and the Making of the Modern German University*, Oxford, Oxford University Press, 2006, p. 117.

⁸⁴ Steven Johnson, *op. cit.*, p. 190.

ideilor, și se referă mai degrabă la cercetarea sistematică bazată pe principii matematice a lumii.)

Adevărul era, credea Kant, scopul și jurisdicția facultății inferioare; aceasta avea „datoria, dacă nu de a spune întreg adevărul în public, măcar de a se asigura că este adevărat tot ce se propune în public ca principiu”⁸⁵. Scopul umanoarelor era deci de a apăra interesele rațiunii înseși, de a fi – cum foarte elocvent o spune – un membru influent în „parlamentul cunoașterii”. *Statu-quo*-ul instituțional putea fi păstrat, atâta vreme cât umanoarele – și filozofia în special – aveau să funcționeze ca un soi de jandarm asupra ariilor de cunoaștere ale celorlalte facultăți, fără să se teamă de ingerințe externe, căci singura lege la care răspundea facultatea de Filozofie era cea a rațiunii și nu cea a guvernului (*nur unter der Gesetzgebung der Vernunft, nicht der Regierung*⁸⁶), una dintre cele mai curajoase și mai importante fraze din istoria educației europene. De fapt, Fichte – continuând două decenii mai târziu același argument – invită celelalte facultăți nu doar să-și schimbe părerea pe care o au despre propria lor importanță, ci să fie mai umile și să-și recunoască dependența (*Abhängigkeit*) de alte zone ale cunoașterii.

Că mecanismele de stabilire a adevărului pot fi doar sub controlul științei (al filozofiei), căci numai știința putea oferi o înțelegere matematică certă a universului, era un truism al Epocii Luminilor, dar că facultatea de Filozofie trebuie să stea într-o relație de supervizare cu celelalte trei e un pas decisiv în direcția universității humboldtiene. Până atunci, încă de la începutul Evului Mediu, facultatea inferioară fusese cel puțin teoretic departamentul pivot al universității pentru că de absolvirea ei depindea accesul la toate celelalte trei – neoferind deci o specializare, căci funcția ei era să inculce acel învățământ suficient de amplu care nu asigura o pricepere exclusivă într-un domeniu, ci o serie de competențe generale. Când mare parte din această menire o vor prelua colegiile și liceele, facultatea își va pierde funcția tradițională, iar acest lucru, laolaltă cu noua tendință spre specializare din științe, nu rămâne fără urmări în secolul XIX.

E greu de spus dacă Kant a putut să prevadă la 1780 transformările fundamentale care aveau să aibă loc, dar când declară că toate domeniile cunoașterii sunt obiecte ale controlului și criticii (*Prüfung und Kritik*) filozofilor, teoretizează deja, nu ca cea platonicească – a înțelepților, ci o

⁸⁵ Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 32: „[...] wenn gleich nicht die ganze Wahrheit öffentlich zu sagen, doch darauf bedacht zu sein, daß alles, was, so gesagt, als Grundsatz aufgestellt wird, wahr sei”.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 27.

viitoare *republică a experților*, coalizați în academii, societăți, catedre universitare, care au misiunea de a cerceta cu atenție societatea și a încerca să ofere soluții informate, totul în numele cunoscutului ideal de a-i scoate pe oameni din minoratul autoimpus.

Toate discuțiile de până acum au avut în ele un element de idealism care arată, în primul rând, că oamenii care le purtau nu erau administratori. Când a venit vremea ca multe dintre ideile despre educație ale secolului să fie puse în practică, sistemele arătau mai centralizate, mai birocratice și mai predispuse controlului politic decât le-ar fi plăcut vreunui dintre acești teoreticieni.

Ca să educi trebuie să diseminezi informație, iar ca să educi la nivel național trebuie să diseminezi informație la nivel național, dar pentru a păstra uniformitatea între toate aceste unități disparate teritorial era nevoie de un sistem de supraveghere permanent, deci de inspectori, de un curriculum național, deci de o programă ministerială, și de o metodă de verificare care să testeze capacități egale în grupe diferite de elevi, deci de examene unitare. Toate aceste modificări au loc în cele trei țări amintite în feluri diferite și majoritatea schimbărilor profunde se petrec în sistemul preuniversitar, lucru care nu ne interesează îndeaproape, deși aceste încercări de standardizare se vor muta într-un final și în mediul universitar, mai ales – cum arată William Clark – în sistemul de notare, despre care nu există, spune el, prea multe dovezi c-ar fi fost folosit înainte de secolul XVIII. De pildă, Clark povestește că, la 1787, filologul F. A. Wolf este rugat de ministrul prusian al Educației, Gedike, să trimită rapoarte semestriale despre fiecare dintre studenții de la seminarul filologic din Halle, spre nemulțumirea lui Wolf, care-i răspunde, memorabil, că „judecarea cunoașterii și abilităților este ceva foarte relativ și, dacă nu e susținută de o serie de informații de toate felurile, poate să dea impresii foarte diferite diferiților cititori [ai rapoartelor]”⁸⁷, dovedind că exista rezistență la încercările prea evidente de birocratizare a procesului pedagogic, însă o rezistență care, din nou, nu s-a putut opune etatizării masive care i-a urmat în doar câteva decenii.

În Franța, unde revoluționarii închiseseră deja universitățile și care avea deja o experiență mai bogată a centralizării statale, planurile de reformă ce se publică în acești ani acceptă birocratizarea și controlul ca un fapt împlinit. Cel mai faimos, cel al lui Condorcet, afirmă deja că educația publică este o datorie a societății, deși cele cinci memorii ale sale sunt marcate profund și de discursul egalitarist al Revoluției și de cel

⁸⁷ William Clark, *op. cit.*, p. 126-127.

anti-eceziastic. Dar, deja la 1791, în Franța era clar nu numai că educația trebuia să pregătească cetățeni informați și egali, ci și că statul – abstractă emanație a corpului social – trebuie să se implice în educație, pentru că educația universală este singura care-l poate salva de la tiranie, formând o masă de oameni suficient de informați cât să poată rezista derapajelor politice; deși, într-un final, mult mai bine educata Germanie nazistă n-a putut să confirme acest optimism.

Științe tari și științe umaniste

Am spus deja că marea dilemă politico-filozofică a acestor gânditori este autonomia și Condorcet nu e o excepție. În planul lui, inspectorii, de pildă, nu trebuie să fie numiți de stat, ci să facă parte din societăți de savanți care ar exista în fiecare departament și care ar asigura corectitudinea științifică a doctrinei predate la fiecare nivel în școli, o doctrină al cărui scop ar trebui să fie dublu: primul, să formeze cetățeni egali și egal informați, fiecare capabil să ia o decizie în numele celorlalți dacă ar ocupa o poziție de putere; al doilea scop este mai interesant și arată aplecarea sa spre științe, pe care le împinge în centrul canonului, în dauna aproape completă a umanioarelor: spune că școala trebuie să pregătească mintea pentru descoperirea de adevăruri noi, singurul lucru care asigură progresul științelor și, prin urmare, al societății. De altfel, deși un om mult mai practic, găsești la el urme de rousseuism, mai ales în judecățile împotriva umanioarelor. Numai în cultura științelor, spune, „în contemplarea marilor lor obiecte, poate să învețe omul virtuos să se consoleze în fața in justiției poporului și a succesului perversității: căci câștigă obiceiul unei filosofii deopotrivă indulgentă și curajoasă”⁸⁸, după ce câteva pagini înainte scrisese că o educație retorică, cum se întâmplase să fie cea clasică, n-ar învăța decât „arta de a seduce rațiunea prin elocvență” și că, încurajând-o, statul ar trăda încrederea poporului, căci „una din sarcinile sistemului de instrucție ar trebui să fie să întărească rațiunea împotriva acestei seducții”⁸⁹. Precizia, simplitatea, claritatea în spațiul public trebuie să oglindească, deci, limpezimea și directetea unor obiceiuri mentale personale și – cum am văzut și la Rousseau – literatura nu poate încuraja aceste obiceiuri; numai științele naturale predică echilibrul, prudența, dubiul metodic și aranjamentul taxonomic, izolând astfel și îndepărtând

⁸⁸ Condorcet, *Cinq mémoires sur l'instruction publique* (1791), présentation, notes, bibliographie et chronologie par Charles Coutel et Catherine Kintzler, Paris, Garnier-Flammarion, 1994, p. 89.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 81.

pericolul inclasificabilului, pe când literatura și artele elocvenței predică forfota spontan-metafizică, exuberanța neîntemeiată și provoacă, prin insistențe de tot felul și prin accente greșite, o atrofiere intelectuală. Cu atât mai mult cu cât individualizează viața, cu cât insistă pe particular, nu pe pasiune *per se*, nici pe un număr n de pasiuni, ci pe această pasiune, pe această unică reacție, trasând limitele unor fenomene izolate care nu fac obiectul generalizării științifice și nu pot fi ca atare prelucrate drept cunoaștere, rămânând să aibă doar o confuză valoare existențială, catartică, atipică.

Preferințele i se citesc și-n curriculumul pe care și-l imaginează pentru educația de gradul trei – pe care evită s-o numească universitară: un profesor va preda metafizică, morală și constituție politică. Un altul – legislație, economie și politică. Un al treilea – matematici și aplicațiile lor fizice. Matematicile și aplicațiile lor morale și politice (aici vrea cel mai probabil să spună sistem de vot și statistică – căci reduce adesea disciplinele la importanța lor publică imediată) vor fi sarcina celui de-al patrulea. Chimia, fizica, mineralogia vor fi predate de un al cincilea. Profesorul al șaselea va preda anatomia și celelalte părți ale istoriei naturale. Al șaptelea, geografia și istoria. Iar ultimul, gramatica și arta de a scrie – deși precizează undeva că este o artă de a scrie memorii publice mai degrabă. Nu există nicio nevoie în sistemul său pentru limbile vechi – iar domeniile pe care le trasează pentru fiecare profesor în parte arată că a înțeles nevoile specializării, căreia germanii și englezii îi vor mai rezista încă vreo câteva decenii.

Și Humboldt va face o distincție clară între filozofie, arte și științele naturale, care devenise în timpul lui o distincție tot mai necesară, căci câmpul de cunoaștere se lărgeste suficient cât să nu mai poată fi cuprins dintr-o singură privire, să nu i se mai poată da ocol, pierzându-și deopotrivă certitudinea centrului, dar și siguranța existenței circumferinței. Ce înainte putea să cunoască un singur om, acum este sarcina comitetelor. Drumul prin cultură devine drum printre ramuri culturale, însă prin programul său, Humboldt va fi printre ultimii mari intelectuali europeni care mai încurajează o viziune pedagogică ce susține că poți stăpâni întinderea acestei cunoașteri folosindu-te de instrumentele filozofiei.

Cousin știe deja la 1830 că științele sunt *altceva* și că nu există niciun merit în a le studia împreună cu literale, așa cum unul dintre rectorii Universității Oxford recunoaște la jumătatea secolului, când împărțirea între științe și umanioare există *de facto*, deși nu *de iure*, că „sistemul informațiilor generale, care presupune să cunoști câte puțin din o jumătate de duzină de lucruri, are valoarea sa, dar... în general, rezultatul

unei asemenea educații este unul inferior celui al unei investigații profunde și amănunțite a unei singure mari ramuri a cunoașterii”⁹⁰.

Spre jumătatea secolului XIX, conflictele jurisdicționale dintre facultatea de Filozofie și cea de Teologie vor fi înlocuite cu unele – la fel de publice – între științe și umanioare, care îi va angrena pe Walter Pater și pe Thomas Huxley într-o discuție faimoasă despre virtuțile celor două domenii și care vor reverbera până la pretinsa ruptură dintre cele două culturi declarată de C. P. Snow imediat după al Doilea Război Mondial. Promisiunea acestei rupturi există deja, cum am văzut, deși doar *in nuce*, și la 1790 – dar ea este doar o promisiune, căci planul lui Condorcet nu va fi aplicat, și liceul francez va rămâne pentru încă multă vreme sanctuar al umanioarelor, așa cum vor rămâne și universitățile. Legea universității imperiale din 1806 consfințește primatul clasicilor când recomandă că cei care vor să-și ia bacalaureatul în științe trebuie să-l ia mai întâi pe cel în litere, deși aceeași lege este prima europeană care marchează instituțional diferența dintre cele două facultăți.

Însă universitatea imperială nu mai împarte cu cele de dinaintea ei decât numele. În primul rând, este subordonată în întregime împăratului, care numește Marele Maestru al universității, ce ocupă în același timp funcția de rector al Universității din Paris și care este ministru al Educației. Marele Maestru servește *au plaisir du roi* și numește, într-un sistem perfect piramidal, decanii facultăților din subordinea sa și rectorii sediilor teritoriale ale universității (numite academii, câte una pentru fiecare dintre departamentele importante). Sub facultăți se află colegiile (unde se învață elemente de arte și științe matematice și fizice și care se divid în colegii regale și colegii comunale), sub ele pensioanele (conduse de profesori particulari ce trebuie să plătească universității dreptul de instrucție) și, într-un final, școlile primare. Fiecare dintre sediile teritoriale are cancelar și trezorer propriu, care răspund în fața unui consiliu local, subordonate la rândul-le marelui consiliu universitar. Rectorii fiecărei academii în parte conduc corpul de inspectori care supraveghează toate formele de învățământ din jurisdicția respectivă. Fiecare facultate are un decan numit pe trei ani, iar consiliul universitar numește un secretar care se ocupă de procesele-verbale și arhive. Tot acest sistem gigantic *este* Universitatea – în care fiecare treaptă de educație răspunde celei de deasupra ei și depinde de ea, iar întregul sistem depinde de stat, de unde îi vin majoritatea fondurilor – deși există remanente statuare ale vechii

⁹⁰ Este vorba despre Mark Pattinson, rector la Lincoln College, *apud* Sheldon Rothblatt, *op. cit.*, p. 52.

universități în faptul că ofițerii de poliție n-au nicio autoritate în interiorul zidurilor instituției și-n condiția ca orice intervenție a autorităților publice să fie însoțită de mandat scris din partea procurorului general.

Pentru subiectul care ne preocupă, cel mai important aspect al acestei structuri este că există licențe separate în științe și umanioare încă de la 1806; în vreme ce licența în litere rămâne generică (compoziții în latină, greacă și franceză pe un subiect dat), cea în științe variază în funcție de știința specializării (matematică, fizică, chimie sau istorie naturală).

Într-o vizită pe care o face la Jena la 1831, Cousin observă că științele și literele sunt reunite la universitatea din oraș sub denumirea „facultatea de Filozofie”, și spune că i s-ar părea mai înțelept (*sagement*) să fie structurate ca în Franța:

Fără îndoială, iar eu și domnul Villemain am reamintit constant asta consiliului, că studiile clasice, umanioarele, *studia humaniora*, trebuie să rămână fundamentul educației în colegii; dar ar fi o nedreptate să le sacrificăm în întregime științele, care au drept obiect cunoașterea naturii, ori matematicile care exersează atât de mult filosofia, ce trebuie să încoroneze toate științele. [...] ⁹¹

În fapt, în stadiul actual al cunoașterii umane, științele și literele parcurg dezvoltări suficient de distincte cât să ceară două facultăți separate; și deși e un lucru demn pentru filozof să facă efortul să le reunească unele cu altele în studiile sale, aceasta este o pretenție care nu trebuie încurajată în mod oficial, dând numele de filozofie unei reuniuni a două ordine de cunoaștere care au mai multe deosebiri decât asemănări ⁹².

Acesta e actul de naștere al specializării disciplinare; cele două domenii au devenit prea mari ca să mai poți manevra de la unul la celălalt: *le temps manque pour la double culture des lettres et des science*. Dar acolo unde nu e de acord cu împărțirea disciplinară, este cuprins de admirație față de bunul control pe care-l exercită autoritățile publice în Prusia, unde nicio școală nu scapă „acțiunii ministeriale” ⁹³.

La 1844, când Cousin revine asupra subiectului și scrie o apologie a universității – deși e greu de crezut că instituția mai avea nevoie de una – multe dintre cerințele iluministe erau deja câștiguri politice. Se încetățenise ideea că educația este o sarcină publică, de pildă, și-n Prusia, și-n Franța. Toate țările mari europene – cu puține excepții – aveau ministere

⁹¹ Victor Cousin, *Oeuvres*, vol. 3, *De l'instruction publique en Allemagne, en Prusse et en Hollande*, Bruxelles, Société Belge de Librairie, 1841, p. 31.

⁹² *Ibidem*, p. 33-34.

⁹³ *Ibidem*, p. 65.

ale educației, cu corpuri de inspectori însărcinați să verifice manualele folosite de profesori, lecții, școli etc. Cousin va relua în această apologie locurile comune ale teleologiei social-cognitive universitare: ea trebuie să pregătească tinerii pentru viață, să facă față lumii celei noi, înlesnind în același timp o călătorie culturală prin toate „marile sentimente umane” și formând gustul prin studiul adevăratei frumuseți, de unde se vede că mitul educației generaliste nu dispăruse. Filozofia, care este o distilare a tot ce e valoros în umanoare, „învață ce înseamnă să fii cu adevărat om” și nu poate fi suprimată, decât cu prețul incompletitudinii educației: [fără ea] *l’homme que vous formez est incomplet*. Și, în fine, confirmă și ultimul mare trop al idealismului german: „Tot ce se predă în Universitate formează un tot indivizibil”⁹⁴, pe care-l vom afla peste tot, dar mai ales la Schelling, alt avocat convins al virtuților unei educații holiste, *im Geiste des Ganzen*.

Tot mai des, se vede, educația începe să fie gândită în raport cu beneficiul pe care i-l poate aduce statului și carierei și cu scopul destul de ambiguu de a te face om, iar dezideratul kantian al unei comunități de învățați care să tragă la răspundere tot ce pretinde să fie adevărat în spațiul public a devenit secundar.

Doi decani englezi

Dar ideea că mergi la facultate pentru a-ți forma mintea dincolo de specializările imediate și promisiunea angajabilității ulterioare rămâne centrală celor care pun în discuție rolul sistemului universitar. William Whewell și George Peacock, doi decani ai Cambridge care scriu despre necesitatea reformelor universitare în prima jumătate a secolului XIX, n-o neagă în niciun fel. De multe ori, ce diferă între acești teoreticieni ai universității moderne de la începutul ei nu este faptul că unii cred că universitatea ar trebui să *nu* formeze personalitatea, iar alții spun invers, sau că universitatea ar trebui să petreacă mai puțin educând mintea în general, în vreme ce alții i-ar cere mai multă aplicabilitate socială. Toți par să fie de acord că bătaia educației universitare e ceva mai lungă, căci de eficacitatea ei depinde viitorul bunăstării sociale, nefiind vorba aici doar de o bunăstare economică. Ce-i deosebește unii de alții sunt metodele prin care cred că se poate ajunge la formarea personalității, la instruirea minții pentru viață.

Cousin vede că separația literelor de științe este necesară, dar rămâne un om al secolului său, chiar și recunoscând această distincție esențială,

⁹⁴ Idem, *Defense de l’Université*, Paris, Joubert, 1844, p. 71.

căci istoria, geografia, clasicii, cursurile de literatură franceză și cele de limbi moderne vor continua să se facă împreună în facultățile de Litere. În Germania, toate disciplinele se adună sub umbrela filozofiei, cum am văzut deja. În Anglia, la Oxford știm de la istorici că materiile esențiale în care se dau examene la începutul secolului XIX sunt gramatica, retorica, logica, filozofia morală și elemente de matematică, ceea ce ne arată că universitățile engleze rămân cele mai profund medievale dintre toate cele europene, deși au loc cinci reforme în primele trei decenii ale secolului⁹⁵; în urma lor însă, greaca, latina, filozofia și istoria rămân materiile de bază pentru examene. Însă la o nouă și mai serioasă reformă din 1850, Brodrick povestește că apar școli noi intrauniversitare de matematică (care exista dinainte), științe naturale, drept și istorie modernă (una singură, având să devină mai târziu două), fiecare cu examene separate.

Cambridge nu avea nici măcar asemenea resurse pentru inovație – cum o arată scrierile celor doi decani pe care i-am numit mai sus. Whewell pune matematica în centrul curriculumului, căci de ea depind toate științele și de științe depinde progresul omenirii. Îi alătură apoi autorii latini și greci – căci îi crede centrali pentru *a culture of mind*, pe care scriitorii naționali n-o pot asigura, speculând că dacă ar dispărea autorii latini, atunci nimeni n-ar mai putea înțelege autorii moderni, care depind atât de primii încât ar dispărea odată cu ei, un argument care, dacă arată ceva, arată în primul rând că o bună pregătire în matematică nu asigură cea mai competentă înțelegere a istoriei literare.

Pentru a-și susține aceste excluziuni, Whewell face o distincție între materii speculative și materii practice. Primele sunt cele mai ales descriptive, ca istoria, filozofia, științele naturale, pe care nu poți face decât să le asculți, acceptând *ex officio* doctrina enunțată de profesor de la catedră. Ele, spune, nu cer o implicare activă din partea studentului, căci informația lor nu poate fi „convertită într-un obicei practic de acțiune intelectuală”, așa cum se întâmplă în matematici și în limbile clasice, pe care le recomandă (ca discipline practice) tocmai pentru că, spre deosebire de primele, încurajează „stricta inferență” și „demonstrația”. E interesant că exclude de aici chimia, istoria naturală, geologia, despre care spune că, nefiind matematice, nu pot să „încurajeze efortul cultivării minții”. Căci spre deosebire de adevărurile filozofice, cele ale matematicii sunt stabile, pe când în filozofie și-n istoria naturală au loc schimbări constante, explicate prin loialități conjuncturale și mode. El dă exemplul

⁹⁵ În 1807, 1809, 1825, 1826, 1830, după G. C. Brodrick, *op. cit.*

idealismului german, în care o filozofie succede alteia fără ca una să aibă mai multă dreptate decât cealaltă, și fără altă legitimitate decât aceea pe care i-o conferă popularitatea. Aducă apoi ironic că studentul englez nu merge la universitate ca cel german ca să ia, cu sfințenie, notițe după prelegerile profesorilor săi, și că, spre deosebire de universitățile germane, sistemul celor engleze nu pune mare preț pe „libertatea academică” (ghilimelele îi aparțin), căci un asemenea sistem n-ar face decât „să corupă studentul britanic”, care are nevoie în continuare de disciplină.

E greu de găsit un alt loc în istoria universității moderne în care să se declare mai clar atașamentul față de disciplină ca mijloc de a proteja studentul de „corupere”, o atât de provincială înțelegere a ce înseamnă libertatea academică sau o stăruință atât de conservatoare împotriva importanței științelor naturale și literaturii moderne. Dar Whewell era membru al unei universități vechi de jumătate de mileniu, al cărui scop credea că nu poate să fie decât să „reprezinte permanentul și nu elementele fluctuante ale cunoașterii umane”⁹⁶, iar că acest *permanent* este, pe de o parte, dat de matematică și, pe de alta, de autorii clasici care fuseseră baza culturii europene timp de două milenii, așa că la 1830 această rezistență era legitimă și nu lipsită de inteligență.

Colegul său Peacock, care scrie un deceniu mai târziu despre nevoia unei reforme a statutelor universitare, pe care le admite vetuste, face parte din același cor: educația universitară trebuie să fie o combinație „între bazele educației teologice și clasice, cu o cunoaștere a celor mai importante și fundamentale adevăruri ale matematicii și filozofiei naturale”⁹⁷, deși recunoaște că există studenți care – cu talent pentru clasice – nu pot să facă față examenelor de matematică ale universității; această indulgență rămâne în cele din urmă doar teoretică, căci Whewell refuză la 1849 să semneze actul care le-ar fi permis celor care voiau o specializare în clasice să dea un examen în propria disciplină, deși nu aveau rezultate bune la examenul matematic universal⁹⁸.

Cu toate că nu e ultimul din secol, acesta este ultimul mare conflict jurisdicțional care ne preocupă aici, unul de data aceasta strict disciplinar. Din poziția de profesor de matematică și teolog, Whewell nu pare să poată prevedea rolul tot mai important pe care-l vor juca științele naturale în numai câteva decenii, după Darwin, nici să înțeleagă improbabilitatea

⁹⁶ William Whewell, *On the Principles of English University Education*, London, John W. Parker, 1838, p. 127.

⁹⁷ George Peacock, *Observations on the Statues of the University of Cambridge*, London, John Parker, 1841, p. 161.

⁹⁸ Martha Garland, *op. cit.*, p. 39.

tot mai crescândă ca matematica să rămână știința directoare a întregii serii de studii superioare. El perpetuează credința că o singură disciplină poate să fie poarta de intrare spre toate celelalte, că există o *știință șiboleț* care deschide calea spre cuprinsul cunoașterii, antrenându-ți mintea la un nivel atât de general, încât te pregătește să confrunți oricare altă ramură a științei sau orice diviziune culturală, indiferent dacă sunt de natură matematică sau nu. Cum o știi însă generații întregi de studenți care au putut înțelege pe Shakespeare și fără să aibă habar de calculul cartezian, aceasta s-a dovedit o naivitate greu de înțeles, așa cum s-a dovedit și credința idealștilor germani că filozofia ar fi putut să dirijeze demersul educativ mai bine decât alte discipline.

Existaseră multe asemenea științe șiboleț în trecutul universității europene, fie că fusese vorba de teologie, de dialectică, de studiul filologic al clasicilor, iar acum de matematici și filozofie, așadar e de înțeles nevoia poate inertială de a păstra mereu o asemenea disciplină în centrul canonului, o nevoie care – după ce toate aceste discipline eșuează în rolul lor de călăuze – avea să-și găsească o formă finală, mai ales în lumea anglo-saxonă, în ideea unui canon al marilor cărți, o colecție a tot ce fusese mai frumos și mai însemnat în istoria Vestului.

Universitatea după Humboldt

Humboldt nu e un mare inovator și – spre deosebire de unii dintre cei discutați – nu scrie nici foarte mult despre educație, majoritatea textelor lui fiind ocazionale, eseuri scurte, rapoarte sau răspunsuri la probleme curente pe care le întâlnește ca oficial al Ministerului Educației și Cultelor. Iar în timpul vieții sale în Germania, discuția despre educație, inclusiv despre cea universitară, este cvasicontinuuă: Kant, Steffens, Fichte, Schleiermacher, Schiller, Schelling sunt doar câțiva dintre gânditorii germani care se alătură celor câteva zeci de englezi și francezi contemporani care-și dau cu părerea despre educație, așa că trebuie văzut ca membru al unui grup intelectual divers, cu care comunică în permanență. După câteva secole de discuții, nesfârșite tratate și obositoare antagonisme filozofico-pedagogice, găsești însă la el cea mai pură expresie a universității de cercetare și, filozofic dacă nu practic, una dintre cele mai influente, căci unde gânditorii precedenți enunță păreri (când dificile filozofic, când partizane) despre sisteme pedagogice deja existente, el are șansa să gândească liniile directoare ale unuia care poate începe de la zero, și să-l gândească – încă ceva ce-l deosebește de predecesori – ajutat de o experiență considerabilă în administrație.

Un alt lucru care trebuie știut este că Humboldt nu scrie numai despre educația universitară – dintre eseurile sale pedagogice, cele despre învățământul superior sunt o minoritate, iar considerațiile despre educație le găsești răspândite în mai multe lucrări, și deși asta nu le face sistematice, ele rămân surprinzător de unitare, hrănite cum sunt de dezideratul unei instrucții complete care să educe o înțelegere fără granițe a lumii, a științei și a *artei* deopotrivă. Căci arta schimbă caracterul și-l ajută să crească, nu doar antrenând sensibilități estetice, dar problematizând condiția umană în așa fel încât îi lărgeste arsenalul de posibilități, aducând-o mai aproape de totalitate și, deci, de ultima, elevată, expresie a sa – contaminând oamenii cu spirit, făcându-i să fie *geistreich* (poate cuvântul preferat al perioadei).

Cum crede că educația trebuie să creeze *doar* oameni (*soll die Erziehung nur Menschen bilden*) și cum subordonează calitatea de cetățean celei de om, i se pare că educația publică trebuie să fie una dintre acele zone în care statul gândește de două ori înainte să intervină. Eul este, așadar, categoria centrală a teoriei sale a educației – nu eul politic, nu eul social, ci eul ca deplinătate a expresiilor sale în lume, iar educația, spune el în *Teoria educației oamenilor*, trebuie să lege (*Verknüpfung*) eul nostru de lume, prin studiul naturii și al umanității înseși. În *Plan pentru o antropologie comparată*, se-nțelege mai clar ce vrea să spună prin asta când scrie că „omul, privit ca specie, este în mod evident o za în marele lanț al naturii”, sugerând că o bună cunoaștere a umanității nu poate fi asigurată doar cunoscându-i istoria, cercetarea propriei noastre naturi trebuind să fie deopotrivă speculativă și experimentală: „Trebuie să cercetăm caracterele sexelor, vârstelor, temperamentelor, națiunilor etc. la fel de atent pe cât cercetează istoricul naturii rasele și varietatea lumii animalelor”⁹⁹, făcând din om și din societate un obiect legitim al cercetării științifice, deși își ia precauția de a spune mai târziu că „din moment ce e dificil să experimentezi cu oamenii”, legile naturii și comunităților lor sunt greu de pătruns. Dar pentru o înțelegere completă a umanității, va fi nevoie de o trusă de instrumente împrumutate mai multor specialiști: istoricilor, filozofilor și cercetătorilor naturii laolaltă, în timp ce cercetătorii umanității trebuie să le dețină pe toate trei în măsură egală.

Condiția esențială a oricărei cunoașteri este ca statul să asigure libertatea cetățenilor, căci cine se învață cu a fi condus își pierde calitatea de actant social autonom, fiind obișnuit să-și cedeze responsabilitățile.

⁹⁹ Wilhelm von Humboldt, *Schriften zur Bildung*, Stuttgart, Reclam, 2017, p. 32-33.

Cere chiar, în *Despre educația publică de stat*, „să nu facem omul ofrandă cetățeanului”. Educația trebuie să fie deci cât mai liberă cu putință. Omul să fie pregătit pentru sine însuși. Acceptă, desigur, necesara docilitate implicită în relația profesor-elev în școlile inferioare și prevede ca nicio școală să nu poată fi deschisă în regat dacă nu este mai întâi verificată de minister, dar când ajunge să discute universitățile, nu mai face concesii: universitatea este emanciparea din relația profesor-elev, iar profesorul devine mai degrabă un coordonator, căci el nu trebuie atât să predea, cât să participe împreună cu studentul la cercetarea științifică. Cursurile, spune, sunt incidentale, „ce e mai important este ca tânărul să petreacă între terminarea școlii și începutul vieții câțiva ani devotați în întregime contemplării științifice, într-un loc care reunește deopotrivă învățați și studenți”¹⁰⁰. Ce face colegiul, deci, este să dea elevului posibilitatea să se lipsească de profesor. La universitate ești pe cont propriu. Reia aceeași idee într-un referat viitor, în care schimbă ordinea cuvintelor și-i mai adaugă: anii de universitate sunt ani în care studentul să aibă ocazia „să trăiască știința”, muncind la extinderea teritoriului ei.

Dar știe că nu poți face știință fără un ansamblu de biblioteci, laboratoare și instituții auxiliare, așa că în propunerea de înființare a universității din Berlin alege orașul tocmai pentru că dispunea deja de academie, observatoare astronomice și biblioteci, care – reunite sub tutela universității – ar crea *ein organisches Ganzes*.

Pentru Humboldt, universitatea este vârful vieții intelectuale a unei națiuni – așa cum o gândiseră și francezii. Spre deosebire de planul universității imperiale, însă, unde posibilitatea intervenției politice era înscrisă în însăși legea ei, Humboldt crede că singura sarcină a universității este cercetarea (*immer im Forschen bleiben*) și că tot ce trebuie să facă statul este să ofere mijloacele pentru munca științifică, care progresează mai bine în lipsa unui control administrativ. Cum știința și evoluția ei este singurul scop legitim al universității, asta redefinește desigur nu doar relațiile dintre stat și universitate, ci și pe cea dintre studenți și profesori. Unul dintre cele mai citate fragmente din *Despre organizarea internă și externă a înaltului institut științific din Berlin* este aceasta: „[...] legătura dintre profesor și student va fi ca atare una diferită de cea dinainte. Primul nu este acolo pentru cel din urmă, ci amândoi sunt acolo în numele științei”.

Deși supraestimează capacitatea unui tânăr de 19 ani de a face știință, acest element este cel mai inovator din întreaga sa teorie. Univer-

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 114.

sitatea tradițională, am văzut, era strict pedagogică – cea nouă nu trebuie decât să dea ascultare singurului principiu de a gândi știința drept ceva *noch nicht ganz Gefundenes und nie ganz Aufzufindendes*. Cea din urmă formulă este un rezumat al metodei științei moderne. Tradusă liber, ea spune că: știința trebuie gândită ca nefiind niciodată finală și ca neputând fi niciodată completă. Știința este mereu în lucru – principiile ei vor sta tot timpul sub semnul provizoratului, căci obiectul ei se va afla în perpetuuă cercetare. Așa se face că la universitate studentul iese din relația de discipolat – căci profesorul nu mai învață neapărat ce se știe, căci ce se știe este – în teorie – oricând surmontabil. Parcurgând drumul cunoașterii așadar, studentul se află în tranșee laolaltă cu profesorul – de care-l separă desigur vârsta și experiența, dar niciodată posibilitatea de a pune o cărămidă la temelia cunoașterii.

E un idealism aici – căci a bănuși că tinerii vin la universitate să lucreze în numele științei și că profesorii acceptă acest provizorat teoretic care să le atârne deasupra capului ca sabia lui Damocles înseamnă a ții-i imagina pe primii cuprinși de un rar spirit de abnegație și pe cei din urmă liberi de orice vanitate. Dar acest idealism s-a dovedit în ultimă instanță a fi una dintre speciile rare de idealism funcționale în acel secol.

S-ar putea înțelege greșit din cele spuse până acum că Humboldt era unul dintre oamenii aceia de știință ursuzi care cere, în spirit cartezian, lucruri clare și distincte, sau care crede, ca Whewell, că matematica este panaceul pentru orice beteșug mental. De câte ori spune știință, se referă însă la cunoaștere – de fapt, nu se așteaptă la mari progrese educaționale din direcția științelor în sens tare: „[...] dacă spiritul lor [al științelor] nu trece cum trebuie [*nicht gehörig*] în celelalte științe sau trece doar în felul acesta formal logico-matematic, atunci nu putem spera mare lucru de la ele”¹⁰¹. Așa că științele tari trebuie însoțite de filozofie și arte, Humboldt fiind rarul intelectual de până acum care să-nțeleagă și importanța decisivă a metodei științifice și cât de puțin înseamnă să te rezumi la descoperirile ei. Scopul lui era [*die*] *harmonische Ausbildung aller Fähigkeiten* – educarea armonioasă a tuturor abilităților, de care depinde în ultimă instanță însăși instruirea morală.

O altă greșeală care s-ar putea face ar fi să se creadă că Humboldt așază universitatea în afara cerințelor utilitare. N-o face, deși încearcă să justifice aplecarea prea puternică spre cercetare, spunând că statul nu are decât de câștigat de pe urma acestui spațiu neutru în care lumea își

¹⁰¹ *Gründungstexte*, ediție îngrijită de Rüdiger vom Bruch, Berlin, Humboldt-Universität zu Berlin, <http://edoc.hu-berlin.de>, 2010, p. 233.

urmează interesul academic. Universitatea nu este pentru el o Arcadie a academicienilor, care nu răspund în niciun fel exigenței utilitariste. În *Despre organizarea internă și externă a înaltului institut științific din Berlin*, prevede chiar ca profesorii universitari să fie numiți de stat, lăsând astfel ușa deschisă pentru un control prin selecție. Universitatea, spune, „este mereu strâns legată de viața practică și nevoile statului”, făcând apoi o distincție între academii – care sunt ultimele forumuri ale cercetării și unde statul nu ar avea niciun drept să intervină și să numească membri – și universități, în cazul cărora o formă de control i se pare legitimă.

Libertatea academică devine într-adevăr unul dintre cuvintele de ordine ale secolului în Germania, iar Fichte se laudă într-o prelegere din 1811¹⁰² că nicăieri în lume nu mai e asigurată o asemenea autonomie a învățaților; în mod nefericit și în stilul care-l făcuse celebru, continuă să declare universitatea o instituție sacră și „reprezentarea vizibilă a imortalității rasei noastre”, deși cu câțiva ani în urmă spunea că universitățile sunt instituții aproape inutile și recomanda închiderea lor.

Sunt foarte mulți cei care scriu despre educație în perioadă, dar într-un sens textele lui Humboldt sunt o bună cutie de rezonanță pentru părerile tuturor. Și pentru cea a lui Schiller, care ceruse o educație în frumos ca singura care poate să te învețe cu libertatea, și pentru cea a lui Fichte care numește filozofii „artiștii științei”, și pentru cea a lui Schelling, care respinge un învățământ universitar univoc și cere o „educație omni-laterală și nesfârșită” [*alseitigen und unendlichen Bildung*]; tot el reia – sau mai bine spus îi împrumută lui Humboldt, căci îl precedă – metafora „întregului organic” al disciplinelor și dă filozofiei, cum era de așteptat, sarcina de a păzi intrarea spre celelalte științe, căci orice cunoaștere e numai una, *alles Wissen nur Eines ist*, și-i ceartă pe cei care încearcă să spargă această unitate, întrebându-se cum ar putea mai bine să organizeze instituția universitară pentru ca ea să fie conservată.

Am menționat poate prea des în această a doua parte că multe dintre ideile discutate nu sunt imediat puse în execuție, ca să se-nțeleagă că drumul de la teoretizare la aplicabilitate este unul sinuos chiar și pentru aceste minți temerare, și ca să feresc cititorul de pericolul de a citi o istorie a ideilor, crezând că expun una a faptelor. În cazul celor care-și enunțau teoriile fiind în același timp angrenați în sistemul pe care-l discutau, teoriile lor prezic bine evoluțiile la fața locului: Whewell scrie

¹⁰² J. G. Fichte, *Über die einzig mögliche Störung der akademischen Freiheit*, Heidelberg, Carl Winter' Universitätsbuchhandlung, 1905.

că matematica trebuie să fie centrul studiului universitar și refuză mai târziu să facă schimbările curriculare care i-ar reduce importanța, e previzibil. Dar în cazul altora, influența e oblică și greu de decelat. În lipsa lui Humboldt, de pildă, s-ar mai fi putut găsi câțiva oameni de cultură contemporani lui care ar fi putut creiona o structură similară a universității, poate nu cu aceeași claritate, dar străbătuți de aceeași seriozitate, atenție pentru o pregătire multilaterală și încredere în știință. Nu toată responsabilitatea pentru reformele care se întâmplă acum cade pe umerii celor despre care-am vorbit, căci aceste schimbări au sute de actori despre care nu vom ști poate nimic, nici măcar dacă l-au citit pe Humboldt, pe Fichte, pe Rousseau ori pe Locke.

S-ar putea discuta la nesfârșit despre ideile originale și despre cele conforme care s-au perindat în perioadă și, deși o discuție mai îndelungată n-ar fi cu totul inutilă, e clar că multe dintre ele au rămas simple idei sau au avut o înrâurire greu de cuantificat asupra marilor transmutări mentalitare. E însă aproape imposibil să-i introduci în acest cor de voci pe toți cei care au scris despre educație, fie și doar despre cea universitară în aceste câteva decenii dintre 1770 și 1830, fără a împinge cititorul într-o irecuperabilă plictiseală. Sunt prea mulți. Dar ce află destul de curând citindu-i pe cei mai importanți dintre ei este cât de multe dintre discuțiile contemporane despre educație sunt încă purtate în termenii și spiritul lor.

Mă întreb dacă există vreun aspect al educației contemporane care să nu-și aibă originea istorică în aceste câteva decenii în care orice filozof și orice universitar are măcar o părere despre rolul educației și participă, adesea ca actant, alteori pasiv, în dezbaterile despre ambițiile pedagogice ale Europei. Ideea libertății cercetării, a educației practice, a randamentului academic măsurat în lista de publicații, a lucrărilor de licență, de doctorat etc., adică a treptelor academice de confirmare a priceperii în cercetare, și încă de pe atunci detestatul obicei anxiogen al examenărilor semestriale, dar și, în educația primară, ideile unei educații libere, necorecționale, potrivite vârstei, pregătirea pentru o lume în schimbare – toate lucrurile acestea pornesc de aici, deși rămân uneori la momentul enunțării lor teorii cu puțină relevanță practică, căci școala se va face în multe locuri așa cum se făcuse de secole, iar în alte, și mai multe, locuri nu se va face deloc – dacă ținem cont că o jumătate sau poate chiar mai mult din populația Europei Occidentale era analfabetă în perioadă sau dacă ne gândim că, în Anglia, numai unul din cinci sute de tineri ajungeau la universitate¹⁰³.

¹⁰³ Informația din urmă este preluată din Sylvia Nasar, *op. cit.*, p. 55.

Concluzii

La sfârșitul secolului XVIII, se accelerează două procese despre care s-a scris enorm în ultima sută de ani: unul este politic, de trecere de la vechile regimuri monarhice la statul birocratic modern, altul este filozofico-științific, de trecere de la vechile filozofii totale teologal-metafizice la o definiție tot mai strictă a limitelor științei.

Universitatea, ca instituție, nu rămâne străină de niciuna dintre aceste transformări și încearcă să și le integreze în măsuri diferite pe amândouă. Pe cea politică, încorporându-se pe sine (uneori în ciuda voinței sale) în structurile ministeriale ale statelor moderne și renunțând astfel la vechi libertăți, dar fiind nevoită să răspundă și unor noi stringențe. Pe cea științifică, încercând să găsească o expresie curriculară cât mai fidelă noilor idei despre știință, dar să satisfacă, în același timp, și nebuloasa de așteptări, idealuri, idei, pretenții, deziderate morale, nevoi pragmatice pe care societatea contemporană i le impunea ca necesare.

Faptul că aceste transformări pot fi urmărite pentru marile națiuni europene pentru toată această perioadă și că se poate vorbi în cazul lor, în ciuda diferențelor sistemice, de evoluții echivalente, este ofertant pentru orice comparatist, deși trebuie ținut mereu cont că aceste echivalențe nu sunt spontane și există decalaje de decenii între momentul când discuția începe într-un spațiu național și, de-acolo, se deversează oblic în altul.

Acest lung interval de reformare a hărții cognitive a disciplinelor universitare discutat aici nu rezolvă, de altfel, nimic. El doar *deschide*; transformările ce-și au începutul în aceste câteva decenii vor continua într-o dinamică similară până la debutul secolului XX, când – măcar instituțional –, științele și umanioarele se așază pe calapodul care ne este familiar și astăzi. Deși trebuie observat că nici secolul XX nu este străin de această mutabilitate mai mult sau mai puțin neîntreruptă a disciplinelor (dacă ne gândim la științele socio-umane sau la transformările departamentelor din cadrul umanioarelor însele, ori chiar la dezvoltarea de domenii noi în științe, informatică, biochimie, genetică etc.).

Într-un anumit sens, această transformare continuă și astăzi și s-ar putea spune – deși cu oarecare reticență, până ne lămurim complet în privința istoriei intelectuale a problemei – că valul de transformări disciplinare care începe în secolul al XIX-lea nu și-a consumat energiile nici până astăzi. Având în vedere că există în însăși structura universității moderne prevederea (credința?) ca savanții ei să se întoarcă, prin cercetare, inclusiv împotriva adevărilor pe care trecutul le-a stabilit ca sacrosancte și, ca atare, împotriva domeniilor de cunoaștere fondate pe

acele adevăruri, se poate spune chiar că această inconstanță este *însăși condiția* universității de cercetare, făcând ca mutabilitatea disciplinară să fie una dintre realitățile ei.

Am încercat să urmăresc, deci, *cum se deschide* această transformare, rămânând ca într-o lucrare viitoare, considerabil mai mare, să adaug celor descrise aici o analiză a felului *cum se așază* lucrurile disciplinar și instituțional, și mai ales să constat consecințe acestor schimbări pentru disciplinele umaniste în genere.

The Reconfiguration of the Curriculum in Western European Universities at the Beginning of the 19th Century (Summary)

Keywords: *the history of universities, intellectual history, the history of the humanities, curricular change*

From 1780 to 1820, almost all European universities were thought to be in a deep crisis and there were many who claimed that their impasse could only be rectified by serious reform. The reform (in some countries implemented more slowly than in others) was both administrative, in that it redefined the relationship between the university and the state, and curricular, in that it reformulated relationships between the fields of study themselves, while trying to integrate old disciplines alongside new sciences in the same institutional setting. This essay follows curricular change in English, French and German universities, with a focus on the philosophy faculty, at the crossover from the 18th to the 19th centuries. It looks at course catalogues from German universities and gathers together information about lectures at other universities of the time, in order to paint a clearer picture of what students studied inside the philosophy faculty and what the relationship between various disciplines taught within the faculty was. It then tries to trace, analyse and explain the important curricular changes taking place in this interval, changes that led to the replacement of the old medieval subdivisions of study with the ones that we are familiar with from the contemporary university. In its second part, the article is concerned with an analysis of the various theories regarding the purpose and function of the university as an institution and a place of study, trying to better figure out how major theoreticians of education thought about the institution as such and how they answered (whether they encouraged or resisted) the changes it underwent in this period. Studying the problem from the point of view of institutional and intellectual history at once, the study hopes to offer a clearer picture of what the transition from the medieval university (as a place of teaching) to the modern university (as a place of learning) meant and how that, in turn, changed the way we think of the divisions of knowledge altogether.

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Muzeul de Antichități din Iași – istoria locului și a arhivei

Vasilica Mîrza*

Cuvinte cheie: *fond arhivistic, Muzeul de Antichități din Iași, Oreste Tafrali, Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași*

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Iași a preluat, în anul 1981, Fondul Muzeului de Antichități din Iași, de la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași. În evidența Serviciului Județean, Fondul Muzeului de Antichități se găsește la numărul 816, iar inventarul poartă numărul 2082. Acesta este cel mai nou și mai complet inventar al fondului, care poate fi consultat la sala de studiu, în condițiile în care, la predare, fondul avea un inventar mult mai general. Cum au ajuns aceste documente în posesia Institutului?; care este istoria Muzeului de Antichități reflectată în documentele create în timpul funcționării?; care au fost principalele categorii de documente prin care mai putem astăzi recupera istoria acelor timpuri? – sunt câteva întrebări la care vom căuta un răspuns în rândurile care urmează. Adăugăm direcțiilor deja menționate investigarea motivațiilor care au dus la înființarea instituției muzeale și portretizarea personalităților remarcabile ale inițierii și dezvoltării acestui demers. La fel de important este și modul în care Muzeul a evoluat în timp: constituirea și organizarea colecțiilor, angajarea personalului necesar, publicațiile și activitatea științifică etc. Asemeni celorlalte instituții muzeale din țara noastră, înființate la începutul secolului al XX-lea, și istoria Muzeului de Antichități din Iași a avut parte, de-a lungul timpului, de un interes constant din partea istoricilor. Nu doar articolele scrise în perioada interbelică, datorate fondatorului său, Oreste Tafrali, dar și valorificarea documentelor din arhiva Muzeului, în câteva articole dedicate personalității fondatorului, din anii '80 ai secolului al XX-lea, au dus

* Muzeograf I, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

astăzi spre necesitatea recuperării și întregirii memoriei instituționale¹. Din istoriografia românească lipsește, încă, o monografie dedicată Muzeului de Antichități din Iași, iar prin consultarea fondului arhivistic și prezentarea acestuia, ca și prin sistematizarea unor informații, în parte circulante, textul poate aduce o contribuție semnificativă în această direcție.

Întemeierea noului așezământ

Înființarea Muzeului de Antichități pe lângă Universitatea din Iași a constituit cea de-a doua inițiativă de acest fel din România. Având drept model Muzeul Național de Antichități din București, profesorii Facultății de Litere de la Universitatea ieșeană au încercat să îmbunătățească modul în care era conservat patrimoniul arheologic și metodele didactice aplicate în procesul de predare-învățare. Necesitatea înființării unui loc special pentru conservarea patrimoniului arheologic a devenit o obligație a profesorilor, în caz contrar soarta acestui patrimoniu era amenințată cu preluarea de către Muzeul Național de Antichități. Tendința centralizării în capitală a patrimoniului național, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, este bine cunoscută, la fel și opiniile promotorilor acestor concepții².

Inițiativa fondării i-a aparținut lui Teohari Antonescu, imediat după venirea lui ca profesor suplinitor la Catedra de arheologie și antichități, în 1895³. În timpul activității sale la Catedră, Teohari Antonescu a formulat câteva cereri către conducerea Universității din Iași, cu scopul de a înființa un muzeu cu antichitățile descoperite la Cucuteni, provenite din primele

¹ Rodica Radu este cea care valorifică documentele din Arhiva Muzeului de Antichități din Iași, pe când aceasta se afla neinventariată în Biblioteca Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași: „Pentru trimiteri s-a folosit notația originală, succesivă cronologic, făcută cu creionul roșu pe coperta dosarelor nepaginate” (Rodica Radu, „Din istoricul Muzeului de Antichități din Iași”, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, seria Muzeu, 3, 1981; Idem, „Orest Tafrali – personalitate a vieții spirituale ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., Iași, XII-XIII, 1982, p. 669-682; D. Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., III, 1972; O. Tafrali, „Muzeul de Antichități din Iași”, în *Boabe de Grâu*, IV, 11, 1933).

² Andi Mihalache, „Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque”, în *Historia Universitatis Iassensis*, V/2014, p. 159-279.

³ Em. Diaconescu, „T. Antonescu – înaintaș al muzeografiei românești”, în *Cercetări Istorice*, I, 1970; M. Vasilescu, „L’histoire ancienne et archéologie à l’Université de Iași (1884-1948)”, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, III-IV, 1996-1997, p. 126; Teohari Antonescu, *Jurnal (1893-1908)*, studiu introductiv și note de L. Nastasă, Cluj-Napoca, 2005; Ovidiu Boldur, *Studiul Antichităților la Universitatea din Iași (până la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial)*, Bacău, Editura Babel, 2016.

cercetări realizate de Neculai Beldiceanu⁴ și Grigore C. Buțureanu⁵. Cererile au fost făcute înainte ca aceștia să-și vândă colecțiile Muzeului Național de Antichități. Teohari Antonescu propunea și înființarea unei secții didactice, cu mulaje, aparate de proiecție, pentru a facilita accesul studenților la cunoașterea operelor arhitecturale și sculpturale ale antichității, și nu numai. Cea mai mare parte dintre propunerile făcute de Teohari Antonescu au fost împlinite de către succesorii săi, care au venit să predea arheologia și istoria artei la Universitatea din Iași. Amintim aici pe Octav Erbiceanu și pe Oreste Tafrali. Dacă Octav Erbiceanu a cochetat mai degrabă cu înființarea unui Muzeu Etnografic al Moldovei⁶, sprijinind inițiativa lui Virgil Hălăceanu, după 1916, Oreste Tafrali (1876-1937)⁷ a reluat cererile inițiate de Teohari Antonescu. Reușita lui de a înființa, în 1916, Muzeul de Antichități, a fost un eveniment remarcabil pentru istoria Universității din Iași. Datorită acestui fapt, patrimoniul ei a fost păstrat în condiții mult mai bune decât până atunci și a fost, de asemenea, valorificată colecția de obiecte provenite din cercetările făcute de Hubert Schmidt la Cucuteni, din 1909-1910. Muzeul a

⁴ Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice a aprobat achiziționarea acestei colecții (Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 13/1890, f. 34 – în continuare se va cita: ANIC, fond MCIP).

⁵ Achiziția acestei colecții a fost posibilă la câțiva ani după decesul lui Gr. G. Tocilescu. Detaliile pot fi consultate în I. Andrieșescu, „Achiziția colecției preistorice Gr. Buțureanu”, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1915, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1916, p. 185 și urm.

⁶ Familia lui Octav Erbiceanu a donat după 1916 documente și obiecte colecționate de acesta.

⁷ O. Tafrali, *Memoriu de titluri și publicațiuni*, București, 1913; Ștefan Bujoreanu, „Despre activitatea lui O. Tafrali”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, Iași, XIII, 1976; Rodica Radu, „Oreste Tafrali – personalitate ...” în loc. cit.; Aurel Golimas, „Din activitatea profesorului O. Tafrali”, în *Revista Muzeelor*, III, 3, 1966, p. 217; Vasile Grecu, „Cronică. Oreste Tafrali (1876-1937)”, în *Codrul Cosminului*, X, 1936-1939, 1940; D. Ivănescu, „Pagini din trecutul muzeografiei ieșene”, în *Cercetări Istorice*, s.n., III, 1972, p. 20; Ovidiu Boldur, „«... iarăși eternul Tafrali...» – începuturile carierei universitare”, în *Chronos*, II, 2, 2004, p. 16; Mihail Vasiliescu, *op. cit.*, p. 14; Enache Puiu, *Istoria literaturii din Dobrogea*, Constanța, 2005, p. 283-288; Ilie Minea, „Necrolog O. Tafrali”, în *Arta și Arheologia*, Iași, 13-14, 1937-1938, p. 1-4; Vasile Cristian, *Istoria la Universitatea din Iași*, Iași, 1985, p. 75; Livia Ciupercă, *Ορέστης ΤΑΦΡΑΛΗ. Uitare-n neuitare*, Iași, Editura StudIS, 2015; Iuliana Asevoaie, *Oreste Tafrali: activitatea istoriografică, didactică și publică*, ediție îngrijită de Costică Asevoaie și Cosmin Niță, Iași, Editura Palatul Culturii, 2016; Leonidas Rados, „«Supliciile» profesorului Oreste Tafrali la Universitatea din Iași: o poveste despre vanități și incompatibilități culturale”, în *Archiva Moldaviae*, IX/2017, p. 97-119.

avut un parcurs istoric de câteva decenii și prezenta toate caracteristicile de organizare specifice timpului⁸.

Oreste Tafrali nu venea neapărat cu o nouă abordare. Recunoaștem atât la el, cât și la precursorii săi de la Catedra de arheologie și antichități amprenta pusă de timpul petrecut în străinătate la studii. Oreste Tafrali considera că „asemenea marilor universități din Europa, care dețineau muzee proprii, utilizate ca laboratoare pentru studenți, cunoscute ca muzee școală, și Universitatea din Iași trebuia să ofere facilități similare”⁹. La începutul anului 1916, Oreste Tafrali revenea cu o cerere adresată Rectoratului, prin care solicita înființarea unui muzeu, în care să fie expuse obiectele preistorice din posesia Universității și mulajele care trebuiau achiziționate din străinătate¹⁰. Cerea să se intervină la Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru acordarea unei sume de 4.500 de lei, din care să plătească atât chiria unui spațiu, chiar și în afara localului Universității, unde să poată fi păstrată și instalată această colecție, cât și salariul unui funcționar, care să asigure paza tezaurului¹¹.

Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, în urma primirii procesului-verbal din partea Senatului Universitar și a intervenției Rectorului¹², aproba acordarea unui fond de 3.500 de lei anual pentru închirierea unui local, precum și suma de 400 de lei pentru cumpărarea dulapurilor necesare¹³. Plata custodelui a fost trecută în bugetul statului. După toate aceste pregătiri, aprobarea pentru înființarea Muzeului a fost obținută la finalul lunii martie 1916. La recomandarea lui Oreste Tafrali, la data de 1 aprilie 1916 a fost numit custode pentru Catedra de arheologie și

⁸ Preocupările noastre pe acest subiect au fost prezentate în mai multe articole științifice, de aceea nu găsim potrivit reluarea lor aici. Ne vom mărgini să trimitem către locurile unde pot fi găsite aceste preocupări (Vasilica Asandei, „Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițiative la înființare (1897-1916)”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, II/2011, p. 215-233; Vasilica Mîrza, „De la o expoziție arheologică la un muzeu. Muzeul de Antichități și colecțiile sale”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, V/2014, p. 281-316; Idem, „The Antiquities Museum of Iași in the First World War. Patrimony and people”, în Iulian Boldea, Dumitru-Mircea Buda (editors), *Convergent Discourses. Exploring the Context of Communication*, Târgu Mureș, Arhipelag XXI Press, 2016, p. 464-475).

⁹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași: Rectorat, dosar 856/1916, f. 56 – în continuare se va cita: SJAN din Iași, Rectorat).

¹⁰ SJAN din Iași, Rectorat, dosar 842/1915, f 21^r.

¹¹ *Ibidem*, f. 21.

¹² *Ibidem*, dosar 859/1916, f. 6.

¹³ *Ibidem*, f. 22.

antichități Nicolae Breabăn¹⁴. Din acest motiv considerăm că Muzeul și-a început activitatea după data de 1 aprilie 1916.

Primul local unde a fost amenajată expoziția și casa directorului a fost cel din strada Paladi nr. 6. Muzeul a funcționat în acel spațiu timp de cinci ani, cu modificările provocate de evenimentele Primului Război Mondial. În anii războiului, Muzeul de Antichități a fost închis, patrimoniul fiind trimis cu Tezaurul României la Moscova, iar personalul a fost mobilizat sau a participat la acțiunile de susținere a cauzei românilor de la Paris. După război, Muzeul de Antichități și-a reluat activitatea, fiind condus tot de Oreste Tafrați, dar într-un nou sediu, pe strada Carol nr. 16.

Meandrele unui destin

Nu la mult timp după reluarea activității, Muzeul, aflat în subordinea Ministerului Instrucțiunii Publice, a fost trecut, în anul 1920, la departamentul Ministerului Cultelor și Artelor, fiind considerat așezământ de cultură¹⁵. Această modificare nu a fost considerată dăunătoare activității, dar faptul că, în același timp, Muzeul constituia pentru studenții Facultății de Litere un laborator de practică dotat cu bibliotecă, împiedica satisfacerea unor necesități care depindeau de Ministerul Instrucțiunii. Aflată sub această direcție, instituția a beneficiat de îmbunătățiri în privința funcționării, prin alocarea unui buget destinat amenajării de spații de expunere a colecțiilor și prin angajarea unui personal calificat în domeniile artei și administrației. S-a cumpărat un nou imobil: clădirea din strada Carol nr. 16¹⁶, care a adăpostit Muzeul de Antichități, începând de la 18 noiembrie 1922. Ea a fost achiziționată de Ministerul Cultelor și Artelor la prețul de 1.350.000 de lei¹⁷.

În 1924, apartenența Muzeului de Antichități se va schimba din nou. El avea rol școlar, fiind, de fapt, un laborator și seminar de cercetări arheologice, deci o anexă a Catedrei de arheologie și antichități. Activitățile

¹⁴ *Ibidem*, dosar 856/1916, f. 228; ANIC, MCIP, dosar 3281/1916, f. 8; SJAN din Iași, fond Muzeul de Antichități, dosar 1/1909, f. 1 – în continuare se va cita: Muzeul de Antichități.

¹⁵ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 15.

¹⁶ Imobilul aparținuse Caliopei Steege, soacra avocatului ieșean Grigore Macri, iar în 1902 găzduia Creditul Funciar Urban din Iași. Din 1905 proprietar devine Garabet Manea, împreună cu H. Weissbuch, cel de la care Ministerul Cultelor l-a cumpărat în 1922 (SJAN din Iași, fond Primăria Municipiului Iași, dosar 26/16, nepaginat; Rudolf Suțu, *Iașii de odinioară*, vol. II, Iași, 1928, p. 176).

¹⁷ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 54; *Ibidem*, dosar 3/1920-1921, f. 11, 12.

desfășurate în cadrul acesteia aveau rolul de a forma specialiști în domeniile artei și arheologiei. Având în vedere aceste considerente și faptul că instituția depindea de Ministerul Cultelor și Artelor, dar necesita reglementări făcute de Ministerul Instrucțiunii Publice, Muzeul a fost trecut, de la 1 ianuarie 1924, în bugetul acestuia din urmă, la Direcțiunea Generală a Învățământului Superior, cu tot personalul și cu toate sumele alocate pentru achiziții și cheltuieli¹⁸. Inclusiv imobilul achiziționat pentru Muzeul de Antichități a fost înscris la Ministerul Instrucțiunii Publice, regăsindu-se și astăzi în patrimoniul imobil al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, încă din anul 1925¹⁹. Din anul 1924, Rectoratul Universității a fost delegat de Ministerul Instrucțiunii Publice pentru emiterea ordinelor de plată pentru Muzeu.

Tot cu ajutorul documentelor aflate în Fondul Muzeului de Antichități din Iași pot fi reconstituite colecțiile acestuia. Obiectele aflate în patrimoniul Muzeului au fost primite prin donații sau achiziționate, datorită eforturilor pe care le-a întreprins sistematic Oreste Tafrali. Întreaga colecție a Muzeului a fost identificată cu ajutorul avizelor de intrare, inventarelor, scrisorilor de mulțumire adresate donatorilor și notițelor lăsate de profesorul ieșean, care s-au păstrat în dosarele fondului sau în Registrul Inventar de la Institutul de Arheologie din Iași²⁰. În general, din studiul documentelor, a reieșit preocuparea pentru îmbogățirea patrimoniului cu obiecte de interes pentru arheologie și artă, acesta devenind specificul muzeului.

Dincolo de zestrea instituției sau de dotarea tehnico-materială necesară (local, instalații, amenajări, vitrine, dulapuri, etajere, laborator, bibliotecă), trebuie aduse în discuție și celelalte elemente care fac o instituție muzeală funcțională, precum personalul și mijloacele economico-financiare. Chestiunile privitoare la modul de organizare și personal au fost luate în calcul chiar din momentul înființării Muzeului de Antichități. Colectivul instituției a fost unul restrâns numeric încă de la început. Pe lângă gardianul care asigura paza patrimoniului, un al doilea angajat a fost încadrat în funcția de custode la recomandarea făcută de Oreste Tafrali. Nicolae Breabăn, care deținea însărcinări similare la

¹⁸ *Ibidem*, dosar 2/1923, f. 129; *Ibidem*, dosar 1/1924, f. 7; *Ibidem*, dosar 1/1925, f. 18.

¹⁹ Este vorba despre corpul I al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, unde este sediul Centrului de Studii Europene.

²⁰ Îi mulțumesc pe această cale Domnului Restaurator Bogdan Minea pentru amabilitatea de a-mi fi permis consultarea Registrului Inventar al Muzeului de Antichități din Iași.

Catedra de arheologie și antichități, avea în atribuții atât organizarea și inventarierea colecțiilor și a bibliotecii seminarului, care era situată în același local, cât și rezolvarea problemelor administrative. Până spre anul 1919, Muzeul a continuat să funcționeze cu acest mic colectiv, înlocuit doar în timpul Primului Război Mondial, din pricina evacuării colecțiilor la Moscova și a mobilizării. În această perioadă, cuprinsă între 1917 și 1919, când Oreste Tafrali se afla la Paris, din ordinul Ministerului Instrucțiunii, într-o misiune universitară de propagandă, localul Muzeului a rămas în grija Melaniei Dancovici, refugiată pe timpul războiului de la Curtea de Argeș, considerată a fi persoană de încredere și care s-a îngrijit de buna funcționare a localului²¹.

După încheierea ostilităților și a păcii, Oreste Tafrali a avut ca principală misiune reluarea activității sale la Universitatea din Iași și la Muzeul de Antichități. Cele mai stringente probleme au fost legate de lipsa personalului calificat. În acest scop, el a întocmit cereri pe care le-a adresat atât conducerii Universității, cât și Ministerului Instrucțiunii Publice. La catalogarea și aranjarea colecțiilor, precum și la lucrările științifice Oreste Tafrali era ajutat de un fost elev, licențiat în litere al Universității din Iași, P. Constantinescu, care îi era și asistent la Seminarul de arheologie²². Într-un memoriu trimis ministrului Instrucțiunii, Oreste Tafrali îi explica de ce personalul specializat era cel care putea ridica instituția la nivelul celor din străinătate:

Un personal tehnic, compus dintr-un arhitect și un fotograf, trebuie atașat pe lângă profesorul de arheologie, care va fi și directorul muzeului. Pe lângă acest personal, instituția va mai avea și alți funcționari recrutați printre studenți sau doctoranzi, cărora li se va da astfel posibilitatea de a se perfecționa în cunoașterea vieții trecutului și a evoluției artei²³.

Situația a cunoscut o îmbunătățire după trecerea Muzeului în subordinea Ministerului Cultelor și Artelor, când au fost numiți în posturile înființate și declarate vacante un desenator (Ioan Mateescu, profesor suplinitor la Școala de Arte Frumoase din Iași), un secretar (Gheorghe Sofronie, student la Facultatea de Litere) și un om de serviciu (R. Sava)²⁴. În aceste funcții erau numiți studenți în ani terminali sau absolvenți talentați ai Școlii de Arte Frumoase. Înființarea anumitor posturi

²¹ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1917, f. 24.

²² *Ibidem*, dosar 2/1919, f. 6.

²³ SJAN din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Facultatea de Litere, dosar 146/1919, f. 102^v.

²⁴ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1920, f. 21.

s-a făcut treptat, după nevoile întâmpinate în timpul funcționării²⁵. În anul 1927 a fost creată în statul de funcțiuni al Muzeului de Antichități și funcția de copist, care a fost ocupată mai întâi de Hortensia Pițul (căsătorită Pușcașu) și, după demisia acesteia, de către I. L. Neagu. Numirile în funcțiile de desenator, secretar și custode au fost frecvente, posturile rămânând vacante imediat ce studenții angajați își încheiau studiile și părăseau Iașul²⁶. Din cauza reducerilor de personal, făcute pentru diminuarea cheltuielilor din bugetul Universității, în anii interbelici, când întreaga țară a intrat în criză economică²⁷, au fost suprimate, începând din anul 1931, posturile de copist și servitor. Atât angajații, cât și Oreste Tafrali s-au confruntat, atunci, cu o situație dificilă, deoarece contribuția adusă de aceștia la buna funcționare a Muzeului și a Seminarului de Arheologie era indispensabilă. Între angajații Muzeului de Antichități mai figurau, după aceste disponibilizări, directorul, un desenator, un servitor și un gardian²⁸. După cererile și intervențiile făcute de către Oreste Tafrali a fost reintrodusă, în anul 1934, funcția de secretar, care a fost ocupată de Ștefan Bujoreanu²⁹. În 1937 mai erau cinci angajați: director, secretar, desenator, custode, servitor. Personalul științific al Muzeului îl însoțea pe timpul verii pe Oreste Tafrali în locurile unde desfășura săpături arheologice. Prin cercetările de teren efectuate îmbogățeau în fiecare an patrimoniul muzeului.

Activitatea a fost însă condiționată de bugetul alocat de către forurile conducătoare, în subordinea cărora se găsea Muzeul de Antichități. Asigurarea financiară a activității se făcea din două surse: subvenții centrale și contribuția personală a donatorilor sau a directorului însuși. Pentru un astfel de muzeu orice sumă era importantă, chiar dacă era vorba despre o rată fixă sau sume care îi permiteau să facă față cheltuielilor indispensabile. Grație acestor venituri, Muzeul de Antichități a putut evita momentele de criză ivite deseori: evacuări sau datorii la taxele comunale. Muzeul nu producea venit propriu, deoarece nu erau impuse nici taxe pentru vizitare și nici nu erau comercializate cărți poștale, broșuri, afișe, fotografii sau produse artizanale.

În privința dotărilor, Muzeul deținea o bibliotecă, pentru care Oreste Tafrali a manifestat o atenție deosebită în a o organiza și a mări fondul de

²⁵ *Ibidem*, dosar 1/1926, f. 68, 72.

²⁶ *Ibidem*, dosar 1/1930, f. 12.

²⁷ *Istoria Universității din Iași*, Gheorghe Iacob, Alexandru Florin Platon (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 370.

²⁸ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 1/1932, f. 42.

²⁹ *Ibidem*, dosar 1/1934, f. 58.

carte. Era biblioteca necesară Seminarului de Arheologie, care urmărea să țină la curent studenții cu cele mai noi apariții românești și străine. Oreste Tafrali a pus și bazele unei reviste, *Arta și Arheologia*³⁰, în care erau valorificate obiecte sau colecții din patrimoniul Muzeului de Antichități din Iași.

Printre problemele întâmpinate în organizarea Muzeului de Antichități se remarcă slaba dotare a spațiului expozițional: vitrinele erau insuficiente și necorespunzătoare colecțiilor deținute, nu aveau destule pedestale pentru mulajele sosite în urma comenzilor la atelierele Muzeului Luvru și ale celui atenian. Și spațiul era o problemă, fiind insuficient și nefiind construit pentru nevoile unui Muzeu; a fost mereu nevoie de reparații și reamenajări pentru a putea fi deschis vizitatorilor.

Muzeu cu statut juridic

Instituția, reprezentativă pentru viața culturală ieșeană, a căpătat statut juridic în 1938, după decesul lui Oreste Tafrali. Ea a fost separată de Catedra de arheologie și antichități și de Seminarul de arheologie, fiind trecută ca unitate dependentă de Ministerul Educației Naționale. În anii 1941-1942, biblioteca, mulajele de gips și materialul didactic propriu-zis au fost cedate Seminarului de arheologie³¹. Catedra de arheologie și antichități, unde fusese profesor titular Oreste Tafrali, a fost menținută, postul fiind declarat vacant. Pentru o perioadă, suplinirea a fost asigurată de I. M. Marinescu (titular la Catedra de limbă și literatură latină). Suplinirea cursului a continuat până în octombrie 1939, când titular a fost numit Radu Vulpe.

În perioada 1938-1946, Muzeul de Antichități a fost condus de Paul Nicorescu (1890-1946)³², profesor titular la Catedra de istorie antică și epigrafie din Iași, începând cu 1 septembrie 1927. Paul Nicorescu prezenta ministrului Educației Naționale starea în care se afla Muzeul la momentul preluării conducerii: „Muzeul de Antichități, așa cum l-am luat în primire, nu este propriu-zis un muzeu, ci mai mult o colecție de diferite obiecte dispartate”³³. Muzeul avea un secretar,

³⁰ În revista *Arta și Arheologia*, apărută în perioada 1927-1938, erau publicate atât studiile lui Tafrali, cât și ale foștilor și actualilor săi elevi, printre care Constantin Pușcașu, Minodora Ignat, Grigore Anișescu. Însă, principalul colaborator al revistei a fost însuși editorul, asemenea altor reviste de specialitate, mai ales că Tafrali concepușe profilul tocmai în funcție de preocupările sale.

³¹ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1942, f. 90.

³² Rodica Radu, „Paul Nicorescu – o personalitate a vieții culturale ieșene”, în *Ion Neculce*, II-III, 1996-1997; Veronica Turcuș, „Paul Nicorescu și Școala română din Roma”, în *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*, XLIX, 2012.

³³ SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1938-1939, f. 29^{r-v}.

Dimitrie Berlescu³⁴, un șef de lucrări, Dimitrie Ciurea, și un desenator, Vasile Hudici³⁵, alături de conservatorii, fotografii și custozii care lucrau ca angajați ai Muzeului. Activitatea muzeală cuprindea atât participarea la organizarea șantierelor arheologice din Moldova și Dobrogea, cât și colecționarea, înregistrarea, conservarea, interpretarea și valorificarea materialului achiziționat, prin expoziții, articole științifice sau comunicări.

Problemele întâmpinate la Muzeul de Antichități în această perioadă țineau tot de înființarea unor noi posturi sau de suplimentarea cheltuielilor pentru studii arheologice. De exemplu, numirea lui Dimitrie Berlescu ca suplinitor la Catedra de istorie antică, în februarie 1941, duce la demisia lui din funcția de secretar de la Muzeu. Paul Nicorescu propune ca „Berlescu să dețină în continuare funcția de secretar, cu o retribuție de 50% din salariul înscris în buget”, deoarece acesta era singurul care avea pregătirea necesară pentru inventarierea materialelor arheologice luate de la Odessa, cererea primind avizul Rectorului³⁶.

Imperativele formulate de Paul Nicorescu constau în: necesitatea construirii unui local propriu pentru un Muzeu al Moldovei și posibilitatea de a crește numărul angajaților instituției; inventarele obiectelor luate de la Odessa (71.152) și restituirea lor (în dosare se află atât inventarele obiectelor primite, consumate sau pierdute, cât și informații despre desfășurarea lucrărilor)³⁷; noi numiri de personal³⁸ și date despre evacuarea patrimoniului Muzeului la Alba Iulia în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial (Vasile Hudici, Mihai Guboglu, D. Berlescu și studentul Ștefan Munteanu au însoțit vagoanele)³⁹. Celelalte obiecte, mulaje de dimensiuni mai mari și inscripțiile au fost depozitate în subsolurile Universității. La Muzeu, din cauza bombardamentelor care au distrus imobilul, s-au făcut mai multe reparații după război⁴⁰.

³⁴ *Ibidem*, dosar 1/1946, f. 58.

³⁵ *Ibidem*, f. 44 și 130.

³⁶ *Ibidem*, dosar 1/1940, f. 226; *Ibidem*, dosar 2/1942, f. 42.

³⁷ Aceste obiecte primite de Universitate prin Serviciul de Capturi Odessa au fost restituite autorităților sovietice la 22 mai 1945, conform art. 12 din Convenția de Armistițiu, sarcină pe care au îndeplinit-o Dimitrie Berlescu și Mihai Guboglu (*Ibidem*, dosar 1/1944, f. 81, 82; *Ibidem*, dosar 2/ 1944, f. 1 și 2; *Ibidem*, dosar 4/1944; *Ibidem*, dosar 6/1944; *Ibidem*, dosar 8/1944).

³⁸ D. Ciurea a lucrat ca șef de lucrări între anii 1944 și 1946.

³⁹ La 23 martie 1944, asistentul Muzeului de Antichități din Iași, Dimitrie Berlescu, a fost delegat să însoțească vagoanele care transportau lăzile conținând obiectele de valoare ale Muzeului, în cadrul operațiunii nr. 1111, de la Iași la Alba Iulia (SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 3/1943, f. 124).

⁴⁰ În urma distrugerilor suferite în vara anului 1944, au fost necesare reparații în interiorul și exteriorul clădirii muzeului, cu amenajarea de noi vitrine în care să fie expuse

În iulie 1946 postul de director al Muzeului de Antichități apare vacant, după decesul lui Paul Nicorescu, deși, din 25 iunie 1946, ministrul îl numește director pe Andrei Oțetea, rectorul Universității din Iași⁴¹.

Din octombrie 1946, Filip Horovitz va continua munca la Muzeu ca șef de lucrări, având sarcina să-l facă funcțional după război. „E singurul muzeu din Iași care a putut fi redeschis după război”⁴², scria acesta în 1947. Filip Horovitz nu avea pregătire arheologică, iar activitatea lui era pur administrativă, ceea ce a dus la demiterea lui din funcția deținută⁴³. Între 1949 și 1950 a fost numit director al Muzeului de Antichități Dumitru Tudor⁴⁴, fiind încadrat ca șef de lucrări. El a funcționat onorific, fiind delegat la conducerea Muzeului de Antichități de Rectorul Universității din Iași.

În 1949, Muzeul de Antichități a fost reorganizat. Sarcinile au fost distribuite pe specializări: de materiale preistorice erau responsabili Mircea Petrescu-Dîmbovița și Anton Nițu, de cele medievale Dumitru Tudor; de secția de artă religioasă veche și fototecă, Natalia Berlescu, iar arhiva și lucrările de secretariat i-au fost încredințate lui Dimitrie Berlescu. Materialul etnografic, artistic și academic a fost predat instituțiilor de specialitate pentru a se ocupa de organizarea lui⁴⁵.

În 1952, Muzeul de Antichități a trecut din subordinea Ministerului Educației Naționale în cea a Institutului de Istorie și Filologie din cadrul Filialei din Iași a Academiei Române. Activitatea de cercetare științifică, care a contribuit în mod substanțial la îmbogățirea colecțiilor Muzeului, a sporit de atunci considerabil. Aceste modificări instituționale s-au produs în contextul reformei învățământului și a Academiei Române din 1948, când s-au creat institute de cercetare cu activitate colectivă planificată, orientată îndeosebi spre abordarea temelor majore ale Istoriei românilor. Astfel, cercetarea făcută de specialiștii în istorie de la Institutul de Istorie și Filologie (apoi, din 1965, de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”)

colecțiile; directorul epuizează fondurile alocate și solicită sume suplimentare pentru completarea vitrinelor deficitare cu 165 m² de sticlă (*Ibidem*, dosar 1/1945, f. 87).

⁴¹ Andrei Oțetea era conferențiar încă din 1927, la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași, iar după scindarea Catedrei de istorie universală, profesor de istorie modernă și contemporană universală (1934-1947) și, tot în Iași, director al Teatrului Național, între 1939-1940 și 1946 (*Ibidem*, dosar 1/1946, f. 23).

⁴² *Ibidem*, dosar 1/1947, f. 30.

⁴³ *Ibidem*, f. 130; SJAN din Iași, Rectorat, dosar 2/1947, f. 513.

⁴⁴ SJAN din Iași, Rectorat, dosar 4/1950, f. 163.

⁴⁵ Decizia organizării în cadrul Universității ieșene a unui Muzeu Etnografic al Moldovei a fost luată în luna mai a anului 1943, pentru a se intensifica cercetările asupra specificului etnic al „poporului din Moldova istorică” (SJAN din Iași, Rectorat, dosar 2/1947, f. 257; *Istoria Universității din Iași...*, p. 485).

din Iași, sub conducerea lui Mircea Petrescu-Dîmbovița (din 1967), s-a desfășurat, pentru început, în cadrul secțiilor de istorie medie și modernă. Lor li s-a adăugat o secție de istorie veche și arheologie, în 1953, una de istorie contemporană în 1958, precum și un colectiv de istorie universală, în 1967. Totodată, secția de istorie a coordonat și activitatea fostului Muzeu de Antichități, devenit, în 1954, Muzeu de Istorie al Moldovei. Colecțiile acestuia au sporit mereu, în urma intensificării săpăturilor arheologice. În 1954, Muzeul de Istorie al Moldovei, împreună cu muzeele de Etnografie și de Artă Plastică au fost organizate în Palatul Culturii. În 1968, Secția de istorie veche și arheologie a Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” a fost separată de Muzeul de Istorie a Moldovei, care a trecut sub egida Complexului muzeistic Iași⁴⁶.

Organizarea arhivei Muzeului

Arhiva Muzeului de Antichități este ordonată cronologic și tematic, începând cu anul 1909 până la 1951. Anii extremi se justifică astfel: cu anul 1909 este datată o scrisoare trimisă de la Berlin de Carl Schuchhardt, directorul Muzeului de Etnografie, către Costică Gheorghiu, un cetățean din comuna Cucuteni, în vederea obținerii unor informații despre dimensiunile unei părți de teren de la Băiceni, cercetat de Hubert Schmidt în acel an. 1951 este ultimul an în care Muzeul de Antichități funcționează ca Departament al Universității, din 1952 trecând sub egida Filialei din Iași a Academiei Române. Documentele sunt atât originale, cât și copii, sau ciorne. Organizarea documentelor a fost, în general, stabilită pe ani, în funcție de corespondența primită, dar și cea emisă de către Oreste Tafrali. Corespondența primită poate fi consultată în original, pe când, pentru documentele emise nu s-au păstrat decât ciorne. Din această ultimă categorie fac parte cererile, memoriile, petițiile, care pot fi găsite în original în Fondul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, părțile Rectorat și Facultatea de Litere, dar și cele din fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice sau Ministerul Cultelor și Artelor, Ministerul de Externe, Primăria Iași etc.

Pentru perioada 1916-1937, dosarele cuprind toate categoriile de documente: de la cele privitoare la dotarea Muzeului de Antichități, state de plată, cereri pentru achiziții, primiri de donații, până la corespondența externă (în special redactată în limba franceză), contracte de închiriere,

⁴⁶ Mircea Petrescu-Dîmbovița, „Institutul de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» la 40 de ani. Realizări și perspective”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”*, XIX, 1982, p. V; Șeiva Sanie, *Muzeul de Istorie a Moldovei*, Iași, 1972, p. 410-411.

contracte de vânzare-cumpărare imobile, stabilirea bugetului, circulare emise de Universitatea din Iași pentru toate departamentele, regulamentul de organizare și funcționare. Uneori apar și liste cu state de plată pe perioade mai lungi de timp⁴⁷.

În cea de-a doua etapă, 1938-1946, dosarele au fost organizate și tipologic. Pe lângă dosarele în care găsim corespondența, mai sunt și: dosarele în care este surprinsă activitatea arheologică și didactică a Seminarului de arheologie; dosarul cercetărilor arheologice realizate de Paul Nicorescu la Adamclisi; inventarul Muzeului de la Cetatea Albă, al cărui director onorific era tot Paul Nicorescu; informații despre cercetările arheologice coordonate de Radu Vulpe, Biblioteca Seminarului și colecțiile de fotografii și mulaje, care au fost predate în 1942 de Seminarul de arheologie.

Conform procesului-verbal de predare-preluare din 21 septembrie 1981, schimbul a fost realizat între Camelia Marciuc, secretar-dactilograf din partea Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, și Ema Apostolescu, arhivist din partea Filialei Arhivelor Statului Iași, cu mențiunea „am procedat primul la predarea și al doilea la preluarea Arhivei Muzeului de Antichități din Iași dintre anii 1916-1952, însumând 120 u.a. și 1 ml. Totodată s-a predat și preluat inventarul fondului arhivistic sus menționat în patru exemplare”. Predarea fondului s-a făcut în urma decretului 472/1971⁴⁸, privind completarea Fondului Arhivistic Național cu documente a căror vechime de la creare depășise 30 de ani.

În momentul predării era înregistrat ca figurând în fond și anul 1952, iar în inventar sunt menționate câteva acte justificative cu acest an semnate de Dumitru Tudor, aflat în funcția de șef de lucrări, dar neconstituite separat într-un dosar. Forma în care s-a predat a fost aceea a 92 de dosare și 28 de registre. Prin reinventarierea documentelor, ele au fost constituite diferit, registrele fiind listele de inventar (16 la număr)⁴⁹, condicile de corespondență, precum și registrele de intrare-ieșire.

⁴⁷ De exemplu, din 1923-1930 sau 1931-1940.

⁴⁸ „În ceea ce privește documentele cultelor și ale organizațiilor și părților componente ale acestora, se prevede dreptul de a-și păstra arhivele proprii, având însă obligația de a declara pe cealaltă proveniență, în vederea depunerii lor la Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale, în cazul că au importanță istorică, pentru alcătuirea Fondului Arhivistic Național” (Decretul 472/1971, privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, în *Monitorul Oficial*, nr. 164, 30 decembrie 1971).

⁴⁹ Inventarul din anul 1945 a fost întocmit pe camere, cuprinzând atât patrimoniul muzeului, cât și instalațiile de expunere și dotările materiale (SJAN din Iași, Muzeul de Antichități, dosar 2/1945).

Fondul a fost organizat inițial în șase pachete. În decursul timpului s-au făcut mai multe verificări ale fondului și a stării documentelor. În anul 1984, într-un proces-verbal semnat de Virgil Apostolescu, acesta semnaleză faptul că Fondul Muzeului de Antichități din Iași a fost găsit fără nici o formă, înregistrând un număr de 60 u.a. și cca 0,80 ml. Se dispune inventarierea fondului și luarea în evidență. Prima verificare a situației fondului din 1989 înregistrează un număr de 89 u.a. aflate în stare bună. O altă verificare, din anul 2000, înregistrează 1,45 ml de fond și necesitatea restaurării și legării a 31 de dosare. În 2015, la cea de-a treia verificare, au fost analizate cele 60 de u.a. din perioada 1909-1951, unde s-a constatat starea de conservare generală a fondului bună; câteva degradări ale hârtiei, nefiind necesare lucrări de restaurare; aproape jumătate din u.a. erau descusute și legătura a fost executată pe text. Dosarele au fost constituite pe ani încă din timpul funcționării instituției. De exemplu, în primul inventar, cel de predare-preluare, documentele erau ordonate pe ani, nefiind detaliat conținutul lor, deși se păstrau toate documentele intrate în Muzeu, atât corespondență, cât și contracte, cereri, rapoarte, îndrumări de funcționare, telegrame etc.

Concluzii

În peisajul muzeistic românesc întâlnim, la începutul secolului al XX-lea, mai multe inițiative similare, de organizare a muzeelor locale sau regionale, cu caracter arheologic, de artă, de istorie naturală sau toate la un loc. Muzeele constituite pe lângă Universități erau o necesitate, pe care profesorii au observat-o și analizat-o la muzeele similare din străinătate, iar mai târziu, după înființarea muzeelor de la București și Iași, au încercat să pună bazele legale pentru funcționarea lor. Prin aceste instituții, patrimoniul creat sau descoperit era salvat și conservat conform prevederilor legale. La fel s-a păstrat și arhiva Muzeului de Antichități din Iași, cu ajutorul căreia putem reface tabloul complet al celor aproape patru decenii de funcționare a instituției. Preocupări similare există și la București pentru Muzeul Național de Antichități, a cărui arhivă se păstrează la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” și care a fost valorificată, prin publicarea mai multor cărți și articole dedicate istoriei Muzeului, dar și parțial digitalizată.

Această formă de recuperare a istoriei unei instituții prin documentele create în timpul funcționării este una dintre cele mai facile, comparativ cu celelalte cazuri, când istoria se recompilează din documente neconstituite într-un fond sau nepredate instituțiilor publice. Modul în

care se țese povestea acestui Muzeu, corelată cu informațiile cunoscute despre organizarea altor instituții similare din țară pot astăzi să constituie un bun prilej de rescriere a principalelor etape și acțiuni prin care s-a evidențiat în epocă Muzeul de Antichități din Iași. Informațiile pot fi corelate cu articolele dedicate Muzeului de Antichități din Iași de către fondatorul lui, Oreste Tafrali, cu pasajele surprinse în lucrările de memorialistică ale contemporanilor sau cu analizele din articolele științifice, care au avut ca scop prezentarea situației muzeelor din România în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Antiquities Museum in Iași – the History of the Place and the Archive (Summary)

Keywords: *archive fund, The Antiquities Museum in Iași, Oreste Tafrali, Institute of History and Archeology “A. D. Xenopol” in Iași*

The Antiquities Museum in Iași was founded in 1916 as an annex to the University of Iași, whose main objective was the valorisation of the archaeological heritage from the researches carried out at Cucuteni. At the same time, he established himself as a study laboratory for the students of the Faculty of Letters and Philosophy, by creating an Archeology Seminar, which was coordinated by the director of the institution, Oreste Tafrali. The historical recovery of the functioning and organization of this Museum is possible today by consulting the Archival Fund kept at the County Service of the National Archives in Iași. Documents created during the operation of the Antiquities Museum include both received and issued correspondence, as well as information on how to build its patrimony.

This form of recovering the history of an institution through the documents created during its operation is one of the easiest, compared to the other cases when the history consists of unconstitutional documents in a fund or not provided to public institutions. The manner in which the story of this Museum is related, in conjunction with the well-known information about the organization of other similar institutions in the country, can today be a good opportunity to rewrite the main stages and actions that the Antiquities Museum in Iași has revealed in the time. The information can be related to the articles dedicated to the Antiquities Museum in Iași by its founder, Oreste Tafrali, with the passages captured in the memoirs works of contemporaries, or with the analyzes in the scientific articles, aimed at presenting the situation of the museums in Romania in the first half of the twentieth century.

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Constantin Rădulescu-Motru, *Noua Revistă Română* și construcția imaginii Germaniei în anii războiului mondial

Florin Müller*

Cuvinte cheie: *Constantin Rădulescu-Motru, Noua Revistă Română, Germania, civilizație, cultură*

Introducere

Publicistica de factură culturală din Vechiul Regat a constituit un vector esențial, alături de Universitate, în conturarea identității moderne, în segmentele sale naționale și europene. În acest spațiu de construcție identitară un loc deloc neglijabil, mai puțin abordat de cercetările mai noi de istorie a ideilor, l-a deținut *Noua Revistă Română*, condusă de filozoful Constantin Rădulescu-Motru, profesor al Universității din București.

Izbucnirea războiului mondial, în 1914, a produs o vastă dezbatere intelectuală cu privire la profilul civilizațional al protagoniștilor acestei conflagrații. Spre deosebire de cotidienele timpului, care ofereau cititorilor informații cu prioritate militare și politice asupra dinamicii războiului, *Noua Revistă Română* s-a concentrat, prin intelectuali de valoare, unii cu apartenențe profesional-instituționale la Universitățile din București și Iași (A. D. Xenopol), asupra paradigmelor culturale. În astfel de „ideal-tipuri” de filozofie a culturii erau integrate Anglia și Franța, pe de-o parte (și în mai mică măsură Rusia), și Germania și Austro-Ungaria¹, pe de altă parte.

Prin vasta producție de publicistică culturală a unor autori precum Constantin Rădulescu-Motru, Emil Staicu², A. D. Xenopol³,

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

¹ Constantin Rădulescu-Motru, [Actuale] „Misiunea Habsburgilor și România”, în *Noua Revistă Română*, nr. 9, 14 septembrie 1914, vol. XVI, p. 122.

² Emil Staicu, „Noi orientări în politica generală a Europei”, în *Noua Revistă Română*, nr. 5, 22 iunie 1914, vol. XVI, p. 66-69; Idem, „Războiul european e războiul ungarilor”, în *Noua Revistă Română*, nr. 9, 14 septembrie 1914, vol. XVI, p. 123-125.

³ A. D. Xenopol, „Vălmășagul european”, în *Noua Revistă Română*, nr. 10, 28 septembrie 1914, vol. XVI, p. 138-141; Idem, „Vălmășagul european”, II, în *Noua Revistă Română*, nr. 11-12, 12-19 octombrie 1914, vol. XVI, p. 161-163.

Octav G. Lecca⁴, Ioan D. Filitti⁵ se introduceau în spațiul dezbaterii publice din Vechiul Regat teme/profiluri/configurații asupra Angliei, Franței și Germaniei, ca spații civilizaționale radical opuse, dar și permanente și substanțiale considerații referitoare la sistemul de putere european și la locul deținut, în acest cadru, de România.

Fără a fi propriu-zis antantistă, *Noua Revistă Română* contrapunea modelul civilizațional raționalist și universalist-democratic al Angliei și Franței celui particularist, naționalist, „egoist” al Germaniei imperiale. Dezbaterile, informațiile, reportajele *Noii Reviste Române* nu sunt orientate exclusiv spre zona rarefiată a filozofiei culturii, a definerii în termeni culturali, metafizici și de psihologie națională a celor doi adversari principali. O atenție specială, determinată și de strategii publicistice proprii acestei reviste, era îndreptată spre dimensiunile multiple ale cotidianului, spre lumea moravurilor (corupte) din viața lumii urbane germane pe timp de război⁶, sau spre mentalitatea de corp privilegiat a militarului francez⁷. Deși sunt prezente și alte teme de dezbateri (necesitatea și conținutul unor reforme cu nivel ridicat de urgență sau dificultățile integrării Dobrogei Noi în Vechiul Regat), tema războiului, în calitatea acestuia de fractură civilizațională, este cea care deține primatul reflecției și interesului acestei reviste⁸.

Războiul ca fractură civilizațională

Constantin Rădulescu-Motru definește, în articolele sale din *Noua Revistă Română*, conceptele esențiale pentru înțelegerea contextului strategic și ideologic al războiului mondial. Filozoful construiește o predicție asupra consecințelor conflictului, indicând metamorfoza pe care o va cunoaște naționalismul: conversia acestuia (în cazul marilor puteri) în imperialism:

⁴ Octav G. Lecca, [Cronica războiului] „Neutralitate și liniște”, în *Noua Revistă Română*, nr. 10, 28 septembrie 1914, vol. XVI, p. 142-143.

⁵ Ioan D. Filitti, „Politica externă a României”, în *Noua Revistă Română*, nr. 1, 25 mai 1914, vol. XVI, p. 2; Idem, „România în conflictul european”, în *Noua Revistă Română*, nr. 11-12, 12-19 octombrie 1914, vol. XVI, p. 155-161.

⁶ V. Podriga, [Cronica războiului] „Note de drum în timp de război”, în *Noua Revistă Română*, nr. 16, 23-30 noiembrie 1914, vol. XVI, p. 217-219; Idem, [Cronica războiului] „Note de drum în timp de război”, în *Noua Revistă Română*, nr. 17, 7-14 decembrie 1914, vol. XVI, p. 233-236.

⁷ George V. Haneș, [Cronica militară] „Printre soldații și ofițerii francezi”, în *Noua Revistă Română*, nr. 7, 19 ianuarie 1914, vol. XV, p. 100-101.

⁸ Este vorba despre perioada războiului, desigur.

Războiul actual [...] este, în același timp, ultima convulsie dureroasă care precedă nașterea unei ere noi în politica popoarelor. După războiul actual va începe era politicii imperialiste. Vor învinge germanii: vom avea politica imperialismului german; o politică de exploatare economică a popoarelor pe baza convențiilor comerciale [...]⁹.

Constantin Rădulescu-Motru consideră războiul mondial drept fractura civilizațională care va determina reconfigurarea lumii europene. Un nou timp istoric de lungă durată ar urma să se deschidă în fața lumii moderne (în fapt a celei europene). Filozoful român distinge între cele două tipuri de imperialisme ce vor impune marca identitară a viitoarei lumi postbelice. Evaluările critice ale directorului *Noii Reviste Române* disjung între imperialismul german și cel anglo-rus. Structura celor două tipuri de imperialisme este radical diferită: exploatare (cvasi)directă economică în cazul imperialismului german, echilibru mondial în cazul celui britanic.

Judecata critică a filozofului impune prin acuitatea observației, prin valida predicție (confirmată de viitorul imediat postbelic) și capacitatea de a distinge structura ideologic-culturală a celor trei imperialisme. Frapează și obiectivarea filozofului chiar în raport cu țara în care își construise parcursul teoretic-profesional (Germania), în care asimilase fundamentele intelectuale ale filozofiei, sociologiei și psihologiei. Germania, în pofida amprentei, a codului cultural pe care îl imprimase culturii de tip critic, maiorescian, din România veche (sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX), este identificată ca putere imperialistă hegemonică, ce va exploata resursele economice primare ale țărilor care ar fi intrat în dependența sa.

Dimpotrivă, Anglia, puterea mondială ce nu avusese un rol major în construcția modernității politice și chiar de tip capitalist a României, este evaluată de Constantin Rădulescu-Motru în ipostaza de model metropolitan de asigurare a echilibrului mondial, prin dominația indirectă. Stăpânirea mărilor și oceanelor de către flota britanică era o cale mai sigură, și implicit (mai) acceptabilă, pentru micile state est-europene, de menținere a echilibrului mondial. O dominație indirectă, rezonabilă, generatoare de echilibru mondial, prin convertirea forței militare și economice în detensionarea agresivității puterii imperialiste germane:

Vor învinge aliații, atunci dominația imperialistă a lumii va fi împărțită în două direcții: de o parte, spre apus, imperialismul britanic, bazat pe

⁹ Constantin Rădulescu-Motru, „Naționalism și imperialism”, în *Noua Revistă Română*, nr. 10, 28 septembrie 1914, vol. XVI, p. 141-142.

stăpânirea mărilor, și având ca țintă echilibrul între națiuni, sub arbitrajul suprem al Angliei¹⁰.

Imperialism versus naționalism

Cele trei imperialisme (german, englez și rus) nu sunt contrapuse arbitrar de către Constantin Rădulescu-Motru. „Imperialismul rus”, incapabil (sau lipsit de motivație) să devină un centru hegemonic concentrat pe construcția echilibrului mondial prin stăpânirea oceanelor, este evaluat de către Motru în dimensiunea sa mesianică. Din nou filozoful român dovedește o capacitate de predicție remarcabilă. Rusia, în mai puțin de trei ani, urma a fi devastată, la propriu, de mistică revoluționară a stângii radicale, suferind inițial un proces accelerat de dezintegrare (oprit, parțial, prin victoria comuniștilor în războiul civil). „Imperialismul mistico-religios” este cel care va deveni structura identitar-civilizațională a Rusiei în toată perioada comunistă. Chiar dacă atributele de „mistic” și „religios” pot indica „eroarea” teoretică a directorului *Noii Reviste Române*, inadecvarea față de viitoarea realitate comunistă este numai aparentă.

Comunismul rus a fost interpretat (și) de către teoreticieni, proveniți din spațiul cultural propriu, cu o cunoaștere „la sursă” a dinamicii intelectual-politice a Rusiei, în codul cultural concentrat în sintagma de „mistic-religios”¹¹. Contrazicând implicit cunoașterea empirică, superficială a comunismului sovietic, C. Rădulescu-Motru indică, printr-o predicție realist-obiectivă, natura „mistic-religioasă” a viitorului regim. Anticlericalismul și, în tușele sale cele mai violente, ateismul intelighenției comuniste¹² ajunse la putere au construit, în pofida experimentalismului primilor ani de după Revoluție, o nouă mistică politică, axată pe adorarea clișeelelor comuniste, ale ateismului și scientismului.

Este adevărat că „renașterea” misticismului rusesc, în forme exterioare ateiste va veni de-abia la sfârșitul anilor '20 și pe toată întinderea dictaturii staliniste. Mistica Conducătorului va înlocui mistica „Revoluției”, dublată, prima dintre ele, de mistica războiului național, antiimperialist, o nouă cale de (re)legitimare a dictaturii staliniste. Chiar considerând că judecata predictivă a lui Constantin Rădulescu-Motru nu ar fi avut nimic

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Nicolai Berdiaev, *Originile și sensul comunismului rus*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994; despre cultura politică rusă esențială rămâne lucrarea lui Andrzej Walicki, *A history of Russian thought: from the Enlightenment to marxism*, Stanford University Press, 1979.

¹² Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Humanitas, 1993 (Paris, 1986).

de-a face cu viitorul totalitarism comunist, faptul că Rusia este considerată incapabilă de geneza altui tip de cultură politică, că se va reîntoarce spre propriul sine civilizațional, este definitiv pentru percutanța analizei: „[...] iar de cealaltă parte, înspre răsărit, imperialismul moscovit, un imperialism mistico-religios, fără tendințe precise, dar în orișice caz nu evanghelic [...]”¹³.

Poate părea excesivă, contradictorie, contrapunerea „naționalismului” principiului dinamic al imperialismului celor trei puteri menționate¹⁴. Contradicția este doar aparentă. Imperialismele sunt, pentru C. Rădulescu-Motru, marca civilizațiilor hegemonice în stare să (se) impună fie (prin) dominație/exploatare economică, fie (prin) echilibru mondial, prin controlul maritim, fie (printr-)o nouă mistică, imposibil de aplicat ca model. Închiderea erei „naționaliste” ar însemna impunerea imperialismului, singurul în stare a contura linia politică. Rădulescu-Motru nu construiește o explicație validă a acestei distincții.

Prin ce ar fi distinctiv, identitar, imperialismul în raport cu „naționalismul”? Transferul naționalismului doar în zona mai restrânsă, ca valoare și impact social, a culturii, nu este un indicator eficace al distincției. Chiar dacă grupurile culturale nu sunt identice cu cele politice, generarea de către primele a unui univers de valori proprii, transferate tot mai rapid în spațiul public, prin simplificare și masificare, indică conexiunea între universuri axiologice tot mai compatibile. Valorile și normele culturale devin politice, prin masificare și simplificare mult mai repede decât în epocile istorice anterioare, elitele intelectuale lăsând locul demagogiei și dictaturii ideologice. Este posibil ca filozoful să definească, implicit, imperialismul, drept un set de proceduri hegemonice de natură politică și culturală, în care un rol important îl are, fie principiul echilibrului, fie acela al transferului de coduri de cultură și civilizație, fără o dominație teritorială directă:

Războiul actual va deschide era imperialismului politic [...] și va închide era politicii naționaliste, în care ne obișnuisem până acum. Anglia, de altminteri, începuse demult o asemenea politică imperialistă. Imperialismul

¹³ Constantin Rădulescu-Motru, „Naționalism și imperialism”, în loc. cit., p. 141-142.

¹⁴ Dintr-o importantă literatură asupra naționalismului și imperialismului pot fi reținute: Hans Kohn, *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, New-York, 1967; Anthony D. Smith, *Naționalism și modernism: un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și naționalism*, Chișinău, Epigraf, 2002; Heinz Gollwitzer, *Europe in the Age of Imperialism: 1880-1914*, London, Thames and Hudson, 1969; Richard Koebner, Helmut Dan Schmidt, *Imperialism: The Story and Significance of a Political Word: 1840-1960*, Cambridge University Press, 1965.

însă nu înseamnă moartea naționalismului, ci numai înlăturarea acestuia din sfera preocupărilor politice, și trecerea lui în sfera preocupărilor culturale [...]. Un stat care face politică imperialistă, nu poate, fără a se slăbi, să facă și o politică naționalistă [...]. Pan-germanismul și pan-slavismul sunt grefarea artificială a unui ideal național, sănătos [...] pe niște sentimente josnice [...]. Adevăratul imperialism, adică acela menit să cucerească popoarele lumii, va face o politică internațională, adică deasupra popoarelor. Așa este imperialismul britanic astăzi, și așa vor fi dacă vor să dureze, cel germanic și cel moscovit. Imperialism pe baza exclusivismului naționalist este o imposibilitate, așa cum este o imposibilitate, astăzi, un stat european pe baza unității de confesiune [...]. Italia ezită între politica imperialistă și politica naționalistă, fiindcă evoluția ei spre întregirea națională este aproape terminată; dar România nu poate ezita deloc, ea nu poate face decât politică naționalistă, înainte de a se asocia la o politică imperialistă [...]. După ce întregirea națională va fi realizată, atunci se pot pune și pentru România întrebările, dacă Rușii sunt sau nu mai barbari decât germanii, și cu cine se poate merge pentru a corespunde cu idealul civilizației omenești; deocamdată însă nu există pentru România barbari și civilizați, cât timp există Români liberi și Români supuși ungarilor¹⁵.

Fundamentale diferențieri de natură culturală

Ieșind din zona analizei sistemelor de putere internaționale, a raporturilor între marile imperialisme maritime și terestre, Rădulescu-Motru indică, foarte explicit, că, pentru România, singura opțiune între Germania și Rusia, nu poate fi decât aceasta din urmă, în condițiile în care idealul național rămâne o sarcină istorică de îndeplinit, în situația în care libertatea românilor din Vechiul Regat este contrapusă (și se contrapune în plan istoric real) lipsei de libertate a românilor din Transilvania. Foarte discutabilă este însă neincluderea în discuție, de către directorul *Noii Reviste Române*, a Franței, a modelului cultural-civilizațional francez. Singura explicație peremptorie este acordul general și explicit al imposibilității logice a unei lupte împotriva Franței, și a evidenței integrării natural-organice a modelului francez în cultura și civilizația românească.

Într-o grilă de filozofie a culturii, dar și de profil politico-juridic, Constantin Rădulescu-Motru revine asupra distincției dintre Antantă și Germania, în articolul său „Cum justifică beligeranții războiul”, din *Noua Revistă Română*. În hermeneutica autorului, diferențierile care țineau de natura relațiilor internaționale, de principiile și forțele concurente dintre

¹⁵ Constantin Rădulescu-Motru, „Naționalism și imperialism”, în loc. cit., p. 141-142.

Anglia, Franța, pe de-o parte, și Germania, pe de alta, (principiul echilibrului versus dominația politico-economică) sunt plasate într-un plan secundar¹⁶, pentru ca filozoful să analizeze natura internă a culturii politice a celor doi adversari.

Anglia și Franța, înțelese drept grup politico-cultural omogen, se opun Germaniei (Rusia nu este inclusă decât secundar analizei și doar ca factor de contrabalansare pentru expansiunea naționalismului maghiar) nu în virtutea provocărilor specifice declanșării conflictului mondial, ci ca urmare a unei fundamentale diferențieri de natură culturală, politică și juridică. Filozofia politică a drepturilor de tip liberal ale civilizației anglo-franceze (extrem occidentale așa preciza) se contrapune, este obligată a se apăra în fața presiunii venite dinspre un stat militarist, cu deficiențe profunde în zona liberalismului clasic, construit pe filozofia naturalist-organicistă, etnic-istoricistă. Germania, ultimul stat occidental intrat în zona competiției pentru resurse, dezvoltă o politică de expansiune prin forță, de distrugere a libertăților liberale, a independenței statelor sud-est europene.

Centrul de greutate al interesului filozofului român este de a stabili care dintre sistemele de putere (cel anglo-francez versus cel german) este mai profitabil intereselor românești. Motru recunoaște că nu poate fi vorba de o dominație directă a Germaniei, ci de posibilitatea asigurării, prin acest intermediar, a dominației maghiare. În acest fel, continuând discuția și reflecția lui Constantin Rădulescu-Motru, putem ridica problematica unor tendințe de lungă durată ale expansionismului german de a fi, în realitate, și mult mai agravant pentru statalitatea modernă românească, levierul pentru acțiunea asimilatoare a naționalismului maghiar. Întreaga această analiză poate fi criticabilă, superficial, prin faptul că ar fi imposibil ca o mare putere, cum a fost Germania în Primul Război Mondial, să reprezinte doar forța instrumentalizată de către Ungaria, (care nici măcar nu avea atunci o statalitate distinctă), în construcția utopiilor naționalist-asimilatoare pe seama românilor (așa fi intenționat să scriu a României, dar printr-o asemenea precizare, pericolul supralicitării utopiei naționaliste de care discutăm ar fi fost mult prea evident și pretabil unei discuții care nu face obiectul articolului de față!).

¹⁶ În sensul de precizare mai clară a „justificărilor” germane în fața „egoismului” britanic pe plan colonial („[...] conducătorii poporului englez au inaugurat o politică dezastruoasă, anume politica de a-și asigura propriile lor colonii, dând compensații din avere străină statelor rivale, cu excluderea însă a statului german” – C. Rădulescu-Motru, [Actuale], „Cum justifică beligeranții războiul”, în *Noua Revistă Română*, nr. 16, 23-30 noiembrie 1914, vol. XVI, p. 210).

Foarte important este că filozoful român acordă importanță factorilor culturali, cu potență genetică în planul relațiilor internaționale, care, prin acest fapt, devin „epifenomene” ale explicațiilor cultural-civilizaționale. De-o parte, un construct liberal al filozofiei cultural-juridice (drepturi liberale, transferuri culturale formative, exporturi instituționale acceptate) versus o filozofie politică (cea germană) de factură etnicistă, organicist-antiliberală, hegemonică în plan politic, economic și militar. În locul unui hinterland restructurat liberal-capitalist se configurează o zonă de exercitare a controlului și drenării resurselor economice, în primul rând, către metropola „instituțiilor extractive”¹⁷:

Teoreticienii beligeranților au căzut de acord să considere că provocarea este un lucru secundar pe lângă cauzele permanente care au împins la război [...]. Teza Triplei Înțelegeri este bazată pe apărarea drepturilor și libertăților popoarelor amenințate de militarismul german. Germanii, scriu ziarele engleze și franceze, se pregăteau de multă vreme pentru a-și întinde dominația asupra lumii [...]. Idealul Germanilor este ca, prin forță, ei să devină poporul conducător al lumii; să-și impună cultura și industria, nu prin superioritatea muncii, ci prin arme [...]. Care dintre ele [teza antantistă și cea germană – n.n.] va căpăta aprobarea istoriei? Evident, este greu de anticipat, căci faptul material al victoriei va influența judecata viitorimii mai mult decât toate argumentele academice. Este însă o întrebare mai importantă pentru noi, deși mai puțin academică, anume: care dintre cele două teze convine mai bine intereselor noastre românești? Răspundem la această întrebare fără înconjur: indiferente ne sunt amândouă. Umanitatea cu care se laudă Tripla Înțelegere, ca și nedreptatea de care se plânge Germania ne sunt prea îndepărtate ca să ne angajeze istoricește. Este însă altceva care nu ne este indiferent: este schimbarea de echilibru care se va produce în Europa în urma victoriei Triplei Înțelegeri, sau în urma victoriei Germaniei. *În urma Triplei Înțelegeri, noi românii vom simți, nu întărirea umanității, ci întărirea Rusiei; iar în urma victoriei germane, noi românii vom simți, nu expansiunea germanilor, ci expansiunea maghiarilor, aliații germanilor* [subl. n.]. Acestea sunt realitățile de care ne vom izbi istoricește și între care avem să alegem, fără să ținem seama de frumoasele argumente pe care le-am auzit mai sus, dintr-o parte și din alta. Prin urmare: nu cu Tripla Înțelegere fiindcă ne vorbește frumos, ci cu Tripla Înțelegere fiindcă întărirea Rusiei, destul de tare și acum, este o primejdie mai mică decât expansiunea Maghiarilor, care neavând în ei forța de expansiune, vor trebui să și-o facă de acum înainte în paguba noastră [...]

¹⁷ Daron Acemoglu, James A. Robinson, *De ce eșuează națiunile. Originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei*, București, Litera, 2016.

singurul lucru care ne interesează este că [...] se dislocă un bloc greu de piatră [...] blocul se dislocă, și, prin el, întrezărim lumina¹⁸.

Relativismul înșelător și câteva concluzii

Intercalarea în explicație a non-angajamentului românesc și a poziției determinante a Rusiei poate indica lipsa de fundament a raționamentului nostru precizat mai sus. Motru însă subînțelege că victoria unui model asupra altuia nu este deloc indiferentă României, insistă foarte clar asupra caracterului friabil al expansionismului rusesc („Rusia [...] este o primejdie mai mică decât expansiunea Maghiarilor”). Filozoful român recunoaște că filozofia cultural-juridică anglo-franceză poate fi neangajantă istoric pentru români; dar această situație poate fi explicabilă prin dificultatea de a fi sesizată de marea parte a opiniei publice mai puțin versată în subtilitățile teoretice. „Epifenomenul”, adică noul raport de forțe asupra construcției naționale românești, este mult mai vizibil și, lucru mai important, mult mai ușor inteligibil de către opinia publică românească. Motru nu se angajează însă în analiza culturii politice din Austro-Ungaria, nu (doar) din motive ce țin de lipsa de informații și interes pentru un asemenea subiect, cât din faptul că Germania este vizualizată factorul dinamic al alianței Puterilor Centrale, puterea de destinul căreia este legată soarta acestei alianțe și, relevant pentru România, poziția pe care o va avea naționalismul maghiar față de unitatea națională românească. Proba pentru menținerea filozofului român în zona explicațiilor de filozofie cultural-juridică, ce se individualizează drept genetice în procesualitatea istorică, este continuarea acestui tip de abordare și în articolul său „Cele două concepții despre civilizație”:

Englezii și francezii concep civilizația ca un bun independent de firea omului; un bun cu legile sale proprii, obiective, pe care omenirea, indiferent de subiectivitatea popoarelor, trebuie să le observe și să le execute. Pentru englezi și francezi civilizația este o lege de progres a omenirii întregi, iar diferența dintre popoare stă numai în faptul că unele dintre popoare merg în frunte, pe când altele merg mai la coadă, toate însă trebuind să ajungă la același sfârșit [...]. Englezii și francezii, pe baza concepției pe care o au, se consideră ca reprezentanți ai dreptului și ai libertății, nu numai [ai] dreptului și libertății lor, ci ale lumii întregi. Cu totul alta este concepția germană. Pentru germani, civilizația universală este un mit; realitatea, după ei, nu cunoaște decât civilizații particulare,

¹⁸ Constantin Rădulescu-Motru, „Cum justifică beligeranții războiul”, în loc. cit., p. 210-211.

adaptate la firea și la condițiile de viață ale fiecărui popor în parte. Englezii și francezii vorbesc în numele umanității, fiindcă ei nu admit deosebirea între civilizația lor și [cea] a umanității întregi; pe când germanii vorbesc în numele lor ca germani și cer pentru civilizația lor germană un loc sub soare, alături de cea a popoarelor mari. Când această civilizație a lor, germană, este înăbușită, ei germanii, neavând consolarea civilizației universale, vorbesc de „nevoia care nu cunoaște lege”. [...] Pentru germani, legea decurge din existența fiecărui popor în parte; dacă se periclitează existența poporului, atunci cu atât mai mult se periclitează legea [...] pentru germani, civilizația este o creație lăuntrică morală, care se schimbă cu însușirile sufletești ale omului sau poporului care i-a dat naștere [...]. Care dintre cele două concepții este cea adevărată? Ei, dacă s-ar putea răspunde! [...] Este însă o altă întrebare, la care se poate da un răspuns și anume: concepțiile de mai sus fiind concepții filosofice, care și una și alta pot fi sprijinite pe argumente teoretice, sub ce influență, una a străbătut până în adâncul populației engleze și franceze, iar cealaltă până în adâncul populației germane? [...] Concepția cea normală, adică aceea care corespunde bunului simț, este aceea a englezilor și a francezilor. Propagarea acesteia s-a făcut de la sine, mai ales că ea se acordă ușor cu morala și religia creștină. Pentru propagarea concepției germane, trebuia însă o influență aparte. Aceasta a fost influența socialismului marxist. Karl Marx, teoreticianul socialismului, consideră cultura și civilizația în genere, numai ca un reflex al condițiilor economice în care trăiește un popor – reflex care nu are nicio obiectivitate în el însuși¹⁹.

În acest text, deosebit de relevant pentru propriul demers de filozofie culturală, Constantin Rădulescu-Motru induce câteva diferențieri foarte importante: structurile cultural-civilizaționale constituite din „drept și libertate” aparțin umanității, reprezintă „sângele metafizic” al umanității. Fără a o spune foarte explicit (și ar fi fost foarte importantă pentru discuția de față o astfel de precizare²⁰), Motru pare a distinge filozofia drepturilor naturale de terenul său istoric; mai precis, Anglia și Franța ar fi vectorii, promotorii unei filozofii a drepturilor și libertăților, fără ca această filozofie să fie rezumată doar la cele două state. Nu Anglia și Franța ar deține monopolul filozofiei/și practicii politice a drepturilor și

¹⁹ Constantin Rădulescu-Motru, [Actuale] „Cele două concepții despre civilizație”, în *Noua Revistă Română*, nr. 17, 7-14 decembrie 1914, vol. XVI, p. 226.

²⁰ Pentru englezi și francezi, precizează Motru, civilizația este „un bun independent de firea omului; un bun cu legile sale proprii, obiective, pe care omenirea, indiferent de subiectivitatea popoarelor, trebuie să le observe și să le execute”: C. Rădulescu-Motru, [Actuale] „Cele două concepții despre civilizație”, în loc. cit., p. 226; precizările sunt foarte importante, dar Motru nu se angajează într-o explicație mai clară asupra lor.

libertăților; cele două mari puteri ar fi dinamul istoric, celelalte state urmând a parcurge, mai greu, același traseu istoric.

Judecata cu privire la Germania este mult mai evidentă: această mare putere are aceeași viziune îngust etnicistă a drepturilor ei, de care a fost îndepărtată de competitorii ei anglo-francezi. Motru observă însă că atât Anglia, cât și Franța, omogene ca filozofie politică – în perspectiva lui Motru –, își proclamă „concepția despre lume” drept universală, perfect asimilabilă, și aflată în consonanță cu „bunul simț, morala și religia creștină”. O „concepție despre lume” neîncadrabilă istoric poate fi greu inteligibilă.

Sensul cel mai exact al considerațiilor lui Motru ar fi/este că cele două civilizații (engleză și franceză) au interiorizat cel mai bine filozofia juridico-morală a dreptului și libertății, aflată – după teoria filozofului român – în acord cu creștinismul. Dacă geneza filozofiei drepturilor și libertăților universale nu poate fi pusă în raport de succesiune obligatoriu cu creștinismul (iar componentele anticlericale și chiar atee ale Revoluției de la 1789 întăresc o astfel de explicație), este evident, în analiza lui Motru, că Germania luptă (la propriu) pentru victoria unei filozofii etniciste, naționaliste, care nu poate germina decât speranțe pentru naționalismul unguresc.

Integrarea marxismului (mai concret a întemeietorului acestui curent), în acest ansamblu de analiză, poate amplifica dificultatea comprehensibilității textului. Rădulescu-Motru acordă un loc prea mare poziției marxismului în configurația spirituală a Germaniei în anii războiului. În ciuda „materialismului” său, marxismul, ce trecuse în Germania printr-o serie de procese de „revizuire” care îl deradicalizaseră, reprezenta, mai curând, o religie politică universalistă. Socialiștii germani sprijiniseră războiul, dar deja Internaționala a II-a căuta noi formule prin care să diferențieze „războiul imperialist” (dus pe seama proletariatului) de „revoluția socialistă”, care trebuia să fie concluzia sa logică și logică. Chiar mai relevant era faptul că pentru marxism (mai ales în profilul său originar) era definitoriu caracterul său social, „patogenează” a lumii modernității capitaliste, ce considera „naționalismul” drept un relict al premodernității antirevoluționare. Acesta este și sensul exact al expresiei citate abuziv: „proletariatul nu are patrie”.

Constantin Rădulescu-Motru oscilează în stabilirea priorității, veridicității unui model în fața altuia („Care dintre cele două concepții este cea adevărată? Ei, dacă s-ar putea răspunde!”). Relativismul gnoseologic și axiologic (poate chiar mai mult acesta din urmă) pare a fi însă depășit. Raționalismul critic al filozofului înclină spre modelul anglo-francez.

Interesul constant al filozofului, așa cum este precizat în articolele din *Noua Revistă Română*, este prioritar orientat spre acea formulă de echilibru din care identitatea modernității național-statale românești să iasă împlinită.

Constantin Rădulescu-Motru, *Noua Revistă Română* and the Construction of the Germany Image in the Years of the World War
(Summary)

Keywords: *Constantin Rădulescu-Motru, Noua Revistă Română, Germany, civilisation, culture*

The cultural press of the Old Kingdom of Romania, along with its University, represented an essential vector in shaping its modern identity manifested at national and European level. In this context of identity building, a significant role – unfortunately less addressed by the more recent research in the history of ideas – was played by *Noua Revistă Română*, led by the philosopher Constantin Rădulescu-Motru, professor at the University of Bucharest. The outbreak of World War One in 1914 triggered a wide debate regarding the civilisation profile of the world conflagration protagonists.

Unlike the daily newspapers of the time, which offered its readers mainly military, political informations about the war dynamics, *Noua Revistă Română* focused on the cultural paradigms of the time through the work of valuable intellectuals, some of them professionally and institutionally involved in the Universities of Bucharest and Iași (A. D. Xenopol). England and France (and, to a smaller extent, Russia) on the one hand, and Germany and Austria-Hungary on the other hand were included in such “ideal-types” of philosophy of culture. The large amount of cultural press published by authors such as Constantin Rădulescu-Motru, Emil Staicu, A. D. Xenopol and Octav G. Lecca gave rise to topics/profiles/configurations considering France and Germany, regarded as radically opposed civilisations in the public debate in the Old Kingdom of Romania. Without actually being a supporter of The Entente, *Noua Revistă Română* opposed the rationalist and universalist democratic type of civilisation of England and France to the particularistic, nationalist “egotistical” one of imperialist Germany. The debates, information, reports of *Noua Revistă Română* are not exclusively oriented towards the rarefied domain of philosophy of culture, of defining the two main opponents in cultural, metaphysical and national psychology terms.

Special attention, specific to this magazine, is directed towards the many dimensions of daily life, to the (corrupted) morals of the German urban world in time of war or towards the mentality of the privileged of the French soldier. Although several more debate topics are approached (the need for and the content of certain highly urgent reforms or the difficulties of integrating New Dobrogea in the Old Kingdom), war as a fracture of civilisation is the main focus of interest and reflection of this magazine.

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Sub trei dictaturi.
Note privind legislația învățământului superior din România
(1938-1944)

Dragoș Sdrobiș*

Cuvinte-cheie: *învățământ superior, dictatură, autonomie universitară, educație dirijată, șomaj intelectual*

Introducere

În contextul ascensiunii naționalismului la cumpăna secolelor XIX-XX, organizarea internă a statelor trebuia să demonstreze superioritatea și viabilitatea politică, culturală sau socială față de presupușii inamici. Iar un astfel de prilej pentru a „demonstra” ascendența propriului model de organizare internă a fost Primul Război Mondial. Din perspectiva modelelor de organizare a învățământului superior, victoria franceză asupra germanilor a fost interpretată drept o demonstrație a superiorității modelului francez de universitate față de cel german.

Pentru România, care implementase deja tiparul francez de dezvoltare a învățământului superior, era suficient să continue pe această linie. Fiind pusă în fața unor probleme mult mai stringente – ca votul universal sau reforma agrară –, ce au acaparât dezbaterile publice în primii ani după Marea Unire, rămânea ca educația superioară să se dezvolte pe linia principiilor liberale ale secolului al XIX-lea, în care libertatea academică și autonomia față de puterea politică asigurau integritatea acestui turn de fildeș într-o societate în profundă schimbare.

Contextul politic și economic al anilor 1930, însă, au impus o altă abordare. Efectele economice ale unei dezvoltări inflaționiste a mediului universitar au provocat, într-o primă fază, apariția unui puternic „proletariat intelectual”, pentru ca, după 1929, în sâmbul crizei economice,

* Doctor în Istorie (2014). Autor al lucrării *Limitele meritocrației într-o societate agrară*, Iași, Polirom, 2015.

România să experimenteze un fenomen atipic pentru o societate emina-mente agrară: șomajul intelectual. Concomitent, extremismul politic amenința stabilitatea atât a mediului academic, cât și a societății în ansamblu.

Din aceste două considerente, în anii '30 statul își asumă un rol tot mai pronunțat în proiectarea sistemului de educație superioară. Iar după intrarea României în era dictaturilor, învățământul superior va traversa trei reforme într-un interval de numai patru ani, fiecare dintre aceste reforme corespunzând cerințelor celor trei regimuri dictatoriale: dictatura regală (1938-1940), statul național-legionar (1940-1941) și dictatura militară a lui Ion Antonescu (1941-1944). Fiind considerate principalele instituții de educare a viitoarei elite, preocuparea liderilor politici dictatoriali de a-și subordona instituțiile de învățământ superior devenea una legitimă. Invocând imperativul ordinii și al justiției sociale, cele trei reforme vor încerca să ofere soluții proprii autonomiei mediului univ-ersitar și relației dintre educația superioară și economie.

Studiul va acorda o atenție specială reformei învățământului superior din timpul regimului de dictatură militară al lui Ion Antonescu, o reformă ce își propunea reșezarea întregului sistem pe principii etatiste. Restituirea acestui capitol semnificativ din istoria învățământului superior din România reprezintă un element necesar în înțelegerea tranziției dinspre sistemul occidental de învățământ superior liberal înspre cel totalitar al „universității dirijate”. În acest sens, studiul va analiza arhitectura insti-tuțională a învățământului superior între 1938 și 1942, având ca reper comparativ legea învățământului universitar din 1932.

„Raționalizarea” învățământului superior în timpul dictaturii regale

În 1931, principiul autonomiei universitare a fost consolidat printr-o lege propusă de Nicolae Iorga. În baza acestui act, statul – prin Ministerul Instrucțiunii Publice – trebuia să asigure resursele financiare pentru buna desfășurare a activității didactice, în timp ce învățământul superior devenea „absolut autonom” în privința organizării studiilor și a conducerii interne¹.

¹ În *Legea pentru organizarea învățământului universitar* din 22 aprilie 1932 se va renunța la „absolut”, rezultând că „Universitățile sunt instituții de Stat autonome, în ceea ce privește organizarea studiilor și conducerea”. Vezi Spiridon Hanțu, *Legea și Regulamentul învățământului universitar*, București, Tipografia I. N. Copuzeanu, 1935, *passim*.

Un an mai târziu, în timpul dezbaterilor relative la noul proiect de organizare a învățământului universitar, proiectul legii propuse de premierul Nicolae Iorga pleda pentru menținerea acestor prerogative extinse ale mediului universitar. Însă, de această dată, subiectul autonomiei universitare a provocat numeroase reacții, cum a fost cea a lui Constantin Rarincescu, profesor de drept la Universitatea din București. Deși universitar, acesta atrăgea atenția asupra riscului ca Ministerul Instrucțiunii Publice și statul (prin toate instituțiile sale) să piardă orice pârghie de control asupra universităților. Un exemplu concret era cel al înființării de noi funcții didactice, ce ajungea în sarcina exclusivă a Consiliilor profesionale ale facultăților și Senatului universitar: „Universitățile devin în acest mod stăpâne în mod absolut, atât pe organizarea lor internă, cât și pe reglementarea raporturilor externe”, „fără niciun drept de control din partea organelor centrale ale țării. Mai rămânea să se acorde Universităților un singur drept: acela de a pune și percepe impozite, pentru ca să ne găsim nu în fața unor stabilimente publice, ci în fața unui adevărat Stat în Stat”. O astfel de autonomie universitară ar fi dus, până la urmă, la coruperea sistemului, din cauza apariției și dezvoltării unor „coaliții a intereselor personale”. De altfel, spiritul de castă a fost vizibil chiar în modul în care legiuitorul și beneficiarii au profitat „de prezumția favorabilă a unor anumite contingente politice actuale”, cu referire la sprijinul lui Nicolae Iorga pentru această lege².

(D)efectele acestei extinse autonomii universitare vor fi relevate de contextul economic și politic dificil pe care România îl va traversa la începutul anilor 1930. În primul rând, a fost problema șomajului intelectual, absolvenții de studii superioare fiind în imposibilitatea de a-și găsi debușee profesionale. Drept urmare, s-a propus o limitare a numărului de studenți³, alături de o nouă lege unitară a întregului sistem de educație superioară⁴ și de o atenuare a efectelor politice și ideologice ale

² Constantin Rarincescu, „Noul statut universitar”, în *Pandectele săptămânale. Revistă de jurisprudență*, an VIII, nr. 2, februarie 1932, p. 25-27.

³ Dragoș Sdrobiș, *Ofensivă culturală și educație dirijată. Considerații privind limitarea numărului de studenți în România Mare*, în Florea Ioncioaia, Leonidas Rados (coord.), *Fragmente de pe un câmp de luptă. Studii în istoria universității*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2018, p. 193-217.

⁴ O problemă distinctă, în acest sens, a fost cea referitoare la învățământul superior tehnic. Mihail Manoilescu se pronunța pentru desființarea institutelor de științe aplicate de pe lângă universități pentru a se realiza astfel o „mare Politehnică totalitară pentru întreaga țară sau o mare Universitate tehnică” (Mihail Manoilescu, „Problema concentrării învățământului tehnic superior. Interpelare în ședința Senatului din 19 februarie 1937”, în *Buletinul Asociației Generale a Inginerilor din România*,

crizei economice asupra studențimii. Rezultatul a fost elaborarea legii „pentru completarea unor dispoziții din legea învățământului universitar”, aprobată la scurt timp după atacul asupra rectorului Universității din Iași, Traian Bratu, de la 1 martie 1937. Operă a subsecretarului de stat de la Ministerul Educației Naționale, profesorul Florian Ștefănescu-Goangă, de la Universitatea din Cluj, noua lege se impunea, în perspectiva legiuitorului, ca urmare a „neajunsurilor” provocate de: „interpretarea greșită a autonomiei universitare”, motiv pentru care ministerul se găsea în imposibilitatea de a controla activitatea derulată în universități. Se adăugau problema „profesorilor ambulanti” și nivelul crescut al taxelor universitare, una dintre sursele „scăderii spiritului de ordine și disciplină în viața studentescă”⁵. Rezultatul direct a fost exmatricularea tuturor studenților care aveau examene restante de mai mult de doi ani, în același timp statul continuând sistemul de „canalizare constructivă a energiilor tinerilor” prin *Legea de organizare a muncii de interes obștesc*, sistem propus de universitarul Ion Nistor⁶.

Deși a fost principalul promotor al legii autonomiei universitare din 1931, Nicolae Iorga se va întoarce împotriva universității în ajunul instaurării dictaturii regale a lui Carol al II-lea, propunând suspendarea „autonomiei universitare, pradă a clicelor”⁷. Rezultatul a fost *Legea pentru modificarea și completarea legilor privitoare la învățământul superior și special în vederea raționalizării*, din noiembrie 1938. În opinia legislatorului, „proiectul de față urmărește, pe deoparte, o mai bună recrutare a corpului didactic din Universități și din școlile de învățământ superior, iar, pe de alta, o pregătire mai serioasă a studenților”. Legea își propunea să pună capăt unei vechi tradiții privind încadrarea

an XIX, nr. 2, februarie 1937, p. 34-45). La 20 martie 1937, este publicată, în *Monitorul Oficial*, *Legea pentru concentrarea pregătirii inginerilor în Școlile Politehnice* din București, Timișoara și Iași, aceasta din urmă înființată prin însăși legea din 1937. Se preciza că „facultățile de științe sau institutele tehnice de pe lângă Universități, în afară de Facultatea de Științe agricole din Chișinău, nu vor mai decerna titlul de «inginer universitar», decât până la finele lunii noiembrie 1938” (Vezi *Legea pentru completarea unor dispoziții din legea învățământului superior*, în *Monitorul Oficial*, nr. 66, din 20 martie 1937).

⁵ Florian Ștefănescu-Goangă, *Lege pentru completarea unor dispoziții din Legea învățământului universitar*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1937, p. 3. Legea a fost publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 69, din 24 martie 1937.

⁶ Dragoș Sdrobiș, *Limitele meritocrației într-o societate agrară*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 214-216.

⁷ Nicolae Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor 1932-1938*, vol. VII, București, [f.e.], 1939, p. 457-458.

profesorilor în învățământul superior, anume „chemarea la catedră”: „Influențele politicii de partid, ca și alcătuirea de grupulețe, legate prin interese familiale sau de alt fel, s-au dezvoltat prin sistemul de recrutare din trecut”. Rezultatul a fost o supraaglomerare a organigramei universitare, cu un număr de cursuri și seminarii foarte mare, încât „studenții nu mai puteau asista la toate lucrările și, adeseori, renunțau din această pricină, la orice muncă serioasă. Se înțelege că, în unele cazuri, programele prea încărcate pe hârtie nu erau îndeplinite în realitate și, astfel, deveneau un prilej de anarhie spirituală în rândurile studențimii, prin pilda rea a corpului didactic”⁸.

Legea „raționalizării” învățământului superior din 1938 a fost prima din istoria educației românești care reglementa situația tuturor instituțiilor de învățământ superior. Astfel, academiile agronomice din Cluj și București urmau a fi încadrate în Politehnicile din Timișoara și, respectiv, București, institutele tehnice de pe lângă Facultatea de Științe București erau integrate în Politehnica București, împreună cu Academia de Arhitectură, în timp ce Facultatea de Științe Agricole din Chișinău va deveni parte a recent înființatei Politehnici din Iași. O ultimă concesie făcută universităților a fost prelungirea termenului-limită de acordare a titlului de inginer sau doctor-inginer până, cel târziu, în 1941. Noua lege urma să asigure „o pregătire mai serioasă a studenților”, punându-se „frână inflației fără sfârșit care nu servea nici la dezvoltarea propriu-zisă a științei, nici la buna pregătire a studenților”. Inflația se referea la numărul foarte mare de catedre și institute înființate pe lângă cele patru universități în deceniile interbelice. Drept urmare, legea era însoțită de tabele cu numărul precis de posturi și de catedre aprobate de stat.

Reorganizarea învățământului superior era o piesă în planul regelui Carol al II-lea de a-și consolida puterea și de a scoate studențimea și tineretul, în general, de sub influența mișcărilor politice extremiste, în special legionarismul. Un alt proiect de reorientare a tineretului studențesc a fost Serviciul Social, promovat de sociologul Dimitrie Gusti, prin care toți absolvenții de școli superioare sau speciale erau obligați să presteze un stagiu de muncă culturală de trei până la șase luni. În caz contrar, nu puteau intra în posesia titlurilor academice obținute. Deși ambițios, proiectul a fost suspendat la 13 octombrie 1939, motivul oficial invocat fiind costurile foarte ridicate. Neoficial, se constatare că taberele de muncă ale Serviciului Social deveniseră, în fapt, o pepinieră pentru propaganda legionară, mișcare ce fusese interzisă – la fel ca și celelalte

⁸ *Monitorul Oficial*, nr. 257, din 4 noiembrie 1938.

partide politice – în martie 1938. Imediat, un nou proiect de disciplinare a studențimii este lansat: Frontul Național Studențesc, conceput ca un mecanism de „transformare morală a studentului”. În referatul prezentat Consiliului de Miniștri, Petre Andrei, ministrul Educației Naționale în 1939, accentua „nevoia de a forma un om complet, de a da studentului directive și obiective mai precise, de a-l încadra la locul care i se cuvine în ordinea vieții noastre românești”⁹. Primul articol al *Legii pentru înființarea Frontului Național Studențesc*¹⁰ reitiera miza disciplinară a acestui demers: „Pentru întărirea forțelor sufletești, morale și fizice ale tineretului studențesc român și pentru dezvoltarea disciplinată a activității sale, toți studenții de la Universitățile și școlile de învățământ superior din România vor fi încadrați în Frontul Național Studențesc”, pentru a „dezvolta în membrii săi sentimentul iubirii de patrie și Rege, sentimentul solidarității naționale, puterea de jertfă, deprinderea îndeplinirii datoriei, a punctualității precum și sentimentul onoarei”.

Cealaltă piesă în consolidarea „noului regim” a fost plasarea profesioniștilor intelectuali în fruntea piramidei sociale. De altfel, noua constituție, intrată în vigoare la 28 februarie 1938, prevedea „reprezentarea în Adunarea Deputaților a alegătorilor după felul lor de îndeletnicire”, adică după criteriul profesional. Iar la 8 iunie 1940, cu ocazia aniversării unui deceniu de *Restaurație*, este adoptată prima lege ce își propunea o salarizare unitară a tuturor funcționarilor publici. Astfel, angajații erau divizați în patru grupe, prima fiind rezervată celor care posedau un titlu universitar. Principala problemă căreia Radu Portocală, promotorul actului normativ, urmărea să-i găsească rezolvare era numărul prea mare al funcționarilor publici, cifrat la 408.619 în 1940, adică 2,15% din totalul populației țării, mult peste capacitatea financiară a statului. Portocală spera ca prin pensionările succesive și printr-o raționalizare a serviciilor publice să reușească reducerea numărului funcționarilor publici cu 100.000 în decurs de 10 ani. Acest demers se dorea a fi primul pas în „intelectualizarea cadrelor”, în vreme ce examenul de intrare în rândul funcționarilor publici să devină o selecție a valorilor tineretului universitar, instaurându-se astfel o altfel de „noblețe administrativă, o a doua magistratură”¹¹.

⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond Ministerul Învățământului 1939, dosar 1046/1939, f. 31-33.

¹⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 242, din 19 octombrie 1939.

¹¹ „Către acestei noi rosturi ale vieții sociale și naționale chemăm tineretul titrat. Pentru el și pentru un Stat mai înălțat, am creat această nouă valoare socială, a funcției publice culturalizate”. Cf. *Cuvântarea rostită de d-l ministru Radu Portocală înaintea*

„Victoria” tineretului: învățământul superior în timpul statului național-legionar

Amploarea sărbătorilor destinate aniversării unui deceniu de *Restaurație* în iunie 1940 ar putea lăsa impresia că „regimul lui Carol II părea menit să dureze: mai avea trei luni de viață. Legionarii au pus stăpânire pe țară, ca să rămână și să schimbe totul din temelii; istoria le-a îngăduit doar patru luni”¹². Au fost, însă, patru luni în care legionarii au vrut să schimbe radical instituțiile destinate educării tineretului.

Primul pas a fost numirea lui Traian Brăileanu în funcția de ministru al Educației Naționale. Profesor de Sociologie la Universitatea din Cernăuți, Brăileanu a fost apropiat de mișcarea politică a profesorului ieșean A. C. Cuza, în anii 1920. În deceniul următor, însă, devine un fervent susținător al cauzei tineretului „naționalist”, apropiindu-se tot mai mult de mișcarea legionară și devenind chiar membru al Senatului legionar. Cât despre prestația sa științifică, se arăta mai degrabă preocupat de viciul democrației parlamentare, revista întemeiată de el, *Însemnări sociologice*, fiind un organ în care „se făcea mai multă politică legionară decât știință sociologică”¹³. Pentru Brăileanu, doar legionarismul era sistemul de gândire și de acțiune politică prin care se putea ajunge la manifestarea plenară a națiunii române.

Și-a pus în practică politica sa antisemită la 11 octombrie 1940, când evreii au fost excluși din sistemul de învățământ de stat din România¹⁴. Apoi, a eliminat din învățământul superior toate cadrele didactice de peste 65 de ani, după care a emis un decret-lege de interzicere a cumulului și de combatere a șomajului intelectual în sistemul public de educație¹⁵.

O prioritate a legionarilor a fost adaptarea universităților la spiritul noului stat național-legionar, „urmare a relației privilegiate dintre Legiune și mediile studențești”¹⁶. În timpul acestui ministeriat, sunt reînființate vechile asociații studențești interzise prin legea din 1938, iar conducerea

Comisiunilor reunite de legislație civilă, comercială și penală, ale Senatului și Camerei Deputaților (5 iunie 1940), București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940, p. 10.

¹² Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 7.

¹³ Zigu Ornea, *Anii '30. Extrema dreaptă românească*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 58.

¹⁴ Decretul-lege a fost publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 240, din 14 octombrie 1940.

¹⁵ Maria Someșan, *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX. Episoade și documente*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 24-25.

¹⁶ *Ibidem*, p. 178.

universităților și facultăților este încredințată – acolo unde era posibil – unor membri sau apropiați ai mișcării legionare. La București, de pildă, rector este numit Petre P. Panaitescu, istoric legionar, în vreme ce sarcina conducerii Universității din Cluj (în refugiu la Sibiu din 30 august 1940) i-a revenit lui Sextil Pușcariu¹⁷. La Iași, declarat la 8 noiembrie 1940 „oraș al mișcării legionare”, rector a fost numit medicul Virgil Nițulescu.

Chiar și așa, corpul universitar era în mare parte ostil politicilor legionare. Drept urmare, o *Lege pentru adaptarea învățământului superior la structura Statului național-legionar* (un eufemism pentru epurări politice) punea bazele Comisiilor de revizuire a universitarilor, în care un rol important urma să-l joace delatațiunea. La 20 noiembrie 1940, componența Comisiei de revizuire a personalului din învățământul superior¹⁸ a fost definitivată¹⁹. Scopul acestei comisii era de a demara anchete care să stea la baza deciziilor de înlăturare a unor indezirabili din universitate, făcând din „epurarea legionară” cea mai dură acțiune de acest gen din România precomunistă. Sunt „cooptați” și studenții, fiind îndemnați să denunțe caracterele imorale din cetatea universitară. În ședința Comisiei de revizuire pentru universități din 25 noiembrie 1940 se menționează explicit motivul urgentării acestor lucrări: „amenințarea studenților de a nu mai veni la cursuri, ceea ce impunea forurilor superioare îndatorirea de a le acorda o satisfacție”²⁰. Legionarii nu se vor mulțumi doar cu atât, apelând și la asasinat (cum a fost cazul lui Nicolae Iorga), ca formă de răzbunare a morții Căpitanului Corneliu Zelea-Codreanu.

Rezultatul acestui tip de „revizuire” a personalului din învățământ a dat naștere unui haos generalizat, în care „elevii dictau profesorilor. Chiar d-l Traian Brăileanu, fostul Ministru al Educației Naționale, a lansat cuvântul de ordine: *profesorii trebuie reeducați de propriii lor elevi*”²¹. Din

¹⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 160.

¹⁸ Vezi *Decretul-lege pentru adaptarea învățământului superior la structura Statului Național-Legionar*, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 257, din 2 noiembrie 1940. Conform acestui decret-lege, comisia urma să cerceteze legalitatea numirii în învățământ, activitatea științifică și didactică, activitatea publică și ținuta morală.

¹⁹ Pentru universități această comisie era prezidată de către Petre P. Panaitescu, rectorul Universității din București. Comisia era subdivizată pe facultăți astfel: pentru facultățile de Drept, anchetele erau conduse de Vintilă Dongoroz și Nicolae Corodeanu; la Litere: P. P. Panaitescu și Dimitrie Găzdariu; la Științe: Dan Rădulescu și Petre Sergescu; la Medicină: Virgil Nițulescu și Petre Tomescu; la Medicină veterinară: Gh. Nichita; la Farmacie: Alex. Ionescu-Matiu; la Teologie: Iacob Lazăr; vezi *Monitorul Oficial*, nr. 274, din 20 noiembrie 1940.

²⁰ *Pe marginea prăpastiei 21-23 ianuarie 1941*, vol. II, *Guvernarea național-legionară*, București, [f.e.], 1942, p. 91.

²¹ *Ibidem*, p. 89.

studiul statistic realizat de Maria Someșan referitor la aceste epurări rezultă că au fost eliminate 111 cadre didactice din cele 513 cazuri investigate. Eliminate, însă, efectiv din considerente politice sau ideologice ar fi fost numai 25 de persoane. În unele cazuri, cum a fost Facultatea de Drept din Iași, numărul celor propuși spre „revizuire” a fost atât de mare (12 persoane din 32), încât buna funcționare a instituției era pusă în pericol²². Legionarii, însă, vor fi înlăturați de la putere după rebeliunea din 21-23 ianuarie 1941, iar Ion Antonescu urma să pună în aplicare propria viziune asupra educației.

Învățământul superior în degradingoladă

Situația geopolitică din Europa anului 1940 s-a răsfrânt și asupra comunității academice. Victoriile Germaniei naziste din 1939 și 1940, alături de expansiunea Uniunii Sovietice în virtutea pactului Ribentrop-Molotov din august 1939 confereau o imagine pozitivă ideii de universitate etatizată, pusă în slujba totalitarismului. În țările ocupate de naziști sau de sovietici, învățământul superior este desființat, iar o represiune fără precedent este dezlănțuită împotriva reprezentanților comunității academice. Libertatea academică era, astfel, anihilată²³.

În cazul României, pierderile teritoriale din vara anului 1940 erau puse și pe seama sistemului educațional, preluat după modelul francez, care stimulase mai degrabă apetența tineretului spre „boierire” decât spre „munca constructivă”. Încă din septembrie 1940, în „directivele generale pentru organizarea și îndrumarea învățământului în școala românească”, Ion Antonescu reproșa acesteia că „nu și-a atins scopul”. Principala meteahnă ar fi fost adoptarea modelului intelectualist francez de către toți reformatorii școlii, motiv pentru care educația nu a reușit să acopere necesitățile statului român. Tocmai de aceea, școala trebuia să plece de la „baza structurală românească, care este țaranul” și să urmărească o „idee: școala realităților românești, școala țaranului, școala meseriașului”. Această tendință spre dezvoltarea laturii pragmatice a educației la Ion Antonescu își găsea explicația în realitățile economice. În viziunea sa, economia românească era lipsită de afluența românilor, a căror lipsă de apetență spre astfel de ocupații părea a fi cauzată de anumite cutume:

²² Maria Someșan, *op. cit.*, p. 201-203.

²³ Notker Hammerstein, „Epilogue: Universities and War in the 20th Century”, în Walter Rüegg (ed.), *A History of the University in Europe*, vol. III, *Universities in the 19th and early 20th Centuries (1800-1945)*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, p. 651-667.

Nu vom avea industrie românească și agricultură adevărată dacă școala românească – în loc să ne dea meseriași și agricultori – ne dă numai funcționari. Și nu vom putea scoate elementele străine din viața practică și economică românească, dacă românii vor continua să alerge după slujbe și onoruri, în loc să se pregătească pentru modestul și sănătosul rol al producției și circulației bunurilor românești.

Cât despre învățământul universitar, acesta trebuia să fie „un adevărat for de îndrumare și amvon de credință și mândrie românească”²⁴.

Din cauza pierderilor teritoriale, instituțiile de învățământ superior din Cluj, Cernăuți și Chișinău au fost relocate în toamna anului 1940. Astfel, Universitatea din Cluj se mută „în refugiu” la Sibiu, cu excepția Facultății de Științe, care va fi mutată la Timișoara, unde din 1920 funcționa Politehnica. Tot în capitala Banatului vor ajunge Academia de Studii Agronomice și Academia de Muzică, în vreme ce Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale va fi găzduită de Brașov. Universitatea din Cernăuți va fi desființată, iar profesorii acestor facultăți vor fi încadrați în mare parte în facultățile Universității din București. Un caz aparte a fost crearea unei Facultăți de Teologie la Suceava, prin contopirea instituțiilor omoloage din Cernăuți și Chișinău²⁵, sub tutela Universității Mihăilene din Iași²⁶. În 1941, după eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, geografia învățământului superior se modifică iarăși. Este mutată la Cernăuți Facultatea de Teologie a Universității din Iași. Tot aici este mutată și Politehnica din Iași, dar se renunță la reînființarea Universității din localitate.

Abia din anul academic 1941/42 sistemul educației superioare își recapătă cadența. Un prim pas a fost cel al stabilirii cifrei de școlarizare

²⁴ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri 1925-1958, dosar 2945/1940, f. 81-85.

²⁵ Profesorii și studenții din Iași, nemulțumiți de varianta relocării la Suceava, au început în 1942 o campanie de denigrare a studenților și a profesorilor de la Cernăuți-Suceava, cu scopul de a obține desființarea acestei facultăți și mutarea la Iași a învățământului teologic. După efectuarea unei anchete de „constatare a stării de spirit a studenților Facultății de Teologie din Cernăuți”, rezultatele au dat câștig de cauză cernăuțenilor. Astfel, comisia de anchetă a constatat că nici înainte și nici după începerea anchetei „n-au avut loc manifestări, frământări politice, nici ședințe de cuib, în rândurile studenților Facultății de Teologie din Cernăuți” (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivei Securității (în continuare ACNSAS), fond Documentar, dosar 13025, vol. 14, f. 239).

²⁶ Vezi Adrian Vițalariu, Marian Hariuc, „Practici administrative și mize academice. Universitatea din Iași și problema Facultății de Teologie în anul 1941”, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași. Seria Istorie*, tom LVI-LVIII, 2010-2012, p. 347-358.

pentru anul I de studii, o practică devenită curentă încă din 1935, ca mecanism de a limita numărul de studenți. Astfel, Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor își va asuma propunerea Consiliului Interuniversitar din 16 septembrie 1941, stabilind un număr maxim de 7.270 de studenți ce puteau fi înmatriculați în anul I de studii. Pentru anumite facultăți, cifra de școlarizare prevedea și o repartizare a studenților anului I în funcție de gen. Astfel, persoanele de sex feminin aveau dreptul să se înscrie doar la opt facultăți/secții, proporția lor variind între 5% și 50%.

Cifra maximă de școlarizare în învățământul superior 1941/42 anul I de studii								
Nr. crt.	Instituția	București	Iași	Sibiu	Timișoara	Cernăuți	Brașov	Total specializare
1	Teologie	60	–	–	–	60	–	120
2	Drept	700	400	300	–	–	–	1400
3	Litere	400	250	240	–	–	–	890
4	Științe	310	290	–	220	–	–	820
5	Medicină	360	160	280	–	–	–	800
6	Med. Vet.	110	–	–	–	–	–	110
7	Farmacie	400	–	–	–	–	–	400
8	Politehnica	610	–	–	210	400	–	1220
9	Ac. Comerciale	600	–	–	–	–	150	750
10	Ac. Muzică	440	–	–	100	–	–	540
11	Ac. Arte Frumoase	150	70	–	–	–	–	220
12	Total centru universitar	4140	1170	820	530	460	150	7270

Sursa: Serviciul Municipal al Arhivelor Naționale București (SMANB), fond Universitatea București. Rectorat, dosar 35/1941, f. 189.

Viziunea lui Ion Antonescu asupra educației

Ion Antonescu a părut profund nemulțumit de atitudinea defetistă a corpului universitar în timpul guvernării național-legionare, acuzându-l că a ratat o bună oportunitate de a-și demonstra spiritul de castă superioară. Din acest motiv, Ion Antonescu a înființat o comisie de anchetă, care să analizeze lucrările *Comisiei de revizuire a profesorilor universitari* inițiată de legionari. Raportorii subliniau că lucrările acestei comisii de epurație „vor constitui un interesant capitol în istoria învățământului nostru superior. El va caracteriza o mentalitate și o epocă”. Iar rezoluția

lui Ion Antonescu, din 18 mai 1941, de pe acest raport denunța tocmai lipsa de solidaritate a corpului academic:

Este rușinos și tragic. Rușinos că s-au găsit profesori universitari și un ministru, universitar și el, să conceapă sau să se preteze la astfel de infamii. Și este tragic că corpul universitar nu a reacționat cum trebuia și pe loc la aceste infamii. Dacă eram universitar nu aș fi acceptat să mă prezint în fața unei astfel de instrucții odioase sau, dacă mă duceam, mă transformam în acuzator. Este în special dureros că s-a găsit o comisie de universitari care să se preteze la astfel de anchete. Este evident că în Universitate trebuie o purificare, trebuie o reparare a trecutului, trebuie înlăturat tot ce a pătruns ilegal și tot ce dăunează²⁷.

Generalul Radu Rosetti a fost numit să preia frâiele educației. Apelul la un militar se justifica prin dorința lui Ion Antonescu de a pedepsi studențimea pentru atitudinea de frondă din timpul rebeliunii legionare. Se deschid procese penale, iar studenții legionari achitați sunt trimiși pe front. Radu Rosetti apelează la „declarații pe cuvânt de onoare” ale studenților pentru a depista participanții la rebeliune. La scurt timp, însă, va renunța la această vânătoare, Conducătorul Statului fiind interesat să monitorizeze „starea de spirit” a tinerilor. Arhivele universitare, ale Ministerului Culturii Naționale și ale instituțiilor de forță abundă în astfel de „buletine informative” în care sunt prezentate și cele mai mici gesturi de frondă față de puterea antonesciană²⁸.

Concomitent, se înființează un Subsecretariat de Stat pentru educația extrașcolară și premilitară a tineretului, la 15 februarie 1941. Câteva luni mai târziu, la 4 octombrie 1941, *Legea pentru organizarea educației tineretului român* intră în vigoare, având drept scop să facă din tineri „oameni sănătoși la corp și suflet, senini și echilibrați sufletește, cu inițiativă la fapte, buni cetățeni români și capabili de năzuințe morale superioare în orice situație s-ar găsi”. Sarcina revenea corpului didactic, care trebuia să supervizeze activitatea tineretului atât în școală, cât și în societate, profesorul și părintele devenind responsabili, „fiecare în parte și în mod solidar, de pregătirea educativă și de orientarea în viață dată tineretului”. Dincolo de simpla instrucție prin care elevii erau organizați generic în „clasa școlară”, ce trebuia să urmărească „ceea ce vorbește și arată profesorul”, legea își propunea educarea tineretului, prea multă vreme lăsat pradă unor experimente bune, dar conduse de amatori (cum

²⁷ *Pe marginea prăpastiei...*, p. 101-102.

²⁸ Maria Someșan, *op. cit.*, p. 215-228.

ar fi fost Straja Țării), pe de o parte, ori unor experimente radicale, motivate ideologic (Frățiile de Cruce, prin care legionarii ar fi reușit să racoleze circa 9.500 de membri din școlile secundare), pe de altă parte. Un reproș era adresat și familiilor care își neglijau copiii, atitudine care a înlesnit opera interesată a demagogilor. Or, comunitățile educative propuse de această lege urmăreau să instituie un nou sistem de persuasiune și cointeresare a tineretului liceal și universitar, prin „cultivarea sentimentelor și a deprinderilor de activitate practică”. Cât despre oportunitatea unei astfel de legi, „Neamul și Statul Român sunt pe panta urcușului. În jurul Conducătorului Statului se conturează un nimb de glorie în trăsături din ce în ce mai precise”, iar noua reformă „social-națională” trebuia să înceapă cu „reformarea omului, al cărui prim capitol îl constituie organizarea educației tineretului”²⁹.

Dezbaterile asupra proiectului de reformă a educației superioare

Repudierea totală a sistemului de educație din România Mare urmărea două obiective imediate. În primul rând, justifica retorica anti-democratică a lui Ion Antonescu, o tactică ce fusese de altfel folosită atât în timpul dictaturii regale, cât și în timpul statului național-legionar. În subsidiar, această strategie reprezenta și o încercare de a recâștiga simpatia și chiar adeziunea tineretului în jurul proiectului politic al Conducătorului Statului, în care meritul și competența urmau a fi principalele criterii de promovare socială.

Enric Otetelișanu, numit subsecretar de stat la Ministerul Culturii Naționale după rebeliunea legionară, repudia caracterul intelectualist al școlii „vechi” – și în special al universității –, care a dat naștere unei „pletore de desrădăcinați”, formată din tineri cu diplome „care le dă dreptul să ocupe un post de conducere, pe când aptitudinile lor nu corespund acestor pretenții”. De altfel, posesorii unor diplome superioare inutile ar fi format masa nemulțumiților din care agitatorii politici au reușit să își recruteze partizanii. Se impunea deci reorientarea tineretului spre învățământul aplicat, căci „în statul românesc, care se elaborează acum, munca, oricare ar fi ea, va fi prețuită și răsplătită. [...] Vom tinde spre nivelarea straturilor sociale, ridicând pe cele de jos și nu coborând pe cele de sus”³⁰.

²⁹ Vezi *Monitorul Oficial*, nr. 235, din 4 octombrie 1941.

³⁰ Enric Otetelișanu, „Școala în împrejurările de azi”, în *Școala românească. Buletin Oficial al Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor*, an I, nr. 1, aprilie-mai 1941, p. 11.

Prima întâlnire de lucru pe marginea reformei învățământului superior a avut loc la 27 martie 1941, ședință în care s-au stabilit cele mai importante aspecte pe care noua lege trebuia să le lămurească: recrutarea cadrelor didactice și raționalizarea și selecționarea catedrelor, acțiuni ce trebuiau să urmărească „interesul învățământului superior și situația bugetară a țării”. Din acest motiv, aspectul ce necesita o clarificare în contextul atacurilor la care fusese supusă universitatea între 1938 și 1941 era autonomia universitară, la care se adăuga procesul de stabilire a criteriilor care vor duce la diferențierea instituțiilor de învățământ superior de cele de învățământ special, la stabilirea duratei studiilor de licență și doctorat și, nu în ultimul rând, la fundamentarea nivelului taxelor universitare³¹. Președintele Comisiei însărcinată cu redactarea acestui proiect de lege a fost Alexandru Otetelișanu, rectorul Universității din București, care atrăgea atenția asupra faptului că proiectul nu este decât o „operă de unificare” și de „adaptare la principiile și directivele ce ne-au fost date”. Cât despre studențime, legea proiectată asigura „toată solitudinea pentru a se consacra muncii dezinteresate și formării idealului moral, creștin și național”³².

Proiectul astfel formulat încerca să găsească rezolvare anumitor prevederi impuse de ministrul Radu Rosetti și de Ion Antonescu. Un astfel de exemplu a fost propunerea ca toți membrii corpului didactic din învățământul superior să își înceapă cariera „printr-o adâncire vremelnică în mediul rural”, stagiul ce le-ar permite aprofundarea problemelor societății³³.

În cele din urmă, la această prevedere se va renunța odată cu numirea unui nou ministru al Culturii Naționale, în persoana lui Ion Petrovici, „ministrul filosof” – după cum îl numea sardonice Onisifor Ghibu. Petrovici mai ocupase portofoliul Educației în 1926-1927 (guvernul Alexandru Averescu) și în perioada decembrie 1937 – februarie 1938 (guvernul Goga-Cuza). Din cauza periplului său politic sinuos (conservator, Partidul Poporului, național-țărănist, în fine membru al Partidului Naționalist Creștin), își va căpăta „renumele” de „aviator politic”. La 5 decembrie 1941, data instalării sale în funcția de ministru al Culturii Naționale și al Cultelor, Ion Petrovici preciza că a acționat asemeni unui „ostaș care a primit ordinul de mobilizare într-un moment dificil pentru evoluția

³¹ ANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor 1941, dosar 1057a/1941, f. 1-4; SMANB, fond Universitatea București. Rectorat, dosar 12/1934, *passim*.

³² *Ante-proiect de lege pentru Organizarea și funcționarea învățământului superior și a școlilor speciale superioare*, București, Imprimeria Centrală, 1941, p. 16.

³³ Radu Rosetti, „Directive pentru reorganizarea școlilor”, în *Școala românească*, an I, nr. 1, aprilie-mai 1941, p. 6.

școlii”. Își propunea să simplifice „potopul de decrete-legi” din sistemul educațional și să reproiecteze educația civică a tineretului: „Sunt convins că deficiențele morale sunt în strânsă legătură cu nivelul învățământului, care trebuie să fie coordonat, oferind tineretului o concepție idealistă și sănătoasă despre viață”³⁴.

După creionarea proiectului de lege, mareșalul Ion Antonescu îi cerea ministrului Ion Petrovici, la 3 martie 1942, „ca această lege să fie văzută de toți profesorii noștri universitari din Guvern”, având în vedere că era vorba despre un proiect de lege „de care depinde valoarea Statutului întreg. De aceea, trebuie să avem toată atenția pentru această lege, pentru ca nu cumva să facem erori”³⁵.

Prima consfătuire pe marginea proiectului de lege a avut loc la București, cu delegația studenților de la instituțiile din capitală, la 13 martie 1942, ședința fiind prezidată de mareșalul Ion Antonescu. Discuțiile au fost acaparate de cei doi Antonești, părând că studenții au fost chemați mai degrabă să aprobe proiectul, decât să își prezinte punctul lor de vedere.

Primul principiu adus în discuție a fost cel al introducerii prognozei populației studențești pe o perioadă de 10 ani, „căci altfel mergem în derivă, cum am mers cu doctorii, cu veterinarii și cu alte elemente, cu care trebuia să încadrăm organismul funcțional al Statului”. Tocmai din acest motiv, Ion Antonescu dorea un plan care să elimine problema „proletariatului intelectual”: „Nu avem cadre agronomice, medicale, veterinare, tehnice, pentru că cei care au dirijat Statul în trecut n-au făcut o politică de dirijare în această materie, ci au lăsat ca instituțiile să meargă în derivă. Au venit la Drept câți au vrut, la Matematică, la Farmacie etc.”, motiv pentru care România ar fi avut în 1942 un deficit de 6.000 de medici³⁶:

În ultimii 10-20 de ani nimeni nu s-a gândit care va fi structura organică a Statului de mâine. Înainte de a face România Mare, nimeni nu s-a gândit: facem România Mare, dar cu ce încadrăm nevoile de administrare și de conducere a acestei Românii Mari?

Ion Petrovici îi reamintea mareșalului faptul că statul român, care nu are un sistem economic dirijist, nu poate „garanta absolvenților plasament”, replica mareșalului fiind că această stare de lucruri „nu este ceva fix”³⁷.

³⁴ Ion Petrovici, „Idei călăuzitoare”, în *Școala românească*, an I, nr. 6, decembrie 1941, p. 3-4.

³⁵ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri*, vol. VI, editori Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, București, Editura Mica Valahie, 2002, p. 234.

³⁶ ACNSAS, fond Documentar, dosar 13025, vol. 14, f. 8-9.

³⁷ *Ibidem*, f. 11.

Un alt element era introducerea vârstei maxime de înscriere la facultate de 24 de ani, cu excepția celor care urmaseră deja o altă facultate. Criteriul vârstei era conceput ca un sistem de selectare al realelor valori. Cât despre originea etnică a studenților, ei trebuiau să fie în primul rând români:

Lipsa de cadre ne-a dus la prăbușirea granițelor din 1940. În niciun domeniu n-am avut cadre românești, pentru că elementele noastre naționale au fost înlăturate și înlocuite cu străini. Nu s-ar fi petrecut acest proces dezastruos sub ochii noștri, dacă am fi avut cadre bine pregătite în toate domeniile de activitate³⁸.

Un ultim aspect era cel referitor la taxele universitare, care fuseseră motiv de nemulțumire a studențimii de-a lungul celor două decenii interbelice. În 1942, taxele universitare variaua între 3.000 lei (Teologie) și 6.000 de lei (Medicină umană, Științe sau Arhitectură), la care se mai adăuga taxa de 100 de lei pentru fiecare examen. Mareșalul Antonescu ar fi vrut impunerea unui quantum al taxelor universitare proporțional cu veniturile familiei studentului. Prin acest sistem, Mihai Antonescu întrezărea posibilitatea atragerii de fonduri suplimentare de la „plutocrați”, alocând totodată și un număr suficient de locuri pentru studenții săraci³⁹.

De cealaltă parte, reprezentanții studenților erau interesați să schimbe percepția publică asupra studentului, privit prea adeseori drept un „pom-nagi” sau un „lest pe capul statului”. Dimpotrivă, investiția în student a statului ar fi trebuit privită ca „un avans” acordat elitei de mâine, care are obligația de a-l returna. Or, tocmai pentru a dezvolta acest sentiment de responsabilitate și de mândrie, reprezentanții studenților propuneau introducerea uniforme (sau cel puțin a șepcii), ca element esențial în reconstruirea vieții studențești.

Acesta ar fi un mijloc de control, al fiecărui student, făcându-se poliție chiar între studenți, fiecare fiind obligat în felul acesta să-și respecte uniforma, și creându-se, la început superficial, o tradiție a vieții studențești și a conștiinței de student⁴⁰.

Cea de-a doua întâlnire a avut loc în 28 martie 1942, ședința fiind prezidată de vicepremierul Mihai Antonescu, la care au participat rectorii

³⁸ *Ibidem*, f. 16.

³⁹ *Ibidem*, f. 52.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 66.

și decanii instituțiilor de învățământ din țară. Discuțiile au fost, de multe ori, în contradictoriu, principala preocupare fiind cea referitoare la mecanismele de cooptare a cadrelor didactice.

Mihai Antonescu considera că proiectul lui Ion Petrovici restabilirea prestigiului universitar, grav încălcat prin reforma din 1938, care anulase principiul autonomiei universitare. Totuși, având în vedere cheltuielile militare ale României, prevederile legii în domeniul dezvoltării învățământului superior trebuiau privite ca o „încadrare principială a învățământului, ci nu de trecere în buget imediat”⁴¹.

S-a discutat și aici despre introducerea principiului planificării învățământului național prin „colaborarea organizată” dintre Guvern și Universitate, prin care cifra de școlarizare urma a fi stabilită în funcție de necesitățile guvernului⁴². Mihai Antonescu preciza:

În practica guvernamentală mi-am dat seama că sunt anumite sectoare în care avem un număr mai mare de titrați decât este nevoie și sunt altele în care numărul este cu totul insuficient. Aceasta ne obligă dintr-odată, oricât am vrea noi să lăsăm învățământul pe bazele liberale ale vocației și atracției fiecăruia spre specializarea pe care o dorește, ca să mergem la o reglementare și la o dozare a diferitelor sectoare ale învățământului, ținând seama de nevoile naționale. Pe de altă parte, cred că este potrivit să sporim prin toate mijloacele legătura dintre Guvern și Universitate și în interesul titraților și al Universității însăși și în interesul practicii administrative⁴³.

Reproșurile aduse acestui proiect de lege erau legate de spiritul universalist al legii, care își propunea să reglementeze întreg învățământul superior: teoretic, practic sau vocațional. Ion N. Fințescu, decanul Facultății de Drept din București, atrăgea atenția că principiile enunțate în această lege nu pot fi universale, din moment ce „Universitatea urmărește un ideal de cercetări științifice”, în timp ce Academiiile de Comerț au „scopuri practice”, de pildă. „Cred că este singura lege din lume, unde laolaltă se reglementează corpuri și instituții care urmăresc scopuri diferite.” Nu de aceeași părere era Mihai Antonescu:

⁴¹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri 103, dosar 43/1942, f. 4, 5.

⁴² Un ordin al ministrului Culturii Naționale privitor la „plasarea titraților în diferite funcțiuni” cerea instituțiilor statului să precizeze numărul de licențiați sau doctori de care au nevoie, în scopul reorganizării învățământului universitar. Un alt ordin cerea instituțiilor de învățământ superior să comunice numărul de studenți ce pot fi primiți în anul I, „socotind că s-ar da Facultății sume suficiente pentru a pune laboratoriile (clinicele, seminariile) în putința de a funcționa în condiții mulțumitoare” (*Școala românească*, an I, nr. 2, iunie-august 1941, p. 180-181).

⁴³ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri 103, dosar 43/1942, f. 6.

Trebuie ca acest învățământ superior și instituțiile care sunt asimilate prin legi speciale sau altfel să-i stabilească o poziție față de universitate însăși, adică printr-o lege de cadru să se precizeze geometric rostul în Stat și nevoile în Stat ale fiecărei instituții de învățământ superior. Din acest punct de vedere era necesar ca să se facă o lege de cadru general.

Ion Petrovici susținea la rândul-i spiritul de sinteză al legii: „Sunt dispoziții comune, care se referă la toate școlile, și sunt apoi capitole care privesc nota diferențială a fiecărei școli. Prin urmare, domnule Fințescu, nu sunt înglobate câtuși de puțin”⁴⁴.

În continuarea acestei polemici, Mihai Antonescu atrăgea atenția asupra inflației de instituții de învățământ superior, ale căror finalități se suprapuneau, ceea ce „împiedică progresul în foarte multe domenii ale Statului nostru și în formarea elitelor”. Or, din această „prolixitate a scopurilor” sau „incapacitate de specializare și deci incapacitate funcțională de selecție” rezultă un învățământ superior inflaționist, creator doar de diplome⁴⁵. Mai mult, Mihai Antonescu condamna lipsa unui spirit pragmatic în rândul românilor, „incapacitatea noastră de a trăi realist”, motiv pentru care învățământul practic este desconsiderat. Astfel, învățământul superior comercial era evitat de tineret, tocmai din această desconsiderare tradițională a comerțului, perceput ca fiind ceva „josnic”:

Trebuie să trăim pe pământ. Statul nu este o abstracție, este o realitate socială și economică. Statul acesta trebuie organizat prin Universitate. Cine vreți să organizeze, dacă nu Universitatea? Noi avem deja prin deformația noastră latină congenitală, o înclinație spre abstracțiuni, și învățământului nostru, care a fost luat după cel francez, i-am dat aceeași diversitate de așezare, pe bază de abstracțiuni. Dar în Franța abstracțiunea era un instrument politic de dominație spirituală a continentului. Sperăm noi la acest lucru? Învățământul nostru vrem să-l facem instrument de dominație imperialistă? Spiritul nostru este astăzi într-o formă și are o biologie care să-l fi ridicat pe trepte atât de înalte încât să-l considerați ca un instrument de dominație internațională?⁴⁶ – conchidea retoric Mihai Antonescu.

Tot el solicita să se introducă în lege o dispoziție prin care profesorul să fie „obligat să se ocupe de patronarea vieții studentului și [a] rostului său profesional, până la ieșirea din universitate”, și să fie creată o „legătură mai strânsă între profesori și studenți” prin intermediul oficiilor

⁴⁴ *Ibidem*, f. 10-11, 14.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 17.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 33.

universitare. Cât despre căminele și cantinele studențești, acestea ar trebuit transformate în fundații, în care să intre ca membri profesorii și foștii studenți ai facultății respective, în scopul consolidării sentimentului de comunitate academică⁴⁷. Oarecum ironic, deși proiectul de lege era prezentat ca mecanism de reinstaurare a autonomiei universitare, ședința s-a încheiat cu impunerea punctului de vedere al guvernului.

Principiile legii învățământului superior din 1942

La 23 martie 1942, noua lege era publicată în *Monitorul Oficial*. Ion Petrovici prezenta legea drept un instrument de a pune capăt „babiloniei” legislative ce guvernase învățământul superior, motiv pentru care o completă resetare a întregului sistem devenise imperios necesară. Legea restabilea autonomia universitară „controlată”, fără a reduce „rolul puterii executive la un birou de înregistrare”. În scopul unei mai bune recrutări a corpului didactic, pe lângă practica concursului se reinstituia sistemul „chemării” la catedră (prin transfer sau prin „chemare largă”), procedură ce fusese suprimată prin legea din 1938. În schimb, se reconfirma obligativitatea ca personalul didactic universitar să „locuiască efectiv” în orașul în care își desfășoară activitatea. De altfel, această prevedere era o mai veche doleanță a universităților din provincie ce devenise literă de lege abia în 1937⁴⁸.

În privința studenților, admiterea se realiza pe baza diplomei de bacalaureat și a unui examen, iar „înscrierea studenților mai vârstnici de

⁴⁷ *Ibidem*, f. 77-78.

⁴⁸ În 1928 s-a discutat la Senat un astfel de proiect de lege cu privire la domiciliul profesorilor universitari. Fiind asimilați funcționarilor publici, proiectul din 1928 încerca o armonizare a legilor universitare cu prevederile legii cumulului și a legii statutului funcționarului public, care stipulau că funcționarul public era dator „să locuiască în localitatea unde are reședința funcțiunii”. „Problema profesorilor din vagoanele restaurant” (Emil Racoviță) a rămas, totuși, nerezolvată, cele mai afectate de acest fenomen al „profesorului ambulant” (Florian Ștefănescu-Goangă) fiind universitățile de provincie (vezi *Monitorul Oficial. Dezbateri parlamentare. Senat*, nr. 55, din 6 iulie 1928). În cele din urmă, Florian Ștefănescu-Goangă reușește să introducă obligativitatea domiciliului prin *Legea pentru completarea unor dispoziții din legea învățământului universitar* (*Monitorul Oficial*, nr. 69, din 24 martie 1937), care stipula că profesorii „sunt obligați să-și aibă domiciliul efectiv în localitatea unde au catedre și nu pot să locuiască permanent în timpul anului școlar în altă localitate”. Teoretic, profesorii care nu-și stabileau domiciliul în orașul în care își desfășurau activitatea didactică erau considerați „demisionați”. Un ordin al ministrului Radu Rosetti, din vara anului 1941, reamintea instituțiilor de învățământ superior de caracterul obligatoriu al acestei măsuri, semn că existau în continuare deficiențe în această privință (*Școala românească*, an I, nr. 2, iunie-august 1941, p. 181).

24 de ani se face numai cu aprobarea Consiliului profesoral”, candidatul fiind obligat să își motiveze întârzierea. Erau exceptați cei care urmau cursurile unei a doua facultăți, cei care urmăreau să promoveze în funcții la stat și studenții doctoranzi. Nepromovarea examenelor unui an de studiu în maximum doi ani calendaristici conducea la exmatricularea studentului, ceea ce făcea din examene un mecanism de selecționare a studenților în timpul studiilor. În privința taxelor universitare, acestea erau individualizate „după impozitele plătite de părinții studentului, fără a se putea coborî sub un prag minimal”, eliminându-se astfel principiul egalității accesului la educație.

La fel ca și legea de „raționalizare” a învățământului superior din 1938, și această lege își propunea reglementarea unitară a educației superioare, căreia i se trasa ca scop principal pregătirea „elitelor prin orientarea teoretică a viitorilor profesioniști și [prin] formarea oamenilor de știință”. Simultan, educația superioară trebuia să „promoveze și să răspândească știința, tehnica și arta”. Astfel, categoriile învățământului superior erau universitățile, politehnicile, academiile economice și școlile superioare speciale (de arhivistică, arte și de educație fizică).

Faptul că instituțiile de învățământ superior teoretic, practic și vocațional erau puse pe picior de egalitate reprezenta o lovitură indirectă dată atitudinii condescendente a universităților. Vintilă Mihăilescu, director al Direcției Învățământului Superior din cadrul Ministerului Culturii Naționale și Cultelor, atrăgea atenția asupra faptului că prestigiul nu trebuie să decurgă din apelul la tradiție:

Bunul nume și adevărata importanță a instituțiilor rezultă din atenta și cinstita recrutare a personalului didactic de adevărată elită, din eforturile înzestrării cu cele mai bune mijloace de pregătire a studenților și, mai ales, din ambiția generoasă de a transforma instituțiile respective în cele mai pure focare de pregătire și de educație a tineretului conducător de mâine⁴⁹.

Cât despre misiunea fiecărei instituții, universitățile trebuiau să asigure pregătirea teoretică și progresul științei, politehnicile aveau scopul de a asigura pregătirea tehnică pe baze științifice și progresul tehnic, în vreme ce academiile de înalte studii industriale și comerciale asigurau „pregătirea, pe baze științifice, a cadrelor vieții economice și comerciale; promovarea studiului practicii economice și comerciale”. Legea muta facultățile de Agronomie de sub umbrela universităților în cadrul politehnicilor. Scopul

⁴⁹ Vintilă Mihăilescu, „Inovațiile legii de organizare a învățământului superior”, în *Școala românească*, an II, nr. 7, octombrie 1942, p. 27.

era acela de a transforma universitățile în instituții de învățământ teoretic, o polemică interesantă fiind cea referitoare la poziția Medicinii în ierarhia studiilor academice. În privința titlurilor acordate, universitățile și academiile de studii comerciale acordau doar diplome de licență și doctorat, în vreme ce politehnicile eliberau diplome de inginer și doctor inginer sau diplome de arhitect⁵⁰.

Deși legea învățământului superior acorda o importanță majoră principiului autonomiei universitare, trebuie reamintit faptul că această reformă a fost realizată în vremuri de război. Astfel, multe dintre prevederi au rămas mai degrabă literă de lege decât realitate. Cum acest mediu era de principiu ostil puterilor dictatoriale, au apărut numeroase voci care contestau oportunitatea unei asemenea legi ale cărei stipulații erau în multe privințe radicale. În același timp, însă, unele instituții au văzut în politica educațională a lui Antonescu o oportunitate de a-și dezvolta oferta, mai ales că mareșalul cerea insistent formarea de specialiști necesari efortului de război, cum erau medicii sau farmaciștii.

Proiecte de dezvoltare a infrastructurii universitare

La începutul anului 1942, un Memoriu al Universității Mihăilene din Iași, semnat de rectorul Mihai David, ajungea la ministrul Culturii Naționale, Ion Petrovici. Prin acesta, ieșenii solicitau: reînființarea facultății de Farmacie la Iași⁵¹, reînființarea Facultății de Teologie la Chișinău⁵² și înființarea Facultății de Medicină veterinară⁵³. La 3 martie 1942, memoriul privitor la reînființarea învățământului farmaceutic este prezentat în ședința Consiliului de Miniștri. Un prim argument era unul de ordin „sentimental” (după expresia ministrului Ion Petrovici) în contextul în care Universitatea din Iași „chiar de curând a fost despuiată”, Teologia și Politehnica fiind mutate la Cernăuți.

⁵⁰ Vezi textul integral al *Decretului-lege relativ la organizarea învățământului superior* în *Monitorul Oficial*, nr. 118, din 23 mai 1942. Din cauza unor omisiuni sau chiar modificări ale legii, forma revizuită a legii va fi publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 274, din 23 noiembrie 1943.

⁵¹ „Unul dintre motivele principale, hotărâtor chiar pentru atașarea învățământului farmaceutic la Facultatea de Farmacie din București, a fost procentul mare de evrei ce urmau Farmacia. Astăzi acest motiv a dispărut complet” (ACNSAS, fond Documentar, dosar 013025, vol. 14, f. 247).

⁵² „Învățământul teologic nu poate fi comprimat astăzi, când ducem un război pentru cruce și avem nevoie de recreștinarea Moldovenilor din Transnistria” (vezi *Ibidem*, f. 247/v.).

⁵³ O facultate „absolut necesară pentru părțile răsăritene ale țării” (vezi *Ibidem*, f. 247/v.).

Câți farmaciști existau în România? Conform dr. Petre Tomescu, profesor la Facultatea de Farmacie din București și ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale în guvernul Ion Antonescu, ar fi fost 1.910 farmaciști români, dintre care 500 erau proprietari sau concesionari, ceea ce însemna că exista un cadru disponibil de 1.410. „I-am invitat la un concurs, care s-a încheiat alaltăieri, și s-au prezentat 842. Poate este un caz unic, că mai mult de jumătate din totalul unei profesii vine la un concurs public.” Au reușit la acest examen 535, unii s-au retras, iar picați au fost doar 22, ceea ce însemna că statul va putea conta pe 1.000 de farmaciști români, cărora li se mai adăugau circa 200-300 de minoritari. Însă, preciza Tomescu, ar fi fost nevoie de cel puțin 2.000 de farmaciști, motiv pentru care „cred că ar trebui să contăm și pe concursul Facultății de Farmacie de la Iași”.

Mareșalul Antonescu, însă, se pronunța pentru un învățământ farmaceutic concentrat în București, care să asigure o instrucție completă, „pentru a scoate elemente serioase de acolo, decât să avem 30 de facultăți, care să scoată elemente slabe”. Dezvoltarea inflaționistă a învățământului superior în anii precedenți nu a făcut decât să dea naștere unor serii de „prezumțioși, care vin cu pretenții și care vor crea și alte elemente și mai slabe”⁵⁴.

Ieșenii, însă, vor reveni cu un nou memoriu un an mai târziu, motiv pentru care mareșalul Antonescu solicită un raport detaliat care să analizeze oportunitatea unei astfel de măsuri, mai ales că România se confrunța cu o criză a farmaciștilor. Raportul a fost realizat de prof. dr. I. Vintilescu, decanul Facultății de Farmacie din București, în care prezenta modul de organizare a învățământului farmaceutic de până la 1934, când s-a luat decizia concentrării acestui tip de învățământ profesional superior în capitală. Astfel, la Cluj și la Iași, învățământul farmaceutic funcționase ca o anexă a învățământului medical, cu fonduri insuficiente, adunate doar din taxele studenților.

Numărul studenților, nefiind limitat de Minister, devenise considerabil și se ajunsese a se primi până la 600 de studenți în primul an de studii în cele trei Universități. Licențiații în farmacie deveniseră, deasemenea, atât de numeroși încât, date fiind prevederile legii sanitare că numărul farmaciilor publice era limitat, ei nu-și puteau găsi întrebuințare. În fine, pregătirea multora dintre ei era necorespunzătoare misiunii lor, iar un procent însemnat era format din neromâni și mai ales din evrei⁵⁵.

⁵⁴ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri*, vol. VI, p. 221-224.

⁵⁵ ANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor 1943, dosar 2605/1943, f. 186/v.

Din acest motiv, în 1933, un grup de șase profesori din învățământul farmaceutic⁵⁶ a trimis un memoriu Ministerului în care era semnalat faptul că „se face un rău serviciu țării dând noi licențiați, cu o pregătire neconformă cerințelor profesiei lor și nevoilor țării și că este o lipsă de prevedere socială a mării fără rost numărul licențiaților care nu-și găsesc întrebuințare”⁵⁷. Acest memoriu avea să stea, de altfel, la baza concentrării învățământului farmaceutic în București. Drept urmare, s-a limitat numărul de studenți din anul I la 100-150 (de la 500-600) și s-a dezvoltat latura științifică a profesiei de farmacist prin înființarea unei societăți de științe farmaceutice și prin creșterea numărului de doctori în farmacie.

În 1941, prin legea românizării farmaciei[lor], lege de înalt patriotism și de mare însemnătate pentru farmacia românească, s-au eliminat din farmacii 975 licențiați evrei și circa 200 de studenți evrei. Acest fapt a provocat desigur un gol în personalul farmaceutic din țară. Dar acest gol nu este de natură a da loc la o îngrijorare și a îndreptăți afirmația că *este o mare lipsă de farmaciști!*

Licențiați în farmacie existau (în jur de 500), dar „rămâne ca Ministerul Sănătății să cerceteze motivul pentru care acești licențiați nu vor sau nu pot să deschidă farmacii în localitățile publicate vacante”⁵⁸. Oricum,

⁵⁶ Memoriul a fost semnat de N. Deleanu, M. Georgescu, T. Solacolu, I. Vintilescu (toți din București), G. Pamfil (Cluj) și Ionescu-Matiu (Iași). La București, învățământul farmaceutic a devenit autonom în 1923, în timp ce la Iași funcționa ca o anexă a celui medical încă de la înființare (1913), model aplicat și la Cluj (1919). Subdezvoltarea învățământului farmaceutic ar fi fost principala cauză pentru care nu s-a dezvoltat cercetarea și industria farmaceutică în România, „fapt că azi [1933 – n.a.] România importă și plătește scump toate medicamentele de care are nevoie”. Practic – subliniau autorii memoriului – farmacistul era redus la rolul de „adevărat debitant de preparate străine”. În plus, medicamentele generice se comercializau fără restricții și în afara farmaciilor, fapt care, „pe lângă că este încă o cauză care contribuie la mărirea numărului de farmaciști șomeri, [...] încurajează înșelăciunea și dezordinea socială, provocând numeroase accidente și otrăviri” (vezi *Ibidem*, f. 190-193).

⁵⁷ *Ibidem*, f. 186/v.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 187/v. Un raport al Prefecturii Poliției Capitalei, din 21 decembrie 1942, relatează condițiile în care fusese organizat un astfel de concurs de concesionare a farmaciilor. Astfel, s-au prezentat la concurs aproape 800 de candidați pe 300 de locuri, dintre care doar 18 erau în București. Candidații erau nemulțumiți de modul în care s-a desfășurat concursul, lăsându-se impresia că „acest examen ar fi fost de complezență, cei ce urmau să obțină farmaciile fiind dinainte desemnați”. Drept urmare, ei cereau „cu stăruință casarea examenului și fixarea altuia, alcătuindu-se o comisie competentă, pentru ca totul să decurgă în spirit strict științific și cu asigurarea condițiilor de perfectă obiectivitate, absolut necesare” (vezi ANIC, fond Direcția Generală a Poliției 1937-1948, dosar 21/1942, f. 38-42).

pentru a suplini resursa umană străină exclusă din profesie din cauza legii românizării,

Consiliul facultății a început, încă din 1941, a primi câte 400 de studenți anual astfel încât, în prezent, avem în facultate 1.327 de studenți în cei cinci ani de studii, la care vom adăuga încă 400 primiți anul acesta, deci în total 1.727 de studenți [...]. Pregătind acești studenți, credem că în câțiva ani vom avea un prisos de farmaciști și apoi vom fi nevoiți să primim în facultate iarăși numai câte 100-150 cel mult, după numărul farmaciilor și după nevoile țării.

O eventuală reînființare a unei facultăți de farmacie în Iași nu ar putea da licențiați decât peste cinci ani, când oricum previziunile arătau că s-ar impune o scădere a numărului de studenți la această specializare pentru a se evita „starea dezastruoasă din 1930-1934”, perioadă marcată de un puternic șomaj intelectual în rândul farmaciștilor.

În concluzie, Consiliul Facultății de Farmacie din București crede că înființarea unei facultăți de Farmacie la Iași în împrejurările actuale și mai ales reînființarea unui învățământ anexat pe lângă facultățile de științe sau de medicină, nu numai că nu este necesară, dar poate provoca tulburări în viitor⁵⁹.

În schimb, situația era cât se poate de dramatică în privința medicilor. Drept urmare, Consiliul Învățământului Superior din 22 septembrie 1942 a stabilit numărul locurilor din anul I la Medicină astfel: București – 500, Iași – 300, Sibiu – 350. Ministrul Ion Petrovici anunța că statul este pregătit să aloce sume bugetare importante pentru sporirea și în viitor a numărului de studenți mediciniști. Mai mult, se declanșaseră proceduri pentru demobilizarea studenților mediciniști din primul și al doilea an de studiu, pentru a li se putea asigura o pregătire medicală cât mai bună⁶⁰.

O altă propunere din toamna anului 1942 a venit din partea lui Gheorghe K. Constantinescu, directorul Institutului Național Zootehnic, pentru înființarea unei a doua facultăți de Medicină veterinară. Petentul precizează că Facultatea de Medicină veterinară din București era concepută să asigure necesarul de medici veterinari doar pentru Vechiul Regat. Deși, după 1918, facultatea și-a dublat capacitatea didactică,

⁵⁹ ANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor 1943, dosar 2605/1943, f. 189.

⁶⁰ *Ibidem*, dosar 2637/1943, f. 362.

această instituție nu putea „instrui efectiv mai mult de circa 500 de studenți în cei cinci ani de studii și abia poate procura anual 60-80 de noi medici veterinari”. În 1942, existau în România circa 1.000 de medici veterinari, fapt pentru care „cu ceea ce produce astăzi Facultatea din București abia se pot acoperi decesele și pensionările”⁶¹.

Or, pentru o politică responsabilă de dezvoltare a șeptelului României, se impunea o dublare a numărului de medici veterinari. Soluția era reducerea numărului de facultăți agronomice (în număr de trei și încadrate în politehnici) și înființarea uneia de medicină veterinară, la Timișoara. În urma consultării tuturor actorilor (Ministerul Culturii Naționale și cel al Agriculturii și Domeniilor, alături de Facultatea de Medicină veterinară din București), s-a acceptat de principiu înființarea unei astfel de facultăți, dar la Iași, unde Universitatea dispunea de infrastructura necesară unei astfel de școli superioare. Fermele zootehnice pentru această nouă facultate urmau a fi construite în imediata apropiere a Iașilor, pe „terenuri foste evreiești, în suprafață de 60 până la 70 ha”, obținute de la Centrul Național de Româнизare⁶².

Ion Petrovici în mijlocul universităților

Dincolo de retrasarea arhitecturii instituționale, Ion Petrovici a fost preocupat mai ales de reorganizarea vieții studențești, prin încurajarea fondării de asociații culturale, științifice și sportive pentru tineret. La un an de la promulgarea primei variante a legii, Ion Petrovici a ales să participe la festivitățile de închidere ale anului academic 1942/43 de la Universitatea din Cluj-Sibiu, tocmai pentru faptul că „după informațiile pe care le-am obținut, capitolul organizării vieții studențești a fost aplicat cu mai mare stăruință și entuziasm de către Universitatea Regele Ferdinand I, a Daciei Superioare”. Din acest motiv a dat curs invitației rectorului Iuliu Hațieganu, prilej cu care a asistat la inaugurarea cercurilor de studii juridice și istorice ale studenților din Sibiu. O zi mai târziu, la 23 mai 1943, Ion Petrovici a asistat și la ceremonia de ridicare a Academiei Teologice „Andrei Șaguna” la rangul de facultate, rectorul Dumitru Stăniloae elogiind meritele ministrului care „a fost în stare să înlătore pretinsele piedici formale” care au tot amânat acest act⁶³.

⁶¹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri 1925-1958, dosar 346, f. 3.

⁶² *Ibidem*, f. 30-31.

⁶³ Vezi *Școala românească*, an III, nr. 7-8, iulie-august 1943, p. 485-490, 591-594. De precizat că Facultatea de Teologie din Sibiu nu va fi încadrată în Universitatea din localitate.

În toamna anului 1943, Ion Petrovici va întreprinde un veritabil tur de forță în care va participa la deschiderea anului universitar la Iași, Timișoara și București, încercând să mobilizeze tineretul într-un moment în care eșecurile militare ale României pe frontul de Răsărit anunțau vremuri tulburi. În capitală, festivitatea s-a bucurat de prezența regelui Mihai, pe care Petrovici îl numește „Regele tineretului” pentru că „veți avea de împărțit mai mult cu dânșii [tinerii], decât cu noi, grijile, frământările și năzuințele de a face țara aceasta așa cum trebuie și cum este drept să fie”. Iar tineretului universitar Petrovici îi recomanda o „dragoste fanatică de țară” și „solidaritate națională absolut nevătămată” ca răspuns la „confuzia de noțiuni morale [ce] există astăzi, când se vorbește în anumite telegrame străine de pedepsirea României”. Ministrul ține să reamintească tineretului că participarea României la războiul anti-sovietic nu a fost urmare a unei „lăcomii cuceritoare”, ci pentru a-și apăra „drepturile și patrimoniul secular”⁶⁴.

Lumina vine de la Răsărit. Concluzii

Deceniul 1938-1948 reprezintă sfârșitul modelului de universitate liberală în România, caracterizată prin libertate academică și prin spirit umanist, deschizând calea învățământului superior de stat, ce trebuia să corespundă exigențelor sociale, economice și ideologice ale regimurilor dictatoriale și totalitare. În privința reformelor abordate în acest studiu, cadența crescută a schimbărilor legislative a limitat drastic efectele demersurilor. Trebuie reținută, însă, dezbateră în jurul autonomiei universitare și cea a creării unei mai puternice legături între educație și economie, prin stimularea anumitor filiere de formare profesională, așa cum a fost cazul medicilor, în timpul lui Ion Antonescu. Din acest punct de vedere, reforma antonesciană continuă politica de îngădire a libertății învățământului superior începută de regele Carol al II-lea în 1938, direcție ce va fi „desăvârșită”, mai apoi, de regimul comunist, după 1948.

În final, o interogație legitimă este cea referitoare la viabilitatea principiului autonomiei universitare într-o lume în profundă schimbare. În primul rând, trebuie precizat că, spre deosebire de instituțiile occidentale ale secolului al XIX-lea (și în special cele din spațiul german), universitățile românești au fost creații ale statului, iar profesorii asimilați funcționarilor publici. De aici au pornit principalele dispute în jurul autonomiei universitare, conducând și la procese juridice pentru clarificarea

⁶⁴ „Deschiderea anului universitar. Discursul ministrului Ion Petrovici la Universitatea din București”, în *Școala românească*, an III, nr. 12, decembrie 1943, p. 860-861.

acestei situații. Deși principiul acceptat atât de stat, cât și de mediul academic era cel al unei „autonomii culturale”, practica administrativă a mers dincolo de limitele acesteia.

Aspectele socio-economice au contribuit și ele la redefinirea autonomiei. Criza economică din 1929-1933, dar și cel de-al Doilea Război Mondial au dus la o proliferare a ideii de dirijare a societății de către un stat condus mai degrabă de tehnicieni sau ingineri sociali, decât de funcționari publici sau politicieni. Trecând dincolo de exemplele Germaniei naziste sau ale Rusiei comuniste, trebuie reamintit că programul *New Deal* promovat de președintele american Franklin D. Roosevelt privilegia statul ca actor decizional în re proiectarea societății. La sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, ideile liberale asupra societății au fost părăsite în favoarea unui rol crescut acordat statului în procesul de dezvoltare socială, economică și științifică a societății. Astfel ar trebui privită, de pildă, inițiativa sociologului Dimitrie Gusti de a înființa un Consiliu Național de Cercetări Științifice. Războiul dovedise că victoria a fost a statelor care reușiseră să facă din știință un aliat, iar din profesioniștii intelectuali – oameni care să servească interesele statului. Știința putea contribui la instaurarea păcii, dar doar atâta vreme cât se afla sub coordonarea statului. Într-un asemenea peisaj, autonomia universitară, de exemplu, devenise un principiu vetust. Universitatea, refugiul „mandarinilor” secolului al XIX-lea, intrase deja într-o nouă eră, în care educația trebuia să devină accesibilă cât mai multor oameni, iar știința trebuia să rezolve problemele societății⁶⁵. Acest tip de retorică va fi utilizat și de regimul comunist din România, care va orchestra o radicală campanie anti-intelectualistă, alături de un discurs centrat pe ideea unei justiții sociale și a unei reale „democratizări” a educației superioare.

Under Three Dictatorships.

Notes on the Legislation on Higher Education in Romania (1938-1944)

(Summary)

Keywords: *higher education, dictatorship, university autonomy, conducted education, intellectual unemployment*

Romania's entry into the age of dictatorships deeply affected the academic community, with higher education passing through three reforms within just four years (1938-1942). Taking into consideration that these institutions' purpose

⁶⁵ Fritz Ringier, *The Decline of the German Mandarins. The German Academic Community 1890-1933*, Cambridge, Harvard University Press, 1969, p. 80.

was to prepare the future elite, the preoccupation of dictatorial leaders to subordinate Academia became a legitimate one. In contrast with the liberal spirit of the 19th century, the intellectual environment in such regimes was not called to stimulate creativity and inventiveness. Once an institution of critical thinking and training of intellectual professionals, the university was now supposed to inoculate ideological patterns and to form an obedient bureaucracy. The role of these new higher education institutions was to ideologically serve these regimes, in which freedom of expression had been replaced by the imperative of regimentation. Subsequently, higher education was supposed to focus its scientific and training efforts towards the economic development of the country and, later on, to the military success of Romania.

The study aims at evaluating a significant chapter in the history of higher education in Romania, a necessary element in understanding the transition from the Western liberal pattern towards that of the Soviet “planned education” experienced during the Communist Regime. The pivot of this study will be the analysis of two distinct issues: the university autonomy and the link between higher education and intellectual professional labor market. A special attention was paid to the higher education reform implemented during Ion Antonescu’s military dictatorship. One can say that this reform had a peculiar significance: although it aimed at re-establishing academic freedom, it also assured the provisions for organizing the entire higher education system on Etatist principles. Taking into consideration the belligerent status of Romania, the 1942 law turned the higher education system into an instrument of the state, most necessary in the war effort.

© 2019 by the authors; licensee Editura Universităţii Al. I. Cuza din Iaşi. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Bogdan-Petru Maleon
(1976-2017)

Născut la 31 august 1976, în Iași, Bogdan Maleon avea origini bucovinene. Tatăl, Vasile, inginer agronom, cu studii la Timișoara și București, provenea din satul Iordănești, lângă Storojineț (azi în Ucraina), pe care este obligat să-l părăsească în aprilie 1944, în momentul ocupării regiunii de către sovietici; mama, Elvira, era originară din Slatina (Bucovina românească). Studiile liceale și universitare le-a urmat la Iași, unde absolvă Liceul teoretic „Alexandru Ioan Cuza” (în 1994) și Facultatea de Istorie a Universității ieșene (în 1998). După studii aprofundate/masterale la aceeași facultate (finalizate în 1999), s-a înscris la doctorat, avându-l drept coordonator pe prof. univ. dr. Ion Toderășcu, care alături de Alexandru-Florin Platon și Ștefan-Sorin Gorovei și-au pus amprenta asupra formării sale ca istoric. Bogdan Maleon a obținut diploma de doctor în Istorie, la 15 iulie 2006, cu teza *Clerul de mir în Moldova secolelor XIV-XVI*. Lucrarea a obținut premiul „Cea mai valoroasă teză de doctorat susținută în anul 2006 în domeniul: Istorie”, acordat de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (în anul 2007).

După ce a activat ca profesor de Istorie la Școala „Moldova” din orașul Târgu Frumos, județul Iași (azi Școala „Ion Creangă”), o scurtă perioadă (între 1998 și 2000), Bogdan Maleon a fost angajat preparator la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, pentru a susține seminarii de istorie medievală universală și de istoria Bizanțului. În anii următori, el obține prin concurs gradele didactice de asistent universitar (2003), lector (2006), conferențiar (2009) și profesor (2015). S-a specializat în disciplinele didactice din sfera studiilor de *Istorie medievală universală/Europa medievală* și *Istoria Bizanțului*. A ținut seminarii și prelegeri la ciclul de studii de licență, precum și la programele de master: *Instituții politice și ideologia puterii în Bizanț*, la masterul „Instituții și ideologii ale puterii în Europa”, *Cultură și societate în Bizanț*, la masterul „Patrimoniu și turism cultural”, *Relații și instituții culturale internaționale*, la masterul de „Relații, instituții și organizații internaționale”.

Formarea sa intelectuală și academică a implicat numeroase stagii de cercetare în străinătate. În ianuarie-aprilie 2008, a fost bursier *Andrew W. Mellon Foundation*, în cadrul „American School of Classical Studies” din Atena. De asemenea, a fost beneficiarul unor stagii oferite de cunoscute universități și centre de cercetare din Europa, cum ar fi: universitățile din Konstanz (august 2007) și Mainz (la „Johannes Gutenberg” Universität (iunie 2010 și iunie-iulie 2014), respectiv „Historisches Seminar Byzantinistik” (iunie-iulie 2010), de „Central European University” din Budapesta (noiembrie 2012), de Institut für Byzantinistik und Neogräzistik, din Viena (august-septembrie 2012), „Dipartimento di Studi classici e cristiani” de la „Università degli Studi di Bari”, Italia (iulie-august 2011), „Biblioteka Jagiellońska” din Cracovia și Universitatea „Stefan Wyszyński” din Varșovia (iunie 2011).

Bogdan Maleon a fost un cercetător apreciat în domeniul său de cunoaștere. Membru sau director în mai multe proiecte de cercetare, cu lucrări academice de impact¹, el a participat la numeroase conferințe naționale și internaționale. Pot fi amintite aici doar: *The Torture of Bodies in Byzantium after the Battles (sec. IV-VIII)*, în cadrul simpozionului internațional „Killing and Being Killed. Perspectives on Bodies in Battle in the Middle Ages”, organizat de „Research Unit Historical Cultural Sciences”, „Johannes Gutenberg” Universität, Mainz, April 16th-18th, 2015; *Warriors’ Corpses in the Moldavian Anti-Ottoman War of the Fifteenth-Sixteenth Centuries*, în cadrul 51st International Congress on Medieval Studies, May 12-15, 2016, Western Michigan University, Kalamazoo, United States of America; *The Status of War Prisoners in Late Byzantium*, 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrad, 22-27 August 2016; *Divisione ed esclusione nel linguaggio storiografico del tardo Bisanzio*, în cadrul „Convegno Internazionale Il potere della parola dell’*exemplum* et dell’*simbolo*”, Bari, 21 ottobre 2016; *A Spectacle of Violent Death in Medieval Moldavia Public Spaces*, în cadrul simpozionului internațional „Political and Social Changes in European Urban Space”, organizat de „Research Unit Historical Cultural Sciences”, „Johannes Gutenberg” Universität, Mainz, 4th-6th November 2016.

Două prestigioase instituții naționale au contribuit, de asemenea, la recunoașterea activității de cercetare a lui Bogdan Maleon: Societatea de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” din Chișinău i-a acordat „Premiul «Iustin Frățiman» pentru contribuții esențiale în domeniul istoriei ecleziastice”, în 2008, iar Academia Română i-a oferit „Premiul «Alexandru D. Xenopol»”, în 2009.

¹ A se vedea lista bibliografică de la finalul acestui necrolog.

Bogdan Maleon a fost membru în colegiile/comitetele editoriale ale mai multor publicații de specialitate: secțiunea I „Between Worlds” din cadrul publicației *Mélanges d’Histoire Générale. Nouvelle Série* (Cluj-Napoca) (2008-2017); *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași (serie nouă). Istorie* (între 2009 și 2010); *Arhiva Moldaviae* (2009-2017); *Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe* (2009-2017); *Historia Universitatis Iassiensis* (din 2010); *Byzantios* (2012-2017); *Scriptor* (2016-2017); *Biblos* (2016-2017).

Bogdan Maleon a fost membru fondator al Societății de Studii Istorice din România (SSIR), în 2003. Pentru aceasta a deținut și funcțiile de președinte (2007-2009), respectiv vicepreședinte (2009-2011).

Membru al Senatului Universității, din partea Facultății de Istorie (2012-2016), el a fost, între 2015 și 2017, și reprezentantul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași în cadrul rețelei universitare „Coimbra”. Între 2010 și 2015, a ocupat funcția de director al *Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, instituție care-i datorează renașterea și funcționalitatea de astăzi. Din 2015, a ocupat funcția de director general al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași.

Listă bibliografică

Cărți de autor

Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 551 p. [Recenzii/prezentări: Petronel Zahariuc, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. LIV-LV, 2008-2009, p. 387-389; Lucian-Valeriu Lefter, în „Analecta catholica”, t. IV, 2010, p. 425-427].

O istorie a Europei de Apus în Evul Mediu. De la Imperiul Roman târziu la marile descoperiri geografice (în colaborare cu Alexandru-Florin Platon și Laurențiu Rădvan), Iași, Editura „Polirom”, 2010, 548 p. [Recenzii/prezentări: Bogdan Murgescu, *Civilizația medievală occidentală. O perspectivă ieșeană*, în „Dilemateca”, mai 2010, p. 44; Constanța Vintilă-Ghițulescu, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXVIII, 2010, p. 267-269].

Cercetări privind ideologia puterii și organizarea ecleziastică în Moldova medievală, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, 282 p. [Recenzii/prezentări: Dana Caciur, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXXIII, 2015, p. 517-520].

Volume coordonate și traduceri

- Warren Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*. Traducere de Mihai-Eugen Avădanei. Ediție de Victor Spinei și Bogdan-Petru Maleon. Prefață de Victor Spinei, Iași, Institutul European, 2004, vol. I: 683 p., vol. II: 356 p.
- Confesiune și cultură în Evul Mediu*. Studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, 356 p.
- Ideologii și reprezentări ale puterii în Europa*. Studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Bogdan-Petru Maleon și Liviu Pilat, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, 403 p.
- The Forgotten Origins of Universities in Europe. „Birthday Seminar” on the 25th Anniversary of the Coimbra Group*. Editor: Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, 124 p.
- Warren Treadgold, *Bizanțul și armata sa, 284-1081*, traducere de Anda-Elena Maleon și Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura „Speculum”, 2012, 334 p.
- The Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*. Edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, 797 p.
- Warren Treadgold, *Studies in Byzantine Cultural History*, Edited by Bogdan-Petru Maleon and Anda-Elena Maleon, București – Brăila, Editura Academiei Române, Editura „Istros” a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2015, 508 p.

Albume și broșuri

- Universitatea din Iași. Brevis historia* (cu variante în engleză, franceză, germană, rusă, italiană și spaniolă). Selecția textului și a ilustrației de Ion Toderașcu și Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012-2014.
- Universitatea din Iași – Universitatea din București. Mobilitate academică (1864-1948)*. Volum editat de Ion Toderașcu, Bogdan-Petru Maleon și Cătălin Botoșineanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014.
- Iașul din inimă/The Heartfelt City of Iași* (coautor), Iași, Editura „Junimea”, 2014.

Studii publicate în volume colective

- Istoria Bizanțului – Profesionalizarea unei discipline universitare la Iași (1834-1940)*, în vol. *Istoria – O meditație asupra trecutului. Profesorului Vasile Cristian la a 65-a aniversare*, coordonat de Gabriel Bădărău, Gheorghe Cliveti, Mihai Cojocariu, Iași, Editura „Tipo Moldova”, 2001, p. 147-154.

- Ștefan cel Mare și întemeierea Episcopiei Rădăuților*, în vol. *Ștefan cel Mare la cinci secole de la moartea sa*, editat de Petronel Zahariuc și Silviu Văcaru, Iași, Editura „Alfa”, 2003, p. 77-91.
- Clerul și societatea în Evul Mediu românesc. Repere istoriografice și abordări metodologice*, în vol. *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța (secolele XVII-XX)*. Studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristiana Oghină Pavie și Jacques-Guy Petit, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003, p. 216-225.
- Statutul fiscal al clerului de mir în Moldova medievală*, în vol. *Confesiune și cultură în Evul Mediu*. Studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, p. 145-160.
- Clerul de mir ortodox din Moldova medievală. Între credința populară și disciplina ecleziastică*, în vol. *Etnie și confesiune în Moldova medievală*, coordonat de Ion Toderășcu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 27-83.
- Preliminarii la o istorie a clerului de mir orășenesc din Moldova secolelor XV-XVI*, în vol. *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006, p. 9-40.
- Destine ale documentelor dispărute – mărturii de viață cotidiană din Moldova medievală*, în vol. *In honorem Ioan Ciupercă. Studii de Istorie a românilor și a relațiilor internaționale*, editat de Lucian Leuștean, Petronel Zahariuc, Dan Constantin Măță, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 193-210.
- Între slavonismul cultural și scrisul în limba română: clerul de mir ortodox din Moldova medievală*, în vol. *In medias res. Studii de istorie culturală*, editat de Andi Mihalache și Adrian Cioflâncă, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 331-349.
- Mutilarea politică în Imperiul Bizantin. Geneză și tipologie*, în vol. *Ideologii și reprezentări ale puterii în Europa*. Studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Bogdan-Petru Maleon și Liviu Pilat, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 83-116.
- Stephen the Great and John Hunyadi: Opinions of Historiography*, în *Mélanges d'Histoire Générale. Nouvelle Série*, vol. I/2, *Extincta est lucerna orbis: John Hunyadi and his Time*. Edited by Ana Dumitran, Loránd Mádly, Alexandru Simon, Cluj-Napoca, Romanian Academy Center for Transylvanian Studies, IDC Press, 2009, p. 379-385.
- În drum spre „lumea de dincolo”. Ierarhii urbane reflectate în ritualul de înmormântare din Iași secolelor XVI-XVIII*, în vol. *Relațiile dintre Țările Române și Bisericile Răsăritene în sec. XIV-XIX. Contribuții*, editat de Petronel Zahariuc, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 161-175.

- Geografiile excluderii: o tipologie a exilului în Imperiul Bizantin*, în vol. *De la fictiv la real. Imaginea, imaginarul, imagologia*, Andi Mihalache, Silvia Marin Barutcieff (coordonatori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 413-425.
- Le rôle de la mutilation dans la lutte politique à Byzance. Genèse et évolution jusqu'au XIe siècle*. Travaux du colloque *Le corps et ses hypostases en Europe et dans la société roumaine du Moyen Âge à l'époque contemporaine*, 1 novembre 2008, Bucarest, coordonatori: Constanța Vintilă-Ghițulescu et Alexandru-Florin Platon, București, New Europe College, 2010, p. 125-146.
- Practicile punitive ale Domniei în viziunea lui Dimitrie Cantemir*, în vol. *Moldova între tradiție și actualitate. Conferință științifică dedicată jubileului de 300 de ani de la înscăunarea lui Dimitrie Cantemir*, Chișinău, Universitatea de Stat din Tiraspol, 2010, p. 13-26.
- The Imperial High School of Constantinople*, în vol. *The Forgotten Origins of Universities in Europe. „Birthday Seminar” on the 25th anniversary of the Coimbra Group*. Editor: Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 41-62.
- Prima excursie științifică a studenților Universității din Iași la Sfânta Mănăstire Putna*, în vol. *Putna, ctitorii ei și lumea lor*, București, Editura „Oscar Print”, 2011, p. 51-64.
- La periferia Imperiului Bizantin: exilul în Marea Neagră*, în vol. *Aut viam inveniam aut faciam. In honorem Ștefan Andreescu*, Ovidiu Cristea, Petronel Zahariuc, George Lazăr (coordonatori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 79-90.
- Competing Social and Cultural Identities in Funeral Spaces of Iași City during the Medieval and Modern Eras*, în *Angels, Demons and Representations of Afterlife within the Jewish, Pagan and Christian Imagery*, Iulian Moga (coordinator), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 476-484.
- Între realitatea politică și ficțiunea constituțională: modelul imperial bizantin și succesiunea la tron în scrierile istorice din secolele XI-XII*, în vol. *Puterea cuvântului, a exemplului și a simbolului. Actele colocviului național din 29 octombrie 2015, Iași*, îngrijit de Maria Magdalena Székely și Nelu Zugravu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2016, p. 151-162.
- The Torture of Bodies in Byzantium After the Riots (Sec. IV-VIII)*, în *Killing and Being Killed: Bodies in Battle. Perspectives on Fighters in the Middle Ages*, Jörg Rogge (Ed.), Mainz Historical Cultural Sciences, Volume 38, Bielefeld, 2017, p. 43-60.
- Delegitimarea postumă a împăraților bizantini detronați*, în vol. *Povestiri întretăiate. Istoria în cheie minoră*, Ovidiu Cristea (coordonator), Târgoviște, Editura „Cetatea de Scaun”, 2017, p. 199-225.

Istoriile și istoricii Universității din Iași: profesorul Vasile Cristian și contribuția sa, în vol. *Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în istoria universității*, Florea Ioncioaia/Leonidas Rados (editori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 61-74 [Postum].

Studii publicate în reviste de specialitate

- Preoții de mir în Evul Mediu românesc. Note preliminare*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași (serie nouă). Istorie”, t. XLII-XLIII, 1996-1997, p. 5-12.
- Evul Mediu în comemorările național-comuniste*, în „Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice «A. D. Xenopol» din Iași”, t. IX, 2001, nr. 1-4, p. 122-128.
- Ortodocșii români în fața „clericului viator” (sfârșitul sec. XVI – prima jumătate a sec. XVII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, t. XXXVIII, 2001, p. 49-66.
- Comemorări medievale în deceniul nouă*, în „Analele Sighet”, 2003, nr. 10 (*Anii 1973-1989: Cronică unui sfârșit de sistem*), p. 334-340.
- Ritualurile puterii și funcția mediatoare a clerului de mir. „Rugătorii” lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. L, 2004, p. 53-68.
- Ștefan cel Mare și ritualurile războiului*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. LI, 2005, p. 37-67.
- O schimbare de domn la mijlocul secolului al XVI-lea și rolul elitei clericale moldovenești*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, t. XLII, 2005, p. 57-69.
- Observații privind originea și evoluția socială a clerului de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, în „«Ioan Neculce». Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei (serie nouă)”, t. X-XII, 2004-2006, p. 9-22.
- Mănăstirea Probota – între ierarhia ecleziastică și domnie. Semnificațiile unor privilegii din secolele XV-XVI*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXIV, 2006, p. 131-150.
- Familii moldovenești cu ascendență clericală la cumpăna secolelor XVI-XVII – între ascensiune și declin social*, în „Revista de Istorie Socială”, t. X-XII, 2005-2007, p. 53-64.
- Veniturile mitropoliei și episcopilor moldovenești în vremea lui Ștefan cel Mare. Proveniență și modalități de colectare*, în „Analele Putnei”, t. III, 2007, nr. 2, p. 43-54.
- Preoții de mir și marile așezăminte monahale moldovenești. Mănăstirea Putna în secolul al XV-lea*, în „Analele Putnei”, t. III, 2007, nr. 1, p. 11-38.
- Raporturile dintre puterea politică și autoritatea ecleziastică în Moldova lui Ștefan cel Mare. Între tradiția ortodoxă și specificul local*, în „Analele Putnei”, t. V/2009, nr. 1, p. 5-15.

- Byzantine Intellectuals in Italy at the end of Middle Ages. In search for an identity between East and West*, în „Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe”, t. I, 2009, no. 1-4, p. 23-43.
- A New Approach to the Context of the Great Schism*, în „Transylvanian Review”, vol. XIX, Supplement No. 3, 2010, *Aspects of Confessional Diversity within the Romanian Space*. Edited by Ioana Mihaela Bonda, Cecilia Cârja, Ana Victoria Sima, p. 87-100.
- An Introduction to Byzantine Political Exil*, în „Analele Științifice ale Universității «Ovidius» Constanța. Seria Filologie”, t. XXI, 2010, p. 173-187.
- Violența politică exprimată ca discurs al puterii între tradiție și modernitate în principatele române* (în colaborare cu Cristian Ploscaru), în „Studia Universitatis Petru Maior. Historia”, vol. 10, 2010, p. 29-37.
- Imperial Death in Byzantium. A Preliminary View Regarding the Negative Funerals*, în „Transylvanian Review”, vol. XIX, Supplement No. 5: 4, 2010, p. 9-33.
- Some Notes on the Clerical Exile in the Byzantine Empire. Since the End of Antique World to the Macedonian Ascension*, în „Classica et Christiana”, 5/2, 2010, p. 351-367.
- A Crowning in Constantinople on August, 1st, 1203 and its Significances*, în „Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe”, II/2010, p. 39-69.
- Byzantine Latin Ideology and the Clash with the Latin West*, în „Transylvanian Review”, vol. XIX, Supplement No. 2, 2010, *Worlds in Change II, Transforming East-Central Europe*. Edited by Florin Fodorean, Alexandru Simon, Daniel Mihail Șandru, Attila Varga; IV. *Administrative, Legal and Philosophical Constructs IV.1. Lands and Means of Faith*. Edited by Christian Gastgeber, Adrian Magina, Bogdan-Petru Maleon, Alexandru Simon, p. 651-673.
- Studiul umanoarelor la Universitatea din Iași și constituirea bibliotecilor specializate*, în „Historia Universitatis Iassiensis”, II/2011, p. 237-259.
- The Impossible Return. About the Status of Deposed and Mutilated Emperors*, în „Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe”, III/2011, p. 31-49.
- Studiile de istorie la Universitatea din Iași până la începutul perioadei interbelice (I)*, în „Archiva Moldaviae”, III/2011, p. 57-85.
- Observații privind dobândirea puterii princiare în Moldova epocii ștefanieni*, în „Analele Putnei”, t. VII, 2011, nr. 1, p. 7-19.
- A New Approach to the Relationship between Political Power and Ecclesiastical Authority in Moldavia (Mid Fifteenth – Mid Sixteenth Centuries)*, în „Revista istorică”, tom XXII, 2011, nr. 3-4, p. 221-232.
- Byzantine History at University of Iași*, în „Classica et Christiana”, nr. 6/1, 2011, p. 135-151.

- Preliminary Notes on Public Exposure of Convicts' Corpses in Medieval Moldavia*, în „Istros”, t. XVII, 2011, p. 285-304.
- Moldova în scrierile lui Iulius Ruggieri* (în colaborare cu Gabriela Dima), în „Analele Putnei”, t. VIII, 2012, nr. 2, p. 111-140.
- Histories of the University of Iași: Historiographical Reflections*, în „Historia Universitatis Iassiensis”, IV/2013, p. 19-27.
- Frederick I's Corpse and the Destructuring of the Third Crusade*, în „Medieval and Early Modern Studies for Central and Eastern Europe”, V/2013, p. 5-27.
- Preliminary Notes on Byzantine Imperial Biographies of the 6th-12th Centuries*, în „Classica et Christiana”, nr. 8/1, 2013, p. 187-198.
- O dimensiune puțin explorată a vieții monahale moldovenești în Evul Mediu: producția și schimbul de bunuri*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. LX, 2014, p. 137-149.
- Averea mănăstirii Probota până în vremea lui Petru Rareș. Valoare economică și semnificații simbolice*, în „Analele Putnei”, t. X, 2014, nr. 1, p. 73.
- The Emperors' body in Byzantine political ideology and the significances of eye language*, în „Classica et Christiana”, nr. 10/2015, 225-238.

Texte omagiale

- Ion Toderașcu la 70 de ani*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A. D. Xenopol»”, t. XLV, 2008, p. 496-497.
- Profesorul Ion Toderașcu la a 70-a aniversare*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. LIV-LV, 2008-2009, p. 523-525.
- Victor Spinei la a 65-a aniversare*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași. Istorie”, t. LIV-LV, 2008-2009, p. 528-532.
- Victor Spinei and the Research on the Eurasian Steppe Lands* (în colaborare cu Florin Curta), în *The Steppe Lands and the World Beyond Them: Studies in Honor of Victor Spinei on his 70th Birthday*. Edited by Florin Curta and Bogdan-Petru Maleon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013, p. 9-12.
- Cercetătorul și Profesorul Victor Spinei la 70 de ani*, în „Banatica”, 23/2013, p. 13-17.

Proiecte de cercetare (membru sau director)

- Majoritari și minoritari în Moldova medievală. O perspectivă etnică și confesională* (proiect CNCSIS condus de prof. univ. dr. Ion Toderașcu), 2002-2004.
- Personalul de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”. Nașterea unei elite meritocratice* (proiect CNCSIS condus de conf. univ. dr. Florea Ioncioaia), 2004-2006.

- Orașul medieval între Orient și Occident* (proiect CNCSIS condus de conf. univ. dr. Laurențiu Rădvan), 2005-2007.
- Țara Moldovei între Commonwealth-ul bizantin și Respublica Christiana: metafore, ritualuri, simboluri și concepții ale puterii în secolele XIV-XV. Un studiu al imaginarului politic* (proiect CNCSIS condus de prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon), 2006-2008.
- Relațiile Moldovei cu Sfântul Scaun și Marea Biserică (secolele XIV-XVII)* (proiect CNCSIS condus de prof. univ. dr. Ștefan S. Gorovei), 2008-2011.
- Activitatea Congregației De Propaganda Fide în Moldova secolului al XVII-lea reflectată de izvoare din arhive și colecții poloneze* (director al grantului CNCSIS de cercetare postdoctorală), 2010-2012.
- Metamorfozele lui Thanatos. Expresii culturale ale spațiilor funerare din Moldova secolelor XVI-XX* (proiect cofinanțat din FSE prin POSDRU 2007-2013, Axa Prioritară 1, Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate prin cunoaștere), 2010-2011.
- Corpul ca reprezentare metaforică a comunității politice și etnice românești (secolele XV-XX)* (proiect CNCSIS condus de prof. univ. dr. Alexandru-Florin Platon), 2011-2016.
- Tezaur românești la Muntele Athos (mănăstirea Simonopetra). Documente și cercetări istorice* (proiect CNCSIS condus de prof. univ. dr. Petronel Zahariuc), 2013-2016.

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Întâlniri cu Bogdan Maleon

Încă îmi pare aproape neverosimil că trebuie să mă raportez la trecut, actualitatea sau viitorul fiind efectiv evacuate, atunci când încerc să mă identific cu câteva dintre ipostazele întâlnirilor cu fostul meu profesor. Inevitabil, creionarea unor eșantioane ale prezențelor lui Bogdan Maleon mai mult mă condamnă la rigorile unui epilog decât la debutul unei rememorări. Chiar și pentru cei apropiați cred că a devenit foarte grea situarea în această ipostază necruțătoare.

În cei peste 25 de ani petrecuți în Facultatea de Istorie a Universității ieșene, ca student și profesor, Bogdan Maleon a devenit o parte din istoria sa. Noi, cei care i-am fost studenți și apoi i-am ajuns apropiați, ne vom despărți greu de amintirea sa. Și eram mulți cei care, în activități permanente sau ocazionale, gravitam în jurul său ori a poziției lui instituționale. Pentru mine, figura sa va rămâne o mare absență.

Eleganța și corectitudinea sa atrăgeau în aceeași măsură în care ne ținea la distanță. În anul al doilea al facultății, urma un curs pe care cutuma îl descria drept cel mai greu și mai provocator. În mare parte, legenda aceasta se datora, pe lângă conținutul diferit, față de ceea ce credeam noi, al istoriei medievale universale și aurei profesorului Alexandru F. Platon. La seminar, așteptam, în mod evident, să ne confruntăm cu cineva pe măsura titularului. Tot în semestrul al doilea intram în lumea Bizanțului, cursul magistrului lui Bogdan, profesorul Ion Toderașcu, la fel de exigent, dar cu avantajul că îl cunoscusem deja în semestrul întâi. Ambele materii importante, cu prelegeri complexe și dificile, unde, evident, cei mai mulți dintre noi căutam „salvarea” la seminar.

Bogdan Maleon, pe atunci preparator universitar, ne-a surprins pe toți cu ușurința și siguranța cu care ne explica firesc lucruri destul de grele. Seminariile s-au transformat rapid în mici ateliere, așteptându-le săptămânal pentru a mai desluși din materia care se lăsa greu descoperită. Bogdan a făcut ca totul să fie mai ușor, iar lecturile, multe dintre ele complicate, să le dorim din ce în ce mai grele pentru că, credeam noi, așa ne vom da „măsura valorii”. O naivitate în cele din urmă, dar profesorul ne-a prins în joc, a știut de la început asta și ne-a încurajat, ne-a recomandat să prezentăm cărți și subiecte. A convertit abil entuziasmul nostru în

rudimente ale formării unei metode a „atacării” subiectelor istorice, pentru că, nu-i așa, la vârsta aceea eram toți în plin elan. Urmau corecturile pe text și, pentru cei care încă nu erau solidificați în propria imagine de sine, bucuria unei *Întâlniri*. Mulți am rămas datori acestei prime corecturi a gândurilor așternute pe hârtie. Cine a simțit asta în biroul de la demisolul din corpul H nu a părăsit domeniul istoriei sau măcar a rămas contaminat de bucuria lecturii și a întrebărilor puse diferit.

Și s-a mai învățat ceva în biroul profesorului Maleon, ceva care urma să fie deprins doar de către cei ce acceptau pagina înroșită. Un text de istorie se construiește în măsura în care scriitura depășește o simplă convenție. Totul era spus fără ocoliș, ferm, politicos și era menit să îți construiască un stil, nu unul stereotip sau protocolar, ci unul al tău. Bogdan a fost profesorul care te încuraja să fii onest și curajos în același timp, cu o erudiție care te contamina. Nu era exclusivist, adică nu te revendica la medievală, și nu întrerupea dialogul dacă erai adeptul altei epoci, ci, dimpotrivă, te încuraja să faci bine și serios, cu metodă, disciplina aleasă. Târziu am înțeles că dacă aveai șansa unei ironii pedagogice din partea sa, însemna că ai trecut de partea cealaltă, în care puteai spera la o atenție mai rodnică pentru alcătuirea ta. Serios, foarte corect, politicos sunt, cred cu tărie, apelativele pe care le folosim noi, foștii lui studenți, atunci când rememorăm momentele alături de profesorul Bogdan Maleon.

O inițiativă normală a Universității, fondarea unui Muzeu care să consacre tradiția așezământului universitar, l-a găsit pe profesorul Bogdan Maleon în rolul de manager. A pornit la drum, alături de profesorul Toderășcu, de la zero, construind în timp o colecție, armonizând orgoliile momentului, susținând tineri studenți și doctoranzi să deprindă meserie în intimitatea Muzeului. În scurt timp, sesiunea anuală de comunicări și rememorări ale vechilor profesori, revista Muzeului, colecțiile expuse și miile de vizitatori anual au consacrat un stil aparte. Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași este încă imprimat de pecetea eleganței și profesionalismului directorului fondator, profesorul Bogdan Maleon.

În această ipostază l-am cunoscut mai îndeaproape și pot spune că am devenit apropiați. A urmat, în mod firesc pentru Bogdan, destul de greu pentru mine, renunțarea la formalități. Câțiva ani buni, în ședințele de redacție ținute la revistă, am reușit să deslușesc un mod particular de a conduce destinele unei instituții. Muzeul era mereu în prim plan și nu o agendă imaginară a directorul. Erau promovate identitatea vizuală a colecțiilor și munca echipei sale, Bogdan nefolosind asta ca o platformă pentru eventuale rosturi personale. A preferat să rămână în fundal, mereu atent la cele mai mici detalii, integrând armonios în noua locație paradigmă

diferite și, uneori contradictorii, asupra muzeisticii și istoriografiei așezământului universitar. Cei care îl știam am ajuns să-i cunoaștem obsesia pentru ordine și perfecțiune în Muzeu sau pentru pregătirea temeinică a subiectelor abordate. Erau prilejuri reale de formare când, atent coordonați, documentam materiale pentru expoziții sau articole și prezentări pentru revista Muzeului.

Te îndruma fără să te aservească, nu deveneai timorat și ajungeai să lucrezi autonom, te încuraja să susții contrariul celor îndeobște cunoscute. Într-un cuvânt, pentru mulți dintre noi era asimilat unei calități care, deși e comună tuturor dascălilor, puțini o primesc. Bogdan era *Profesorul*. Această discreție a sa devenise ceva distinctiv, o eleganță care reușise să o imprime Muzeului și care te întâmpină încă de la intrare.

În multe momente grele din istoria recentă a Muzeului, dar și la Biblioteca Centrală Universitară, unde devenise de ceva timp director, l-am văzut pe Bogdan asumând demn toate consecințele inițiativelor sale. O făcea fără nici o urmă de eroism, aproape stoic, imperturbabil în consecvența sa. În jurul său și în instituțiile unde coordonase activitatea, nu era un zgomot haotic, nu era o precipitare inutilă sau afișate decizii superioare. Un calm și un ritm aparte erau cele două secvențe cu care își credita colaboratorii. Știa, și nu de puține ori trăia intens lucrul acesta, că are o datorie față de cei pe care îi coordona și care nu aveau altă speranță decât în rezistența sa. Nu cunosc ipostaze în care să se plângă și nu cred că cerea ajutorul altfel decât într-un mod firesc. La fel de simplu ți-l și oferea. Nu cred că a trădat vreodată pe cineva din lașitate sau motivând neputință. Din acest punct de vedere, cred că Bogdan era unul dintre cei mai siguri tovarăși de drum pe care îi întâlnisem. Sigur pe el, fără a tranzacționa chestiuni legate de onoare sau demnitate, egal cu sine însuși în orice context, era un camarad pe care ți-l doreai la greu.

A ales să-și ia adio de la noi fără să implice inutil conjuncturi ceremoniale sau familiarități mascate. Probabil, în timp, decantându-se treptat un inventar al înfățișărilor sale sau ale răgazurilor alese, Bogdan ne va fi lăsat deja indicii ale mării lui treceri.

Cătălin Botoșineanu

O umbră elegantă

Există oameni pe care cămașa scrobită stă firesc. Oameni care fac din eleganța clasică, conservatoare, din costumul la două rânduri și cravata sobră, purtate cu nonșalanță zilnică, dar care niciodată nu dau semne de uzură, care niciodată nu sunt lustruite de slin, un fel de a fi. Pentru mulți compatrioți, obișnuiți cu stilul lălâu și dezordonat, cu dezinvoltura vestimentară indusă de societatea de consum americană – care a introdus în ritualul zilnic stilul confortabil și neglijent –, scrobeala „la patru ace” e deranjantă, e un exces care contrazice treningul popular, basca și geaca de bazar la modul cel mai rebarbativ cu puțință. De aceea, oamenii drapați în eleganța clasică sunt, de regulă, evitați cu sfială sau, dacă nu ridiculizați pe față, ca niște caraghioși din alt timp, cel puțin ignorați cu acea superioritate fragilă și inconsistentă a complexatului din alt regn. Într-un fel, poate și îndreptățit, toate aceste arătări „old fashion” merită ostracizate, pentru că indispun hăhăiala populară și lejeritatea mitocănească, dezbumbată, „democratică”, care fac legea în piața publică. Poate de aceea, mai nimănui pare să nu-i pese când un gentleman dispare discret dintre noi devenind, pe furiș, o *umbră elegantă*.

Nu-l cunoscusem pe Bogdan până la deschiderea splendidului Muzeu al Universității ieșene, proiect datorat sintezei fericite dintre viziunea unui rector umanist și rarissima carismă administrativă, inteligent-metodică, a unui tânăr istoric căruia i s-a dat mână liberă. Ca un om cu o oarecare experiență în administrația culturală și în politici publice în domeniul culturii, am salutat atunci entuziast, o reușită emblematică, greu de egalat, a unei instituții de cultură private, realizată din alte fonduri decât bugetul de stat. În urmă cu opt ani scriam, între altele:

Muzeul Universității, deschis într-o clădire monument restaurată prin efortul combinat al Universității „Al. I. Cuza” și al Uniunii Europene, reprezintă un excepțional exemplu de reușită în cultură realizată prin investiții particulare. Grație inteligenței și intuiției manageriale a rectorului Vasile Ișan, care l-a promovat ca manager pe istoricul Bogdan Maleon (discipol strălucit al profesorului Ioan Toderașcu – *mastermind*-ul acestui proiect), devenit între timp important membru al senatului universității, acest așezământ instituțional poate fi astăzi introdus imediat în circuitul turistic internațional și în cel profesional de profil. Cum, potrivit legii, un muzeu se organizează *în jurul unei colecții* și nu doar așa ca moft diletant, actuala instituție pune în valoare colecția inițială a lui Orest Tafrali, inaugurată în 1916, colecțiile

Muzeului Rectoratului, conservate și îngrijite timp îndelungat de Octav Davideanu precum și impresionanta colecție de artefacte specifice civilizației Cucuteni – rod al deceniilor de activitate pe teren a școlii ieșene de arheologie, alcătuită în colaborare cu Fundația Mileniului III. Este un patrimoniu excepțional care dă seama asupra rădăcinilor civilizației pe aceste meleaguri, dar și asupra memoriei modernității românești și constituie argumentul cultural și științific care face din acest muzeu unul de excepție.

Trebuie să mărturisesc că ceea ce mă frapase de la bun început la tânăra și elegantul manager, după ce l-am cunoscut, era, într-adevăr, rezonanța sa cu pedanteria rafinată, cu panaș, vestimentară și discursivă, a distinsului și strălucitului meu profesor de istorie medievală. Aveam să aflu că îi fusese discipol apropiat și că elegantul prorector al universității de atunci îi era mentor și sfătuitor de taină și în acel proiect instituțional. Sunt și astăzi un susținător înfocat al muzeului pe peste drum de clădirea arhivelor și cred, cu tot respectul pentru eforturile meritorii ale actualei echipe de management, că sufletul întemeietorului lui va sta zidit în această remarcabilă și singulară instituție particulară de cultură cât timp va fi în picioare.

Nu am fost propriu-zis un apropiat al lui Bogdan Maleon, dar, am spus-o public, am avut o mare simpatie pentru omul decent și discret, de o politețe și o bună cuviință aproape demodate, de o generozitate și bunătate umană cu adevărat rarissime în lumea universitară și intelectuală *at large*. În plus, cu atât mai meritoriu, avea o inteligență și abilitate administrativă cu totul peste media obișnuită a intelectualilor dornici de funcții care, de regulă, eșuează în agende personale de *self-marketing*, diletantism și corupție. Aventura sa directorială la cârma Bibliotecii Centrale Universitare din Iași ar merita a fi dată ca exemplu, ca *show case* cum se spune în verbiajul european contemporan, de eficiență, corectitudine, abilitate și stil. Mai rar, mai ales în fruntea instituțiilor de cultură, un asemenea om. Am empatizat cu el, am făcut proiecte comune, l-am avut aproape, diplomat și fin negociator cu autoritățile locale în încercarea de a construi un dosar european pentru Iași, ne-am împrietenit, discret și respectuos, cu încrederea unui parteneriat pe termen lung, profesional și uman. Poate plecând de aici am scris, trist, la incredibila sa dispariție, un text mai elaborat despre cum se scrie pe sine istoricul în povestea despre trecut pe care o elaborează cu minuție, dedicându-l „memoriei lui Bogdan Maleon, istoric de anvergură, universitar rasat, lider profesional de o rară decență și echilibru, manager inteligent și

delicat – cum Iașul nu va mai avea curând, om educat, elegant și rafinat, care a avut parte, în floarea vieții, de un destin tragic”.

Despre aventura sa de durată și de adâncime cu cercetarea istorică, despre anvergura academică, deja impresionantă, a cărților și studiilor sale și, mai ales, despre relevanța internațională a staturii sale universitare ar fi prea multe de spus, iar cerneala, spre deosebire de lacrima din colțul ochiului, mi-a secăt. Sper că o vor face istoricii mai tineri, lipsiți de inevitabila contaminare afectivă pe care o avem noi, cei ce l-am cunoscut. Mai ales că, având veșnicia în față, nu văd de ce s-ar mai emoționa la curgerea ireparabilă a timpului, cum o fac eu, acum, la împlinirea unui an de la intrarea lui Bogdan, abrupt și dureros, *în istorie*.

Florin Cîntic

Gânduri despre un om care nu mai este

Deși am fost colegi, nu aș putea spune că l-am cunoscut suficient de bine pe Bogdan-Petru Maleon, fie și pentru a fi împăcat în privința acestor rânduri: că, adică, ele nu sunt „paralele” cu „realitatea” omului și a istoricului. Pentru mine, ca să ilustrez, cumva, această aserțiune, sinuciderea lui Bogdan – dacă sinucidere a fost – a rămas pururea de neînțeles. Așadar, aceste cuvinte sunt doar simple impresii, în acest context: al evocării tristei figuri a defunctului coleg.

Bogdan Maleon a fost un bărbat arătos, mai înalt decât media, suplu chiar la maturitate, cu o statură dreaptă lipsită însă de scortșosenia căutată a omului măcinat de boala fuduliei. Mai mereu era impecabil îmbrăcat (desigur, în înfățișările publice!), la costum, cămașă și cravată asortate, întotdeauna bărbierit la sânge – pe scurt, un om elegant și ca ținută vestimentară, și ca alură, și în privința comportamentului manierat până la căutare.

Mi s-a părut că Bogdan își cultiva, întrucâtva, o imagine publică. Era, de exemplu, foarte politicoș, uneori chiar excesiv – și nu doar cu aceia pe care, datorită vârstei, a prestigiului sau a funcției s-ar fi cuvenit, „natural”, să-i „fleteze” cu o mângâiere de cuvinte, ci cu toată lumea, inclusiv studenții.

Discursului academic – să-i spunem așa! – i-a adăugat, în mod declarativ și de câte ori avea ocazia, corectitudinea și principialitatea. S-a iluzionat în a admite, împreună cu alți colegi de generație, nu doar istorici, ca ar putea „reforma” domeniul în sensul onestității.

Profesional, Bogdan-Petru Maleon a fost lăudat, dar nu excesiv. Unii nu au fost de acord cu modelul de istoric pe care și l-a asumat – și pe care l-a „apărat” cu îndârjire în mai toate ocaziile (în două sau trei rânduri, am fost și eu părtaș la discuții în care s-a atins condiția istoricului – și chiar a medievalistului: de cuvinte, de tonalitate, de evocare naționalistă etc., etc). Dar, în privirea medievalistului Bogdan Maleon, alții, cu pregătirea necesară, se cuvine să se pronunțe.

Bogdan a fost și un „personaj public”, ca director al Muzeului Universității și, ulterior, al Bibliotecii Centrale Universitare. A fost, în opinia noastră, un bun administrator și nu doar în sensul strict contabil. A izbutit, considerăm, să anime acel Muzeu, să-l transforme într-o instituție de cultură, după cum a adus acolo oameni inteligenți care nu mimează munca, cum prea adesea vedem că se întâmplă în jurul nostru. Faptul de a fi ajuns, atât de tânăr și fără suficiente argumente, director al BCU i-a determinat pe mulți să considere că a fost o numire politică. Deși conotația din urmă nu poate fi nicicum contestată, Bogdan s-a impus rapid ca un „șef” eficient, cumpănit, întreprinzător. Biblioteca a devenit, ca să spunem așa și exagerând întrucâtva, un lăcaș al muzelor.

Să nu se înțeleagă, însă, din cele spuse, că, personal, l-am văzut pe Bogdan Maleon în sensul unui portret al impecabilității. Există și un revers, o dedublare, au fost doi oameni, două personaje, două, ne repetăm, „portrete”.

Mai întâi, acel Bogdan Maleon, cel „oficial”, stăpănit, politicos, manierat, principial – am putea chiar admite că a dorit, din răspuțeri, să se prezinte în această postură publicului. Dar, atunci când anumite „calități” ale unui om, fie ele și eminente, sunt colportate, cu inflexibilitate, până în pânzele albe, ele se pot transforma în năravuri detestabile. Politețea excesivă poate duce la scorțoșenie, la imposibilitatea căldurii în relațiile cu semenii; principialitatea – la refuzul compromisului: iar a fi capabil de compromis face parte dintr-un *modus vivendi* al omului inteligent. O declarație de genul „eu nu fac compromisuri!” este (cam) o prostie.

Al doilea Bogdan Maleon este sub învelișul (desigur exterior) al primului: un om capabil de iubire, un coleric, amator de un pahar de vin împănăt, din belșug, cu discuții. Într-o anumită împrejurare l-am văzut chiar ieșindu-și din pepeni, în încercarea de a-l pune la punct, cu țipete în lege, pe un coleg pornit și acela pe arțag! De fapt, ni se pare, un om trebuie să fie capabil să se exteriorizeze, altfel se poate „îmbolnăvi”, de fiere, de inimă rea, după cum există și riscul unei implozii interioare. Să fi

fost, în cazul lui Bogdan, o astfel de inadecvare între imaginea publică cultivată cu strășnicie și „revolta” pornirilor lăuntrice ale celui „adevărat”?

Și, ca să închei, mărturisesc faptul că, de la primul cuvânt, m-a cuprins teama că aș putea vorbi cu păcat despre defunctul nostru coleg – dar această teamă s-a topit treptat, pe fondul unei profunde păreri de rău după un om care a părăsit o lume ce părea să-l copleșească cu „favorurile” ei.

Mihai Cojocariu

La un an de la (ne)despărțirea de Bogdan-Petru Maleon

A scrie despre o persoană dragă care nu se mai află printre noi este un lucru incredibil de dificil. Și asta nu vine din frica de a pune într-o lumină nepotrivită anumite acțiuni ale sale, de a le omite pe altele, de a ne cântări onestitatea ori de a ne testa limitele subiectivității, ci vine din conștientizarea faptului că scrisul rămâne una dintre formele de cinstire a memoriei cuiva. Sau, altfel spus, un mod prin care ne amintim de cineva. Așadar, cu teama de a nu îl dezamăgi pe cel care m-a învățat atât de multe lucruri și, totodată, cu speranța că aceste cuvinte îi vor face cinste, voi încerca să întrupez într-un text câteva fragmente de memorie despre Bogdan-Petru Maleon.

Bogdan Maleon mi-a fost profesor, mentor, șef ierarhic și prieten. Cu toate acestea, colaborarea noastră a purtat mereu pecetea mentor-discipol chiar și dincolo de perspectiva științifică. La începutul formării mele profesionale, a fost singura persoană care m-a încurajat să îmi continui proiectele atunci când eram gata să renunț, spunându-mi, în cele mai dificile momente, că pot să merg mai departe și că, dacă îmi doresc un lucru cu adevărat, trebuie să muncesc pentru ca acel lucru să se împlinească. Mi-a insuflat ideea că, în orice domeniu activezi, cunoașterea nu se realizează prin cărți, ci prin oameni. Și-a dorit – și am toate motivele să cred cu tărie că a reușit – să fie un om care dăruiește cunoaștere. Totodată, știu că spera să lase în urmă ceva mult mai presus decât cărți sau lucruri materiale, ceva care nu devine cuantificabil în scris decât în măsura în care amprenta este suficient de puternică la nivel uman. Iată de ce nu pot despărți nicidecum pe omul Bogdan Maleon de directorul bibliotecii sau de profesorul și mentorul Bogdan Maleon.

Privind în urmă cu câțiva ani, îl văd la început de drum pe cel care considera biblioteca un spațiu prietenos și care de la începutul „mandatului” – așa cum îi plăcea să spună – a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-i atrage pe cititori. Pentru el, biblioteca pe care o conducea avea o vocație anticipativă, intuind nevoile cititorilor astfel încât să creeze un orizont de așteptare cât mai deschis. De aici a pornit ideea construirii unei săli cu acces non-stop (opțiune considerată „sophisticată, dar întru totul necesară”) și a unui spațiu de socializare. Eforturile sale convergeau spre oferirea, pe lângă confortul intelectual, a unui confort propriu-zis pentru cei care ne călcau pragul. În perioadele de cumpănă, când diverse obstacole puneau în pericol materializarea acestor planuri, precum și în momentele în care relația dintre bibliotecă și cititori era una ușor tensionată, a găsit modalități de a gestiona situația în beneficiul publicului nostru. Obișnuia să spună că „cititorul are întotdeauna prioritate”. Asculta orice sugestie din partea cititorilor, iar reclamațiile privind calitatea serviciilor nu erau privite cu agresivitate, ci ca provocări care făceau parte dintr-o relație firească cu cititorii. În zilele aglomerate, când abia mai aveam timp să ne desfășurăm activitatea curentă, primea în biroul său pe oricine avea o doleanță, iar când îl întrebam „mai rezistați?” îmi răspundea calm „evident că da”. Nici acum nu îmi dau seama cum reușea să îmbine atât de armonios activitatea rutinieră cu rezolvarea unor situații neprevăzute, de la cele mai grave la cele mai nesemnificative. Presupun că așa înțelegea că trebuie să fie un adevărat manager. Era dedicat misiunii sale, misiune bazată pe câteva principii fundamentale de care nu se dezicea: corectitudine, transparență, consultarea colectivului și stabilitate. Este o realitate faptul că Bogdan Maleon a fost pentru bibliotecă și pentru oamenii care o compun un reper al stabilității.

Din primul moment a înțeles pe deplin rolul instituției pe care o reprezenta și a încercat să onoreze menirea istorică a bibliotecii, organizând evenimente cu trimitere specială la edificarea palatului în care își desfășoară astăzi activitatea BCU Iași. Mai mult decât atât, a început demersuri de reconstituire veritabilă a istoriei bibliotecii, rememorând într-o manieră cât se poate de onestă etapele evoluției acesteia, subliniind totodată actualitatea bibliotecii și a cărții în general.

Nu credea în „moartea” cărții tipărite, cel puțin pe termen mediu, și nici în faptul că biblioteca tradițională (despre care se aude tot mai des că și-a epuizat menirea), pe de o parte, și spațiul digital, pe de altă parte, se află în opoziție; credea că cele două se află într-o relație productivă și cât se poate de firească. Una dintre direcțiile de management, care a pornit, cred eu, dintr-un deziderat personal, a fost inițierea procesului de

transpunere în format electronic a patrimoniului BCU. Fiind de formație istoric și parte în mod continuu în diverse proiecte de cercetare, înțelegea importanța accesului la informație, indiferent de formatul acesteia. Drept mărturie personală aici stă faptul că, după ce m-am lamentat, în toamna anului 2017, de lipsa la BCU Iași a unor numere din publicațiile periodice indispensabile unui istoric medievist, mi-a solicitat o listă cu numerele care lipsesc, urmând ca apoi să completăm colecția. Mai mult decât atât, acestea urmau să fie digitalizate, astfel încât studenții să le poată accesa de oriunde. El însuși oferea studenților săi oricând informații digitale privitoare la disciplina pe care o preda la Facultatea de Istorie sau alte discipline conexe, atâta timp cât deținea acele informații.

Nu voi insista asupra proiectelor instituționale majore puse în aplicare de el, căci acestea sunt cunoscute, în mare, de publicul larg (introducerea *on-line* a prelungirii împrumutului de publicații, crearea unui serviciu de multiplicare *self-service*, dezvoltarea infrastructurii unității centrale și a filialelor, lucrări de reparații și amenajări în interiorul bibliotecii, facilitarea accesului elevilor de liceu la sala de lectură, amenajarea de cabinete individuale de studiu, campania de premiere a celor mai activi cititori, organizarea *Zilelor BCU* și a altor activități științifice etc.). Voi menționa, în schimb, faptul că nu și-a revendicat niciodată dreptul asupra acestor realizări, ci a transferat meritele asupra întregului colectiv al Bibliotecii. Își dorea ca fiecare angajat să simtă că face parte dintr-o echipă, stimulând participarea cât mai largă a personalului la luarea deciziilor manageriale. În timpul directoratului lui Bogdan Maleon, unii colegi afirmau că s-au simțit cu adevărat bibliotecari și că aveau impresia că lucrează într-o instituție într-adevăr recunoscută pe plan local și național. Cu alte cuvinte, s-au simțit mândri de contribuția lor la această recunoaștere, dar, cu atât mai mult, s-au simțit mândri că făceau parte din instituția reprezentată de Bogdan Maleon. Ceea ce colegii mei nu știu, însă, este faptul că el îi aprecia, îi înțelegea și îi respecta, atât ca oameni, cât și ca bibliotecari.

Bogdan Maleon avea și slăbiciuni dar, ca un adevărat lider, nu le arăta nimănui. Modul în care era perceput și imaginea pozitivă pe care și-a construit-o prin muncă și respect față de oameni conta foarte mult pentru el. Sper doar ca această imagine să fie păstrată constant în sufletul tuturor celor cu care a colaborat de-a lungul timpului.

Menționam la început că de la Bogdan Maleon am învățat multe lucruri: arta comunicării, a diplomației, stăpânirea de sine; am învățat că pentru orice problemă există o soluție, am învățat să văd lumea, să cunosc tipuri de oameni, am învățat să nu mă subestimez, să merg înainte, să fiu

organizată (!), să am încredere în mine; am învățat că toți oamenii sunt buni și, dacă ei par altfel, e din cauza circumstanțelor. Îmi spunea mereu că mai am atât de multe de învățat. Ceea ce nu m-a învățat însă a fost despărțirea. De obicei, ucenicul își urmează propriul drum, iar mentorul rămâne singur sau își găsește alți discipoli. În cazul nostru, a fost invers. Discipolul a rămas singur, încercând să nu uite, să nu piardă ceea ce a învățat și, cel mai important, să păstreze vie amintirea mentorului, asemenea unei povești pe care a citit-o în copilărie și pe care n-o va uita nicicând.

Alina Frunză

...Și doar uitarea plânge...

Poate părea destul de ciudat și, cu siguranță, este greu pentru cineva să scrie utilizând timpul trecut atunci când face referire la un coleg de generație, cu atât mai mult cu cât plecarea acestuia dintre noi a fost una prea timpurie, prea bruscă, prea... greu de înțeles. Bogdan mi-a fost un adevărat coleg, cu care, dincolo de apartenența la aceeași universitate, am comunicat, am colaborat, am planificat și desfășurat numeroase activități cu caracter profesional.

Deși nu pot spune că am fost prieteni, nu am nicio rețineră în a aprecia relațiile dintre noi, dincolo de acea colegialitate deja menționată, ca fiind prietenești, existând, chiar, câteva momente în care viețile noastre s-au intersectat și în plan personal. Poate deloc întâmplător, Bogdan era specialist în Istorie, o știință foarte apropiată mie, căreia i-am acordat o atenție specială atât în timpul studiilor, cât și după finalizarea acestora, și pe care încerc să nu o neglijez nici în activitatea didactică și de cercetare științifică.

L-am cunoscut pe Bogdan cu ocazia implicării amândurora în activitatea Centrului de Studii Europene, rezultat al cooperării dintre cadre didactice provenind de la Facultatea de Economie și Administrarea Afacerilor, Facultatea de Istorie și de la alte facultăți din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, aflat, ca și noi, la început de drum în anul 2000. În acest context, pot menționa faptul că am scris împreună unul dintre primele proiecte Jean Monnet aprobate universității noastre, destinat tinerilor cercetători în domeniul Studiilor europene, demers în

care s-a implicat în mod deosebit și la realizarea căruia am fost ajutați, în ceea ce privește verificarea traducerii în limba engleză a documentației proiectului, de Anda Maleon, soția lui Bogdan. Deși participarea sa la realizarea proiectului a fost una determinantă, Bogdan nu a avut niciun beneficiu în urma implementării lui și nu l-a folosit niciodată pentru a obține vreun avantaj din punct de vedere profesional.

Ulterior, am parcurs împreună diferitele etape ale carierei didactice: preparatori universitari între 2000 și 2003, asistenți universitari între 2003 și 2006, lectori universitari începând din anul 2006. Bogdan a fost mai harnic decât mine în ceea ce privește susținerea publică a tezei de doctorat și în privința promovării pe postul de conferențiar universitar, însă drumurile noastre s-au intersectat din nou, în 2015, când am participat amândoi, cu succes, la concursul pentru ocuparea unui post de profesor universitar.

În același timp, am avut ocazia de a colabora în Senatul Universității, în perioada 2012-2016, for în care a avut o contribuție remarcabilă; și pentru care nu a mai dorit să candideze, odată ce ocupa funcția de director general al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași, știind că nu s-ar fi putut implica, așa cum își dorea, în ambele activități.

Au mai fost proiecte și activități în care am colaborat și care au reprezentat ocazii de a constata inteligența, eleganța, modestia, bunul simț și discreția care îl caracterizau, considerația deosebită cu care îi trata pe ceilalți, dar și respectul pe care îl impunea prin modul său de a fi, de a vorbi și de a acționa. Nu făcea concesii atunci când formula și susținea acele principii și valori în care credea, chiar dacă acest lucru îl făcea să fie în minoritate, îi dăuna intereselor personale sau îl punea într-o poziție mai puțin favorabilă.

Dincolo de aprecierile sincere și de multele lucruri bune pe care le-am făcut împreună, de-a lungul timpului (atât de scurt), poate cea mai frumoasă amintire este că, deși nu ne planificam vreo întrevvedere, totdeauna eram bucuroși să ne reîntâlnim și să stăm puțin de vorbă.

Liviu-George Maha

Omul începutului de drum

Instituțiile nu funcționează din inerție și nici doar prin mecanisme și proceduri aplicate mecanic de un „aparat birocratic” specializat. Instituțiile sunt vii, dinamice și împrumută, cel mai adesea, câte ceva din spiritul, din caracterul celui care le conduce. Muzeul, contrar aparențelor, nu este un departament foarte tânăr. Decizia Senatului Universității din 1980 punea bazele unei colecții academice permanente în Palatul din Copou. Dar vremurile nu l-au pus în lumina pe care o merita. Aproape 20 de ani mai târziu, prin strădaniile conducerii de atunci a Universității, a Rectorului prof. univ. dr. Vasile Ișan, Muzeul a reintrat pe agenda priorităților. Și, fără îndoială, achiziționarea noii clădiri-sediu a fost un pas decisiv. A urmat un complicat și amplu proces de amenajare a spațiului expozițional, la care au conlucrat profesorii Ion Toderașcu, Vasile Cotiugă (pentru Muzeul Civilizației Cucuteni) și Bogdan Maleon. Iar deschiderea oficială a Muzeului, în 2010, nu a însemnat și încremenirea lui în timp, așa cum se întâmplă, în multe cazuri, cu instituții similare din România. Dinamismul, perseverența și creativitatea lui Bogdan Maleon și-au pus amprenta asupra parcursului ulterior al noului-vechi muzeu. A știut să fie de fiecare dată o gazdă primitoare, un director deschis spre dialog, receptiv la propuneri și proiecte, pe care le-a armonizat cu propria agendă instituțională.

S-a înconjurat de tineri. Și nici nu era greu, căci postura lui de profesor tânăr atrăgea, stimula. A lucrat cu mulți studenți-bursieri, pe care îi alegea cu grijă, din grupele de licență, masterat sau doctorat. Le-a oferit, timp de șase ani, posibilitatea de a învăța și de a exersa cunoștințele de istorie, arheologie, muzeologie. Muzeul a fost, din acest punct de vedere, unul școală.

Prin implicarea directorului Maleon, colecțiile Muzeului s-au îmbogățit cu donații, făcute anual de profesori sau foști studenți, iar acordul de colaborare cu Biblioteca Centrală Universitară din Iași a permis expunerea unor lucrări vechi, ediții rare, semnate de personalități ale culturii și științei ieșene. Muzeul a fost unul deschis către comunitatea universitară, dar și către cea locală, în general. A devenit, treptat, un loc de întâlnire, dezbateri și expunere deloc de neglijat.

Bogdan Maleon nu a așezat instituția într-un tipar clasic, comod deopotrivă pentru director, angajați și colaboratori. Ci a transformat-o

treptat, în reper al cercetării istoriei universitare. Din această perspectivă, trei proiecte inițiate de Bogdan Maleon au constituit axul activității științifice, fără de care un muzeu rămâne doar un spațiu inert. A organizat anual Simpozionul de istorie universitară, biblioteconomie și muzeologie, cu participarea specialiștilor din Iași și din alte centre din țară. A publicat revista *Historia Universitatis Iassiensis*, singura publicație de istorie academică din România, și a oferit, prin intermediul site-ului Muzeului, celor interesați, un excelent instrument de lucru: întreaga colecție a *Analelor Universității* în formă scanată. Astfel, Muzeul a căpătat o semnificație mai profundă decât aceea de păstrător al memoriei instituționale. A devenit un mic centru de cercetare, în jurul căruia au început să graviteze cei interesați de domeniul istoriei educației, în general, și a celei universitare, în special.

Bogdan Maleon a gândit strategic și instituțional, iar Muzeul a intrat repede în conștiința comunității academice din Iași, dar prin legăturile dezvoltate, și din Cluj-Napoca și București.

La preluarea funcției de director, în decembrie 2015, nu am avut, așadar, o „moștenire” de uitat, ci una de consolidat. Colaborarea excelentă pe care am avut-o până atunci, în cadrul proiectelor Muzeului și al echipei editoriale, dar, cred, și încrederea acordată constant l-au făcut pe Bogdan Maleon să mă sprijine într-o funcție care obliga. Iar trecerea între „mandate” a fost lină, căci Bogdan nu a fost omul exceselor și nici un spirit conflictual sau egoist. Mi-a oferit toate informațiile de care aveam nevoie, m-a pus în contact cu toți colaboratorii Muzeului, inclusiv cu sponsorii, mi-a dat întreaga bază de date și documente. Astfel că Muzeul nu a trebuit să o ia de la zero și nici să „experimenteze” sincope în administrare. Am prețuit, fără îndoială, acest ajutor, atât de firesc oferit de fostul meu profesor, de colegul Bogdan Maleon. Și dacă, în teoria clasică a pedagogiei, primii șapte ani din formarea copilului sunt esențiali, primii ani din existența noului-vechi muzeu în mandatul lui Bogdan Maleon au fost decisivi pentru conturarea personalității distincte a departamentului, pentru intrarea lui definitivă în conștiința comunității locale și pentru fixarea unor direcții strategice de cercetare-dezvoltare.

Ionuț Nistor

Profesorul și directorul

Îmi amintesc de anul 2010, când Profesorul Maleon dorea să organizeze un simpozion dedicat istoriei și patrimoniului universitar, muzeologiei și biblioteconomiei. În cadrul acestuia, era prevăzută și o secțiune numită „Memoria spațiului academic”, care se dorea a fi o formă de întoarcere în timp la „cei care nu mai sunt”. Mi s-a părut o idee importantă și totodată obligatorie în cadrul Simpozionului dedicat „Zilelor Muzeului”. Evocările foștilor studenți (actuale cadre didactice sau colaboratori) ori a apropiaților acestor „oameni de seamă” mi se păreau întotdeauna fascinante și le ascultam cu multă curiozitate, fără să îmi dau seama că va veni ziua în care voi scrie și eu, la rândul meu, câteva gânduri despre cel care a inițiat această rubrică și care mi-a fost totodată coordonator, îndrumător, director, dar și sfătuitor încă din primul an de studenție.

Cum mi-l amintesc pe Profesorul Maleon? Un om mereu prezentabil și profesionist! Încă de la primele capitole de licență, articole și alte texte științifice și până la teza de doctorat, Profesorul Meu (așa cum îmi plăcea mie să îl numesc) mi-a corectat cu rigurozitate lucrările pe care le scriam. Întotdeauna discutam pe baza textului pentru a se asigura că am înțeles și am luat la cunoștință unde trebuie să insist sau să modific. Mai mult, uneori, intervenea direct pe text pentru realizarea corecturilor, pentru siguranța coerenței textului. Aceste chestiuni m-au determinat atunci să observ cu câtă minuțiozitate și corectitudine își făcea meseria Profesorul Maleon. Niciodată nu mi-a îngăduit să mă prezint la o manifestare științifică sau să public un articol fără să se uite măcar câteva minute peste text. De exemplu, îmi amintesc de corectura primului capitol din licență, când primul imbold a fost să mă dau un pas în spate când am văzut „cât roșu era peste negru” sau chiar de referatul din cadrul doctoratului când mi-a propus amânarea acestuia pentru a avea timp să completez ceea ce îmi sugerase. Oricât de ocupat ar fi fost, întotdeauna își făcea timp să corecteze și să îți sugereze modificări și surse bibliografice, ceea ce m-a făcut să îl apreciez pe întreg parcursul studenției.

Profesorul Maleon mi-a fost mentor pe întreaga perioadă a studenției, masterului, doctoratului, dar și după toate aceste etape. Mi-a îndrumat pașii spre viața academică încă din primul an de studenție, formându-mă și dându-mi curaj chiar și atunci când voiam să renunț. Când am terminat masterul, nu eram hotărâtă dacă să merg mai departe la doctorat sau să mă opresc cu studiile, însă Profesorul Maleon nici nu a vrut să audă de așa

ceva. Și acum îmi amintesc cuvintele sale: „Nu se poate! Nu se poate! Aveți o temă cu potențial pe care trebuie să o dezvoltăți și la doctorat!”

Îmi aduc aminte de sfârșitul anului trei când, la susținerea licenței, era plecat în străinătate, însă atunci când îi trimiteam câte un *e-mail* răspunsul lui era mereu prompt. Și aș vrea să mai adaug faptul că, la susținerea Cursului Festiv, Profesorul Maleon a primit diploma de „cel mai chipeș profesor” al promoției 2007-2010.

Începând cu anul I de master am lucrat împreună la amenajarea și deschiderea Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Secția Academică. Încă de la început discutam fiecare sarcină în parte și, la finalul programului, analizam cele realizate. Principalul obiectiv pe care îl aveam de îndeplinit era acela de a selecționa din obiectele de patrimoniu ceea ce trebuie expus în vitrine și ceea ce trebuie păstrat în depozit. Fiind la prima colaborare de acest tip, uneori aveam îndoieli, rețineri, doream ca totul să fie așa cum trebuie și să nu îl dezamăgesc. Deși poate au existat și mici stângăcii din partea mea, Profesorul Maleon mereu venea și zicea: „Felicitări! Foarte bine! Foarte bine, domnișoară!” Încrederea pe care mi-a acordat-o m-a determinat să îl apreciez și ca Profesor, dar și ca Om; mereu m-a încurajat și motivat!

Cum era profesorul Maleon ca director? Totul trebuia să fie impecabil: de la felul în care erau așezate exponatele în vitrine, până la acuratețea ghidajului. În fiecare dimineață, primul lucru pe care era indicat să îl faci când ajungeai la Muzeu era verificarea vitrinelor și asigurarea faptului că nu era nimic deranjat și apoi concentrarea asupra altor lucruri. În privința ghidajelor, și acum îmi amintesc de primele vizite pe care le-am avut: grupele de studenți coordonați de profesorul Popescu de la Facultatea de Educație Fizică și Sport. Erau studenți din anul I aduși pentru „a ne exersa ghidajul” și a ne „obișnui să vorbim în public!”, spunea profesorul Maleon. El se așeza în partea stângă, iar profesorul Popescu în dreapta. La un moment dat, în timpul ghidajului, auzai din partea ta stângă șoptindu-se: „Mai tare! Mai tare!” Așa s-au desfășurat primele noastre ghidaje. Seriozitatea cu care trata toate aceste lucruri și energia pe care a investit-o în amenajarea și promovarea Muzeului și, implicit, a Universității, evidențiază, încă o dată, că acesta a rămas în amintirea multora ca „om de seamă” al vieții academice ieșene.

Încă o chestiune pe care aș vrea să o amintesc aici este faptul că Profesorul Maleon și-a dorit ca Muzeul să fie atât un spațiu de promovare al Universității, cât și un „laborator de cercetare”. Nu și-a dorit niciodată ca Muzeul să aibă taxă de vizitare, zicând chiar că va pleca din funcția de coordonator dacă acest lucru se va întâmpla într-o zi. Sper că dorința

acestui va fi respectată de conducerea Universității și mulți ani de acum înainte.

Dincolo de stricta colaborare profesională, au fost și momente de relaxare, ocazii în care am reușit să îl cunosc nu doar ca profesor și director, ci și ca om sau chiar prieten. Așa mi-l voi aminti mereu pe Profesorul Maleon: un profesionist, un profesor echilibrat și un mentor dedicat!

Îi datorez Profesorului Maleon ceea ce sunt astăzi în plan profesional.

La final, aș dori să amintesc și faptul că am cunoscut-o și pe soția îndrumătorului, Anda Maleon, o femeie deosebită și cu suflet mare. Deși poate la o primă întâlnire îți lăsa impresia că te ține la distanță, am reușit să trec de această barieră și să colaborăm la anumite proiecte, care m-au ajutat să cresc în plan profesional și personal.

Petronela-Raluca Podovei

Portret din memorie

*Câtă luciditate atâta conștiință, câtă conștiință,
atâta pasiune și deci atâta dramă. (Camil Petrescu)*

A scrie despre Bogdan, la trecut, este și acum un exercițiu anevoios, căci e plin pentru mine de o durere difuză și de regretul a tot ceea ce ar fi putut să se împlinească în destinul său profesional și uman, și nu a mai fost să fie. Câte proiecte, câte sfaturi, câte zâmbete, câtă ironie fină, câte lecții pentru studenți și masteranzi, câte momente de tihnite conversații cu prietenii și colegii, câte cărți și articole scrise...

Pe Bogdan l-am cunoscut în 2010, când Universitatea din Iași a sărbătorit, prin inaugurarea Muzeului Universității, 150 de ani de activitate neîntreruptă. Era și prima mea vizită în capitala Moldovei, în calitate oficială, dacă pot spune așa, adică invitată de colegii ieșeni, ca reprezentant al Universității clujene. Bogdan m-a așteptat la gară, deși am sosit cu doar câteva ore înainte de deschiderea oficială a Muzeului, și, ca întotdeauna în astfel de ocazii, mai erau multe mici/mari detalii de pus la punct. Mi-a povestit atunci despre problemele pe care le-a întâmpinat cu una dintre cele mai mari vitrine de sticlă din muzeu, care se crăpase de câteva ori pe ultima sută de metri, pricinuindu-i mare bătaie de cap tocmai când el și tânăra sa echipă se aflau pe punctul de a-i primi pe cei dintâi vizitatori. Dar, în pofida stresului inerent, Bogdan a reușit să mă facă să mă simt aproape imediat binevenită.

Prin delicatețea comportamentului și prin umorul său fin, profesorul Maleon m-a introdus în lumea academică din Copou aproape fără să îmi dau seama, lucru pentru care îi sunt și în prezent recunoscătoare. Avea acest talent rar, dar în același timp discret, o artă aproape pierdută astăzi, de a înlesni legături și contacte sociale, de a crea rețele de colegi și de specialiști, de a selecta oameni de calitate în jurul său. În același timp, Bogdan era un bun cunoscător al slăbiciunilor și metehnelor mediului universitar, pe care le privea deopotrivă cu înțelepciune și îngăduință, știind să navigheze printre meandrele lor în mod înțelept și totuși oarecum detașat.

Înainte de orice, Bogdan a fost un constructor, așa spune aproape un întemeietor, mai ales în mandatul său de director al Muzeului Universității ieșene, mandat care a durat cinci ani. Alături de o redacție relativ mică, însă foarte motivată și pasionată, a reușit să pună bazele unei reviste dedicate istoriei universităților din România, publicație ajunsă azi un reper în domeniu. Știu că avea idei la fel de interesante și pentru a dezvolta Biblioteca Universitară ieșeană, a cărei conducere o preluase de puțin timp, înainte de prematura sa dispariție. Pentru Iași, orașul său de adopție, care i-a oferit șansa împlinirii profesionale, Bogdan era și un ghid extraordinar, care îi cunoștea istoria în detaliu. Multe dintre așezămintele bisericești locale, cum ar fi Golia, păstrau puține secrete față de bizantinologul Bogdan Maleon.

Îmi va rămâne în minte ultima întâlnire cu el, la Zilele Muzeului Universității ieșene din 2017, când, după terminarea lucrărilor și discuțiilor științifice, participanții s-au strâns în jurul unei mese îmbelșugate, iar Bogdan i-a delectat pe toți cei prezenți, povestind întâmplări hazlii din cariera sa academică. Acelea aveau să fie printre cele din urmă zâmbete ale sale, înainte de eternitate...

Ana-Maria Stan

Modelul intelectualului complet

De-a lungul timpului, puțini oameni mi-au oferit șansa de a resimți direct prezența afinității elective. Pe Bogdan Maleon l-am cunoscut mai întâi auzindu-l: o lansare de carte mi-a oferit prilejul de a audia un cu totul altfel de discurs decât cel cu care suntem obișnuiți în mediul academic. Dincolo de faptul că, în calitate de referent, vorbitorul aducea în centrul discuției cartea pe care o prezenta, cu punctele sale forte și cele

critice, iar nu propriul profil intelectual, mi-a atras atenția, cu deosebire, dinamica moderată a gesturilor, parte a unei retorici care nu se învață, care nu ține, deci, de cunoașterea „tehnică”, ci de acea naturalețe a „înnăscutului”. Se afla acolo, în retorica sa gestuală, îmbogățind frazarea lipsită de orice sincopă, un semn al prezenței aristocrației spiritului. Vorbitorul îmbina, prezentând cartea, emoția lecturii, pe care o împărtășea auditoriului prin lumina caldă a privirii sale și rigoarea cvasi-matematică a istoricului care, savurând totuși practica interpretării textuale, impune în același timp, prin mimică și gesturi, reperele raportării la text. Am văzut în Bogdan Maleon, încă de atunci – să fi fost prin 2014 –, un intelectual complet: o naturală stăpânire a cunoștințelor acumulate, acea „umiltate intelectuală” de care pomenește Popper, o pe deplin internalizată artă a îndoielii metodice de tip cartezian, un spirit critic fundamentat pe virtutea moderației, o echilibrată evitare discursivă a epatării baroce, toate acestea însumau un spirit aristocratic tot mai dificil de identificat în rândul elitei noastre academice. Privind retrospectiv, îmi dau seama că am intrat, atunci, în sfera unui exercițiu de admirație ce conținea, în subsidiar, entuziasmul de a fi descoperit că generația noastră nu poate fi una pierdută, din moment ce are în zestre asemenea oameni.

Tocmai din acest motiv, nu am avut nicio surpriză atunci când profesorul Maleon a intrat, în toamna-iarna lui 2014, în galeria nominalizaților pentru premiile „Oamenii Timpului”, oferite de revista de cultură contemporană *Timpul*, la categoria „Memorie și istorie”. Un exercițiu, de altfel, simbolic de recunoaștere a valorilor din zece domenii de activitate, girat de un juriu național format din personalități recunoscute național și internațional, nu putea să rateze privilegiul de a face o reverență unui istoric deja consacrat la 38 de ani, cât avea atunci. A fost, pentru mine, prilejul de a-l cunoaște în mod direct, de a remarca, într-o conversație de câteva minute, purtată în foaierea Teatrului Național „Vasile Alecsandri”, distincția prezenței sale și de a iniția o colaborare pe care am resimțit-o foarte aproape în cei trei ani care au urmat.

După ce fusese, pentru câțiva ani, directorul Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, oferind comunității o bijuterie a memoriei noastre istorice, Bogdan Maleon avea să preia, din 2015, directoratul Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”, căreia i-a imprimat, instituțional, o extraordinară deschidere spre lumea culturală, grație dezbatărilor, simpozioanelor, concertelor și expozițiilor ce și-au găsit cuvenitul loc în impunătorul edificiu al Fundațiunii Universitare „Ferdinand I”. Am beneficiat, ca director al revistei *Timpul*, de sprijinul său direct în organizarea unora dintre acestea și am proaspete în minte, de fiecare dată

când urc treptele Bibliotecii, întâlnirile din cabinetul său, parfumate de aroma inconfundabilă a unei cafele matinale, prilejuri de a-i asculta sugestiile și de a-mi confirma, chiar înainte ca evenimentele pe care î le propuneam să se întâmple, că ele se vor desfășura perfect. Într-o astfel de ocazie, în vara lui 2015, Bogdan m-a condus în grădina Bibliotecii și mi-a expus planul său de a o transforma într-un loc viu, dedicat evenimentelor culturale organizate în aer liber. Memoria afectivă m-a întors atunci, brusc, la momentul în care îl ascultasem la acea lansare de carte: vorbea cu patos moderat, entuziasmul îi aducea sclipiri ireale în aceeași privire caldă, gesturile transmiteau siguranța că, odată enunțate, cuvintele se vor transforma în realitate. Cred și acum, așa cum am fost convins atunci, că acest proiect al său trebuie să coboare în cotidianul cultural al Iașului și să devină vizibil cât mai curând.

Un alt proiect pe care, împreună cu alți intelectuali, dorea să îl pună pe cale era cel al unui club de gândire liberală, care să configureze politici publice pentru comunitate. Proiecția sa era că, astfel, societatea civilă, dar și decidenții din zona administrației ar putea beneficia de expertiza profesioniștilor din mediul academic umanist. Am regăsit în acest proiect spiritul liberal-conservator, de proveniență britanică, al intelectualului aristocrat Bogdan Maleon și am putut raționaliza, în acest fel, resursa principală a afinității electiv pe care o aveam în raport cu el: credeam amândoi în valoarea fundamentală a libertății, dublată de responsabilitatea comunitară, credeam în ieșirea din fatalismul ipostazei „turnului de fildeș” și în poziționarea intelectuală pe meterezele implicării civice. Această raportare ideatică a lui Bogdan la realitatea lumii noastre mi-a oferit, din nou, garanția că facem parte dintr-o generație de intelectuali care, dincolo de latura importantă a profesiei, au datoria de a deveni voci în cetate, fără a-și limita activitatea la exercițiul de întreținere a spiritului. Este ceea ce m-a determinat să-i caut sfaturile și atunci când, din a doua jumătate a lui 2016 și până la începutul lui 2017, m-am aflat în București, pentru a iniția, din partea Guvernului României, programul național dedicat aniversării Centenarului Marii Uniri. E o realitate mai puțin cunoscută, dar Bogdan Maleon a fost unul dintre puținii istorici de calibru pe care am avut privilegiul de a-i fi putut contacta pentru a mă sprijini, prin sugestiile lor, în direcția configurării documentului programatic ce fundamenta programul de aniversare. Convergența ideilor noastre – în special a celor privitoare la asumarea onestă a istoriei, la analiza secolului scurs din perspectiva trecutului, prezentului și viitorului, la necesitatea includerii în program a unor ample proiecte de infrastructură, la parteneriatul dintre Guvern și mediul universitar, la evitarea festivității

și a discursului naționalist retrograd – s-a regăsit în politicile guvernamentale privind Centenarul pe care le-am instituit, atât cât a fost posibil temporal, la nivelul executivului național. Era evident că pe această linie aveam să continuăm și atunci când am asumat, după revenirea în Iași, coordonarea programului dedicat Centenarului de către municipalitate. În cadrul acestuia, proiectul cărui Biblioteca Centrală Universitară îi era partener, alături de Universitatea „Al. I. Cuza” și de Institutul „A. D. Xenopol”, coordonat de profesorul Ovidiu Buruiană, viza relevarea rolului pe care Iașul l-a avut în perioada 1914-1919. Acesta a fost lansat, în cadrul unei conferințe de presă ce a avut loc în Sala „Hașdeu” a Bibliotecii, pe 19 decembrie 2017, cu doar câteva zile înainte ca Bogdan Maleon să se îndrepte spre eternitate. Atunci, în intervenția sa, a enunțat ceea ce pentru mine va rămâne principiul la care mă voi raporta de fiecare dată când, fără a fi specialist, voi intra în contact cu un discurs referitor la istoria națiunii noastre: „Noi avem datoria de a rămâne profesioniști și de a veni în serviciul comunității noastre. Vrem să dăm dovadă de patriotism, dar nu unul din acelea patetice. Când spunem «patriotism», ne referim la prezentarea istoriei așa cum este ea, cu bune și rele. Să ne iubim și să ne promovăm țara într-un mod decent”.

Timpul a cernut, iată, un an de când Bogdan Maleon ne privește dinspre alte zări. Ceea ce el continuă să fie este modelul intelectualului complet al generației noastre.

Daniel Șandru

**Consacrarea istoricului:
Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI,
**de Bogdan-Petru Maleon, Editura Universității
„Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007, 552 p.****

Acum un deceniu, când nimănui nu-i putea trece prin cap grozăvia care s-a petrecut la Crăciunul anului trecut, am scris o prezentare la cartea lui Bogdan-Petru Maleon, *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*, pe care am publicat-o în „Analele” Facultății de Istorie¹. Acest text a constituit, totodată, și referatul de susținere a propunerii pe care Facultatea

¹ *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”,* Iași, istorie, t. LIV-LV, 2008-2009, p. 387-389.

de Istorie a trimis-o Academiei Române, în vederea competiției pentru premiile din anul 2009. În urma concursului și a dezbaterilor din Secția de istorie a Academiei Române, volumul a fost distins cu premiul „A. D. Xenopol”. După această solidă întreprindere istoriografică, Bogdan-Petru Maleon a continuat să lucreze în domeniul istoriei ecleziastice, obținând rezultate notabile, iar o parte dintre studii și le-a înmănușat într-o nouă carte, publicată în 2015 (*Cercetări privind ideologia puterii și organizarea ecleziastică în Moldova medievală*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 282 p.).

Aici, republic această prezentare, care își păstrează întru totul valabilitatea, mulțumind, în același timp, profesorului Ionuț Nistor, directorul Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, pentru gândul luminos de a închina acest număr din revistă amintirii colegului nostru, Bogdan-Petru Maleon.

*

De ceva vreme încoace, istoriografia românească se străduie să dezvolte sau să recupereze noi „teritorii” pentru investigația științifică sistematică; două dintre acestea sunt istoria ecleziastică și istoria socială. Din conjuncția acestora, cu talent, răbdare și muncă, Bogdan-Petru Maleon a lucrat o temeinică teză de doctorat, sub îndrumarea prof. univ. dr. Ion Toderașcu, încununată cu distincția *Magna cum laude*, pe care a publicat-o sub titlul *Clerul de mir din Moldova secolelor XIV-XVI*. Subiectul, *clerul de mir*, nu a avut parte, până la prezenta cercetare, de o abordare științifică de amploare, cu excepția studiului datorat preotului cărturar Dumitru Furtună, dedicat preoțimii din secolul al XVIII-lea, și a câtorva abordări secvențiale, venite din alte direcții de interes istoriografic sau bisericesc. De aceea, cercetarea lui Bogdan-Petru Maleon se remarcă prin gradul ridicat de noutate al subiectului, ce vine să umple un gol, de mult resimțit, atât în cunoașterea istoriilor ecleziastică și socială, cât și în cunoașterea istoriei generale a românilor. Odată temelia pusă, ne putem aștepta ca studiul istoric să cuprindă și celelalte secole ale medievalității și modernității românești și să se extindă și pentru istoria Țării Românești, pentru care asemenea cercetări încă lipsesc. Totodată, pentru această cercetare și pentru această carte, autorul a avut de luptat cu precaritatea surselor, dar cu un ochi atent și îndelung răbdător, beneficiind și de sugestiile metodologice ale istoricilor de la Cluj și Oradea, a reușit să câștige lupta și să aducă în sprijinul demonstrațiilor și concluziilor sale o serie întregă de surse, aparent nefolositoare și îndepărtate de subiect.

Cartea a fost structurată în patru capitole, ce pornesc de la trăsăturile generale ale organizării ecleziastice din cadrul „*commonwealth*-ului

bizantin” și ajung până în cele mai îndepărtate colțuri ale Moldovei, acolo unde hramul unei biserici și numele unui preot au avut „norocul” să treacă peste vremuri, odată cu pergamentele sau hârtiile pe care au fost scrise. Tiparul general, pe care autorul și-a construit cartea, a fost bine desenat, fiind alese cu grijă cele mai importante contribuții științifice, astfel că, în ciuda dificultății și anvergurii temei – lumea bizantină (ortodoxă) în întregul ei – textul este clar, iar ideile se lasă cu ușurință urmărite. Miezul acestei temei este constituit de dreptul bizantin și variantele locale ale acestuia, atât în mediul ortodox slav, cât și în ortodoxia românească. *Statutul juridic al clerului de mir* a fost descoperit în țesătura strânsă a societății moldovenești din secolele XIV-XVI și pus în scris, cu constanțele și deosebirile sale, din ultimele decenii ale veacului al XIV-lea, de atunci când avem informații documentare sigure, și până în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, înainte de vremea lui Petru Șchiopul și Ieremia Movilă, atunci când Biserica ortodoxă din Moldova se va reface după deceniile tulburi ce au urmat domniei lui Petru Rareș. Pe parcursul laborioasei cercetări întreprinse, Bogdan-Petru Maleon a descoperit o serie de aspecte noi, a întărit o serie de aspecte șubrede din viața ecleziastică moldovenească și a înlăturat o serie de păreri nefondate, tot și toate printr-o demonstrație documentată și logică.

Această cercetare diacronică, un adevărat stâlp de rezistență al cărții, este urmată de un capitol cu un subiect interesant și dificil, așezat însă pe o perioadă puțin mai târzie, care cuprinde și prima jumătate a secolului al XVII-lea, atunci când sursele sunt mult mai bogate și mult mai diverse: *clerul ortodox din Moldova între credința populară și disciplina ecleziastică*. Autorul arată că își stăpânește bine uneltele meseriei, astfel că nu scapă scriitura istorică nici înspre ridicarea de osanale și nici înspre defăimarea comportamentului clerului ortodox. Printr-un asemenea tratament echilibrat, fresca care a reieșit este credibilă, constituind un ghid util pentru alte explorări de acest gen, privitoare, spre exemplu, la cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Toată această perioadă, de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVII-lea, este topită într-un exemplar capitol de istorie socială, privitor la *poziția socială a clerului de mir, rural și orășenesc*, așa cum se desprinde din toate documentele vremii, din interpretarea lor sigură și din înlănțuirea lor logică. Bogdan-Petru Maleon a adăugat la metodologia cercetărilor de istorie socială principiile cercetărilor genealogice și prosopografice, astfel că a legat între ele nume de preoți și nume de moșii, ce aparent stăteau la mare distanță unele de altele; putem spune că, din această combinație, unele nume și-au dezvoltat

destinele, iar unele moșii, familiile de stăpâni. Apreciem, în chip deosebit, strădania depusă de autor în parcurgerea unui noian de volume de documente și de reviste de specialitate, pentru a-și aduna suportul documentar, odată cu siguranța și acuratețea interpretării istorice. Și acest capitol deschide larg calea unor întreprinderi istoriografice asemănătoare pentru alte vremuri și alte spații.

Concluziile decurg ușor din capitolele precedente, iar amplul rezumat, în limba engleză, ușurează difuzarea acestor concluzii și în alte spații istoriografice. Cadru didactic universitar și cercetător științific cu experiență, autorul a întocmit impecabil bibliografia, aparatul critic și indicele, potrivit regulilor academice încetățenite în istoriografia română, iar textul, în ansamblul lui, se remarcă prin grija cu care a fost corectat și tehnoredactat; strădania autorului se datorează și faptului că știa că munca sa se îndreaptă atât spre marele public iubitor de istorie, cât și spre studenți și tineri cercetători, pentru care lucrarea va constitui un model. Cartea se citește ușor, fiind scrisă într-un stil clar, aproape clasic am putea spune, așa cum Bogdan-Petru Maleon a arătat și cu alte prilejuri, dar de această dată „cu asupra de măsură”. În concluzie, considerăm că Bogdan-Petru Maleon a reușit să scrie o lucrare de mare valoare, aflată la nivelul celor mai bune realizări istoriografice din ultimii ani, atât din centrul universitar și academic ieșean, cât și din întreaga țară.

Petronel Zahariuc

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

De ce trebuie desființată autonomia universitară?

De douăzeci de ani, reforma este conceptul în jurul căruia gravitează toate dezbaterile despre învățământul românesc, așa încât pare că, odată realizat acest obiectiv, toate problemele s-ar rezolva miraculos. Principalii animatori ai entuziasmului schimbării uită sau nu știu că orice mutație structurală trebuie să pornească de la realități și să se întemeieze pe principii.

Un caz ilustrativ pentru această derută este reprezentat de reforma învățământului superior. Aceasta a devenit piatra de încercare pentru reformiștii de astăzi, care înțeleg să-și clameze scopurile prin colportarea unor fraze ce ar trebui să aibă un efect devastator în mintea românilor. Cel mai des obișnuiesc să invoce ritos faptul că există grupuri de profesori care prosperă pe seama studenților, sfidându-i atât pe aceștia, cât și pe părinții lor, după cum o dovedesc cifrele pe care oricine le poate consulta. Se grăbesc apoi să adauge că învățământul superior este mediocru și livrează societății doar rebuturi umane, incapabile să contribuie la sporirea avuției naționale, îngroșând astfel tagma paraziților care ne vlăguiesc țara. Orice demagogie ascunde însă, sub ambalajul de cea mai proastă calitate, un sâmbure de adevăr. Disparitățile de venituri sunt reale în spațiul academic și pot oricând stârni revolta legitimă a celor care își văd munca remunerată meschin, prin simplul fapt că disciplina căreia îi consacră eforturile nu este la modă. Universitatea românească resimte acut și modul adesea oneros sau netransparent în care se fac sau sunt blocate anumite promovări. Se adaugă aici nepotismul, o plagă istorică a învățământului nostru superior, care i-a știrbit sistematic prestigiul, chiar dacă, în mod excepțional, unii urmași i-au egalat sau chiar depășit pe antecesori. Calitatea celor care își încheie studiile ar trebui să fie cea mai apăsătoare răspundere a mediului academic, mai ales că adesea studenților li se sugerează în mod ipocrit că diploma le conferă automat posibilitatea de a-și găsi rostul dorit. Deși fiecare profesor poate să spună că alocarea resurselor depinde de numărul celor școlarizați și competiția între facultăți vizează în principal atragerea acestora și mai puțin ridicarea standardului de calitate, răspunderea individuală nu poate fi nicidecum escamotată.

Orice reflecție asupra modului în care pot fi rezolvate aceste probleme este legitimă, atâta vreme cât obiectul de interes este reprezentat de instituții publice. Cu toate acestea, guvernării consideră, în absența oricărei dezbateri, că soluția constă în desființarea autonomiei universitare. Altfel spus, cei care vor conduce universitățile trebuie numiți de oamenii politici la propunerea unui senat controlat tot de aceștia. Un astfel de model a funcționat la începuturile vieții noastre universitare – deși senatul era atunci un for reprezentativ, exclusiv profesoral – și a constituit o sursă de conflicte între corpul didactic și minister. În urmă cu o sută de ani se considera că acest mecanism, care privilegia voința ministerială în dauna intereselor legitime ale structurilor interne, ilustra tocmai gradul nostru de înapoiere, reprezentând principalul obstacol în calea creșterii calității. Au existat și miniștri care nu au abuzat de ascendentul pe care îl aveau din punct de vedere legal asupra rectorilor, respectând voința celor aleși de comunitatea universitară, însă pot fi invocate numeroase cazuri când s-a preferat acțiunea discreționară.

Ce se poate întâmpla astăzi este ușor de intuit. Nu trebuie să deții competențele unui politolog pentru a constata că mediul nostru politic nu este unul concurențial, articulat în virtutea unor principii meritocratice. Dimpotrivă, el reprezintă un spațiu oligarhic, structurat la întrepătrunderea dintre reflexele moștenite din trecutul totalitar și interesele economice individuale traduse prin acumularea de resurse prin orice mijloace. Indivizii care populează acest mediu depind întru totul de relații individuale atent cultivate și funcționează pe baza unor solidarități care se cer consolidate periodic, preferându-se invocarea gregară a culpabilităților din trecut, în dauna afirmării unor norme etice. Mentalitatea de slugă este aici omniprezentă, iar în spatele acesteia se ascund adânci frustrări individuale. Odată eliberați de brațul stăpânilor, toți acești executanți se simt atotputernici în fața celor pe care trebuie să îi conducă. Atunci când li se permite să-și ridice privirea de sub talpa patronului simt plăcerea nebună a exercițiului puterii. Asemenea specimene sunt antrenate să supraliciteze, invocând ideile superioare emaneate de lider, pe care pot oricând să le reproducă pe nerăsuflăte, deși nu sunt niciodată capabili să le argumenteze. Ei pretind că dețin capacitatea de a intui dorințe nerostite și au priceperea să le pună în practică la modul superlativ. Incapabili să dezvolte o carieră universitară, deși mulți sunt posesori de titluri academice și primesc stipendiile aferente, aceștia pretind că trebuie să controleze învățământul superior în numele dreptății sociale. În spatele discursurilor populiste, fiecare potentat local își va crea propriul domeniu universitar, din care va distribui beneficii celor dispuși să adopte poziția potrivită. Acest scenariu

va fi posibil în virtutea noii legi a învățământului, proclamată ca singura soluție pentru a depăși criza structurală în care ne găsim.

Alternativa, pe cât de simplă, pe atât de greu de înțeles în spațiul puterii, constă tocmai în consolidarea autonomiei universitare. Deciziile administrative arbitrare nu pot duce la obținerea calității, întrucât valoarea se poate dezvolta doar într-un mediu liber, guvernat de principii concurențiale. Din păcate, voința pentru crearea sau reformarea organismelor independente care să ateste performanța lipsește noii legi. Numai cu ajutorul acestor structuri, instituțiile de învățământ superior pot fi ierarhizate just, și nu prin jocul de interese al celor care dețin puterea. Pentru aceștia, însă, este de neconceput o lume în care să existe universități autonome aflate într-o competiție arbitrată de instanțe imparțiale.

(Ziarul de Iași, 19 aprilie 2010, de Bogdan-Petru Maleon)

Interviu

Bogdan-Petru Maleon: „Se poate trăi din istorie la fel cum se poate trăi din geografie sau alt domeniu”

Ca director al Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (UAIC), Bogdan-Petru Maleon nu se așteaptă ca studenții să-i treacă pragul din primul an. Însă crede că pasiunea pentru istorie vibrează-n tineri, iar datoria profesorului este să răspundă așteptărilor mari cu care vin studenții la facultate. Chiar dacă sistemul de învățământ este pe alocuri bolnav, cu siguranță trebuie să mai existe vreun Alexandru Macedon care să lupte pentru lucrurile bine făcute. Iar când se „odihnește”, profesorul Maleon descifrează simboluri bizantine, sperând să găsească soluții pentru tulburările prezentului, în trecut.

Pasiunea dumneavoastră pentru istorie stă pe umerii vreunui personaj istoric sau a fost vorba de manuscrise care v-au marcat de timpuriu?

Ar fi fost ideal să pot lua contactul în copilărie cu manuscrise sau diverse opere rare, însă pasiunea mea pentru istorie are explicații mult mai prozaice, mult mai banale. Ca orice copil, m-a fascinat spectaculosul în planul istoric, încă de la primele lecturi. M-au fascinat marile personaje ale istoriei antice precum Alexandru Macedon și Iulius Cezar, apoi subiectul legat de regii Franței și tumultuosul trecut al acestei țări a constituit o poartă pentru cunoașterea istoriei. Accesul la tot ceea ce a reprezentat cunoașterea trecutului nu s-a realizat într-o manieră savantă,

nici nu ar fi fost posibil pentru un tânăr care abia terminase ciclul primar. Lecturile istorice au fost cele care mi-au deschis apetitul, începând cu romanul istoric, cu romanele lui Alexandre Dumas, pe care le-am savurat în copilărie. Apoi am trecut la cele ale lui Maurice Druon; *Regii blestemați ai Franței* au constituit o lectură predilectă pentru mine. Așadar, totul a început cât se poate de firesc. Pot spune că ceea ce m-a atras în mod deosebit a fost personalitatea lui Alexandru Macedon, este un personaj care a realizat lucruri excepționale la o vârstă fragedă și atunci sigur că poate exista o admirație din partea tinerilor. Un alt personaj ieșit din comun din copilăria mea, pe care am ajuns să îl studiez ulterior, a fost Richard Inimă de Leu, care în timpul Cruciadei a treia a dat dovadă de curaj în lupta cu cel care părea un personaj invincibil, Saladin. Iată câteva personaje care, într-adevăr, mi-au marcat memoria afectivă a primilor pași în cunoașterea istoriei. Ulterior, pe măsură ce lecturile s-au acumulat, și paleta aceasta a preferințelor s-a diversificat în mod evident.

Cum s-a transformat pasiunea pentru istorie într-o vocație?

Nu aș vrea să spun că am fost predestinat istoriei, însă acest domeniu mi-a plăcut dintotdeauna și nu vedeam posibilă o carieră dincolo de istorie. Nu am știut de la început că voi fi profesor de istorie, dar cred că încă din perioada gimnaziului am devenit conștient că voi urma această facultate. Nu mă vedeam ca personaj de catedră, însă am crezut că pot face din această pasiune și o profesie, să o transform într-o preocupare de durată.

Ați întâlnit vreun mentor care să vă inspire în această direcție?

Nici măcar atunci când eram student nu știam exact ce voi fi. Am știut doar că vreau să studiez istoria, nu știam dacă voi fi profesor, dacă voi lucra într-un institut de cercetare sau voi face cu totul altceva. Au fost niște întâlniri importante pe parcursul studiilor universitare care m-au marcat. Au fost profesori pe care am ajuns să îi admir. Profesorul care m-a îndrumat și cel cu care colaborez și acum, pe nume Ion Toderașcu, a fost un reper pentru mine. Au fost și exemple care nu trebuie urmate. Am învățat că nu trebuie să îți vorbești de rău foștii dascăli și, de aceea, nu vreau să dau nume, dar sunt convins că unele exemple trebuie urmate, altele nu.

Vizitele pe la muzee din timpul liceului v-au deschis, cumva, pofta pentru întoarcerea în trecut?

Nu pot să spun că am fost un pasionat pentru că și lucrurile acestea se cultivă. În perioada de dinainte de '89, din puținele lucruri de care ne

putem aduce aminte cu plăcere este faptul că școlile organizau excursii, vizite regulate la muzee și în felul acesta am reușit să văd cam toate muzeele din Iași. Am fost la Muzeul Unirii, la Palatul Culturii, la casele memoriale. Apoi, părinții mei au fost cei care nu au ocolit astfel de lucruri atunci când ne petreceam vacanțele prin țară. Totuși, trebuie să recunosc că pasiunea pentru ceea ce reprezintă spațiul muzeal a venit mai târziu, când am „vânat” aceste locuri atât în țară, cât și în străinătate. De fiecare dată când am ajuns într-un loc, primul lucru era să mă informez ce se poate vizita și astfel am acumulat experiență. În astfel de situații, pofta vine mâncând.

Spuneați că mergeați împreună cu familia. Au fost și părinții pasionați de istorie?

Tatăl meu a fost inginer, dar era pasionat de istorie. Îi plăcea să citească orice carte de istorie și a continuat și după ce eu am devenit profesor. A fost unul dintre lectorii mei cei mai fideli și cei mai critici. A continuat până la sfârșitul zilelor să îmi citească lucrările, pentru că el însuși a trăit o parte a istoriei, a fost refugiat politic din nordul Bucovinei în 1944. Familia rămânând acolo, s-a arătat mereu interesat de ceea ce se întâmplă cu românii din afara granițelor.

Vă preocupă în special istoria ecleziastică, statutul clerului de mir, ideologia și simbolurile bizantine. Ați căutat descifrarea simbolurilor?

După terminarea facultății, am devenit atras de istoria bizantină și, în general, de istoria Evului Mediu. Lumea medievală se exprimă prin simboluri, nu este o lume care practică un soi de comunicare directă. Am avut nevoia de a descifra acest metalimbaj, dincolo de realitate, pentru a vedea ce interpretări pot crea de unul singur.

Din anul 2010 sunteți director la Muzeul Universității. Ce fel de vizitatori trec pragul muzeului?

Muzeul este vizitat în cadru organizat, dar pentru mine aici este a doua casă. Surpriza plăcută a fost că nu au venit doar studenții de la Facultatea de Istorie. Poate nu mulți știu de existența acestuia, dar un muzeu, pentru a se impune în mediul academic, are nevoie de timp și de promovare. Studenții au nevoie și ei de adaptare. Atunci când ajung la facultate, se familiarizează abia cu biblioteca sau cantina. Prima dată nu ajungi să cunoști muzeul. Acesta a fost promovat de la bun început prin *bannere*, prin afișaje, anunțuri în presă. Promovarea nu poate fi continuă. Nu suntem o firmă comercială pentru a ne face reclamă, dar avem propriul site, evenimentele sunt popularizate.

Ați deschis de curând expoziția „Regele urmărit. Mihai I al României în dosarele Securității”. Pe viitor, ce proiecte intenționați să derulați în parteneriat cu Universitatea?

Expoziția poate fi vizitată până pe 4 mai. Sunt alte proiecte pe care le vom face. În toamnă vom realiza o expoziție destinată relațiilor româno-franceze, împreună cu Ambasada Franței la București. Intenționăm, împreună cu Primăria Iași, să facem un proiect legat de diversitatea culturală a orașului. Avem Zilele Muzeului în fiecare an, în care sunt prezentate o serie de comunicări despre viața academică, istoria universității, iar toate sunt reunite într-un volum numit *Historia Universitatis Iassiensis*, care este publicația muzeului și care se află la al treilea volum. Vor veni și elevi în cadrul programului „Școala altfel” din toată Moldova, să viziteze expoziția, vitrinele și arhivele muzeului.

De unde mitul că nu se poate trăi din pasiunea pentru istorie?

Se poate trăi din istorie la fel cum se poate trăi din geografie sau alt domeniu. Multe dintre acestea sunt văduvite în România, mulți fug când aud de istorie. Învățământul are probleme, profesorii sunt prost plătiți, nu beneficiază de resurse. Nu pot decât să constat că la nivel guvernamental există un dezinteres clar de promovare și investiție în acest domeniu. S-a urmărit, în ultimii ani, restrângerea domeniului, a numărului de ore, nu din motive ascunse. Nu este un complot, ci din ignoranță. Oamenii o consideră inutilă, dacă s-a ajuns la clasă să se predea doar o singură oră de istorie pe săptămână și este în discuție să se renunțe și la aceasta. Totuși, sunt convins că, atunci când îți dorești ceva, poți reuși doar prin performanță. Putem face performanță și în istorie, dacă tinerii se vor dedica și vor fi implicați.

Aveți studenți masteranzi care lucrează în cadrul muzeului. Vă regăsiți entuziasmul în aceștia?

Studenții sunt o imagine a modului în care profesorii își fac datoria. Ei vin cu așteptări mari și noi trebuie să le răspundem. Dacă în urmă cu câțiva ani, a fost o oarecare scădere a interesului tinerilor față de acest domeniu, în ultimii trei ani am constatat cu bucurie că interesul pentru istorie a crescut. Mulți dintre studenți vin la universitate cu pasiune, doresc să facă lucruri bune și se implică. Avem în cadrul muzeului studenți practicanți deoarece au inițiativă, doresc să cunoască lucruri și să își diversifice preocupările. Dar depinde de noi, de profesori, să le întreținem. Din păcate, perspectivele sunt destul de vagi, deoarece centrele de cercetare și-au închis porțile, la fel și muzeele, asistăm la o restrângere dramatică a posibilităților de a profesa ulterior. Toate catedrele din învățământul preuniversitar sunt în restrângere, însă entuziasmul există.

Cum s-au schimbat universitățile de-a lungul timpului?

Sunt și asemănări, dar și deosebiri. Asemănările țin mai mult de tradiție, universitatea își revendică originile medievale. Toate elementele solemne ale universității conțin elemente simbolice, de la vestimentație până la formulele rostite. Totuși, universitatea modernă este diferită față de cea medievală. Universitatea medievală era o structură corporatistă, o asociație deschisă studenților și profesorilor cu îndeletniciri intelectuale. Scolastica era cadrul în care se desfășura munca intelectuală. Universitatea modernă este constituită pe baze raționale și a fost concepută pentru formarea indivizilor în anumite domenii. Ea a devenit în timp un spațiu liberal, de dezbatere a ideilor, un spațiu de geneză a conceptelor moderne. A rămas strâns legată de ceea ce avea nevoie societatea. Este foarte greu, însă, de a face o legătură între trecut și prezent și ele depind de modul în care evoluează societatea, cu părțile ei bune și rele.

Se tot vorbește că învățământul românesc trebuie să se schimbe.

Unde credeți că ar trebui să se lucreze?

Eu aș propune ca învățământul superior românesc să analizeze mult mai sistematic ideea de competiție, de concurență. Lucrurile nu sunt bine reglementate în ceea ce privește opțiunea tinerilor de a studia, pentru că, într-o societate competitivă, universitățile sunt în concurență, iar în funcție de performanțele unei universități sunt acordate granturi, finanțări de la buget. Or, performanța aduce performanță. Însă, în România, lucrurile se întâmplă exact invers. Se tinde ca toate universitățile să fie puse pe același plan, să aibă acces în mod egal la resurse, ceea ce practic descurajează total ideea de concurență. Un tânăr este pus în situația de a nu avea opțiuni. Ori studiază la universitatea X dintr-un orașel prăfuit cu profesori improvizați, ori studiază într-un mare centru universitar, este cam același lucru. Or, tocmai lipsa de concurență îi demotivează pe tineri, care, de cele mai multe ori, sunt tentați să aleagă opțiuni externe. Nu este rău pentru ei, dar învățământul românesc este văduvit de resursa esențială. În urmă cu câțiva ani, legea învățământului crea un cadru al competiției, însă așa cum se întâmplă de obicei în România, inițiativele bune nu au viață lungă. În ultima perioadă, trendul este exact invers, în sensul în care se tinde spre egalizare. Dacă învățământul superior nu este performant, nici societatea nu poate progresa.

Ați beneficiat de stagii de cercetare în Polonia, Italia sau Germania.

De ce-ați ales aceste țări?

Am ales aceste țări pentru că am ținut cont de contactele academice pe care le aveam și, mai ales, de posibilitățile de cercetare. Un istoric are

nevoie să ajungă la biblioteci importante. Pot să vă spun orașe care m-au fascinat. Cel mai frumos oraș din Polonia este Cracovia, din punctul meu de vedere. Din Germania, sufletul meu a rămas la Konstanz, un oraș care pe lângă aerul liniștit, provincial, are o personalitate extraordinară. În Italia, alegerile sunt mai dificile pentru că Italia reprezintă un muzeu în aer liber, cu Roma, cea mai frumoasă destinație. Pe lângă aceste țări, m-a fascinat și Grecia, unde am stat o perioadă mai lungă cu o bursă. Apoi, trebuia să văd Constantinopolul. Cred că am fost în toate țările din jurul nostru. Din centrul Europei aș putea spune că cel mai frumos oraș este Praga.

Recent, s-au împlinit 20 de ani de parteneriat între UAIC și Universitatea Konstanz din Germania, unde ați beneficiat de o bursă de cercetare. Care sunt diferențele semnificative între cele două instituții de învățământ superior?

Diferențele sunt mari. Universitatea din Konstanz este o universitate solidă, care face față concurenței. Bugetul este stabil. Universitatea noastră are parte de un mediu diferit. Noi acționăm sub semnul provizoratului, niciodată nu vom ști care este alocația bugetară, până unde putem merge într-un domeniu de activitate. Este benefic acest parteneriat, dar, din păcate, doar pentru studenții noștri. Atunci când am fost la Konstanz, în 2006, cei de acolo m-au întrebat de ce acest parteneriat funcționează într-o singură direcție. Vin foarte mulți profesori și studenți de la Iași și în sens invers lucrurile nu se petrec la fel. Studenții găsesc un mediu prietenos, au acces la resurse importante, laboratoare de cercetare, biblioteci, dar la noi posibilitățile sunt restrânse. Nu ține de incapacitatea noastră infrastructurală, pentru că mulți dintre cercetătorii noștri performează când merg în afară, dar aici nu există interesul de a fi atractivi și pentru exterior. Vin doar profesori care au interes să studieze o anumită problemă a istoriei românilor. De exemplu, luni va veni un profesor de la o universitate din Germania, tot parteneră, Universitatea Gutenberg din Mainz, prof. Hans-Christian Maner, care va ține o conferință și va primi o distincție din partea Academiei Române. Însă, în general, universitatea noastră nu este atât de atractivă pentru cei străini, aceasta este realitatea.

(www.cuzanet.ro, 11 aprilie 2014, de Alexandra Obreja)

Bogdan-Petru Maleon, noul director al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu”

Conf. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon, cadru didactic la Facultatea de Istorie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” (UAIC) și directorul Muzeului Universității UAIC, a fost numit director interimar al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași (BCU).

Acesta a precizat că în perioada în care va fi la conducerea bibliotecii își propune să continue procesul de digitalizare și modernizare a instituției început anterior. „Din perspectiva acestei realități consider că se impun schimbări minore în ceea ce privește activitățile curente, principala miză fiind reprezentată de continuarea modernizării bibliotecii, astfel încât să răspundă nevoilor tot mai sofisticate ale cititorilor contemporani. Am convenit să ne focalizăm atenția asupra conceperii și implementării unui amplu program de digitalizare a publicațiilor. Astfel, beneficiarii vor putea consulta lucrările într-o manieră mult simplificată”, a precizat conf. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon, directorul BCU.

Acesta a adăugat că principalele probleme pe care trebuie să le depășească în prezent biblioteca țin de deficitul de personal și de supraaglomerarea spațiilor de depozitare. În acest sens, directorul a precizat că se caută soluții pentru găsirea unui nou spațiu în care să funcționeze Biblioteca Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice, dar se încearcă și identificarea posibilității scoaterii unor noi posturi la concurs. „În acest moment Biblioteca funcționează în condiții optime grație profesionalismului și comportamentului responsabil de care dă dovadă personalul, însă în viitor aceste probleme structurale riscă să fragmenteze sau, mai grav, să blocheze unele activități curente”, a adăugat conf. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon.

Propunerea pentru numirea în funcție a noului director al BCU a fost trimisă de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” către Ministerul Educației și Cercetării Științifice la scurt timp după ce fostul director, prof. univ. dr. Gheorghe Teodorescu, a fost condamnat definitiv la doi ani de închisoare cu executare în dosarul „Mită la PSD”. Propunerea UAIC a fost acceptată de către conducerea ministerului, iar conf. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon a fost numit în funcție pe 16 aprilie prin ordin de ministru.

(Opinia studentescă, 3 mai 2015, de Ana-Maria Bucur)

Interviu

Bogdan Maleon: „Preferințele omului actual sunt tot mai diverse, iar bibliotecile publice se văd obligate să respecte trendul dominant”

Bogdan-Petru Maleon este profesor universitar la Facultatea de Istorie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, doctor în Istorie cu o lucrare ce a fost considerată cea mai valoroasă teză de doctorat susținută în 2006, în domeniul „Istorie”, iar din 2010 este directorul Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. De asemenea, anul 2015 l-a așteptat cu o nouă funcție de conducere, cea de director al celei mai vechi biblioteci universitare din România, Biblioteca Centrală Universitară (BCU) „Mihai Eminescu” din Iași. În această calitate, prof. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon a acceptat să ne vorbească despre utilitatea bibliotecii și despre interesul cititorului pentru lectură.

Mai există azi apetit pentru carte?

Vă răspund la această întrebare pornind de la constatarea banală potrivit căreia nevoia de cunoaștere este o caracteristică firească a ființei umane. Dacă privim oferta editorială contemporană, putem spune însă că asistăm la o adevărată expansiune necontrolată, în cadrul căreia multe texte tipărite nu rezistă la o minimă analiză calitativă. Acest lucru este oarecum firesc, întrucât preferințele omului actual sunt tot mai diverse, iar bibliotecile publice se văd obligate să respecte trendul dominant. În același timp, principala noastră provocare, în calitate de instituție academică, este să orientăm interesul cititorilor spre acele lecturi esențiale, care dețin în principal o vocație formativă.

Ce fond de carte are acum Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași și care sunt modalitățile de achiziție?

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași deține peste 2.500.000 de volume, atât în sediul central, cât și în cele 13 biblioteci filiale, reprezentând colecții de carte, periodice (reviste, ziare, calendare, almanahuri), standarde, preimprimare, afișe etc. Principala modalitate de creștere a colecțiilor este asigurată prin Legea Depozitului Legal, la care se adaugă achizițiile realizate prin cumpărare și donațiile.

Care sunt cele mai valoroase colecții ale BCU?

Colecțiile speciale teaurizate de Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași conțin peste 100.000 de documente: manuscrise,

carte veche străină, carte veche românească, atlase, albume, hărți, stampe, piese de arhivă, partituri muzicale.

Cum vedeți relația carte – lectură electronică?

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași a realizat un mare efort de adaptare la rigorile lecturii actuale prin achiziția de resurse electronice de informare științifică destinate învățământului și cercetării. În acest sens, vă informez că suntem membru fondator al Asociației Universităților, Institutelor de Cercetare-Dezvoltare și Bibliotecilor Centrale Universitare din România – ANELIS PLUS.

Ce face biblioteca pentru a rămâne competitivă în fața calculatoarelor și a televizoarelor?

Infrastructura modernă, de factură electronică, nu subminează rolul tradițional al bibliotecii. Dimpotrivă, urmărim să transpunem în format electronic cele mai valoroase colecții, astfel încât cititorii să le poată accesa într-o manieră facilă. În același timp, digitalizarea va asigura prezervarea documentelor, astfel încât acestea să poată rămâne piese nealterate ale patrimoniului național.

Spuneți-mi câteva cuvinte prin care putem motiva oamenii să citească mai mult.

Cunoaștere, performanță, diversitate, toleranță.

Ce fel de cărți se citesc mai mult?

Statisticile nu au o relevanță deosebită din perspectiva valorii intrinseci a actului de lectură. Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași nu operează cu astfel de instrumente, având în vedere faptul că fiecare domeniu de cunoaștere și-a stabilit în timp propriile ierarhii. Pot spune doar că cititorii noștri preferă lucrările definitorii pentru fiecare domeniu de interes. Există și un versant al lecturii facile, care poate fi asociat cărții de divertisment, însă, având în vedere specificul bibliotecii noastre, ponderea acestui segment este mult inferioară prin raportare la lucrările cu caracter științific.

Să presupunem că ați scrie o carte despre activitatea dumneavoastră, ce titlu i-ați pune?

Vă rog să îmi îngăduiți câteva decenii de reflecție.

(www.cuzanet.ro, 19 ianuarie 2016, de Alexandra Bozianu)

Lectură fără limită de timp la BCU

Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” (BCU) din Iași are în plan operarea unor serii de modificări la programul și organizarea activităților acesteia, cea mai importantă fiind posibilitatea amenajării unei săli de lectură care va fi deschisă non-stop, inclusiv noaptea.

Conducerea BCU a precizat că a luat această decizie în urma propunerilor venite dinspre comunitățile academice din Iași și în urma nevoii pe care au atârnat studenții, cât și cercetătorii. „Pornind de la sugestiile cititorilor noștri am hotărât să deschidem o sală de lectură cu program neîntrerupt și, de asemenea, să amenajăm cabinete individuale de studiu pe care să le închiriem la tarife modice. Considerăm că doar prin îmbunătățirea și diversificarea serviciilor noastre putem să fidelizăm cititorii actuali, creând totodată premisele pentru atragerea unor noi utilizatori”, a declarat prof. univ. dr. Bogdan-Petru Maleon, directorul BCU Iași.

Totodată, conducerea bibliotecii a precizat că lucrările la Corpul B, secția Bibliotecii de Filosofie, unde a fost o problemă cu o bucată de tavan care s-a surpat și a necesitat lucrări de consolidare, s-au executat deja o serie de lucrări de renovare și că aceasta va fi redată în curând cititorilor. „Lucrările de la Biblioteca de Filosofie au fost realizate în proporție de 50%. Investiția aparține Primăriei Municipiului Iași, instituția deținătoare a spațiului, care și-a asumat acest proiect”, a mai specificat directorul BCU Iași.

(Opinia studențească, 25 ianuarie 2016, de Cătălin Hopulele)

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Irina Nastasă-Matei, Zoltán Rostás (coord.), *Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2016, 422 p.

Volumul reprezintă o culegere de treisprezece studii de istorie și sociologie cu privire la universitatea interbelică în România și Polonia. Fie și dacă am privi doar prima copertă a lucrării de față, această apariție istoriografică este surprinzătoare din cel puțin două motive. Cei doi editori nu provin doar din generații diferite, ci și din domenii diferite, pentru a nu mai vorbi de parcursurile lor biografice aflate într-o evidentă asimetrie. În timp ce Irina Nastasă-Matei este cunoscută mai ales ca istoric, respectiv pentru contribuțiile sale cu privire la istoria intelectuală interbelică, îndeosebi privind relațiile academice cu lumea germană, Zoltán Rostás este sociolog, specializat în recuperarea experienței numitei *Școala Gusti* și, de asemenea, este reputat pentru lucrările sale de istorie orală. Ambii au publicat deja, fie singuri, fie în coeditare, mai multe lucrări asupra interbelicului, perioadă care pare să-i apropie înainte de toate.

Al doilea lucru care surprinde, ba chiar poate fi o sursă de neînțelegere, este titlul lucrării, care induce de la început o dublă și radicală problematizare: *Alma Mater în derivă?* Și ce vrea să spună: *Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice?* Ambele au o rezonanță militantă poate improprie pentru o lucrare academică. Dincolo de această ambiguitate, probabil, voluntară, titlul ne sugerează că editorii vor să pună în discuție narațiunile „dominante” asupra universității interbelice, cât și asupra interbelicului românesc în sine, considerate „oficiale”, dogmatice, deci, sau măcar neproblematizate.

Nu este locul aici pentru o discuție extinsă asupra subiectului, în plus, orice demers care își propune să inoveze pe un teritoriu atât de inerțial precum al cercetării istoriografice românești este binevenit. Este evident că a spune că universitatea românească a fost „în derivă” în perioada interbelică este cel puțin la fel de dogmatic ca și a ignora tensiunile și dificultățile acesteia, întrucât ne amintește, fie și involuntar, de limbajul luptei de clasă din anii cincizeci, ceea ce este desigur departe de intenția editorilor, în ciuda vizibilei lor atracții pentru o formă de sociologism marxizant. De altfel, nici un studiu dintre cele aflate în volum nu susține această imagine.

În al doilea rând, formula „aspecte alternative” se referă la intenția de a oferi o versiune diferită, „alternativă” în raport cu perspectiva dominantă? De unde vine noutatea, așadar: dintr-o schimbare de paradigmă metodologică sau dintr-o agendă militantă, politică? În introducerea lor,

„Alma Mater în derivă. Aspecte alternative ale vieții universitare interbelice” (p. 9-20), editorii nu clarifică prea mult aceste ambiguități. Din cele câteva referințe mai explicite înțelegem că tematica volumului ar privi unele „aspecte de ordin social și politic referitoare la organizarea și funcționarea universităților – și implicit activitatea profesorilor și studenților de aici –, fie teme mai puțin cunoscute, chiar «exotice», privind un anume domeniu de studiu și cercetare – de pildă, cel sociologic [...]” (p. 10). De asemenea, că ar fi vorba de un demers care să analizeze „relațiile dintre universitate și alte instituții sau organizații”, ca și dintre „identitățile duble de universitar-om politic, înalt funcționar, cleric etc., cu efecte majore asupra educației și politicii universitare”. În fine, volumul ar urmări studierea „unor structuri de cercetare extrauniversitare, atunci când instituțiile de învățământ superior deveniseră nefuncționale” (p. 10).

Nici sub raport metodologic, intențiile nu sunt mai clare. Volumul „militează așadar pentru o abordare de tip antropologic a istoriei” (p. 20), se afirmă de mai multe ori de către editori. Aceasta ar însemna recursul la o metodologie, „care să evidențieze realitatea cotidiană a trecutului universitar de la noi și să permită plasarea temei într-un câmp cultural și social concret” (p. 10). Este vorba de a propune o analiză „mai în profunzime” cu privire la „organizațiile și mișcările studentești”, pentru a depăși „simplista antagonizare stânga-dreapta” (p. 10). În același timp, este o încercare de a depăși discursul „despre modernizare, evoluții, elite, pentru că de cele mai multe ori acest tip de discurs istoriografic are mai mult menirea de a explica fenomene istorice, ci mai degrabă de a crea paradigme istoriografice și de a construi chiar mituri” (p. 20). Această metodologie „presupune revelarea trecutului universitar prin analizarea unor detalii sau cazuri specifice”, cum ar fi Universitatea din Cluj, care „reprezintă în sine un studiu de caz aparte”, datorită dublei sale istorii, maghiare și românești, o situație care a generat „diferențe regionale față de instituțiile similare din Iași și București”, precum și, un timp cel puțin, „prezervarea autonomiei sale în spiritul universităților austro-ungare” (p. 11).

Pe scurt, proiectul metodologic al volumului implică atenția la detalii, accentul pe empiric și studii monografice, în genealogia „metodei monografice” a lui Gusti, de la care cei doi editori se revendică deschis, ca parte a unui grup „informal, cunoscut despre Cooperativa Gusti” (p. 14). Măsura în care aceste intenții se reflectă în demersurile cuprinse în acest volum este însă problematică. Cele treisprezece studii care compun volumul sunt destul de diferite metodologic. De aceea, fiecare ar merita o prezentare în sine, fapt cvasi-imposibil în circumstanțele de față. Voi

prezenta mai departe problematica tratată, fără a intra propriu-zis într-o discuție de fond asupra fiecărui articol în parte.

Studiile incluse în acest volum sunt organizate în patru secțiuni, structurate mai ales sub raport metodologic. Sub un titlu cel puțin confuz (*Structuri universitare în naștere și în transformare*), prima dintre acestea găzduiește patru studii de istorie instituțională a universității. Primele trei documentează interesul pentru Universitatea din Cluj, deja anunțat ca parte centrală a proiectului metodologic.

În studiul său, „Statutul profesional și public al personalului academic de la Universitatea Românească din Cluj între 1919-1940” (p. 23-43), conceput într-o manieră pur clasică, cercetătoarea Ana-Maria Stan reconstituie ceea ce am putea numi cultura politică (în sens larg aici) a universității clujene în perioada interbelică, îndeosebi în ce privește statutul universității din Cluj în raport cu administrația universitară centrală. Refondată după 1918 ca universitate românească, instituția poartă în interiorul său această tensiune între memoria instituțională a unei universități de tip german și noua cultură universitară de origine franceză. Pe marginea acesteia, Ana-Maria Stan „își propune să analizeze, din perspectiva situației personalului universitar, felul în care Clujul s-a integrat treptat în mediul academic românesc”, precum și să reconstituie modalitățile „prin care profesorii universitari clujeni s-au implicat în spațiul public, contribuind atât la definirea statutului lor profesional, cât la dezvoltarea vieții socio-culturale regionale și naționale din perioada interbelică” (p. 24).

Demersul Anei-Maria Stan este organizat pe două axe: pe de o parte este vorba de reconstituirea modului în care s-a configurat noua administrație a universității, iar pe de alta structurarea corpului profesoral și a practicilor academice, mai ales asociaționismul și participarea personalului academic la viața Clujului interbelic. Cronologic, cercetarea este segmentată în două mari părți, având ca referință anul 1932, când s-a adoptat o nouă lege a învățământului superior universitar, care obliga universitatea să se conformeze mai clar normelor din Vechiul Regat, mai centraliste.

Legea învățământului superior din aprilie 1932 este, de asemenea, punctul de plecare pentru contribuția lui Dragoș Sdrobiș („Raporturi de putere în Universitatea românească interbelică. Efectele legii învățământului superior universitar din aprilie 1932 asupra vieții universitare clujene”, p. 44-80). Autorul întreprinde o cercetare de amploare privind viața academică a Clujului interbelic în anii 1932-33, prin prisma celor trei actori implicați: statul, corpul academic și studențimea. Este un

context dominat de criza economică de la începutul anilor treizeci, în care radicalizarea în mediul academic ia forme vizibile. Studiul este construit ca o succesiune de analize de caz. Cel al profesorului Dan Rădulescu, arestat în decembrie 1933, în contextul represiunilor antilegionare de după asasinatul lui I. G. Duca, de exemplu, îi folosește istoricului pentru a discuta problema autonomiei universitare, pe care el o consideră, pe urmele unei cercetătoare britanice, „problema centrală” a universității interbelice. Astfel că pentru „a evidenția gradul de autonomie pe care Universitatea I-a avut în România interbelică”, Dragoș Sdrobiș reconstituie modul în care se produce „(re)definirea ideii de Universitate, de corp academic și de corp studentesc, așa cum transpare din legea autonomiei universitare (1931) și din legea învățământului universitar (aprilie 1932, cunoscută sub numele de legea Iorga-Costăchescu)” (p. 49).

De mare interes în acest demers este cazuistica pusă în valoare de autor, implicit, bogăția documentării, ca și predilecția pentru empiric. Concluzia este că universitatea clujeană este în ce privește cultura politică dominantă „înclinată spre dreapta” (p. 79), ceea ce ar fi un caz destul de interesant și diferit de cel al altor universități românești a timpului, cum este, de exemplu, cel al Universității din Iași.

Studiul lui Zoltán Pálffy („O clasă de mijloc nouă pe fundamente academice vechi. Studenți ai Facultății de Drept la Universitatea din Cluj în anii 1930”, p. 81-106) este metodologic diferit de cele două anterioare: un studiu socio-istoric cu privire la cel mai complicat domeniu de studiu din universitatea interbelică, cel al studiilor de drept. Întemeiat pe referințe numeroase și diverse, demersul este proiectat într-un cadru comparativ european, central-european și național. Utilizarea abilă a datelor statistice este de asemenea ușor de remarcat.

Observația de la care pleacă autorul este că studiile la universitatea românească din Cluj în perioada interbelică nu au însemnat doar un nou model de universitate, ci și adoptarea unui nou conținut, a unei noi culturi juridice, de tip francez. De aceea, problema românizării universitare este esențială, fiind vorba, în fapt, de o dublă românizare a facultății și a conținutului didactic, iar prin aceasta a funcționarilor de stat formați aici.

În același timp, Facultatea de Drept era nu doar în centrul interesului statului de a-și crea o bază pentru formarea personalului administrativ de care avea nevoie în Ardeal, ci și o miză socială de mare importanță pentru populația de acolo, întrucât, pentru mulți, Facultatea de Drept reprezenta cea mai bună pasarelă socială. De aici suprapopularea facultății, la fel ca peste tot în România interbelică: în anii treizeci, peste o treime (38 %) dintre toți studenții clujeni erau studenți la Drept. Numărul

mare și preocupările lor adesea puțin academice îi făceau vizibili public, activi și de multe ori îi duceau spre radicalism politic. Din păcate, autorul abuzează oarecum de date cantitative în defavoarea unei interpretări reflexive mai adâncite.

Deși aparent în același registru al formării funcționarilor de stat, studiul lui Andrei Florin Sora („Un statut problematic: Școala superioară de Științe de Stat din București în perioada interbelică”, p. 107-136) se situează într-un alt orizont metodologic și topologic. Nu este vorba doar de translația de la Cluj la București, ca și de caracterul mai pronunțat narativ al expunerii istoriografice, ci de un tip de instituție cu totul particular în contextul sistemului universitar interbelic din România: *Școala superioară de Științe de Stat din București*. Această instituție, puțin cunoscută, oarecum fantomatică, dacă ne uităm în literatura istoriografică, avea un statut diferit în raport cu facultățile de drept, cu care se înrudea. Instituție privată, cu statut ambiguu, care imita cunoscutele *Université libre* din Bruxelles sau *Institut d'Études Politiques (Sciences Politiques)* din Paris, nu avea un statut academic, însă avea un excelent renume ca instituție formativă, dar mai ales o relație privilegiată cu statul. De altfel, în ce privește viața universitară, suntem departe de condiția studenților la drept, de agitația și îndrăznelile lor. Studiul își propune așadar „să prezinte și să analizeze statutul acestei școli, al „studenților” și al absolvenților acesteia, cât și de imaginea sa publică în perioada interbelică” (p. 108). Studiul de față, pe lângă faptul că este foarte solid, are și meritul că este unul dintre puținele abordări solvabile pe acest subiect.

Secțiunea a doua a volumului, *Impetuoasă sociologie (extra)universitară*, cuprinde studii de factură diferită, nu atât pentru că nu aparțin unor istorici, ceea ce este doar parțial adevărat, ci pentru că are în centru sociologia interbelică și mai ales ceea ce s-a numit „Școala sociologică de la București” sau Școala Gusti. Metodologiile sunt aici cu adevărat „alternative”, apropiate de sociologia intelectuală.

Primul studiu, care aparține sociologului Zoltán Rostás, este consacrat începuturilor „școlii monografice” inițiată de Dimitrie Gusti („Formarea și prima criză a Școlii sociologice de la București”, p. 139-162), în timp ce Ionuț Butoi, cunoscut mai ales prin contribuțiile sale publicistice, propune o reconstituire a practicilor didactice universitare („Pentru o istorie socială a practicilor didactice din Universitate. Experiențe gustiste în învățământul superior interbelic”, p. 163-188). La rândul său, Theodora-Eliza Văcărescu întreprinde o investigație de natură diferită cu privire la participarea feminină în cadrul Școlii gustiene („«Sunt tristă că nu sunt și eu băiat». Femei de succes în istoria sociologiei interbelice la Universitatea din București”, p. 189-237). Grupajul este completat de

Irina Nastasă-Matei, cu un studiu asupra unui moment doar pe jumătate ratat, respectiv *Congresul Internațional de Sociologie* de la București, din 1939 („Sociologia între știință și politică în timpul celui de-al Treilea Reich. Contribuțiile germane pentru Congresul Internațional de Sociologie de la București, 1939”, p. 238-256).

Mă voi ocupa mai departe de primele două studii, întrucât tratează o problematică puțin familiară abordărilor istoriografice și, în același timp, mai apropiată de sfera de interes a studiilor consacrate istoriei universității, chiar dacă ambele ignoră cu desăvârșire informația arhivistică, iar contextul istoric general este abia amintit. În studiul său, Zoltán Rostás își propune „identificarea acelor resorturi universitare și extrauniversitare care au înlesnit dezvoltarea Școlii Sociologice de la București [...], de la demararea ei la mijlocul anilor '20 și până la criza de la începutul anilor '30” (p. 139). Autorul reconstituie momentul nașterii cercului Gusti, dinamica grupului, discuțiile interne, practicile și evenimentele care au marcat acest fenomen. Pe scurt, este vorba de a pune în evidență rolul *seminarului de sociologie*, o instituție cvasi-informală, după model german, înființată pe lângă Catedra de Sociologie, Etică și Politică de la Facultatea de Litere a Universității din București.

Rezultatul acestui demers este o veritabilă arheologie a școlii gustiene. După o prezentare sintetică deci fatal sumară a perioadei ieșene (de aproape zece ani) a lui Gusti, autorul trece în revistă efortul lui Gusti de a înțelege sociologic grevele studențești din 1922, punerea în scenă a seminarului de sociologie ca spațiu deschis, de reflecție și cercetare, în care s-a cristalizat metoda sa de cercetare, după cum observă autorul (p. 144), dar și a cercului său, fie că vorbim de participanți direcți sau de contributory la anchetele sale de sociologie rurală, fie că vorbim de auditori și simpatizanți, mesageri în spațiul public extins. Urmează apoi evocarea anchetelor de teren începând cu 1925, ca și a primelor manifestări publice, cu privire la aceste campanii. Demersul se încheie cu descrierea contextului instituționalizării cercului gustian, după 1928, precum și a „crizei monografiei” dintre anii 1932-1933. Potrivit autorului, aceasta a fost mai puțin o criză metodologică, cât una managerială, generată de numirea lui Gusti ca ministru al Instrucțiunii Publice în 1932 (în guvernul țărănist condus de Al. Vaida-Voevod), o criză care puneă însă în discuție pentru prima dată „regulile de culegere și de prelucrare a datelor sociale” (p. 161). Aproape jumătate din studiu se concentrează, în fapt, pe acest subiect.

Al doilea studiu din acest grupaj, semnat de Ionuț Butoi, ne introduce într-o problematică tratată în general ca periferică: pedagogia univer-

sitară. Cu alte cuvinte, este vorba de a vedea nu atât conținutul („ce anume se preda”) formării universitare, cât mijloacele („cum se preda”) acesteia. După cum observă autorul, „pe lângă înțelegerea critică a ceea ce proclamau și stabileau ca viziune elitele interbelice, la fel de important este să studiem critic și cum implementau concret acele viziuni. Cum se întâmpla actul învățării, al predării și al lucrului în seminarii în universitatea interbelică? Ce impact avea această practică și ce tip de deprinderi transmitea studenților, ce tip de personalitate socială?” (p. 163). Autorul are dreptate să-și argumenteze alegerea prin faptul că astfel putem obține „date relevante despre contextul educațional al epocii”, dar mai ales în felul acesta se poate înțelege mai bine rolul jucat în spațiul public de către unii profesori. „Nu cumva succesul unor profesori, inclusiv al lui Gusti, se explică tocmai printr-un altfel de praxis didactic, mai degrabă decât prin ideile și teoria expuse la cursuri?”, se întreabă autorul (p. 163).

O mutare de interes curajoasă și necesară, care umple un mare gol, dar care ne poate oferi și o imagine asupra practicilor educative universitare, ignorate în general de către istorici. Pedagogia universitară este și astăzi o mare necunoscută, iar reconstituirile istoriografice sunt foarte rare. Metoda de predare favorită în epocă era configurată după model francez și însemna o transmitere liniară a informațiilor, bazată pe memorare. Ipoteza de la care pleacă Ionuț Butoi este aceea „că responsabilitatea pentru criza învățământului superior interbelic ține, în mare măsură, de modelul de praxis didactic liberal-iluminist care a stat la baza fondării primelor universități moderne în România”. Un model „bazat pe mitul iluminării poporului, [care] presupune un raport disproporționat între autoritatea didactică și elev/student” (p. 163 sq.).

Din acest punct de vedere, autorul crede că „problema universității interbelice nu este atât una de programă sau de „profil”, cât de model practic didactic” (p. 165), și care aparține întregului sistem educativ românesc al timpului. Autorul observă foarte bine, deși evident, discuția este mult mai amplă. Din acest punct de vedere, Gusti era o excepție; el încuraja interacțiunile și activismul social al studenților, universitarilor în general. De altfel, departe de a fi o reconstituire generală a practicilor educative universitare interbelice sau măcar o schițare a lor, studiul se ocupă de experiența cercului gustian.

În cele patru părți ale sale, studiul ne readuce în atenție mai întâi „câteva repere utile pentru o istorie socială a predatului”, urmează o trecere în revistă a ideilor care circulau în interbelic „cu privire la sensul și finalitatea învățământului”, precum și o analiză și „o explicație, din perspectiva practicii didactice, pentru succesul în rândul studenților a

seminarului ținut de D. Gusti”. În fine, demersul se încheie prin prezentarea a două dintre experiențele unor studenți „gustiști”. Autorul se folosește de surse scrise, editate în general, precum articolele apărute în *Arhiva* sau în alte locuri. Ar fi meritat poate o explorare arhivistică a ministeriatului lui Gusti, la Ministerul Instrucțiunii și Cultelor din 1932.

De remarcat în acest studiu, înainte de toate, este preocuparea pentru metodologie. Pentru autor, „istoria socială a predării înseamnă o istorie a contextelor multiple în care acestea se desfășoară” (p. 166). O astfel de istorie implică „o cercetare care să aibă în vedere toate aceste diferite contexte: cultura dominantă a societății sau a grupului social în care este plasată investigația, practicile propriu-zise folosite în transmiterea învățării, interpretarea surselor scrise (cursuri, manuale) prin raportare la întregul complex conceptual în cadrul căruia au fost gândite și scrise” (p. 167). Cel de-al doilea tip de context este în centrul demersului său.

Trecerea în revistă a discuțiilor cu privire la „starea învățământului românesc” din paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista cercului din jurul lui Gusti, îl face să constate interesul pentru student, ca un semn al preocupării pentru pedagogia universitară în nou-formatul cerc gustian, un fenomen destul de rar în epocă. Autorul crede că distinge aici ideea de a înfățișa învățământul universitar nu doar ca un mijloc de transmisiune de cunoaștere, cât de formare de deprinderi intelectuale, care să ducă la autonomia intelectuală a studentului, care să-i ofere acestuia „mijloace proprii” în formarea sa ca și în cunoaștere în general.

Parcursul dezbatelor despre starea învățământului românesc nu doar cel superior, așa cum s-au reflectat acestea în paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista Școlii gustiene, îi dă „un straniu sentiment de contemporaneitate” (p. 169), observă Ionuț Butoi. Limbajul este adesea înșelător. Cu toate acestea, vedem că multe dintre luările de poziție din epocă par a fi fost scrise astăzi, ceea ce arată pe de o parte persistența aceluiași imaginar, iar pe de alta cât de puțin învățăm din trecut, puterea inerției și slăbiciunea memoriei sociale. Îndeosebi cu privire la primatul învățământului practic în dauna celui teoretic, discuție tranșată cumva în anii douăzeci, apoi radical decisă în anii șaptezeci, în favoarea învățământului aplicativ, fără însă vreun beneficiu masiv, cum se spera, este reluată din nou după 1990, cu aceleași argumente, ale superiorității învățământului practic, când, de fapt, este vorba de o falsă opoziție și de false premise. „Problema nu ținea însă de orientarea propriu-zisă a calificărilor puse la dispoziție de școală, observă Ionuț Butoi, pe urmele lui Anton Golopenția, ci de *semnificația și rolul* (subl. în orig.) pe care îl dobândeau în societate, absolvirea acestor instituții,

precum și de *concepția generală* care greva *organizarea învățământului*” (p. 175). Observații fine.

Pe de altă parte, este greu să fii de acord cu autorul care, după ce observă că în acest proces dominantă a fost „*concepția centralist-etatistă* a organizării școlii românești în vederea *modernizării societății*”, conchide că nici etatismul, nici centralismul în sine nu sunt responsabile de „efectele perverse” apărute, ci de „modul și rolul pe care îl capătă acestea într-un context dat” (p. 175 sq.), respectiv, felul în care elitele au folosit aceste categorii, recte ca simple instrumente pentru satisfacerea intereselor lor. De altfel, constructul *centralist-etatist* nu este o tautologie?

Autorul nu are cunoștințe prea extinse de istorie și mai ales de istorie a universității, dar posedă bune intuiții și o bună cultură teoretică. Este drept că folosește categorii poate prea largi și evident inadaptate (burghezie, cultură dominantă) și are uneori revelații naive, cum este, de exemplu, această constatare, sinceră și probabil reală: „Parcurgerea dezbatărilor despre starea învățământului românesc nu doar cel superior, așa cum s-a reflectat aceasta în paginile *Arhivei pentru Știință și Reformă Socială*, revista Școlii gustiene, îți dă un straniu sentiment de contemporaneitate” (p. 169). *Straniul sentiment de contemporaneitate* pare a fi aici semnul unei anume neînțelegeri, chiar de diletantism. Oricât ar părea de curios, poate, rolul istoricului nu este de a pune în evidență *contemporaneitatea* trecutului studiat, pentru a nu mai spune că uneori această familiaritate este adesea numai aparentă. În fapt, rolul istoricului este de a reconstitui trecutul în forma sa cât mai „autentică” și nu de a-l traduce pentru imaginarul curent, chiar dacă istoricul face aceasta inconștient, de o manieră irepresibilă. Dar acestea sunt totuși aspecte colaterale ale, altminteri, unei excelente întreprinderi reconstitutive, care merită a fi continuată.

Ultimele două secțiuni ale volumului privesc *Polonia și potențialul politic al tineretului universitar*, ca și trei *Studii de caz*. Cercetătoarea Sabrina Lausen reconstituie un subiect aproape insolit pentru lumea academică din România: fraternitățile studențești („Studenți, patrioți, naționaliști – fraternități studențești poloneze și educația lor politică în Polonia interbelică”, p. 259-298). Organizații de tradiție în lumea germană, acestea au avut un rol major în mobilizarea politică a studențimii germane mai cu seamă în prima jumătate a secolului XIX. Tot despre mediul studențesc polonez interbelic se ocupă și Zofia Trębacz, care prezintă activitatea unei organizații evreiești poloneze de mare însemnătate („Gruparea Academică Evreiască – fondare, activitate și relații politice. Contribuții la istoria studenților evrei în Varșovia perioadei interbelice”, p. 277-296).

Cele trei *studii de caz* care compun ultima secțiune nu au în comun decât fundalul, interbelic. Simpla trecere în revistă a titlurilor acesteia este suficientă probabil unui cititor lovace. Rucsandra Pop reface experiența pragheză a lui Mihai Pop și întâlnirea cu marele lingvist rus Roman Jakobson, corifeu al mării școli formaliste ruse („Influența lui Roman Jakobson asupra gândirii și carierei lui Mihai Pop”, p. 299-322). Florin Onica reconstituie începuturile târzii și dramatice/amare ale experienței didactice a scriitorului și biblistului Gala Galaction („Gala Galaction – debutul unei cariere universitare”, p. 323-347). Cunoscutul cercetător Lucian Nastasă analizează memoriile istoricului Constantin C. Giurescu, lapsusurile și mai ales invențiile autobiografice („Memorialistica distorsionată și «etica» oportunistului: Constantin C. Giurescu”, p. 348-386).

Astfel, putem observa ușor aici nu atât contradicțiile dintre narațiunile expuse în *Amintiri* și biografia neretușată a istoricului, cât ceea ce aș numi „tehnicile de orientare socială” ale lui C. C. Giurescu. În contrast cu narațiunea din *Amintiri*, regăsim aici un intelectual foarte bine conectat la sistemele de putere din epocă: carlist, legionar, comunist, după caz, el a știut nu doar să supraviețuiască, ci și să-și ordoneze o carieră excepțională, să se facă mereu util și/sau disponibil în mai multe regimuri concurente.

Observăm din această prezentare foarte rezumativă marea diversitate tematică a conținutului acestui volum. De fapt, în ciuda intenției editorilor de a da impresia unui fel de lucrare-manifest, un punct de plecare pentru o perspectivă nouă, eventual în răspăr, critică și mai ales care să exprime o identitate de grup, de bine sau de rău, volumul strălucește tocmai prin această mare diversitate mai întâi de ordin metodologic. Referențialul antropologiei culturale, amintit în introducere ca fiind elementul care apropie aceste demersuri disparate fatalmente, este totuși prea sumar prezent. Studiile de istorie clasică domină de fapt, alături de abordările de socio-istorie și de sociologie intelectuală. Dar intenția merită semnalată și să sperăm că editorii și contributorii acestui volum vor persevera pe acest drum.

Nici comparatismul nu este dus prea departe: referința poloneză din acest volum îmi pare prea izolată și prea diferită în raport cu lumea românească, pentru a constitui un autentic reper comparatist. Aș atrage atenția de asemenea asupra conceptului de microistorie, folosit cam prea ușor, cu privire la monografiile biografice (cf. p. 19). Spre deosebire de morarul lui Ginsburg; universitarii nu sunt anonimi; Mihai Pop, folcloristul de mare reputație, nu este Menocchio, adică un morar anonim, care n-ar putea interesa în mod normal „istoria mare”.

În ciuda acestor observații, volumul are o unitate surprinzătoare, care vine mai ales din perspectiva non-complezentă în raport cu realul studiat, respectiv, cu permanenta intenție problematizantă. Cred că astfel trebuie înțeleasă formula din titlul volumului: „aspecte alternative”. Refuzul edulcorării interbelicului are riscurile sale, mai ales când poate ascunde o agendă militantă prea implicată, dar acestea sunt de preferat dogmatismului, fie acesta și de bună credință. Pe lângă remarcabilul aport documentar, acest patos interogativ vizibil peste tot este principalul merit al volumului de față.

Florea Ioncioaia

Laurențiu Vlad (coord.), *Un moment din istoria Facultății de Științe Politice a Universității din București: filiera socio-umană francofonă (1991-1995)*, Editura Universității din București, 2018, 245 p. (203 p. + 9 anexe documentare și foto)

Transformările profunde intervenite în sistemul academic din România după căderea comunismului din decembrie 1989 sunt destul de puțin studiate de către specialiștii interesați de domeniile istoriei intelectualilor și istoriei universităților. Volumul de față, coordonat de profesorul Laurențiu Vlad, se înscrie în această direcție de cercetare extrem de necesară și încă rar abordată la noi.

Un alt argument care poate suscita interesul pentru o parcurgere atentă a paginilor acestei cărți este structura sa, care îmbină analiza bazată pe surse documentar-arhivistice cu interviuri/mărturii orale. Printr-un amestec bine dozat de metode clasice și moderne de investigare, unde istoria a fost ajutată de instrumente venite dinspre sfera jurnalismului și a sociologiei, cititorilor li se oferă un studiu de caz nuanțat și aprofundat, în fapt o „poveste a unei întemeieri”: cea a Facultății de Științe Politice de la Universitatea București. Este un episod mic, dar important, din complicatul proces de modernizare instituțională înregistrat în anii '90 în mediul universitar din capitala României. De aceea, proiectul realizat de profesorul Vlad și de echipa sa de colaboratori se anunță dintru început ca un demers valoros și relevant, care poate servi drept model pentru alte reconstituiri similare. Așa după cum autorii înșiși mărturisesc, volumul „redă polifonia începuturilor și oglindește [faptul că] studiul instituțiilor nu poate fi despărțit de cel al oamenilor care le creează și le locuiesc și nici de cel al societății și epocii în care acestea sunt create și mai apoi funcționează” (p. 15).

Prima etapă de funcționare a ceea ce avea să devină Facultatea de Științe Politice (FSP) a Universității din București a fost marcată de numeroase dificultăți organizatorice, inerente oricărui început. Una dintre cele mai mari și sensibile probleme a fost aceea a spațiilor didactice, existând numeroase schimbări de sediu, după cum declara chiar unul dintre foștii ei decani, profesorul Cristian Preda:

Facultatea asta s-a mutat mai mult decât Catedrala Neamului, care a avut vreo trei amplasamente [...]. Când am venit [...] predam în Pitar Moș și Edgar Quinet, apoi am mers o vreme la Drept și în Schitu Măgureanu nr. 1 și unde a fost mulți ani Sociologia, în Schitu Măgureanu nr. 9, vizavi de Liceul Gheorghe Lazăr. [...]. Precaritatea imobiliară a fost supărătoare. Atunci când eram în Schitu Măgureanu puteam vedea liliaci zburând pe hol. (p. 181)

Au existat însă și foarte multe aspecte constructive, valoroase în acei ani. Pe lângă limba de predare – cursurile urmând să se desfășoare exclusiv în franceză – noutatea absolută pe care o aducea structura înființată în vara lui 1991, structură botezată Facultatea Internațională de Științe Umane (FISU), a fost abordarea interdisciplinară pe care o propunea viitorilor studenți. Acesta era un lucru extrem de necesar în România postcomunistă, unde disciplinele socio-umane (istorie, psihologie, sociologie, filozofie) fuseseră multă vreme profund marcate de ideologia comunistă, unele dintre ele fiind chiar desființate începând cu anii '70-'80. Prin înnoirea conceptelor și procedurilor științifice și mai ales prin alinierea lor cu standardele internaționale, FISU urmărea să pregătească „specialiști necesari unei mai rapide integrări europene”, ilustrând deci voința elitelor românești de a se sincroniza cu restul continentului, mai ales la nivel academic, dar nu numai. Deși puțini profesori din perioada 1991-1995 au fost titulari la FISU, acest lucru a fost compensat prin valoarea colaboratorilor chemați să predea diversele discipline, unii dintre aceștia fiind veniți direct din Franța. Potrivit mărturiei profesorului Radu Toma, unul dintre părinții fondatori și cel dintâi decan al FISU, universitățile franceze care au sprijinit cel mai mult funcționarea surorii lor de la București au fost cele din Rennes, Bordeaux și Lyon. Pe lângă cursurile propriu-zise, partenerii francezi au oferit stagii de pregătire deosebit de interesante studenților români, ceea ce însemna implicit impunerea unui nivel de calitate academică greu de atins la acea epocă în spațiul românesc.

În 1994, de pildă, cele trei instituții de care spuneam – Rennes I, Rennes II și Institut d'Études Politiques Rennes – au organizat, pentru toți studenții

noștri din anul care termina, o școală care a durat trei luni, pentru realizarea planului viitoarei teze de licență. Deci o implicare intensă de trei luni, de încadrare foarte atentă. Un singur student a reușit să facă în cele trei luni un proiect de teză după părerea lor acceptabil. Unul singur. Era o distanță între ceea ce ceream noi și ceea ce cereau ei. (p. 117)

Tot Franța a fost cea care a asigurat, până în 1995, un sprijin financiar extrem de consistent al acestei structuri universitare, prin intermediul Ambasadei sale de la București, ulterior fondurile franceze fiind diminuate treptat, ceea ce a impus căutarea de noi soluții bugetare pentru facultate.

Volumul coordonat de profesorul Laurențiu Vlad reconstituie pentru cititori imaginea vieții studenților de la FISU nu doar cu ajutorul a opt interviuri luate cadrelor didactice, dar și printr-o serie de date statistice. Se demonstrează astfel, cu multe argumente concrete, că, în pofida stângăciilor sau piedicilor cu care s-a confruntat în anii 1991-1995, proiectul noii facultăți a reușit să fie unul viabil și chiar de succes. Astfel, din totalul de 177 de tineri înmatriculați în facultate în cadrul primului ciclu complet de studii (anii I-IV), au promovat 168, adică 95,48%, o rată impresionantă. Ca un amănunt interesant, prima promoție completă de absolvenți ai FISU, care a numărat 16 persoane, a primit diploma de licență în Științe politice în limba franceză, și nu în specializările pentru care optaseră inițial (Drept sau Istorie), după ce programul de studii pe care îl urmaseră fusese acreditat provizoriu de către Ministerul Învățământului. Se cuvine să subliniem aici că ar fi fost interesant și chiar necesar ca discuțiile cu profesorii să fie completate și cu câteva interviuri luate acestor absolvenți din cea dintâi promoție, imaginea despre începuturile FISU devenind astfel mai bine evidențiată și mai veridică, tocmai prin diversitatea vocilor și a perspectivelor.

Episoadele care dezbat felul în care s-a ajuns din punct de vedere administrativ la validarea proiectului Facultății de Științe Politice a Universității București, prin transformarea și adaptarea FISU la cerințele locale, reprezintă un alt punct important al cărții de față, mai ales pentru cercetătorii care studiază istoria universităților și care sunt interesați și de raporturile dintre Ministerul Educației și diferitele facultăți, institute și universități. Modul adesea anevoios de funcționare a aparatului birocratic de la nivel ministerial și universitar a creat anumite obstacole în definirea identității noii facultăți, dar cu perseverență și prin negocieri, s-a reușit depășirea lor și găsirea unor soluții viabile pentru continuarea unui proiect didactic și academic ambițios. Tot aici sunt oglindite și rivalitățile

interne care s-au ivit între diferite discipline socio-umane, atât din motive metodologice, cât și din cauza orgoliilor personale ale unor universitari. În mod surprinzător poate, cele mai mari piedici față de transformarea FISU în Facultate de Științe Politice au venit din partea sociologilor de la Universitatea din București, care doreau ca în această arie științifică și de cercetare să dețină un cvasimonopol, considerând, pe filieră gustiană, că sociologii erau cei îndreptățiți să facă „știința politică a națiunii” (p. 136-137 și p. 170-171). S-a realizat totuși, după eforturi destul de mari, o instituție universitară cu un profil științific original și foarte modern, raportat la spațiul românesc, care a atras mulți tineri.

Deși Ministerul Educației a fost mereu foarte conservator, noi am reușit să creăm o instituție cu totul și cu totul aparte în Europa. Nu știu să mai existe undeva un departament de științe politice cu predare în trei limbi diferite: în franceză, în engleză, în română. Era greu de imaginat așa ceva în România de la începutul anilor '90. [O perioadă] examenele de la cele trei secții s-au dat după modelul universităților americane, adică pornind de la dosare pe care studenții le alcătuiau acasă, în care se autoidentificau, apoi explicau de unde provine interesul pentru științe politice, scriau de asemenea niște eseuri pe teme dintre cele mai diverse. Dosarul trebuia să ne permită să vedem cum stăpânesc limba, cum construiesc o argumentație, cum văd relația lor cu disciplinele științifice, ș.a.m.d. Apoi veneau la interviu, unde vedeam dacă au alcătuit dosarul singuri sau cu ajutor semnificativ de la un profesor. Toate astea au fost foarte greu de acceptat, nu doar pentru că păreau bizare față de tradiția autohtonă, dar și fiindcă desființau meditațiile. [...] Examenul «american» de la FSP a făcut posibilă intrarea în Universitate a unor candidați care nu aveau resursele necesare pentru meditații. [...] Examenele diferite de ce propuneau alții ne-au creat un profil, iar asta a făcut FISU, ulterior FSP atractivă pentru candidații foarte buni din București, dar și din provincie. La un moment dat, eram cea mai căutată facultate din Universitate. (p. 172-173)

Anii 1991-1995 reflectă așadar o perioadă pe cât de tumultuoasă, pe atât de pasionantă din existența actualei Facultăți de Științe Politice a Universității din București. Regăsim aici deopotrivă entuziasmul, dar și șovăielile ori chiar erorile începuturilor. Mai sunt, în mod evident, pete albe în acest tablou de întemeiere. Spre exemplu, lipsește o analiză socio-antropologică extinsă, sistematică, asupra integrării în câmpul muncii a absolvenților de la FISU, ulterior FSP, cu toate că, în câteva dintre interviuri, se ia în discuție reușita absolvenților facultății, dintre care unii au ajuns în posturi de răspundere și influență de la Președinția sau Guvernul României, iar ulterior chiar din cadrul UE.

Înainte de a încheia scurta noastră analiză, trebuie să evidențiem și anexele documentare de la finalul acestui volum, care detaliază, pe de o parte, care au fost planurile de învățământ/disciplinele predate la FISU, modul în care s-a organizat licența etc., iar pe de altă parte, ne oferă listele nominale ale studenților înmatriculați aici în anii 1991-1995. Câteva fotografii cu numeroasele sedii ale Facultății ilustrează, grăitor, și dezvoltarea ei instituțional-imobiliară, aflată în strictă concordanță cu progresul său științific și didactic.

În concluzie, nu putem decât să recomandăm lectura cărții elaborate și editate de profesorul Laurențiu Vlad, care oferă o imagine (cvasi)completă asupra evoluției uneia dintre structurile componente ale Universității bucureștene în primii ani de după prăbușirea regimului lui Nicolae Ceaușescu. Este o pagină de istorie relevantă pentru viața academică românească de la finalul secolului XX. Ea păstrează în memoria generațiilor viitoare fapte și evenimente importante, povestite chiar de cei care au participat la înfăptuirea lor, ilustrând astfel vechea zicală românească potrivit căreia „omul sfîntește locul”. Dăruirea și interesul membrilor echipei care a demarat proiectul FISU au asigurat succesul și perenitatea acestei facultăți, devenită în timp parte însemnată a peisajului academic autohton, sub denumirea, azi bine cunoscută și recunoscută, de Facultatea de Științe Politice din București.

Cele trei principale obiective avute în minte de „părinții fondatori” ai științelor politice bucureștene au fost așadar atinse cu brio și validate, deopotrivă practic și teoretic, fapt care reiese clar din paginile volumului editat de Laurențiu Vlad și colaboratorii săi:

Facultatea Internațională de Științe Umane a fost, în primul rând, un proiect internațional – primul de această anvergură – al Universității din București. Dorința de a stabili colaborări cu spațiul universitar european, nevoia de reconectare a științelor socio-umane cu evoluțiile internaționale din domeniu, urgența materială de a avea acces la publicații, nerăbdarea de a recupera anii de izolare și cenzură, sunt idei exprimate în diverse forme de interlocutorii noștri, care subliniază că FISU a reunit și a dat viață, în felul său, acestor speranțe și obiective. În al doilea rând, toți cei care vorbesc despre momentul fondator subliniază importanța dimensiunii francofone, precum și interesul politic al Franței în dezvoltarea unor proiecte educaționale în România postdecembristă. [...] În fine, un al treilea element recurent este cel legat de dorința Universității din București, inclusiv prin proiectul acestei facultăți, de a se distanța clar de fosta școală de partid „Ștefan Gheorghiu”. (p. 69)

Ana-Maria Stan

Elvira Rotundu, Carmen Tomescu-Stachie, *Liceul Internat în anii Marelui Război, elevi și profesori negruzziști pe front, Iași, Editura Vasiliana '98, 2018, 95 p.*

Istoria învățământului preuniversitar din România este un domeniu încă puțin abordat de specialiști. O imagine de o asemenea amploare nu se poate realiza fără studii de caz asupra învățământului gimnazial, liceal, profesional și, de ce nu, asupra învățământului preșcolar din fiecare oraș sau regiune a României. Monografiile ale unor licee, apărute la momente aniversare, mai rar, restituiri ale unor ramuri ale învățământului preuniversitar sunt piesele necesare unei reconstituiri a anvergurii învățământului românesc din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea.

În acest context recuperator, semnalăm o apariție editorială, pe cât de reușită, pe atât de inedită, care redă din istoria profesorilor și a foștilor elevi ai unui așezământ școlar preuniversitar în anii Marelui Război. Având o tradiție imensă în zona Moldovei, Liceul Internat a pus la dispoziția nevoilor de război nu doar localul pentru uzul unui Spital al Crucii Roșii. Profesorii școlii și foștii elevii au fost înregimentați în cadrul Armatei române, unii dintre aceștia câzând în lupte, onorând cu cinste haina militară. Din această perspectivă, cred că acest volum este mai mult decât o prezentare a unor figuri de profesori sau foști elevi, autoarele dorind, de fapt, să conserve memoria istorică a ceea ce a constituit cândva spiritul de „internist”.

Astăzi, la sărbătorirea centenarului Marii Uniri, conducerea Colegiului „Costache Negruzzi” din Iași, reprezentată de doamna director Elvira Rotundu, a considerat oportun, în acord cu tradiția frumoasă a așezământului, să omagieze sacrificiul celor care fie de la catedră, fie dintre cei care se recunoșteau foști interniști au ales să lupte pe front. La proiect s-a raliat și doamna profesor de istorie Carmen Tomescu-Stachie, Primăria municipiului susținând financiar acest demers care înobilează bătrânul liceu din dealul Copoului ieșean. Credem că nu doar formația de istoric a celor două autoare a făcut ca acest proiect să devină o realitate ci, mai curând, istoria prestigioasă a edificiului a obligat la asumarea acestui efort de omagiere.

Până la începutul războiului, promoțiile Liceului însumau peste 500 de elevi, dintre care în jur de 200 erau universitari, medici, magistrați, avocați sau înalți ofițeri. Identificarea tuturor acestora, precum și a foștilor profesori, din unghiul prezenței pe front, este aproape imposibilă. Din acest motiv, recuperarea unora dintre combatanții interniști capătă o valoare

simbolică. Cu atât mai mult cu cât în volumul de față asistăm la o amplă investigație asupra unui interval istoric scurt, în care urmele documentare sunt puține și fragmentate. Liceul Internat a avut, totuși, șansa unei administrații excepționale, cea mai mare parte din arhivă fiind păstrată și salvată în timpul refugiilor sau mutărilor din timpul celor două conflagrații mondiale. Un merit aparte trebuie acordat directorului Theodor Bădărău, prezentat în volum, care a condus, cu excepția anului 1919, destinele școlii ieșene între 1913 și 1937.

40 de personalități negruzziste proeminente și o listă cu foști profesori și elevi căzuți pe front, cu datele aferente unităților în care au servit și locul în care au căzut, sunt prezentate cu pricepere și cu sentimentul datoriei față de înaintași, cartea devenind, fără îndoială, un reper în istoriografia Liceului, care a avut până acum șansa unor volume monografice consistente. O documentare serioasă, în Arhivele din Iași, parcurgerea unor periodice uitate, a Anuarelor Liceului, precum și o bibliografie consistentă au asigurat suportul întreprinderii autoarelor.

Nume celebre în cultura și știința română, care au ilustrat catedra universitară ori și-au făcut ucenicia la catedra sau pe băncile Liceului, au fost repertoriate în volum. Astfel, scurte biografii și datele militare ale prezenței în război sunt ilustrate pentru: I. Borcea, Demostene Botez, C. Fedeleș, Matei Millo, Mihai Ciucă, Mihai David, Vasile Bogrea, Victor Ion Popa, Mihai Ralea, Păstorel Teodoreanu, pentru a-i pomeni doar pe cei mai sonori. În listele finale ale volumului, sunt prezentați cei 25 de foști elevi și cei doi profesori care și-au pierdut viața în luptele Primului Război Mondial. Volumul merită aprecierile noastre și va deveni, cu siguranță, una dintre cărțile de vizită simbol ale Colegiului „Negruzzi” din Iași.

Cătălin Botoșineanu

Monica Nănescu, Oana Florescu, *Profesori universitari chimiști ieșeni participanți la Primul Război Mondial, Iași, Editura Palatul Culturii, 2018, 99 p.*

Inspirați de un proiect mai amplu al autorităților locale din Iași, care au propus instituțiilor culturale și administrative să-și rememoreze propriul efort în timpul Marelui Război, Muzeul Poni-Cernătescu a avut lăudabila inițiativă să consacre un volum omagial chimiștilor de la Universitatea din Iași care s-au ilustrat în timpul conflagrației mondiale. Așa se face că autoarele, muzeografe la amintitul așezământ, deja bine-cunoscute

publicului ieșean pentru contribuția lor semnificativă, prin expoziții, albume și articole de popularizare ale istoriei științelor fizico-chimice, au inventariat o listă de cinci chimiști care au făcut cinste Universității din Iași și disciplinei aferente. Petru Poni, Nicolae Costăchescu, C. V. Gheorghiu și Ilie Matei sunt cei care, fie la tribuna politică, în cazul lui Poni, sau efectiv pe front, au asumat datoria față de țară. În cazul lui Radu Cernătescu, cealaltă figură prezentă în volum, sănătatea precară l-a împiedicat să participe la război, însă este integrat în volum, fiind un membru ilustru în panoplia chimiștilor ieșeni fondatori de școală. În anii războiului, unii erau profesori consacrați ai Universității, precum Petru Poni sau N. Costăchescu, în timp ce C. Gheorghiu și I. Matei erau studenți în plină formare, când au fost chemați la arme.

Ineditul volumului constă în faptul că autoarele au gândit efortul de recuperare a istoriilor personale ale celor cinci chimiști cu un dublu scop, deopotrivă științific și de popularizare. Au fost creionate astfel tablouri generale ale profesorilor, la fiecare fiind alocat un capitol distinct activității din război. Important, dovadă a seriozității cercetărilor întreprinse de autoare în arhive, sunt editate părți din corespondența sau însemnările și amintirile profesorilor Poni, Costăchescu, Gheorghiu. În acest ultim caz, după știința noastră, asistăm la publicarea pentru prima oară a unor fragmente din amintirile de război. În istoriografia problemei, *Jurnalul de front* a lui N. Costăchescu, editat în anul 2007, este un câștig de durată, în timp ce doar frânturi din ampla corespondență a lui P. Poni, care încă își așteaptă editorul, au văzut lumina tiparului.

Cunoscătoare intime a evoluției chimiei în mediul universitar ieșean, cele două autoare nu decupează un eșantion izolat al disciplinei, ci ne introduc într-o lume în care sunt prezentate înrâuririle și labirinturile formării profesionale. Astfel încât, în volumul de față, nu avem doar istorii personale, ci și un scurt periplu în avaturile Facultății de Științe sau a evoluției cercetărilor aferente. Incursiuni în istoria științei sunt făcute la fiecare personalitate, ecourile internaționale ale descoperirilor ieșene și legăturile cu școlile de profil europene fiind un ingredient fertil al tablourilor din carte.

Revenind la modul cum și-au construit demersul, în primul rând este radiografiată personalitatea și devenirea profesională ale ilustrațiilor profesori care au slujit catedra universitară ieșeană. Sunt, în același timp, redată unele elemente care pot susține oricând un demers mai amplu, de restituire biografică completă a personalităților, cum ar fi, de exemplu, cazul lui C. Gheorghiu, care constituie capitolul cel mai dens în carte. Amintirile acestuia, participând în calitate de sublocotenent la lupte, sunt un

câștig extraordinar la dosarul războiului. Concomitent, este redat efortul fiecăruia în conflagrație, unitățile unde au fost repartizați, onorurile primite, perioada de convalescență după rănirea în lupte (C. Gheorghiu rănit în luptele din munții Cașinului) și editate părți din amintirile personale ale acestora. Din fondul familial Petru Poni sunt selectate câteva scrisori reprezentative pentru imaginea frontului de acasă de la Iași, modul cum se desfășura efortul asigurării cu lemne sau cu hrană pe perioada refugiului.

Recomandăm autoarelor o aranjare mai judicioasă a paginației volumului, care pe alocuri e greu de urmărit și, la o nouă ediție, de precizat contextul și locul în care s-au păstrat amintirile inedite ale lui C. Gheorghiu. Volumul doamnelor Nănescu și Florescu se constituie într-o reală reușită, care face cinste prestigioasei școli de chimie ieșene și Muzeului Poni-Cernătescu.

Cătălin Botoșineanu

Mihai Ștefănescu-Galați, *Răniți și ranite. Chirurgia Marelui Război*, ediție îngrijită, note și prefață de Richard Constantinescu, Iași, Editura „Gr. T. Popa”, 2017, 302 p.; Mihai Ștefănescu-Galați, *Amintiri din Marele Război*, ediție îngrijită și prefațată de Richard Constantinescu, Iași, Editura „Gr. T. Popa”, 2017, 215 p.

Deși poate părea, la o primă vedere, cumva anacronic, voi semnala în rândurile de față două volume, reeditate prin strădania domnului Richard Constantinescu, cunoscut istoric al medicinei și al personalităților care au ilustrat Facultatea de Medicină a Universității din Iași. Sper ca soluția semnalării împreună a lucrărilor să-și găsească justificarea în cele prezentate mai jos, textele fiind intim legate de povestea care le unește. În prima carte ni se dezvăluie entuziasmul unui medic la debutul războiului, care aștepta să-și facă datoria și care a găsit de cuviință să scrie îndrumări pentru proiectata chirurgie de război. Apoi, la finalul conflagrației, își fac locul *amintiri* deznădăjduite care parcă doreau să accentueze senzația foștilor combatanți ce conștientizau acut faptul că „războiul nostru nu și-a găsit rapsozii”. „Goarna n-a găsit modulațiile pe care le găsește lira” – era o constatare lucidă a doctorului Ștefănescu-Galați, care ne avertiza că o istorie a războiului nu poate fi una doar din perspectivă militară.

În cadrul sărbătorilor Centenarului, în care parcă nu putem privi decât eroizând efortul românesc de război, reevaluarea gândurilor medicului

Mihai Ștefănescu-Galați, pe alocuri extrem de critice la adresa autorităților militare și medicale, devine un efort salutar. *Amintirile* sale nu sunt doar simple impresii în jurul unor chestiuni de igienă sanitară. Având în spate experiența de doi ani ca medic de ambulanță și de spital militar, reflecțiile acestuia se constituie, poate, în cea mai bună analiză a gândirii militare românești din perspectiva asigurării nevoilor medicale ale trupeii și ale populației civile din zona de încartiruire.

Profesorul Richard Constantinescu a asumat un adevărat proiect editorial și istoriografic deopotrivă, iluștrii săi antecesori fiind scoși efectiv la lumină. Volumele despre Gr. T. Popa sau, mai nou, despre N. Leon au beneficiat și de aportul unor surse inedite păstrate de urmașii familiilor. Din această perspectivă, punerea în circulație a unor arhive personale inedite, identificarea și salvarea altora considerate pierdute devine o întreprindere de pionierat în spațiul medical ieșean.

De data aceasta, în atenția editorului a intrat un medic uitat, profesorul Facultății de Medicină Mihai Ștefănescu-Galați. Titular al Catedrei de urologie, al doilea fondator al disciplinei la noi în țară, după profesorul Herescu de la București, personalitatea doctorului Ștefănescu-Galați are relevanță, prin volumele reeditate în 2017, din perspectiva aportului medicilor militari la conturarea memoriei Marelui Război. De altfel, personalitatea lui Ștefănescu-Galați a fost una multiplă. Profesor, din 1915, al Facultății de Medicină din Iași, medic al Spitalului Sf. Spiridon, *spiritus rector* al urologilor interbelici, scriitor de talent, apropiat de cercul revistei *Viața Românească*, Ștefănescu-Galați a făcut parte din categoria celor care și-au asumat ca deviză de viață munca: „dacă nu sapi adânc, nu capeți rod de seamă”.

Născut la Galați, în 1874, va urma cursurile secundare la Liceul Național din Iași, cele universitare la Facultatea de Medicină din București. După absolvire, alege să devină medic la spitalele unor orașe mici din Moldova, adept convins al rolului medicinei sociale. Se întoarce la București, unde se va specializa în disciplina urologie, după care, în 1915, vine la Iași, slujind câteva decenii Facultatea de Medicină. Moare în 1945, în capitală, acolo unde alege să fie incinerat. În perioada Marelui Război, Ștefănescu-Galați a fost medic militar, inițial pe ambulanțele din primele linii, urmând armatele în luptele din anul 1916, din Transilvania și apărarea capitalei, apoi, în 1917, este avansat la gradul de colonel și numit șef al spitalului mobil din cadrul Diviziei a 9-a. S-a ilustrat în lupta contra tifosului în zona cuprinsă între Tecuci și Nămolosa.

Inițial, volumele medicului Mihai Ștefănescu-Galați au apărut, în 1916, la debutul războiului și, respectiv, în 1921, când s-au decantat amintirile din timpul conflagrației. Titlurile originale cu care au văzut

lumina tiparului au fost: *Călăuza medicului militar în campanie* și, respectiv, *1916-1918. Amintiri din războiu*. Rațiunea acestor reeditări aparținut profesorului Richard Constantinescu, care a înțeles că personalitatea medicului Ștefănescu-Galați ar fi fost fracturată dacă nu s-ar fi publicat simultan ambele volume. Tot profesorului Constantinescu îi aparține soluția acordării unor noi titluri, probabil pentru o mai bună receptare și publicitate editorială.

Primul volum, *Răniți și ranite*, are o introducere intitulată *Lacrima potrivită*, cu o cercetare extrem de atentă a editorului și care a condus, inevitabil, la îndreptările biografice convenite lui Ștefănescu-Galați. Volumul este conceput, și botezat în acest fel, ca o *călăuză* a medicilor în război. Autorul nu era un debutant în ale chirurgiei, medicul Ștefănescu-Galați, colaborator vechi al *Revistei științelor medicale*, fiind consacrat deja în lumea științifică medicală și având experiența de medic pe ambulanță în războaiele balcanice. Având în spate o documentare serioasă, în literatura franceză, engleză și germană, medicul Ștefănescu-Galați găsește de cuviință să reunească într-un îndrumar toate noutățile legate de tratarea plăgilor provocate în război.

Cartea nu se rezumă doar la chestiuni referitoare la tehnica medicală, ci propune un adevărat program de restructurare a serviciului sanitar, și, în mod special, al ambulanțelor sanitare, numite inspirat de Ștefănescu-Galați „avangarda sănătății”. Mobilul real al acestor reflecții îl constituia, de fapt, luciditatea și tăria de a spune lucrurilor pe nume, asemeni unei „vederi după natură”, doctorul neezitând să-și dojenească colegii medici pentru lipsa de autoritate în fața superiorilor militari, inclusiv pentru lașități financiare sau chiar medicale. În numele „chemării de a lecu”, Ștefănescu-Galați a considerat necesar să își „spună cuvântul”, un articol dur pe această temă fiind publicat în revista *Viața Românească*, în 1913. O lectură atentă a îndrumărilor din volum, dar mai ales a lipsurilor identificate în organizarea posturilor de prim ajutor, a ambulanțelor divizionare, a spitalelor mobile, a formațiunilor sanitare din urmă, sau a celor din țară, ne poate oferi explicații solide asupra multor „morți inutile” din timpul conflagrației. Mai ales că, ne avertiza doctorul Ștefănescu-Galați, „sacrificiul lor nu a fost trecut în bugetul morții”.

Amintirile din război – al doilea volum – sunt izvorâte din sentimentul „caliciei sufletești cu care am ieșit din război” și a faptului că unele dintre predicțiile sale s-au adevărit. Rememorările doctorului Ștefănescu-Galați sunt foarte dure pentru cei puțin obișnuiți cu reflecțiile lucide asupra anilor conflagrației. De altfel, chiar autorul le-a simțit uneori „prea crude”. În primul rând, adept al adevărurilor medicale,

doctorul deplânge victimele epidemiilor. Ne spune deschis că pentru unele dintre acestea exista o cale de salvare, dar orbirea și lașitatea factorilor militari și medicali i-au condamnat din start. Comandanții militari au înțeles greu că tifosul era o boală de poliție sanitară, nicidecum una căreia i se putea prescrie terapii medicale. Din acest motiv, cumulat cu lipsa zonelor de carantină, libertatea trupelor de a se mișca și cantona în sate, îngrămădirea mult prea multor divizii pentru refacere între Siret și Prut, la nord de Vaslui, au făcut ca măsurile de prevenție să fie minime în prima parte a anului 1917. Nu se ferește să-și eticheteze colegii medici, mulți ezitând în ceasul cel mare să-și facă datoria în cadrul spitalelor militare. I-a indicat pe cei care au preferat să rămână la Iași, ori să se refugieze la Odessa sau Paris, aceste dezertări și altele, descrise chirurgical în carte, „constituind coborârile pe care le-a adus războiul”.

Amintirile lui Ștefănescu-Galați se constituie într-o frescă greu de evitat de istoriografia războiului, mai ales că, în opinia sa, concluziile conflagrației „nu trebuie trase numai după faptele de arme”. Era deplin conștient că, „în materie de ideal național, ar trebui să plutim în sferă ceva mai înalte”. La fel de rece susținea că izbânzile cele mari, din 1918, le-am reușit „fără armată”, a se citi, cred, fără lupte dure pe front ca cele din 1916. Raționamentul său îl ducea la concluzia că „legi mai tari decât orice arme conduc destinele popoarelor”. Astfel, amintirile sale nu sunt doar simple constatări, ci pot fi lecturate în cheia unor „nădejdi viitoare” asupra învățămintelor faptelor din război, sau, parafrazându-l pe doctorul Ștefănescu-Galați, cum anume s-a răspuns la „chemarea țării”.

Felicitări editorului și Universității de Medicină „Gr. T. Popa” din Iași pentru susținerea unor asemenea proiecte editoriale și pentru dorința de a salva parte din patrimoniul memorial al lumii medicale ieșene.

Cătălin Botoșineanu

Elena Bogdan, Petru Bogdan (1873-1944). Savantul, profesorul, cetatea, ediție îngrijită și note de Tereza Culianu-Petrescu și Gelu Bourceanu, prefață de Gelu Bourceanu, Iași, Editura Polirom, 2018, 298 p.

Semnalez, în rândurile de față, o apariție în colecția Biblioteca Memoria a prestigioasei edituri ieșene Polirom, care marchează o dublă omagiere, a profesorului Petru Bogdan și a fiicei acestuia, Elena Bogdan, autoarea volumului memorial. Povestea merită prezentată, întrucât are legătură cu posteritatea elitelor interbelice ale Universității și ale urmașilor

acestora în Iașul comunist. În același timp, are legătură cu instituția Arhivelor, locul unde s-au ascuns și păstrat manuscrise și fonduri de furia sau atenția prea mare a autorităților comuniste. Și în acest caz, figura cunoscutului director al Arhivelor din Iași, Gheorghe Ungureanu, care l-a întâlnit personal pe savantul Petru Bogdan și a preluat, cu mari riscuri, documente ale familiei, merită amintită pentru grija cu care a salvat manuscrisul cărții de față și, oarecum, posteritatea acestuia.

Petru Bogdan a fost unul dintre iluștrii profesori ai Universității din Iași, rector al așezământului, între 1926 și 1932, și fondator al disciplinei Chimie fizică. Între 1906 și 1940 a onorat catedra universitară, creând discipoli de prestigiu, publicând manuale, cursuri și tratate, făcându-și un crez din datoria de a sluji cetatea, termen inspirat ales de editori, profesorul Gelu Bourceanu și fiica Elenei Bogdan, Tereza Culianu-Petrescu. Membru marcant al Academiei Române, prestigiul său va ajunge curând la nivel internațional, cercetările și experimentele ieșene ale profesorului Bogdan fiind publicate în reviste de chimie din afara țării. După ieșirea la pensie, în 1940, aura sa de bun organizator nu a rămas fără ecou. S-a ocupat mai mereu de destinele contabile ale unor prestigioase reviste ieșene, a fost administratorul căminului studențesc și unul dintre universitarii apreciați de studenți pentru spiritul său împăciuitor și „permanent ocrotitor al celor timizi și al celor descurajați”. Este solicitat să preia destinele Fundațiilor Regale din Iași, instituție pe care, la scurt timp, se vede nevoit să o evacueze în bune condiții. Episodul refugiului i-a fost fatal, la Mediaș, în noaptea de 28 martie. Epuizat de munca depusă, se stinge. Soția sa, la scurtă vreme, a obținut permisiunea să își reînhumeze soțul la Iași.

Povestea acestei cărți începe în anii 1971-1972, când fiica lui Petru Bogdan, profesoara Elena Bogdan (1907-2000), a început să scrie la manuscrisul unei evocări a tatălui. Plecarea fiului ei în Italia, istoricul Ioan-Petru Culianu, care ulterior este condamnat de autoritățile comuniste în contumacie, a pus familia în fața anchetelor și instigărilor Securității. Astfel încât, casa familiei este supusă perchezițiilor și rechizițiilor unor documente rămase de la fiul plecat. În acest context, Elena Bogdan, care s-a temut pentru arhiva familiei, se gândește să salveze o parte dintre documentele și cărțile rămase de la tatăl ei, depunând la Biblioteca Academiei din Iași un mic fond. Aflând că acest fond de arhivă „a ars”, indignată, ea a încercat să ofere o altă soartă arhivei rămase, distribuind-o la mai multe instituții din Iași. Șansa a făcut ca o donație consistentă să fie alocată Arhivelor Statului, în 1974, Elena Bogdan alegând să lase instituției inclusiv manuscrisul volumului de față. O încercare de a-l

publica a fost făcută în 1972, însă Editura Junimea din Iași a considerat că evocarea unui personaj important al Universității din Iași, dar care a funcționat într-o perioadă a regalității, era inoportună. În vederea publicării, înțelegând rigorile ideologice, Elena Bogdan a inserat în manuscris câteva pasaje în acord cu ideologia vremii, pasaje pe care în volumul de față editorii le-au eliminat pentru a o „elibera pe autoare de umiliința autocenzurii la care se supuse din pietatea filială”.

Volumul prezintă amintiri extrem de prețioase despre viața în Iașul primei jumătăți a secolului al XX-lea, familia Bogdan locuind în casele din curtea Bisericii Barnovschi, iar după 1926, în str. Atanasie nr. 13, astăzi în spatele Universității de Medicină, în familie fiind crescuți șapte copii, o fată fiind din prima căsătorie a profesorului. Elena Bogdan a fost singura care i-a urmat cariera tatălui, fiind la rândul ei profesor de Chimie la Universitatea ieșeană. Amintirile sale prezintă cu precădere frânturi din viața de familie, sfera de relaționare a tatălui, aspecte din viața universitară în care acesta a fost implicat, multe detalii tehnice, legate de producția științifică a profesorului. Paginile emoționante din volum sunt cele legate de universul casnic, mai ales perioada copilăriei, unde sunt descrise secvențe extrem de reușite. Pentru istoriografia Universității din Iași, volumul se constituie într-o premieră. Este descris, pentru prima oară după știința mea, un profesor în intimitățile de zi cu zi, atât cele familiale, cât și cele profesionale. Sunt detalii concludente asupra statutului pe care îl avea un universitar în epocă, dar și amintiri extrem de prețioase despre o geografie simbolică a Iașului până la cel de-al Doilea Război Mondial. În încheiere, o felicităm pe doamna Tereza Culianu-Petrescu, care a reușit să își vadă realizată această datorie de suflet, editarea amintirilor mamei sale, volum care aruncă atâtea lumini asupra Iașului universitar și asupra vieții de familie a unui intelectual interbelic.

Cătălin Botoșineanu

Maria, regina României, *Jurnal de război*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefață de Lucian Boia, București, Editura Humanitas, 3 vol.: vol. I, 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916), 2014, 502 p.; vol. II, 1917-1918, 2015, 492 p.; vol. III, 1918, 2015, 457 p.

Personalitate impresionantă pentru istoria României, erou al Războiului de Întregire, regina Maria a prezentat un interes deosebit pentru

istorici. O sursă importantă în refacerea vieții și a implicării ei în război sunt memoriile publicate în mai multe rânduri și mai multe ediții. Memoriile reginei Maria au început să fie editate încă din perioada interbelică. *The story of my life*, în trei volume, apărute la Londra în 1934-1935, au fost publicate și în limba română, cu titlul *Povestea vieții mele*. Succesul acestei ediții este justificat prin seria de reeditări după 1989. Apoi, *Însemnările zilnice* au apărut în zece volume în perioada 2006-2013. Ele nu au cuprins însă perioada războiului. Lipsa a fost completată prin publicarea volumelor *Maria, regina României. Jurnal de război* ce cuprind, în detaliu, perioada 1916-1918, cu unele însemnări din 1910-1916. Cele trei volume, apărute la editura Humanitas, parte a seriei „Vintage”, colecție ce s-a remarcat prin volumele de memorii (jurnale, amintiri) ale unor personalități din secolele XIX-XX, sunt rodul muncii Ancăi Bărbulescu, ce s-a preocupat de traducerea din limba engleză a jurnalelor, și a lui Lucian Boia, care a îngrijit și prefațat ediția.

Editorul a păstrat împărțirea pe capitole conform jurnalelor reginei Maria. Astfel, cele trei volume cuprind 14 capitole. De asemenea, Lucian Boia a oferit, la începutul fiecărui capitol, un scurt rezumat, trimiteri și sugestii de nume și evenimente pentru a dirija cititorul și pentru a nu aglomera și încurca lectura în detalii evenimentiale, unele mai puțin importante.

Volumele prezintă viața familiei regale în vreme de război, nu doar cu activitățile oficiale ale reginei (întâlnirile cu oamenii politici și delegațiile străine sau implicarea deosebită în activitatea din spatele frontului, prin inspecțiile la spitalele militare), ci și cu viața cotidiană, cu drame, bucurii și aniversări de familie. Producându-se în condiții excepționale, activitățile expuse în jurnale se repetă, însă sunt și unele momente particulare, asupra cărora regina stăruie (drame personale, întâlniri cu persoane speciale care au avut o importanță deosebită pentru regina Maria etc.)

Cele trei volume, bine prelucrate, conțin note de subsol cu informații despre personalitățile care apar în text și note explicative ale unor evenimente. De asemenea, în cel de-al treilea volum au fost însumate indicele de nume pentru toate cele trei volume, pentru o căutare facilă a personalităților. Ediția este una necenzurată, fiind expuse fără nici o omisiune gândurile reginei despre evenimente sau personalități.

*

Primul volum, *Maria, regina României. Jurnal de război: 1916-1917 (precedat de însemnări din 1910-1916)*, este unul consistent, bogat în informații legate de viața reginei. Este constituit dintr-un prolog ce

cuprinde *Amintiri și mărturisiri: primii pași ai unei prințese (1910-1916)* și alte șapte capitole.

Prologul prezintă o serie de detalii din viața viitoarei regine. Notițele din această parte surprind amintiri din copilărie și relațiile de rudenie ale Mariei (mai ales atașamentul deosebit față de rudele sale din Rusia și o serie de amintiri referitoare la regina Victoria, dar și relațiile cu alți membri ai familiei sau persoane apropiate din acea perioadă a vieții).

Un interes deosebit pentru cititor îl reprezintă mențiunile primelor întâlniri cu principele Ferdinand și impresiile asupra viitorului rege al României, aspirațiile și speranțele privind căsnicia, Maria fiind considerată în țară drept *une bonne partie*. Sunt evocări ale logodnei cu principele Ferdinand, relațiile cu regele Carol și regina Elisabeta, perspectiva asupra relației dintre regele Carol și principele Ferdinand, „cazul Văcărescu” sau despre unii oameni politici români. Următoarea parte a cărții este o incursiune în anul 1914, cu referire la moartea regelui Carol I. Ea descrie procesiunile și ceremonialul înmormântării primului rege al României.

În paginile următoare încep notițele din 14/27 august 1916, dată ce marchează intrarea României în război. Evenimentele sunt notate zilnic, în momentul desfășurării acțiunilor. Din parcurgerea lor observăm atitudinea reginei față de război și bucuria față de opțiunea României: „țărișoara noastră a devenit aliata Angliei mele iubite, a Franței, a Rusiei...”. În același timp, regina Maria a conștientizat lupta interioară a regelui Ferdinand privind decizia de a intra în război împotriva Germaniei, compensată ulterior cu popularitatea lui crescândă. Alături de problemele și intrigile politice legate de situația de război, relația tensionată cu Brătianu și întâlnirile cu diplomații străini, sunt expuse și problemele personale. Regina suferea că nu poate să facă mai mult pentru front, descrie relația apropiată cu Barbu Știrbey, dar și boala lui Mircea și, ulterior, durerea pierderii copilului.

Regina a încercat să își depășească statutul de suverană ce nu guvernează și s-a implicat și în viața politică. A avut o relație dificilă cu Brătianu, om cu „prejudecăți vechi și politici de partid”.

Primul volum se încheie cu evenimentele din lunile martie-mai 1917, regina fiind preocupată de situația din Rusia, nu doar ca aliat al României, dar și din perspectiva sorții rudelor sale de acolo. Acest volum, ce cuprinde primele șapte caiete, cu accent pe evenimentele din perioada august 1916 – mai 1917, descrie un interval de timp scurt, dar foarte încărcat. Regina nu a expus doar preocupările sale zilnice legate de spitale și serviciul sanitar, ci și întâlnirile dese cu diplomații străini și încercările de a depăși condiția sa de femeie. Alături de frustrarea și

nemulțumirile legate de regele Ferdinand, cititorul îi cunoaște trăirile în fața pierderii unui teritoriu românesc și a retragerii la Iași, dar mai ales durerea pierderii micului principe Mircea.

**

Volumul al doilea cuprinde perioada mai 1917 – aprilie 1918 și valorifică următoarele patru caiete: VIII, IX, X, XI. Însemnările din această etapă ilustrează o perioadă încărcată în evenimente și o implicare tot mai mare a reginei în diferite acțiuni. Organizarea activităților caritabile și realizarea inspecțiilor la spitale, odată cu agravarea treptată a situației de pe frontul românesc, erau direct proporționale cu implicarea ei în viața politică românească. În aceste inițiative politice a fost susținută de Barbu Știrbey, problemele politice ocupând un rol din ce în ce mai important în cadrul întâlnirilor dintre cei doi: „Ne-am tot gândit cum l-am putea ajuta mai bine pe Nando, cum să-l îndrumăm către cele mai bune soluții”.

Veștile triste din viața politică au amplificat și mai mult nefericirea reginei, mai ales că se împloteau cu știrile de pe front, cu cele din Rusia, dar și din Franța, care păreau aliați indiferenți la sacrificiul românilor și la dificultățile acestora de pe front. Situația din Rusia revenea tot mai des în paginile jurnalului, în special în condițiile preluării puterii de către bolșevici.

Volumul al doilea redă trăirile, tensiunile și momentele care au însoțit semnarea păcii de la București, regina intrând în conflict cu mai mulți oameni politici care erau favorabili semnării acesteia. Maria s-a exprimat total împotriva păcii separate: „numai pace nu”, negând această opțiune pentru regele Ferdinand, care, odată cu declarația de război, se întorsese definitiv împotriva țării sale. Regina a amintit dese certuri cu regele Ferdinand dar, în același timp, și apropierea și prietenia strânsă cu acesta „datorită sau din cauza nenorocirilor”.

Singurele momente de bucurie au fost știrile bune din Basarabia și întâlnirile cu delegații basarabeni.

Cel de-al treilea volum al *Jurnalului de război* cuprinde evenimentele desfășurate în intervalul martie-decembrie 1918. Ultima parte prezintă trecerea de la perioada cea mai dificilă, de luptă a reginei împotriva unei păci pe care nu o putea accepta la revenirea triumfală la București.

Volumul începe cu o prefață, la fel ca și cele anterioare, urmată de o cronologie a evenimentelor Primului Război Mondial. Ulterior sunt expuse ultimele trei jurnale: XII, XIII și XIV. Este evocată o perioadă foarte dificilă pentru regina Maria, marcată de pacea separată, dar și de

unele probleme de familie. Basarabia a ocupat atenția Mariei, dar bucuria reginei a fost limitată de constatarea că viitorul României se menținea nesigur. Semnarea tratatului de pace din 1918 a însemnat, pentru ea, o trădare și sfârșitul luptei pe care a dus-o, „crima a fost înfăptuită, suntem sclavi, suntem mutilați, cârpiți”. În același timp, era dezamăgită de oamenii politici români, de atitudinea lor, de faptul că nu luptă pentru idealul lor până la capăt.

„Nebunia lui Carol”, căsătoria principelui cu Zizi Lambrino, a fost și ea relatată în jurnal. Regina s-a simțit trădată și a considerat că fiul își trădase întreaga familie, dar a încercat să îi justifice acțiunile și să îi caute scuze. Regina a luptat pentru copilul său, având discuții cu Carol și căutând să-l convingă de consecințele dezastruoase ale dezertării și căsătoriei. Situația de compromis la care s-a ajuns a mulțumit-o.

Paginile jurnalului consacrate toamnei lui 1918 au fost marcate de bucuria unei victorii apropiate a aliaților în care crezuse cu atâta ardoare în 1916. Această bucurie a fost alimentată de știrea eliberării orașelor românești de trupe germane și de cea a realizării idealului național.

Jurnalul se încheie cu data de 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, ziua de naștere a principesei Ileana. Momentul a însemnat finalul unei epoci pentru România (Vechiul Regat) și deschiderea spre un nou început, luminos pentru România Mare. Alegerea zilei ar putea fi una simbolică cu atât mai mult cu cât regina a accentuat de-a lungul întregului jurnal rolul de mamă, reflectat și prin implicarea în aniversările copiilor. În același timp, menționând că îi primise în audiență pe generalul Berthelot și pe Rosetti, ea demonstra continuitatea rolului său politic pentru tânărul stat.

Cele trei volume completează seria de memorii ale reginei Maria, iar cititorii au posibilitatea să descopere latura de monarh, de inițiatoră a activităților caritabile, dar și de soție, femeie și mamă a suveranei. De asemenea, volumele reprezintă un instrument de lucru pentru cei interesați de viața din spatele frontului, de trăirile cotidiene la știrile de pe front, de bucuria victoriei, dar și intrigile vieții politice.

Iana Balan

Ion Guceac, Gheorghe Cliveti, Gheorghe E. Cojocaru (coord.), Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere, coord. Chișinău, Iași, Editura Vasiliana '98, 2016, 565 p.

Preocuparea pentru studiul istoriei universitare, atât din perspectivă instituțională, cât și a corpului profesoral și studentesc, este des întâlnită

în ultima perioadă, iar aparițiile editoriale dedicate elitei universitare ieșene sunt din ce în ce mai numeroase. În această categorie se încadrează și volumul dedicat profesorului universitar Constantin Stere.

În anul 2015 s-au împlinit 150 de ani de la nașterea profesorului și omului politic Stere, bun prilej de întâlnire, în cadrul unei manifestări științifice, a tuturor celor care sunt preocupați de acest subiect. Conferința a fost organizată la Chișinău, sub egida Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău.

Lucrările prezentate în cadrul simpozionului au fost reunite în volumul de față, *Constantin Stere – prozator, publicist, jurist și om politic. 150 de ani de la naștere*. Cartea cuprinde treizeci și trei de studii și comunicări structurate pe trei secțiuni, *Restitutio* și un cuvânt omagial semnat de academicianul Gheorghe Duca, Președintele Academiei de Științe a Moldovei. Textele redau aspecte din viața și opera lui Constantin Stere. Academicianul Gheorghe Duca a subliniat în cuvântul său parcursul academic al profesorului, precum și debutul său publicistic, care a avut loc în perioada studenției, identificat ca „moment inaugural al procesului de elaborare, dezvoltare și impunere a unui nou concept –«poporanismul», devenit apoi doctrină și curent politic” (p. 15-19).

Prima secțiune a volumului, intitulată *Constantin Stere și idealul unității naționale*, cuprinde paisprezece studii. El urmărește parcursul spre „înfăptuirea idealului unității naționale”, pornind de la profesiunea de credință exprimată de Stere că „există un singur popor între Nistru, Tisa, Dunăre și Marea Neagră” (p. 12). Amintim aici contribuțiile academicianului Dan Berindei, text inaugural al secțiunii, *Constantin Stere, exponent al națiunii române*, și a profesorului Gheorghe Cliveti, *Problema națională și „aderarea” României la Tripla Alianță*, texte care surprind contextul istoric. În următorul articol, profesorul Gheorghe Negru ni-l prezintă pe *Constantin Stere în vizerul poliției secrete a Imperiului Rus*. Stere a fost arestat încă de la vârsta de 18 ani (1883) și apoi exilat (1886) în guberniile siberiene Tobolsk și Eniseisk, pentru activitatea revoluționară. În continuare, Vlad Popovici subliniază implicarea omului politic Stere ca mediator în timpul crizei interne a Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria între anii 1911 și 1912 și scoate în evidență rolul jucat de acesta. Raportându-se tot la „idealul unității naționale” a lui Stere, profesorul universitar ieșean Ion Agrigoroaiei scrie în volumul colectiv despre *Constantin Stere și „politica idealului românesc, integral”*, iar Gheorghe Cojocaru despre *Unirea Basarabiei cu România în*

concepția lui Constantin Stere. În completarea acestora, Ioan Drăgan prezintă *Documente privind Basarabia în Arhivele Naționale ale României*. Tot în prima parte sunt încadrate intervențiile lui Nicolae Enciu, *Constantin Stere – doctrinarul. La 150 de ani de la nașterea Marelui Singuratic al primei jumătăți de secol XX românesc*, și a academicianului Valeriu Pasat, „*La masă cu împăratul*” *Constantin Stere la întâlnirea istorică de la Constanța, dintre țarul Nicolae al II-lea și Regele Carol I*, prin care ne indică atât faptul că profesorul a avut o contribuție decisivă la „fundamentarea poporanismului” (p. 126-134), cât și faptul că și-a păstrat orientarea progermană, deși în timpul mandatului de rector al Universității ieșene a participat la dineul oferit țarului. (p. 150).

Cercetătorul Ion Negrei ni-l prezintă pe C. Stere deputat în Sfatul Țării al Basarabiei, scoțând în evidență discursurile rostite în această ipostază. Rămânând pe acest palier, Svetlana Suveică contribuie cu *O (micro)istorie a Unirii Basarabiei cu România. Discuțiile dintre Pantelimon, V. Sinadino, Al. Marghiloman și C. Stere (1918)*. Un articol care captează atenția cititorului este cel al lui Vitalie Vărațic, *Conflict dintre generații sau concurs de împrejurări? Cazul Constantin Stere, tatăl – Gheorghe Stere, fiul*. Acesta prezintă felul în care Constantin Stere a fost perceput de către fiul său, iar pentru a exemplifica, amintim doar etichetarea lui ca „terorist”, în contextul executării arestului din 1940 a lui Gheorghe Stere și învinuirea de „trădare politică”, adresată în 1951 (p. 225). Tot în această categorie, a istoriei familiei, se încadrează și articolul profesorului Dinu Poștarencu, care scrie despre *Proprietățile funciare ale părinților lui Constantin Stere*. Prima secțiune a volumului conferinței internaționale se încheie cu articolul Mariei Danilov, *Constantin Stere și drama intelectualilor basarabeni de stânga*, care prezintă modul în care profesorul și omul politic Stere a fost perceput de contemporanii săi.

A doua parte a volumului, intitulată *Opera și concepțiile politico-juridice ale lui Constantin Stere*, cuprinde nouă texte. Acestea sunt studiile prezentate în cadrul secțiunii Științe Juridice și Filozofice, care abordează subiecte precum: contribuția lui C. Stere la modernizarea instituțiilor constituționale românești; C. Stere apărător al drepturilor și libertăților omului; concepțiile politico-juridice ale lui C. Stere; evoluția învățământului universitar juridic în viziunea profesorului universitar C. Stere etc. Amintim aici textul lui Ion Guceac, *Profesorul Constantin Stere – Întemeietor al dreptului constituțional românesc*, în care arată faptul că juristul a fost primul care a enunțat o serie de elemente definitorii ale dreptului constituțional în spațiul românesc. Profesorii Gheorghe Avornic și Raisa Grecu au prezentat *Opera juridică a lui Constantin Stere –*

tezaur științific nevalorificat, amintind de cele patru lucrări care alcătuiesc opera juridică a acestuia. Rămânând în spațiul academic, autorii publică, în același volum, articolul *Constantin Stere – profesor și rector universitar*, unde sunt surprinse o serie de activități pe care acesta le-a desfășurat la Facultatea de Drept și la conducerea Universității din Iași.

În urma conferinței susținute în cadrul aceluiași simpozion, profesorul ieșean Dan Mătă a publicat textul *Locul lui Constantin Stere în gândirea juridică românească*. Autorul este de părere că „întreaga operă juridică a lui Constantin Stere se construiește în jurul a două idei fundamentale: ideea colectivității sociale și ideea individualității umane” (p. 305). Autorii Cătălin Turluc și Marius Balan prezintă orizontul juridic larg a lui Constantin Stere în articolul *Constantin Stere și Constituția României din 1923*. Profesorul Andrei Smochină, în articolul *Principiul autonomiei locale în opera profesorului Constantin Stere*, este de părere că juristul Stere a „cultivat doctrina autonomiei locale” (p. 323). În același registru este scris și articolul aparținând lui Gheorghe Bobână, *Actualitatea doctrinei poporaniste a lui Constantin Stere* și cel al Lidiei Troianowski, care subliniază asemănarea dintre C. Stere și N. Mihailiwsky, *C. Stere – N. Mihailiwsky: confluențe ideatice-estetice*. Rodica Ciobanu și Mariana Roșca au alcătuit studiul *Dimensiuni multiculturale ale individualității la Constantin Stere*, care încheie seria intervențiilor dedicate operei și concepțiilor politico-juridice ale lui Constantin Stere.

Ultima secțiune a lucrărilor științifice scoate în evidență moștenirea publicistică și literară a lui Constantin Stere, care pun în lumină cunoștințele din domeniile filologiei, sociologiei, politologiei, literaturii universale, istoriei științei etc. În cadrul acestei secțiuni sunt zece texte. Articolele publicate de Mihai Cimpoi, *Publicistica lui Constantin Stere între doctrinarism și proză de idei*, Haralambie Corbu, *Vocația literar-artistică a politicianului Constantin Stere*, și Ion Hadârcă, *Stereograme vizionare în publicistica lui Constantin Stere*, ne arată faptul că publicistul Stere, dincolo de doctrina „socialistă și poporanistă”, a fost un europenist și, în „pofida antimetafizicului său preconcept, acesta a posedat organic vocația gândirii metafizice” (p. 399). Din perspectiva „polemicilor literare”, profesorul ieșean Bogdan Crețu scrie articolul *Constantin Stere – polemistul*, fiind de părere că acesta nu este un critic literar, ci mai degrabă un ideolog.

Făcând trecerea spre „publicațiile periodice”, Victor Durnea scrie despre *Constantin Stere și „Lumina” (1917-1918) – din „Preistoria” Ziarului*, iar Răducu Rușeț despre *Constantin Stere și „Viața Românească”*, în care este subliniat faptul că Stere și Ibrăileanu au avut

inițiativa editorială de a publica prestigioasa publicație de orientare științifică, literară și politică. Vlad Caraman propune studiul *Constantin Stere. Elemente de poetică a Bildungsromanului*, prin care își exprimă ideea conform căreia romanul lui Constantin Stere cuprinde elemente esențiale ale unei opere de ficțiune, „fiind marcat de cele mai însemnate tipare de scriere a unui *Bildungsroman*” (p. 457). În această categorie se încadrează și articolul lui Iurie Colesnic, *Un prozator între ficțiune și memorialistică*. Ultimele două studii din această secțiune ni-l prezintă pe Constantin Stere în ipostaza de critic literar. Teodor Cotenic scrie articolul *Constantin Stere și limba română literară*, iar Vitalie Răileanu, *Constantin Stere – critic și eseist*, în care afirmă faptul că „critica sa este combativă, polemică, uneori mușcătoare. Alteori, pagini de exaltare lirică colorează afectiv expunerea” (p. 482).

Ultima parte, *Restitutio*, cuprinde un text care aparține profesorului Cătălin Bordeianu, *Elogiu lui Constantin Stere la vârsta dilematicelor idealuri*, unde accentul este pus pe activitățile din perioada studenției acestuia. Volumul se încheie cu o reeditare a studiului sociologic și juridic care aparține profesorului Constantin Stere, publicat în anul 1897.

Apariția editorială oferă o „imagine cvasi exhaustivă” a etapelor vieții și activității științifico-didactice, literare și politice a lui Constantin Stere și este un instrument de lucru bine alcătuit ce poate fi folosit atât de cercetători, cât și de cei pasionați de subiect. Cuprinsul și rezumatele traduse în limba engleză oferă posibilitatea volumului de a fi introdus într-un circuit internațional.

Petronela Raluca Podovei

Andi Mihalache, *Idem et Ipse. Centralism și localism în proiectele muzeale din La Belle Époque*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, 202 p.

L’historien de Jassy, Andi Mihalache, s’est fait remarquer, ces dernières années, par une série d’études et de livres consacrés aux conceptions et aux polémiques se trouvant dans les coulisses du fonctionnement des musées roumains, de la fin du XIXe et du début du XXe siècle. Jusqu’à présent, on n’a pas approché d’une telle manière ce sujet; c’est pourquoi son analyse permet d’envisager différemment les problèmes des musées de cette époque-là. Il s’agit d’une perspective analytique, basée, non seulement sur la recherche des documents inédits, mais aussi sur des données puisées à des mémoires ou à des journaux ou par le recours à des

situations rencontrées dans les pays initiateurs des modèles et des conceptions concernant l'organisation des musées, comme la France et l'Allemagne, entre autres.

Il faut retenir, dès le début, quelques précisions que l'auteur a faites:

Le présent travail n'est qu'une mise en œuvre qui ne recourt pas à toutes les sources disponibles. Son point de départ est constitué par l'étude que nous avons publiée dans *Historia Universitatis Iassensis*, n° V/2014, p. 159-279. Nous avons décidé d'utiliser tout d'abord les informations de l'Archive du Musée National d'Antiquités, informations auxquelles nous avons eu accès grâce à nos collègues, Roxana Dobrescu et Radu Băjenaru, chercheurs à l'Institut d'Archéologie « V. Pârvan » de Bucarest. L'évolution du musée au carrefour des épistémês modernes en train de s'affirmer ou même en opposition fera l'objet d'une autre intervention.

La table des matières de la présente étude enregistre huit parties structurales, en vue de délimiter thématiquement le texte et pour marquer le passage d'une conception à l'autre, d'un espace géographique à l'autre, d'une génération à l'autre, etc.

La première partie du livre, intitulée *Périple historiographique*, c'est un exposé historiographique des idées d'Édouard Pommier, de Dominique Poulot, de Françoise Bercé, de Thierry Gasnier, d'Odile Parsis-Barubé. Les livres que l'auteur cite comprennent quelques-unes des analyses les plus complexes des localismes modernes.

La deuxième partie, *Les dilemmes des pères fondateurs*, fait le point des débats scientifiques du XIXe siècle portant sur l'évolutionnisme. Les idées initialement véhiculées sont empruntées à Lamarck et à Darwin, afin de parvenir à mentionner les éléments qui ont créé le cadre favorable à la recherche de l'environnement, des entités et des produits culturels des hommes anciens, par l'intermédiaire des découvertes archéologiques. Cela a mené à l'apparition des musées de sciences naturelles et d'histoire, d'archéologie, où l'on gardait des objets exposés typologiquement, conformément à ce qu'on savait, à l'époque, de leurs âges. En même temps, dans cette partie du livre, on nous présente les disputes provoquées par le localisme des musées, qui contrastent avec le centralisme et ses représentants; une mentalité soutenue ou embrassée par les historiens de la fin du XIXe et du début du XXe siècle. On enregistre ici les conceptions de Gr. G. Tocilescu, N. Iorga, Al. Tzigara-Samurcaș, V. Pârvan.

Dans la troisième partie, *Particularités locales et constructions des musées*, l'auteur présente les initiatives locales des musées et l'accord ou le désaccord en ce qui les concerne, selon le cas. On tire au clair aussi

d'autres conflits entre les autorités centrales et celles locales ou ceux entre la Commission des Monuments Historiques et le Musée National d'Antiquités.

La quatrième partie, *Des Tensions à la Mer Noire*, fait voir les étapes parcourues pour la mise en place d'un musée local à Constantza. Telle a été la cause de l'un des plus grands conflits des musées, s'étendant sur quelques décennies et ayant comme protagonistes les autorités locales de cette ville et Grigore G. Tocilescu.

La cinquième partie, *Le localisme: un idéal, une réalité, une démagogie*, met en avant les idées qui soutiennent le localisme des musées et ses promoteurs qui reprennent à leur compte des modèles de l'étranger contre lesquels ils avaient buté, lorsqu'ils y avaient fait des études universitaires. Il s'agissait surtout de la France et de l'Allemagne et les exemples provenant de l'Europe de l'Ouest ont toujours constitué des repères pour l'espace roumain.

Dans la sixième partie du livre, *Un synonyme pour le passé: la province*, on apprend quelles sont les motivations conceptuelles de l'exposition des musées, à la fin du XIXe siècle. L'illustration est construite autour de l'organisation des expositions des musées d'histoire naturelle.

L'avant-dernière partie, *Le paradoxe moldave*, tire au clair des aspects antérieurement passés sous silence, portant sur la manière où les musées de Jassy ont vu le jour. À partir d'ici, l'auteur tire quelques conclusions:

Suivant des découvertes aléatoires qui ne faisaient qu'embellir le passé d'une communauté, sans se proposer de le refaire du point de vue chronologique et du point de vue thématique, les musées locaux ont pu mieux survivre, ont pu mieux s'imposer, au début du XXe siècle. Dépourvus de tout support logistique et financier, ils ne pouvaient pas systématiquement acquérir les objets des collectionneurs de la région. [À Jassy], les musées locaux ou régionaux ont constitué tout d'abord des désidératas, se consolidant, ensuite, au niveau des idées, par une série de succès et de défaites, en concurrence avec la ville de Bucarest.

Pour ce qui est des conclusions, elles sont énoncées dans la dernière partie du présent travail, Chacun sa vérité, où l'auteur met en avant, aussi bien les impératifs locaux portant sur le patrimoine, que ceux centraux. On nous présente des arguments pour et contre les tentatives de muséification, par le recours à des opinions des spécialistes ou à celles des institutions censées être un forum législatif et décisionnel.

Le livre comprend une table des matières en anglais et en français, un index des noms et quelques annexes.

Vasilica Mîrza

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Communications

Historia Universitatis Iassiensis journal is published in a single number per year and includes studies and articles both in Romanian and in major scientific languages: English, French, German, Russian and Italian.

Historia Universitatis Iassiensis journal is an academic publication, with sections devoted to studies, historiographic articles, reviews, bibliographic notes, academic reports and essays and other categories of technical and administrative materials. Their theme is circumscribed to the issue of the university history, in general, and to the Central and Eastern European university in particular. The comparative approaches and theoretical studies regarding the university's history and historiography are welcomed and encouraged. At the same time, major attention will be paid to studies and articles related to the history of education and intellectual life, insofar as they significantly relate to the history of university. Along with historiographic contributions, the journal also encourages approaches on university museology.

As a rule, the editors do not impose any political, institutional and cultural restrictions. Critical attitude, debates and polemics are encouraged. However, the authors are advised that, in addition to necessary decency, to respect the fundamental values and norms of a democratic political culture. Contributions that praise anti-Semitism and hatred out of cultural or political reasons are excluded from the beginning. At the same time, studies and articles that approve totalitarian or non-democratic topics or behaviors are to be treated as noncompliant with the editorial line of the publication.

There are no time limits or strict indications regarding the structure of the texts submitted for publication. However, the journal will label as *studies*, and, therefore, published in a predetermined section, the materials that meet the following standards: a) Deal with a clearly stated problem in a quasi-exhaustive manner; b) Bring significant contributions to the issue in question; c) Meet the formal rules of an academic approach,

Historia Universitatis Iassiensis, IX/2018, p. 209-210

in terms of language, organization of the material, system of argumentation, ethical norms etc.

A special column within the publication is dedicated to *documentary* studies. These studies aim to disclose unknown or unpublished materials, regarding the history of university and academic life. They have to comply with the above-mentioned norms, to which formal rules of document editing are added; thus, the material sent for publication should contain: 1) A transcript of the original document; 2) The translation of the summary.

Bibliographical essays do not require strict demands of editing, in addition to the basic condition that the subject matter be significantly related to the general theme of the Journal. The reviews must deal with recently published works (during the last five years) and provide a professional critical perspective. Translations are not to be reviewed except for very well argued cases. Contributions for *Addenda et Corrigenda* must relate to a specific issue and not explicitly contribute to the correction of a historiographical error.

Studies and essays do not have a limited number of pages, but abuse is not encouraged. A study can not go over 30-35 pages, in size 12 font, except for very well argued cases, by the logic of academic exposure. If the number of pages is too big, the text can be published in several consecutive numbers of the journal. On the other hand, the reviews can not be less than 5 pages or over 10 pages long. Similarly, bibliographical notes should be between 2 and 4 pages long, with the same format. The contributions under the heading *Addenda et Corrigenda*, should not exceed 4-5 pages, respectively 1,500-2,000 words. Reports and essays under "Academic Life" can not exceed 3-4 pages, respectively 1,500 words.

The journal accepts for publication only material written in observance of the unanimously enforced academic rules; thus, for those in Romanian, the rules and regulations of the Romanian Academy are to be followed, and for those in foreign languages, the editorial norms in use for each language are required (e.g. for English, those contained in *Chicago Manual of Style*: <http://www.chicagomanualofstyle.org/toolscitationguide.html>).

All *studies* must necessarily contain a summary in a language other than the articles' and a self-presentation of the author (minimum personal data, academic experience, significant publications in the field). The studies may also include annexes, with documentary materials.

Please e-mail the materials for publication to: hui.uaic.ro@gmail.com

© 2019 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).